KABUSNÂME

Keykâvus

Hazırlayan: Orhan Şaik Gökyay

KABALCI

KEYKÂVUS

KABUSNÂME

KABALCI YAYINEVİ: 295
Şark Klasikleri Dizisi: 8

Keykâvus

Kabusnâme

© Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2006

Kabalcı Yayınevinde birinci basım: Mayıs 2007

Kapak düzeni: Gökmen Ekincioğlu
Teknik hazırlık: Rüya Kalıntaş
Yayıma hazırlayan: Mustafa Küpüşoğlu

KABALCI YAYINEVİ
Himaye-i Etfal Sok. 8-B Cağaloğlu 34110 İstanbul
Tel: (0212) 526 8586 Faks: (0212) 513 6305
yayinevi@kabalci.com.tr www.kabalci.com.tr

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI
Cataloging-in-Publication Data (CIP)
Keykâvus – Mercimek Ahmed
Kabusnâme
1. Tarih 2. Din 3. Yaşamoyküsü

ISBN 975-977-094-5

Baskı: Yaylacık Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti. (0212 567-8003)
Litros Yolu Fatih San. Sitesi No: 12/197-203 Topkapı-İstanbul

KEYKÂVUS

KABUSNÂME

Farsçadan Türkçeye Çeviren:

Mercimek Ahmed

Gözden Geçiren:

Orhan Şaik Gökyay

KABALCI YAYINEVİ

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ, 7

KABUSNÂME

Mercimek Ahmed'in Önsözü 17
Ağaz-ı Dâstan 23
Kitab-ı Fihris-El-Ebvab 26
1. Bap: Allahu Teâlâyı Bilmek Beyanındadır 29
2. Bap: Peygamberler Yaratıldığının Fazlın ve Sitayişin Bildirir 31
3. Bap: Hak Süphanehu ve Teâlâdan Minnettar Olmaklık Beyan Eder 34
4. Bap: Şol Taatin Sevabın Çokluğun Bildirir Kim Gücü Yeticek Kıla 37
5. Bap: Ata ve Ana Hakkın Yerine Getirmeyi Beyan Eder 42
6. Bap: Hüner Artırmak Güher Artırmaktan Yeğ İdiğin Beyan Eder 45
7. Bap: Sözü İyi Söylemek Fazlın Bildirir 59
8. Bap: Nuşirevan'ın Sözlerin Beyan Eder 68
9. Bap: Yiğitlik ve Kocalık Halin Beyan Eder 72
10. Bap: Yemek Terbiyetin ve Âyinin ve Erkânın Bildirir 77
11. Bap: Şarap İçmek Terbiyetin ve Erkânın Bildirir 79
12. Bap: Konuk Gelicek Nice Ağırlamak Gerek, Ya Konukluğa Varmağın Halin Beyan Eder .. 82
13. Bap: Lâtife Etmek ve Nerd ve Şatranç Oynamağı Beyan Eder 87
14. Bap: Âşıklar Keyfiyetin Beyan Eder 90
15. Bap: Cimâda Fayidelisi ve Ziyanlısı Kangısıdır, Anı Beyan Eder 95
16. Bap: Hamama Nice Girmek Gerek Anı Beyan Eder 97
17. Bap: Yatıp Uyumak Vaktinde Fayidelisin ve Ziyanlısın Bildirir 99
18. Bap: Şikâr Etmek Nicedir, Anı Beyan Eder 103
19. Bap: Çevgân Oynamak Halin Beyan Eder 104
20. Bap: Çeri Savaşında Nice Etmek Gerek, Anı Beyan Eder 105
21. Bap: Malı Nice Cem'edeler ve Neye Harcedeler, Anı Beyan Eder 108
22. Bap: Emanet Saklamağı Beyan Eder 113
23. Bap: Kul ve Karavaş Almakta ve Satmakta Eyisin ve Yaramazın Beyan Eder 116
24. Bap: Ev Ya Köy Ya Bağ Nice Olıcak Alalar, Anı Beyan Eder 124
25. Bap: At Almakta Nice At Ala Ki İyi Ola ve Aldanmaya, Anı Beyan Eder 126
26. Bap: Avrat Alıcak Nice Avrat Ala ve Nice Dirlik Ede, Anı Beyan Eder 131
27. Bap: Oğul Terbiyetin ve Beslemeğin Beyan Eder 134
28. Bap: Dost Tutunmak Nice Olur, Anı Beyan Eder 140

29. Bap: Düşmandan Sakınmak Tedbirin Beyan Eder 143
30. Bap: Bir Suçluyu Affeyleyip Bağışlamak mı Yeğdir, Yoksa Ceza Etmek mi?
Anı Beyan Eder 149
31. Bap: İlim Talep Etmek ve Fakihlik ve Müderrislik ve Kadılık Ahvalin Beyan Eder 153
32. Bap: Bezirgânlik Âyinin ve Alıp Satmak Resmin Beyan Eder 163
33. Bap: Tabipler Âyinin Beyan Eder 172
34. Bap: Nücum İlmin Nice Bilmek Gerek, Anı Beyan Eder 182
35. Bap: Şairler Terbiyetin Beyan Eder 189
36. Bap: Mutripler Resmin Beyan Eder 193
37. Bap: Padişahlar Hizmetinde Olanların Erkânın Beyan Eder 201
38. Bap: Padişaha Nedim Olanların Resmin Beyan Eder 205
39. Bap: Kâtipler Resmin Beyan Eder 208
40. Bap: Vezirlik Resmin Beyan Eder 216
41. Bap: Çeribaşı Olanların Resmin Beyan Eder 222
42. Bap: Padişahlık Resmin Beyan Eder 224
43. Bap: Ekincilik ve Geri Kalan Pişelerin Resmin Beyan Eder 232
44. Bap: Cevanmertlik Resmin Beyan Eder 234

EKLER

EK I: Evvel Bap: Tanrı Teâlâ Birliğin Bildirir 251
EK II: A. Önsöz 253
B. Yirminci Bap: Cenk Oyununu Bildirir 255
EK III: Ondokuzuncu Bap: Cirit ve Çevgân Oynatmak Beyanındadır 257
EK IV: Sekizinci Bap 259
SÖZLÜK 261
DİZİN 309

ÖNSÖZ

Kabusnâme, Ziyaroğullarından (928-1077) Emîr Unsurü'l-Maâlî Keykâvus tarafından Hicretin 475. yılında (M 1082)[1] oğlu Giylânşah'a yazılmıştır. Müellif önsözünde kitabını *Nasihatnâme* diye umumi bir isimle adlandırmış, ama eser ilk zamanlardan beri *Kabusnâme* adıyla şöhret bulmuş ve eserlerine bundan nakillerde bulunanlar da onu daima bu isimle anmışlardır. Yalnız Muhammed Avfî *Câmiü'l-Hikâyat* ve *Lâmiü'r-Rivâyât*'ında bu eserin adını söylemeksizin, "Keykâvus oğluna verdiği nasihatlarda şöyle demiştir ..." şeklinde umumi olarak zikretmektedir. Anlaşıldığına göre kitabın asıl adı *Kabusnâme* olmayacaktır. Çünkü yazan kitabını oğlu Giylânşah adına yazmıştır; Kabus ise onun dedesinin adıdır. Bununla beraber dedenin adını kitaba vermek mutat olduğu gibi,[2] müellifin "Kâvus" adından alınarak *Kâvusnâme*'den bozulmuş olması da bir ihtimal olarak söylenebilir. İran edebiyatında büyük bir payesi bulunan, Arapça nazım ve nesirde de İran'ın ileri gelenlerinden olan Kabus'un,[3] sülale içinde

---

[1] *Düvel-i İslâmiye* (s. 183/4) müellifin adının Kâvus olup bazen Keykâvus diye anıldığını söylüyor. Ölüm tarihini de 462-470 arasında gösteriyor. Fakat *Kabusnâme*'nin sonunda müellif eserini Hicri 475 yılında yazdığını ve o tarihte 63 yaşında olduğunu söylediğine göre bu tarihin düzeltilmesi gerekir. Bir de *Kabusnâme*'den müellifin hiç hükümdarlık etmediği de anlaşılıyor. Çünkü kitabında sekiz yıl Gazne'de Mevlûd bin Mesut Gaznevî'ye (1041) nedimlik ettiğini söylediği gibi, bir yerde de Ebû el-Şeddadî'nin yanında bulunduğunu ve guya 435 yılında onunla birlikte Rum seferine çıktığını, başka bir yerde de Abbasi halifesi Kaaim Biemrillah zamanında (1031-1075) hacca gittiğini anlatmaktadır. Onun bu ifadelerinden başına buyruk bir hükümdar olmadığı manası çıkarılabilir. Kâtip Çelebi'nin (*Keşfu'z-zunun*, Maarif Vekilliği neşri, II, s. 1305) ölüm tarihi olarak verdiği 462'de yanlıştır.

Kabusnâme'nin yazılış tarihi Turkçe tercümelerinden üç tanesinde (Ankara Maarif Kütüphanesi J 5/37, Bay Faik Reşit Unat ve Diez'in nushaları) 473 (1080) yılı olarak gösterilmekte, diğerlerinde (Ankara Maarif Kütüphanesi, J 3/3; Leyden kataloğu, s. 207 ve Rieu, Or. 3252) 475 (1082) yılı olarak verilmektedir. Çok güzel bir nüsha olan British Museum yazmasında (y. 1008), müellif, "ve ben dahi işte altmışuç yaşıma erdim, işbu sîret ve işbu âdetle ömür sürdüm ve bu kitabı yazdım," diye açıkça tarihini vermektedir.

[2] Nitekim Cingiz'in ölümünden çok sonra, onun sülalesinden gelenler hakkında yazılan eserlere de *Cingiznâme* adı verilegelmiştir.

[3] Kabus'un elimizde bulunan edebi eserlerinden risaleleri ve mektupları tanınmış İran edip

en tanınmış kişi olmasının eserin onun adıyla anılmasına yol açmış olması da bir ihtimaldir.

Yazanın zamanının ilim ve âdetleri üzerindeki zengin bilgisi, kitabın kırkdört ayrı konuyu ele alan baplarında açıkça görülmektedir. Tıp, nücum, şiir, musiki bahislerindeki ihtisası, "Kul ve Karavaş Almakta ve Satmakta Eyisin ve Yaramazın Beyan Eder" babında olduğu gibi türlü kavimlerin özellikleri üzerine –zamanına göre– bilgisi göze çarpıyor. Düşündüklerini hiçbir kayda bağlanmadan olduğu gibi anlatması, yapmacıklığa kaçmadan, üslup özentilerine sapmadan konusunu basit, fakat sağlam bir ifadeyle kavrayıp götürmesi onun İran edebiyatı nesrinde büyük bir yer edinmesini sağlamıştır. Nitekim Gazneli Hakîm Senâî daha eserin yazılmasından dokuz yıl sonra tamamladığı *Hadikatü'l-Hakika*'sında bir hikâyeyi bundan alarak aşağı yukarı olduğu gibi nazıma çevirmiş, Muhammed Avfî *Camiü'l-Hikâyat* ve *Lâmiü'r-Rivayât*'ında; Kadı Ahmet Gaffârî *Nigâristan*'ında; Genceli Nizamî *Hüsrev ve Şirin*'inde; Feridüddin Attar *Esrarnâme* ve *Mantıku't-tayr*'ında; Afdalüddin Ebu Hâmid Ahmed bin Hâmid Kermânî *Ikdü'l-Ulâ fî Mevkifi'l-Âlâ*'sında; İbn İsfendiyar *Taberistan Tarihi*'nde; Sa'deddin Kâfi *Kaside*'sinde; Hüsrevi Dehlevî *Matlau'l-Envar*'ında; Câmî *Silsiletü'z-Zeheb Manzume*'sinde; Mecdüddin Muhammed Hüseyin Mecdî *Zinetü'l-Mecalis*'inde ve Muhammed Bakır *Ravzatü'l-Envar*'ında, kimi kitabın adını açıkça söyleyerek, kimi de hiç işaret etmeyerek bu eserden hikâyeler ve bahisler almışlardır.[1]

Bugün elimizde bulunan nüshalardaki konulardan başka birtakım bapların daha bulunduğu ihtimali Kadı Ahmet Gaffârî'nin bu kitaptan aldığı, fakat elimizdeki kitaplarda mevcut olmayan iki hikâyeyi "*Kabusnâme*'de deniyor ki ..." kaydıyla anlatmasından dolayı düşünülebilir.[2]

---

lerinden Imam Ebu el-Hasan Ali bin Muhammed Yezdadi tarafından *Kemalu'l-Belâga* yahut *Karayin-i Şemsu'l-Maâli'* adıyla bir kitap halinde toplanmıştır. Kabus'un bazı Arapça ve Acemce şiirleri de elimizdedir. Hayattayken kendisi için yaptırdığı türbesi Kunbend-i Kabus da muhim bir eseridir.

1 Akay Sait Nefisî, *Kabusnâme*, 1312, Tahran, Onsoz.

2 Bu iki hikâyeden biri şudur: Ulu Tanrı Israiloğullarının iyi kişilerinden bir uluya uç duasını kabul edeceğini vaat eder. Karısı bunu öğrenince bu uç duadan birisini kendisi için etmesini ister. Kocası ne istersin diye sorar, Tanrı'dan sana ne dileyeyim? Kadın: "Ben Israiloğlu kadınlarının en guzeli olayım," der. Zahit elini goğe kaldırır, Tanrı'nın vaadi uzerine duası kabul olur. Kadın kendini bu kadar guzel bulunca fettanlaşır, yabancılarla duşup kalkmaya başlar. Kocası bunu anlayınca kıskanır ve karısına ilenir. Bunun uzerine kadın anında çirkinlerin çirkini olur ve ağlamaya başlar. Çocuğu da ağlayıp sızlanmaya başlar ve

Ahlâk ve muaşeret kurallarını gösteren bu eser, değeri üzerinde söz götürmeyen bir rağbet görmüştür. Çünkü hikmet ve nükte doludur; fıkralar ve betimlemeler yönünden zengindir; yazarın hayat tecrübelerinden gelen bir açıklıkla yazılmıştır.

Kabusnâme'nin içinde elli kadar anekdot vardır. Bunlar yazarın kendi düşüncelerini daha açık belirtebilmek için anlatılmaktadır ve büyük ölçüde kendi hatıralarından alınmadır. Bunların birçoğu genel olarak İran tarihlerindendir. Kadı Ebü'l-Abbas Rûyânî'nin firaseti üzerindeki hikâye (s. 158) İbn İsfendiyar'ın *Taberistan Tarihi*'ndendir. Mecdüddevle'nin anası Seyyide'nin, Rey üzerine saldırmak isteyen Sultan Mahmud'a verdiği ve onu bundan vazgeçmek zorunda bırakan cesur karşılığın hikâyesi (s. 144) *Devletşah*'ta da vardır. Bu ciddi, yerinde söylenmiş, eğlendirici hikâyelerden başka *Kabusnâme*'de birçok manzum parça da vardır. Bunların bir bölümü yazarın kaleminden çıkmış rubailerdir. Eserine parçalarını aldığı şairler arasında Ebu Said Ebu'l-Hayr, Ebu Şükür Belhî, (musikide buselik makamını bulan) Ebu Selik, Ascedî, Ferruhî, Lebibî vardır.

Hikâyelerde adı geçen kişilerin içinde eski Yunan hâkimlerinden Pisagor (Pithagoras), Sokrates, Eflatun (Platon), Aristoteles, Bukrat (Hippokrates), Calinûs (Galenos) ve Büyük İskender bulunmaktadır. Sasani hükümdar soyundan ve vezirlerinden Nuşirevan, III. Yezdcürd'ün kızı olup Araplara tutsak giden ve Hüseyin'le evlendirilen Şehrbânû da eserde adı geçen kişilerdendir. Peygamberin ocağından, kendisinden başka Ali, Hüseyin ve Hasan anılmaktadır. Emevilerden Muaviye, Abbasi halifelerinden Harunürreşid, Memun, Mütevekkil ve Kaim'in adları türlü bağlantılarla eserde geçer. Bunlardan başka geçmişteki Müslüman hükümdar ve vezirlerin adlarına da eserde rastlanır.

Yazar kendisi hakkında bize çok şey söylememektedir; buna karşılık Ziyar-oğulları soyunun ataları ve akrabaları hakkında oldukça bilgi verilmektedir. Dedesi Kabus'un nasıl tahtından indirilip öldürüldüğünü, ondan önceki Veşmgir ile Şerefü'l-maâlî'nin avda kazayla öldüklerini anlatır.[1]

Kabusnâme, İran edebiyatında aldığı yerden dolayı şimdiye kadar İran ve Hindistan'da sekiz defa basılmıştır.[2] Eserin bunca zamandır elden ele geçerek bozulması,

---

babasından anası için hayır dua etmesini diler. Baba hallerine acır, son duayı da eder. Böylece bu uğursuz kadın yüzünden iyi bir kişinin üç duası da ziyan olup gider.

[1] Bu söylenenlerle *Kabusnâme*'nin türlü yönlerden İran edebiyatındaki yeri üzerine daha geniş bilgi için bkz. Edward G. Browne, *A Literary History of Persia*, c. II, s. 276 vd.

[2] Akay Sait Nefisî, *Muntahab-i Kabusnâme*, Tahran, 1320 (1941), Mukaddime, s. 34. Bu basımlardan biri de *Mecmau'l-Fusaha* sahibi Rıza Kulu Han tarafından Timur'un *Tüzükât*'ıyla bir-

bilgisiz kimseler tarafından kitabın yazılmasından yüzyıllarca sonra gelen şairlerin ve yazarların eserlerinden alınarak eklemeler yapılması, konuların dilediklerince değiştirilmesi, hatta beğenilmeyen bölümlerin çıkarılması yüzünden bu basımlar metin bakımından birbirlerinden ayrılmaktadır.

Son olarak Akay Sait Nefisî 1312 (1933) yılında Tahran'da, Hicri 750 (M 1349) yılında istinsah edilmiş olan bir metne göre bastırmış, bir önsözle kitabın sonuna, eserde geçen tarih ve kitap isimleri hakkında notlar koymuştur. 1941'de içinden bazı bapları olduğu gibi çıkararak eserin İran okulları için yeni bir basımını hazırlamış; sayfa altlarına da bazı kelimelerin anlamını vermek, tarih ve coğrafya adlarını açıklamak ve kimi deyim ve ifadeleri belirtmek için notlar koymuştur.[1]

Kabusnâme'yi müsteşrik A. Querry Fransızcaya (Paris, 1886), H. F. von Diez de elinde bulunan bir Mercimek Ahmed ve iki tane de Nazmizâde tercümesine dayanarak *Buch des Kabus* adıyla Almancaya (Berlin, 1811) çevirmiştir.

Kazan bilginlerinden Kayyûm Nasîrî tarafından Osmanlıcasından alınarak biraz kısaltılmak suretiyle Kazan lehçesine çevrilip iki defa basıldığını, müsteşrik kadınlardan Rusyalı Gülnar Hanım (Madam Delebedev) tarafından da Rusçaya çevrilerek basıldığını Bursalı Tahir Bey yazmaktadır (*Osmanlı Müellifleri*, III, s. 152).

Mioritz, *Deutsch-Türkishe Chrestomathie*'de (Viyana, 1863) "Şairler Terbiyetini Beyan Eder" babından bir parçayı almıştır (s. 262-265).[2]

Kabusnâme'nin İngilizce çevirisine ilkin Edward G. Browne başlamışsa da hastalığı yüzünden bıraktığı yerden Levy tamamlamış ve *A Mirror for Princes* adı altında çıkarmıştır (Londra 1951).

Türkçe Çevirileri

Kabusnâme XIV. yüzyılın sonunda bir kez, XV. yüzyılın ilk yarısında iki kez olmak üzere üç kez çevrilmiş, XVIII. yüzyılın başlangıcında da tekrar gözden geçirilmiştir.[3]

---

likte 1285'de (1868) Tahran'da neşredilmiştir.

1 Bu notlar çok defa tatmin edici değildir. Bazı defa da hele tıp, nücum gibi ihtisasla ilgili bölümlerde metin doğru olduğu halde yanlış olarak düzeltilmiş ve tabirlere, hiçbir şey ifade etmeyen sözlük anlamları verilmekle yetinilmiştir.

2 Bu notları bana çıkarıp veren ve kütüphanesinden faydalanmama müsaade eden İstanbul Üniversitesi Şark Dilleri Profesörü sayın H. Ritter'e burada bir defa daha teşekkür ederim.

3 *Kabusnâme*'nin edebiyatımızdaki yeri bu çevirilerden belli olmakla beraber, Türkçe ahlâk ve siyaset eserlerinde bunun nasıl bir yer tuttuğunu araştırmak, emeğini ödeyen faydalı bir çalışma olacaktır.

Germiyanoğullarından Mehmet Bey oğlu Süleyman Şah (öl. 1387) adına yapılan çeviri *Kabusnâme*'nin en eski çevirisidir. Sayın Prof. Zeynep Korkmaz'ın verdiği bilgiye göre Mısır'da, Kahire Kral Kitaplığında tam bir nüshası bulunmaktadır. Harekeli, güzel bir nesihle yazılmış olan kitap 107 yaprak (213 sayfa) tutmaktadır. Hicrî 863 (M 1458) yılında, Mısır sultanı Seyfi İnal'ın Halep emîrinin özel kitaplığı için yazılmış olan bu nüshanın müstensihi Baba Ali bin Salih bin Kutbuddin bin Abdullah bin Tevekkül bin Hüseyin bin Mahmûd el-Merendî'dir. Eserin çeviri tarihi verilmemiştir.

Marzubannâme'yi Türkçeye çevirmiş olanın, kitabının başında "Çün *Marzubannâme* tercümesinden fâriğ olduk, beylerbeyi, cömertlik kânı, kerem ma'dini, dil çerâğı, ihsan bağı, yoksul yüreği yağı, Germiyan sultanı, melikler hânı el-müeyyed min indi'r-Rahman Mehmet Bey oğlu Süleyman –harresallahu memleketehu an nevâzili'l-hadesân– şöyle işaret eyledi ki *Kabusnâme* dagı tercüme oluna, tâ anun eyü adı cihan yüzünde taze ola. Ümiddür ki Hak teâlâ genez ve müyesser kıla. Lâzım degüldür ki bir lâfz tercüme oluna, belki andagı sözü hoş söyleyeler," demesinden *Kabusnâme*'yi de Türkçeye çevirdiği açıkça anlaşılmaktadır.

Sayın Prof. Zeynep Korkmaz etraflı ve ciddi bir inceleme sonunda, *Marzubannâme* ile *Kabusnâme*'nin Germiyanoğlu Süleyman Şah adına aynı kimse tarafından çevrildiğini kesin olarak ortaya koymuştur. Onun vardığı sonuca göre her iki çeviri de, Germiyan'ın soylu bir ailesinden geldiğini *Hurşîdnâme*'deki bir kayıttan öğrendiğimiz, Anadolu'da XIV. yüzyılın ikinci yarısında yetişmiş, ün almış ve küçük adı "Sadrüddin" olan Şeyh-oğlu Mustafa tarafından yapılmıştır.[1] Çeviri hakkında bir fikir vermek için birinci babı alınmıştır (EK I).[2]

---

[1] Zeynep Korkmaz, "Kabûs-Nâme ve Marzuban-Nâme Çevirileri Kimindir?", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı (Belleten)*, Ankara 1967, s. 267-278; *Kabusnâme*'nin ikinci basılışı dolayısıyla, *Türk Dili*, Ankara, 1 Mayıs 1967, sayı 188, s. 664-667; *Wer ist der Übersetzer des Qâbûs-Nâme und des Marzuban-Nâme Studia Turcica*, Budapeşte 1971, s. 256-266. Bu değerli ve önemli yazılarının ayrı basımlarını bana göndermek lutfunda bulunduğundan dolayı sayın Zeynep Korkmaz'a tekrar teşekkür ederim. Sayın hocam İsmail Hakkı Uzunçarşılı da herhalde Korkmaz'ın yazılarından yararlanarak *Kabusnâme*'yi Şeyh-oğlu Sadrüddin Mustafa'nın Süleyman Şah'ın emriyle Türkçeye çevirdiğini söylemektedir (*Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Devletleri*, Türk Tarih Kurumu, II. baskı, Ankara 1969, s. 46.)

[2] Bu babın fotokopisini bana rahmetle andığım Hasan Fehmi Turgal getirtmişti.

Ak Kadı Oğlu Çevirisi[1]

Kabusnâme'nin Türkçe'ye ikinci çevirisi budur. İnkılâp Müzesinde rahmetli M. Cevdet'in kitapları arasında, küçük boy 187 numarada kayıtlı olan bu eser 1079'da (1668) Hasan bin Ali adında biri tarafından istinsah edilmiştir. Birinci yapraktan sonra arada herhalde kopup düşmüş olan bir yaprağı atlayarak üçüncü yaprağa geçiyor. Bu yaprakta çeviren önsözüne devamla şunları söylüyor: Emmâ ba'dü emîr-i kebir ve vezir-i hatîr nevverallahu (bir kelime okunamadı) ed-dünya ve'd-din Hamza Bey yesserallahu (bir kelime okunamadı) Sultan-ı İslâm Hudavendigâr Emîr Süleyman bin Bayezid (halledallahu sultanehu ve evzaha ale'l-âlemine burhanehu) hazretinin hassulhâssı idi, bi'l-hayr, ve'l-ihlâs cümletülmülûk[2] ol idi. Memleket üstine fermanı makbul idi. Unsurü'l-Maâli'nün *Kabusnâme* maânisinden sormuş, görmüş ki sözleri iğen nasuhdur ve nasihatı tükenmez fütuhdur; mülâzimlerinden emîr-i mükerrem Kara Husamullah (bir kelime okunamadı) ed-din Hasan Bey kân-ı ulûm hizmetine işaret kılmış ki ben zaif-i nahif Ak Kadı Oğlu anı Farsîden Türkîye tercüme kılam. Eğerçi ki ben bilürüm kim bunun gibi işden âciz kulum kim şevagil-i havadis-i rüzgâr fursat etmezdi; hem kulacum bu meblâğa ermezdi. Lâkin anun işareti bize beşaretidi; ana muhalefet kılmak hasâretidi; şürû ettüm, eğerçi ki katı cesaretidi; maksud hemen bir, itaatidi; cehdetdüm, şol kadar ki vüs-i takatidi; dile getürdüm şunu ki hüsn-i ibadetidi; ruşen şöyle kim gayetidi. Hak teâlâ kolay getirdi sehil zaman içinde bitirdi, elhamdü lillâhi veliyyülhamd.

Bu çeviri hakkında bir fikir vermek için, önsözle kitabın sonunda cenk oyununu anlatan yirminci bap alınmıştır (EK II, A ve B). Baştanbaşa karşılaştırmamakla beraber

---

[1] Şimdiye kadar bilinmeyen bu tercumeyi bana muhterem hocam rahmetli Kilisli Rifat haber verme lutfunda bulunmuştu.

British Museum'da eksik bir *Tercume-i Kabusnâme* vardır (Or. 11281). Bu nusha *Kabusnâme*'nin anonim bir çevirisi olup aslına gore biraz kısaltılmıştır. Bu yazmada aslındaki 44 baptan 41 bap vardır. Çevirenin onsozu yoktur. Dili pek arkaik olduğu için bunun Germiyanoğlu Mehmet Bey'in oğlu Suleymanşah adına yapılan çeviri olması da mumkundur. XVI-XVII. yuzyıldan kalma olan bu yazma harekeli olup nesta'likle yazılmıştır. Prof. Zeynep Korkmaz bu anonim çevirinin *Kabusnâme*'nin başka bir çevirisi olduğu duşuncesindedir (bkz. *Turk Dili*, aynı yer, s. 666).

[2] Cümletulmulk olmalıdır. Bkz. *Latifi Tezkeresi*, Ikdam neşri, s. 162: "Zihnî rahmetullahi aleyh. Sultan Bayazıt oğlu Sultan Mehmet Kefe livasına mutasarrıfken defterdarı ve cumletülmülk ve iftiharı idi." Ayrıca bkz. Yahya Bey, *Yusuf ve Zuleyha*, basma, s. 24, alttan 8. beyit: "Gorur kim cümletulmulk oldu, inas – Goremez Yusufunu mefhar-i nâs."

bu çevirinin aslına uygun olduğu söylenebilir. Mercimek Ahmed'inkinde olduğu gibi Ak Kadı Oğlu bunda kendiliğinden ilaveler yapmamıştır. Aldığımız parçanın son tarafı asıl metinden altı yedi satır eksiktir.[1]

Mercimek Ahmed bin İlyas Çevirisi[2]

İkinci Murad adına yapılmış olan bu çevirinin önsözünde Mercimek Ahmed, çevirenin adını vermeden, İkinci Murad'ın ağzından, kendinden önce *Kabusnâme*'nin "bir kişi" tarafından Türkçeye çevrildiğini, fakat bu tercümenin "ruşen" olmadığını, "hikâyetinden halâvet" bulamadığını anlatıyor. Burada kendinden önce yapılan çevirilerden hangisini kastettiğini bilmiyoruz.

Mercimek Ahmed'in çevirisi, kendisinin de "*Kabusnâme*'yi Türkîye terceme ettüm, şöyle ki bir lâfzı aralayup geçmedüm, belki aklum erdiğince bazı müşkilce elfâzını dahi bast ile şerhetdüm," demesinden anlaşıldığı gibi genişleterek yapılmış bir çeviridir. Kendince müphem gördüğü yerleri, aslının tercümesini verdikten sonra bir ikinci cümleyle veyahut bir atasözüyle açıkladığı gibi kimi kez çeviriyi bırakarak çıkmalarla bir konu üzerinde durduğu görülüyor.

Bu çeviri hem Türk nesrinin, hem de çevirinin güzel bir örneğidir. Çeviride bugünün ifade şeklinden farklı kurulmuş cümlelere rastlamamızın bir sebebi de Mercimek Ahmed'in asıl metnin cümle kuruluşuna gösterdiği bağlılıktır.

Bu yayımda ancak dört nüshadan faydalanılmıştır. Bunlardan biri Ankara, Maarif Kütüphanesinde J 5/37 numarada kayıtlıdır.[3] İkincisi Bay Faik Reşit Unat'ın elinde bulunan nüshadır.[4] Üçüncüsü İnkılâp Müzesinde, rahmetli M. Cevdet'in kitapları

---

1 Ankara Maarif Kutuphanesi'ndeki tercumenin de (J 3/3) Ak Kadı Oğlu'nun olduğu anlaşılıyor. Onsozun buyuk bir kısmı eksik olduğu gibi, içinde de bazı baplar ya hiç yoktur (2, 7, 12, 14, 15, 34, 35. baplar) ya da tam değildir. Ak Kadı Oğlu'nun adı bulunan sayfa eksik olmakla beraber İnkılâp Muzesi'ndeki nushayla karşılaştırıldığı zaman aynı olduğu gorulmektedir. Bu çevirinin başka bir nushası British Museum'dadır (Or. 7320).

2 Sait Nefisî bu çevirinin Hicrî 1298 (M 1880) yılında Abdulkurun Şirvânî'nin gozetiminde Kazan şehrinde basılmış olduğunu soyluyor (*Kabusnâme*, Emir Unsuru'l-Maâli Keykâvus bin Kabus, Tahran 1312 şemsi, Matbaa-i Meclis, Mukaddime).

3 Hangi tarihte yazıldığı belli değildir. Güzel bir nesihle yazılmıştır, imlası bozuktur.

4 Bu neşri hazırlarken kendi nushasını bana vermek lütfunda bulunan sayın Faik Reşit Unat'ı rahmetle anıyorum. Bu nüsha 995 Hicret (1586) yılında yazılmıştır. Metin Maarif Kütuphanesindeki nushayla hemen hemen aynıdır.

arasındadır (küçük boy 87);[1] dördüncüsü British Museum'daki nüshadır.

Mercimek Ahmed çevirisinin bu yayımında metin olduğu gibi bırakılmış, yalnız bugünün söyleyiş şekli esas alınmıştır: Açuk yerine açık; saru yerine sarı; yumuşağ yerine yumuşak gibi. Fakat bugün kullandığımız kelimelere ve şekillere dokunulmamıştır.

Bugün kullanılmayan yahut herkes tarafından bilinmeyen Türkçe, Arapça ve Farsça kelimeler için kitabın sonuna bir sözlük eklenmiştir.

İhtisasla ilgili deyim ve ifadeler, birer rakamla işaret edilmek suretiyle, elden geldiği kadar açıklanmaya ve çözümlenmeye çalışılmıştır. Yalnız metinde, bu soydan kelime ve ifadelerin anlamları için hemen geçtikleri yerlerde ayrıca not çıkılması gerekli görülmemiştir. Bir de tıp gibi, müneccimlik gibi bugün öğrenilmesi ve bilinmesi güç olan alanlarla ilgili olan bölümlerde benim gücüm yetmediği yahut başvuracak yer ve kimse bulamadığım yahut da bulduklarımda rastladığım güçlükleri çözemediğim için ister istemez açıklamadan bırakmak zorunda kaldığım yerler de vardır ve bunlar belki de çokçadır.

Müneccimlik babını benimle birlikte okuyarak, bütün çözümlenmesi gereken noktaları bana not ettirmek lütfunda bulunan; o zamanki Rasathane müdürü ve Konya mebusu üstat Profesör Sayın Fatin Gökmen'i de rahmetle ve bu alanda yerini doldurmanın mümkün olmadığını bilmenin derin üzüntüsüyle anıyorum. İşaret ettiğim bütün noktaları bir defa benimle birlikte gözden geçiren, bunlardan birçoğunu çözen hocam Bay Kilisli Rıfat'a da yüce Tanrı'dan rahmet ve mağfiret dilerim.

Bu notlardan başka kitabın sonuna bir adlar çizelgesi konmuş ve burada bu isimler hakkında da bilgi verilmeye çalışılmıştır. Fakat Mercimek Ahmed'le ondan önce *Kabusnâme*'yi dilimize çeviren Ak Kadı Oğlu ve kim olduğunu bilmediğimiz en eski çeviriyi yapan kişi hakkında, eldeki kaynakların yetersizliği yüzünden hayatlarına dair hiçbir bilgi verilememiştir.[2]

---

1 Bunlardan başka İstanbul, Nuruosmaniye Kütüphanesi'nde bir nusha daha vardır (4096). British Museum'da bulunan bu nüsha (Or. 4130) guzel ve itinalı yazılmış olup çevirinin yapıldığı 835 (1431-2) tarihini taşımaktadır. Belki de çeviren bu nushayı II. Sultan Murad için hazırlamıştır. Harekeli ve guzel bir nesihle yazılmıştır, ilk yaprağında unvan bulunmaktadır. *Kabusnâme*'nin Turkçe çevirilerinin yabancı ülkelerdeki yazmaları için *bkz.* Rieu, *Turkçe Yazmalar Kataloğu*, s. 116 vd.

2 Bursa Erkek Lisesi'nde talebem Muammer Yurdakul, Bilecik'te bir Mercımek sulalesi mezarlığı bulunduğunu bildirmiş, sonra da bu aile mezarlığının bir krokisiyle fotoğrafını ve Mercimekzâde el-hacc Mustafa Ağa'ya ait 1259 (1843) tarihli ve bu mezarlıkta en eski tarihi

Mercimek Ahmed çevirisi üzerinde bu söylenenler, bu yayımın karşılaştırmalı ve ilmi bir baskı olduğunu söylemek için değildir. Böyle bir baskı için çok daha ciddi ve etraflı çalışmak, eldeki nüshaları birbiriyle ve bunları Farsçalarıyla karşılaştırmak, fazlaları, eksikleri göstermek, kısaca bu metni eksiksiz kurmak gerekirdi. Benim iddiam bu olmadığı gibi bugünlük istenen de bu değildir. Bu kitabı baskıya verirken hemen bir yüzyıl içinde dilimize başka başka üç kişi tarafından çevrilen ve sonrakı yüzyıllarda yine üzerinde işlenen böyle önemli bir eseri bugüne tanıtma dileği, klasık bır Türkçe çeviri dilini, tercüme çalışmalarının gittikçe hızlandığı bir zamanda, kütüphaneden alıp kitapçılara ve okurlara vermek isteğiyle birleşmiş bulunuyor. Bir de kırkdört bap içinde kırkdört ayrı konunun işlenmesi, ahlâk, sanat, muaşeret adabı, siyaset, askerlik, ticaret gibi bir toplumun temellerini kuran konular üzerinde, baştakilere ve halka kılavuzluk etmiş olan fikirlerin canlı bir sergisi olan bu kitabın kendini öne süren önemi hesaba katılmıştır.

Nazmizâde'nin Düzeltmesi

Mercimek Ahmed'in çevirisini, Üçüncü Ahmed zamanında, Bağdad valisi vezir Hasan Paşa'nın, "sırf Türkî-i kadîm olmağla bu zemânede müstamel ve meşhur olan Türkîye çendân çesban olmayup dilpesend ve faidemend olmamağla tekrar tashih ve tenkih olunup zebân-ı zemâneye mutabık ve fehm-i hâs ve âma muvafık Türkî ile tecdid olunur ise metrûk iken âleme mergûb ve endâhte-i zâviye-i nisyân iken matlubü'l-kulûb olur idi" şeklinde işareti üzerine Nazmizâde Murtaza tarafından 1117 Hicret (M 1705) yılında gözden geçirildi ve tercümenin sonunda dua kısmında "Hak sübhanehu ve teâlâdan rica ederim ki bu fakire ve bu kitabı tahrir edene ve okuyana ve bir kez görene ve bazı ibârâtın ıslah edene ve herkesin fehmine göre zemane lûgat ve istimaline göre suret-i cedit verene ..." denmesinden anlaşılacağı gibi Nazmizâde artık kullanılmayan veya kullanılmadığını sandığı Türkçe kelimelerin yerine Arapça ve Farsça kelimeler koymak suretiyle değiştirdiği için burada yeni bir çeviri akla gelmemelidir. Nazmizâde'nin düzelttiği, daha doğrusu değiştirdiği bu tercüme hakkında bir fikir vermek için kitabın sonuna ondan da ayrı bir bölüm alınmıştır (EK III[1]).

---

taşıyan bir mezar taşının fotoğrafını göndermiştir. Fakat bu sulalenin bizim Mercimek Ahmed bin Ilyas'la ne dereceye kadar ilgili olduğunu tahkik etmek mümkün olmadı. Talebem Muammer Yurdakul'a burada sevgiyle teşekkur ederim.

[1] Nazmizâde'nın uzerinde işleyip değiştirdiği tercumelerinden iki tanesi universite kütüphanesindedir: Halis Efendi 2739 ve Rıza Paşa 2314.

Kabusnâme'nin Çağatayca Çevirisi

British Museum'da *Kabusnâme*'nin başı ve sonu eksik Çağatayca bir çevirisi daha vardır (Or. 9661). Yazık ki yazmanın önsözü eksiktir ve metin 44 babın dizisiyle başlamaktadır. Çok okunaklı bir nesta'likle yazılmış olan bu yazmanın yazısı da, kâğıdı da Kâşgar'a ait olduğunu göstermektedir. Belki de XVIII. yüzyılda yazılmış olan bu yazmadan, 38. babın bir parçası kitabın sonunda örnek olarak verilmiştir (EK IV).

Benim bildiğime göre bizde şimdiye kadar *Kabusnâme*'den Hıfzı Tevfik, Hasan Âli, Hammamizâde İhsan (*Türk Edebiyatı Numuneleri*, s. 243), önsözden ve Nuşirevan'ın nasihatları, aşk ve âşıklık baplarından birer küçük parça verilmiş; M. Fuad Köprülü, *Millî Edebiyat Cereyanının İlk Mübeşşirleri*'nde (s. 15/16) "Şiir ve Şairler" hakkındaki babın ilk satırlarını almıştır. Ahmed Cevat Dilemre, "Ondördüncü Asır Yazmalarından Numuneler" başlığıyla 7, 8, 9, 10, 11, 12, 14, 20, 21. bapları, bazı kelimelerin ve ifade şekillerinin açıklamasını yapmak suretiyle yayımlamıştır (*Türk Dili, Belleten*, Sonteşrin 1940, Seri II, sayı 5-6).

Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi yayınlarından *Türk Ziraat Tarihine Bir Bakış* adlı eserde bilgin hocamız rahmetli İhsan Sungu, *Kabusnâme*'nin Mercimek Ahmed çevirisinin Maarif Vekilliği Umumi Kütüphanesindeki yazma nüshalardan atlara ait 25. babından dört sahifenin fotoğraflarını ve bunların Türk harfleriyle transkripsiyonunu yayımlamıştır (1938).

Kabusnâme'nin tahlili, edebiyatımızda büyük bir yer tutan bu soydan eserlerle karşılaştırılması, Türk toplumunun belli bir devrinin türlü görüşlerinin bu yoldan araştırılması kendi başına bir iş sayılarak bu konuya hiç girilmemiştir.

Son olarak okuyanlardan bu kitabın fazlası, eksiği ve kusurlarının bağışlanmasını ve yanlışlarının düzeltilmesini dilerim.

Orhan Şaik Gökyay

Nazmizâde bundan başka, kardeşiyle Vassaf'ın zor dilini hallederek bunların Turkçe karşılıklarını bulup koymak suretiyle bir eser daha meydana getirmiştir. Ancak bulduğu Turkçelerin çoğu "Etrâk lisan-ı kadim'i olmağla" ortada maruf olan tabirlere uymadığından "Türkî bir lûgat aranmak lâzım gelse zahmet çekildiğinden" tezkere sahibi Salim tarafından o devrin diline gore yeniden toplanıp yazılmıştır (*Salim Tezkiresi*, s. 620).

KABUSNÂME

Bi'smillahi'r-Rahmani'r-Rahîm ve bihi nestaîn

Elhamdü Li'l-lâhi Rabbi'l-âlemin.[1] Ve's-salâtü ve's-selâmu alâ hayr-i halkıhi Muhammedin ve âlihi ve sahbihi ve sellem.[2] Emma ba'dü şöyle bilmek gerektir kim bu ez'afü'l-halki ind-Allahi ve'n-nâs[3] Mercimek Ahmed ibn Ilyas –afâ anhümâ[4]– bir gün Filibe yolunda padişah hizmetine vardım, gördüm ki Sultan-ı cihan sahibkıran-ı zaman sultan ibn es-sultan Sultan Murad Han ibn Muhammmed Han ibn Bayezid ibn Murad Han ibn Orhan ibn Osman halledallahü mülkehu ve ebbede devletehu[5] elinde bir kitap tutar. Bu zaif hastadil ol âli-cenabdan ne kitaptır diye istida ettim. Ol lâfz-ı şekerbarından *Kabusnâme*'dir diye cevap verdi ve ayıttı ki hoş kitaptır ve içinde çok faideler ve nasihatlar vardır; ama Farsî dilincedir. Bir kişi Türkîye tercüme etmiş, velî ruşen değil, açık söylememiş. Eyle olsa hikâyetinden halâvet bulmazız,[6] dedi. Ve lâkin bir kimse olsa ki bu kitabı açık tercüme etse, ta ki mefhumundan gönüller haz alsa. Pes bu zaif ikdam ettim, buyurursanız ben kemine tercüme edeyin[7] deyince ol pak-nazarlu[8] padişah senin ne haddindir, demedi, filhal tercüme et, diye buyurdu. Eyle olsa[9] ben kemine dahi sâyettim, eğerçi bu kadar miktarım yoğidi,[10] velî himmeti berekâtında[11] *Kabusnâme*'yi Türkîye tercüme ettim. Şöyle ki bir lâfzı aralayıp geçme-

---

1 Âlemlerin Tanrı'sı olan Allah'a hamd olsun.

2 Rahmet ve selâmet Onun yarattıklarının en iyisi Muhammed'e ve onun soyu ve arkadaşlarına olsun.

3 Tanrı'nın ve insanların yanında yarattıklarının en zayıfı.

4 Tanrı onu ve babasını bağışlasın.

5 Tanrı onun mulkunu daim ve devletini ebedi kılsın.

6 Hikâyesinden tat alamayız.

7 Tercume edeyim.

8 Temiz goruşlu.

9 Imdi, işte.

10 Gerçi o kadar gucum yetmezdi.

11 Onun himmeti sayesinde, feyziyle.

dim, belki aklım erdiğince[1] bazı müşkilce elfazın dahi bast ile şerh ettim, ta ki mütalâa kılıp okuyanlar mânasından haz alalar ve bu zaifi hayır duayla analar. Geldik imdi eğerçi bu kitap nev'arus-ı hûb-rûdur, velî ziyneti yoktur, uryandır, yani yalıncaktır. Pes bunu donatıp bezemek gerektir. Neyile? Bu padişah-ı cihanın medh ü senasiyle ki özü âlemin mürde cismine ruhtur ve sözü merhem-i sîne-i mecruhtur,[2] vücudu âlem halkına hazayin-i fütuhtur.[3]

Fi medh-i Padişah-i İslâm Gıyâsü'd-dünya ve'd-din[4] Sultan ibn Sultan Sultan Murad ibn Muhammed Han Halled'Allahu memleketehu

Nakşbend-i ezel nukuş izhar
Etti bireng ü resm ü bipergâr[5]
İptida nakş-ı suret-i insan[6]
Bağladı tâ biline nakş u nigâr[7]
Âlemi etti resm ü âdemi renk
Şüste etti bi-külli âhır-ı kâr[8]
Ta ki revnak bula nukuş-ı zemin
Nitekim devr-i şehriyar-ı diyar[9]
Şeh Murad Han ibn Osman kim
Adl ü bezl oldu ana şiar u disar[10]
Özü vü sözü cümle sertaser
Menba-ı lûtf ü mahzen-i esrar[1]

---

1 Aklım erdiği kadar.

2 Özu, âlemin ölu cismine ruhtur ve sözu yaralı yüreğin merhemidir.

3 Vucudu, âlem halkına ledun ilmindeki keşiflerin hazinesidir.

4 Islam padişahı, dinin ve dünyanın yardımcısı Sultan Murad'ın –Tanrı mulkunü daim kılsın– methi hakkında.

5 Ezel nakışçısı Tanrı, renksiz nakışlar ve pergersiz resimler gosterdi.

6 Ilkin insan suretinin nakşını yaptı; ilkin insanı yarattı.

7 Nakşın ne olduğu bilinsin diye.

8 Kâinatı ve insanı yarattı. Sonunda hepsini (teneşirde) yıkadı, yani yok etti

9 Hukumdarın zamanında olduğu gibi yeryuzunun nakışları parlasın diye.

10 Adalet ve ihsan kendisine iç kaftan ve bunun uzerine giyilen dış kaftan olmuş olan hukumdar Osman oğlu Murad Han.

Gül görüp hüsnünün taravetini
Döktü yüzünden âb-ı rûy-i vekar[2]
Lebi, âb-ı hayata komadı ırz
Arzedelden şeker gibi güftar[3]
Serv, kaddine benzedi lâkin
Bulmadı itidal ile reftar[4]
Şehler içinde bir hünerperver
Leyse fi'd-dâri gayruhu deyyar[5]
Ebrveş döktüğünce keffi, kerem
Gaysını, gavtalar olur dü bar[6]
Ömr uzunluğuna dâl dedi
Adl ü bezl ile hilmini ahyâr[7]
Eşiğine gelen, garip değil
Ger ere beyliğe garib-i diyar[8]
Maksat edinse kapısın, şeksiz
Ere maksuduna kibâr u sigaar[9]
Himmetinde türâb Ahmed'e şükr
Baht oldu karin ü devlet yâr[10]
Dehr elinden ki saht nahoştum
Etti lûtfu tabib hoş timar[1]

---

1 Onun ozu ve sözu, hepsi baştan başa iyilik kaynağı ve esrar hazinesidir.

2 Gül, onun yuzunun tazeliğini gorup yuzunden vakar yuzsuyunu (şerefini) doktu.

3 Dudağı şeker gibi tatlı şeyler soyleyeli, hayat suyuna –içeni ölumsuz hayata eriştiren suya– ırz bırakmadı.

4 Gerçi servi boyuna benzedi, fakat mutedil bir yuruyuş bulmadı; onun yuruyuşu gibi salınamadı.

5 O, hukumdarlar içinde hunerli bıridir, dunyada ondan başka kimse yoktur.

6 Avuçları bulut gibi iyilik yağmurlarını döktukçe dalgalar inciler taşır.

7 Iyi kimseler onun adaleti, bol bol yaptığı iyilikler ve yumuşaklığı omur uzunluğuna delildir, dediler.

8 Bir yabancı onun eşiğine gelip beyliğe erse, garip değil.

9 Buyuk kuçuk onun kapısını dileyip gelen herkes istediğine kavuşur.

10 Toprak kadar hakır olan Ahmed'e onun himmetiyle baht arkadaş ve devlet dost oldu.

Durduğunca zemin-i pir-i hamul
Döndüğünce acuz-i çarh-medar[2]
Yâ ilâhi amânın içinde
Sakla bu nevcevanı leyi ü nehar[3]

Âmin, ya Rabbe'l-âlemîn bi-hürmeti'n-Nebi ve âlihi't-tâhirîn ve sallallahu alâ seyyidinâ ve nebiyyinâ ve şefî-i zünûbenâ Muhammedin ve âlihi ve sahbihi ecmain.[4]

---

1 Ben zamanın elinden hiç hoşnut değilken, onun iyiliği bir hekim gibi bana guzel baktı.

2 Bu yukunu almış olan ihtiyar yeryuzu durdukça ve çarh etrafında donen dunya dondukçe.

3 Ey Tanrı, sen bu delikanlıyı (yani padişahı) gece gunduz emniyetin altında sakla.

4 Ey âlemlerin Tanrı'sı, son Peygamberin ve onun temiz soyu sopu hurmetine duamızı kabul et. Allah'ın rahmeti ve esenliği efendimiz, Peygamberimiz ve suçlarımızın bağışlanması için aracı olan Muhammed'in ve Onun butun soyu ve arkadaşları uzerine olsun.

AĞAZ-I DÂSTAN[1]

Şöyle rivayet ederler kim hulefâ zamanında bir padişah vardı. Kûbistan mülkünde adı Keykâvus ibn İskender ibn Kabus ibn Veşmgir idi. İslâm padişahlarından ıdı. Ve bu melik pir olmuştu. Amma bir nevcevan oğlu vardı, adına Giylânşah derlerdi, azîm kabil ve âkıl ve hiredment cüvan idi. Bir gün padişah oğlunun yüzüne baktı ve firaset birle haline nazar etti. Eğerçi kim anda akıl ve hired ve kemâl-i devlet gördü. Ve lâkin yiğitlik gururun ve gaflet uykusu dahi bile gördü. Pes padişah fikretti kim eğer kendi terbiyet ederse ve ehl-i saadet[2] olanların yoluna kılavuzlarsa, şayet ki ömrü paydar olmaya. Zira kim ehl-i basiret,[3] eceli kendilere igen yakın bilirler. Ve eğer terbiyet etmezse kendi cevherini balçığa atmış ola. Pes şöyle reva gördü kim oğluna, bir mürşit bula kim hiç fenası olmaya. Eyle olsa ana irşat için bu kitabı tasnif kıldı. Andan sonra oğlunu katına kığırdı ve ayıttı: Ey oğul, bilmiş ol kim ben kocaldım, zaif ve azıksız işte yol ağzına geldim. Zira kim azil nâmesini[4] elime sundular. Ol nâme sakal ağarmaktır kim adamın sakalı ağarsa çalaptan yanadan nida gelmektir kim ey kulum, yarağlan bu mülkü koyup anda[5] varmağa. İmdi ey ciğergûşem bu mazullük gelicek[6] def'ine çare yoktur. Çünkü ben kendüzümü mazuller dairesinde gördüm, akıl bana şöyle yüz gösterdi kim ehl-i uzlete kavuşmadan dilerim kim birkaç nasihatlar rûzgâr tecrübelerinden kim iyilik yoluna ve devletliler derpeyine kılavuzlar ola, sana yadgâr verem kim bununla amel edersen, her işinden berhodar olasın ve nîknamlık hâsıl kılasın. Pes eyle olsa rüzgâr elinden sili yemeyesin. Zira ata, gayet şefkatinden dilemez kim oğlu rûzgâr elinden gûşmâl yiye. Eyle olsa sen dahi gönül kulağın bu pendler için açık tut, tâ sonra peşiman olmayasın. Filcümle eğer sen yiğitlik gururundan bu pendi kabul kılmazsan hele ben atalık şefkatin yerine getirmiş olam; tutam ki sen tutmayasın, kişi buluna kim tuta. Eğerçi kim rûzgâr içinde âdettir kim değme

---

1 Soze giriş.

2 Doğru yolda olanlar.

3 Uzağı görenler ve iyi görenler.

4 İşten çıkarılma emri; ölüm hukmu, ölüm kâğıdı.

5 Bu dunyayı bırakıp öteki dunyaya gitmeye hazırlan.

6 Gelince.

oğul atası öğüdün tutmaz. Ve lâkin ben ana bakmazam ki sen kabul kılmayasın. Ve lâkin ümit ana tutarım kim kabul ola, İnşaallahu teâlâ. Ve dahi bilmiş ol ey oğul, yiğitler gaflet yüzünden şöyle tasavvur ederler kim kendülerin bilüsü pirler bilüsünden yeğdir. Bu tasavvur yanlış idüğün bildiğim takdirde dahi reva olmaya kim ben sana yol göstermekte hâmuş olam. İmdi ol ki kendi tabiatımın hâsılıdır, her yönden bu kitapta yâd kıldım ve yazdım. Ve lâkin az ve öz yazdım. Zira her nesnenin azı ve özü yeğrektir. Andan gerü bilmiş ol ey oğul kim dünya halkının bir âdeti vardır kim bir aziz nesnesi olsa anı saklar kim bir aziz kimesnesine vere. Pes bu dünya hâsılından gayet aziz nesnem bu pendlerdir. Ve dahi gayet aziz kimesnem sensin. İmdi âhır vaktimde bu aziz pendleri sana veririm. Ümittir ki sana faidesi erişe, İnşaallahu teâlâ. Sen dahi kabul kılasın ve bununla amel edersen, hodpesent olmayasın.

Andan gerü ey oğul cihanda dirlik dirilirsen kendi aslın gibi arı diril. Zira senin aslın ulu asıldır, cihanda padişahlardır. Ceddin Şemsü'l-Maâli Kabus ibn Veşmgir ibn Ağuş'tur.[1] Ve hanedanı ki Giylân beyleriydiler kim Ebu'l-Müeyyed Belhî[2] cetlerinin rûzgârında olan ahvali bir şahnâme düzüptür. Şimdi Giylân'da ol tevarih yadgâr kaluptur. Cehdet ki senin dahi iyi adın tevârihlerde yadgâr kala. Ve dahı[3] benim atam ki senin abandır, on üç ataya Keykâvus ibn Kubad'a erer[4] ki Nuşirevan-ı Adil'in[5] karındaşıdır ve senin anan gazi padişah Sultan Mahmud ibn Nâsırüddin[6] kızıdır ve dahi benim atamın anası Deylem meliki Emîr Hasan Firûzan kızıdır. Eyle olsa ey oğlu key âkıl ol ve kendi aslının hürmetin key gözle ta ki alûdelerden olmayasın. Eğerçi kim üzerine ne denli baksam akıl ve hüner görürüm. Amma nasihat akla bezektir, benden, anı sana hediye vermektir. Sen saklamazsan ziyankâr olasın. Ve dahi bilmiş ol kim benim seferim yakındır ve benim ardımca senin dahi geleceğin yakındır. Şöyle cehdeyle kim bunda[7] bir azık yarak edesin kim ol yola yarar ola. Zira bu cihan ol ci-

---

1 Şemsu'l-Maâli kardeşi Zahîru'd-devle'nin 366 Hicret yılında (976-977) olumunden sonra hukumdar oldu, fakat atalarının elde ettiği yerlerden kendisine Gurgân'dan başka bir yer kalmamıştı. *Veşmgir* bıldırcın tutan demektir.

2 Ebu'l-Mueyyed Belhî, Samaniler zamanındaki Farsçanın nesir ve nazım üstatlarından olup dördüncü asrın sonlarında yaşamıştır.

3 Sonra, hem de.

4 Geriye doğru onuçuncu gobekte Kubâd oğlu Keykâvus'a ulaşır.

5 Husrev I Anorşarvan'ın lakabı Pehlevicede "olmez ruhlu" demek olan Nuşirevan'dır. Araplar ona Nuşirevan-ı Adil derlerdi.

6 Murat mâruf Gazne hükümdarı Mahmud ibn Nâsiru'd-din Sebuktegin'dir.

7 Burada, bu dünyada.

hanın dahi ekinliğidir. Şöyle dur kim senin yerine ayruk kişi ekmeye kım ayruk kışı ektiğinden sana faide olmayısar.[1] Ve bu fani sarayı[2] ol baki saraya[3] değışmek ardınca ol kim iyi kişiler bu cihanda aslan gibidir ve yaramaz kişiler ite benzer. Zira it ne avlasa avladığı yerde yer; aslan avın makamına iletir, andan yer. Pes bunun mânası budur kim it nefs ehlidir[4] kim ne avlasa bunda yer ve aslan akıl ıssılarıdır kim ne kim bunda avlasa ol âleme tutagider.[5] İmdi ey oğul cehdeyle kim senin şikârın iyilik olsun ki ol cihanda gerek ola. İyilikten murad Allahu teâlânın taatidir kim kula hiç taatten yahşi şikâr yoktur. Zira taat yoluna varanların misali oda benzer. Ne denli kim odu alçak yerde yandırsalar şu'lesi ve himmeti yücelmektedir. Ve ol kim taat yoluna varmaz, misali suya benzer, ne denli kim suyu yukarı kaldırırsan ol aşağı düşer. İmdi ey oğul taati üzerine vacip bil tâ şu'len daima yücelmekte ola.

---

1 Olmayacak.

2 Dunyayı.

3 Ahirete.

4 Nefsinin emrinde olan, ona söz geçiremeyen.

5 Burada ne avlasa öteki dünyaya alır götürür.

KİTAB-I FİHRİS-EL-EBVAB[1]

Birinci bap: Allahu teâlânın birliğin bilmek beyan eder; ikinci bap: Peygamberler yaratıldığının vasfın beyan eder; üçüncü bap: Allahu teâlânın şükrün beyan eder; dördüncü bap: Taat çokluğunun faidesin beyan eder; beşinci bap: Ata ve ana hakkını bilmek beyan eder; altıncı bap: Hünerle güher arttığın beyan eder; yedinci bap: Sözü ne resme söylerler, anı beyan eder; sekizinci bap: Nuşirevan'ın vasiyetlerin beyan eder; dokuzuncu bap: Pirlik ve yiğitlik halin beyan eder; onuncu bap: Yiyesi yerken edepler şartın beyan eder; on birinci bap: Şarap içmek terbiyetin beyan eder; on ikinci bap: Konuk olanın ve konuk alanın edebin beyan eder; on üçüncü bap: Nerd ve şatranç ne resme oynamak gerek, anı beyan eder; on dördüncü bap: Âşıklık keyfiyetin beyan eder; on beşinci bap: Cimâın faidesin ve ziyanın beyan eder; on altıncı bap: Hamam terbiyetin kim ne resme gireler ve nice yunalar kim, ziyan etmeye ve ne faide eder, anı beyan eder; on yedinci bap: Yatmak ve dinlenmek beyan eder; on sekizinci bap: Av avlamak terbiyetin beyan eder; on dokuzuncu bap: Çevgen oynamak beyan eder; yirminci bap: Düşmanla ne resme uğraşmak gerek, anı beyan eder; yirmi birinci bap: Mal artırmaklığın sebebin beyan eder; yirmi ikinci bap: Emanet saklamak ve geri ıssına tapşırmak faidesin beyan eder; yirmi üçüncü bap: Perde ehli, yani kul, karavaş satın almak beyan eder; yirmi dördüncü bap: Mülk alırsa nenin gibi yerde ala, anı beyan eder; yirmi beşinci bap: Dört ayaklı canavar almak ve iyisinin alâmetin beyan eder; yirmi altıncı bap: Avrat alırsa kişi nice avrat ala ki zahmet görmeye, anı beyan eder; yirmi yedinci bap: Oğul, kız terbiyetin ve beslemeğin beyan eder; yirmi sekizinci bap: Dost tutunmak faidesin ve dostu bergüzide etmek beyan eder; yirmi dokuzuncu bap: Düşman fikrinden gafil ve mekrinden âmin olmamak beyan eder; otuzuncu bap: Bir kişi kim cezaya müstahak olmuş ola, onu affetmek sevabın beyan eder; otuz birinci bap: İlim istemek resmin beyan eder; otuz ikinci bap: Bezirgânlık ve almak ve satmak halin beyan eder; otuz üçüncü bap: Tabipler âyinin ve ne resme dirildiğin beyan eder; otuz dördüncü bap: Müneccimler resmin ve erkânın beyan eder; otuz beşinci bap: Şairlerin ve şairliğin yolun gösterir; otuz altıncı bap: Mutriplik resmin beyan eder; otuz yedinci bap: Padişahlara hizmet etmeğin yolun gösterir;

[1] Bapların sırası.

otuz sekizinci bap: Nedimlik resmin beyan eder; otuz dokuzuncu bap: Yazıcılık resmin beyan eder; kırkıncı bap: Vezirlik terbiyetin beyan eder; kırk birinci bap: Çeribaşı olanların resmin beyan eder; kırk ikinci bap: Padişahlık erkânın beyan eder; kırk üçüncü bap: Köy kethüdalığının resmin beyan eder; kırk dördüncü bap: Cömertlik fazlın beyan eder.

BİRİNCİ BAP

ALLAHU TEÂLÂYI BİLMEK BEYANINDADIR

Melik Keykâvus oğlu Ciylân Şah'a aydur: Ey oğul, bilmiş ol kim bırkaç sözler Hak teâlânın birliğin bilmek için kitap evvelinde yâd kıldım, ta kim itikadının yolu muhkem ola. Zira çok kişiler anı bilmekte gümrah oldular. Meğer onlar kim bârik-nazar ve dûr-bin ola kim Allahu teâlâyı bilmekte hata hâsıl kılmaya. İmdi oğul, şöyle bilmiş ol kim Hak süphanehu ve teâlâ[1] ne kim yarattı, aşikâr ve nihandan, yani yerde ve gökte ve bu cihanda[2] ve ol cihanda,[3] cümlesi akıl ve idrak ehline bilinipdürür. Amma kendinin zatı münezzehtir akıl tasavvur ettiğinden.[4] Amma eğer dilersen kim Allahu teâlâyı bilesin, hod-şinas ol, yani kendüzünü bil. Zira her kim kendüyü bildi, Allah'ı bildi. Bu sözden murat budur ki sen bilinmişsin ve ol bilicidir. Yani sen nakışsın ve ol nakkaştır. İmdi sen cehdet, kendi nakşın yüzünden fikreyle anı bilmeye; onun nakkaşlığı yüzünden fikreyleme. Ve dahi bilmiş ol, ey oğul kim nakkaş nakşının kemalin mahall-i kabul olmayan yerde yazmaz.[5] Bunun misali mumla taşa benzer. Taş mahall-i kabul olmadığı için kimse ona mühür urmaz; mum ki kabildir, yüzükte ne türlü nakış var ise bir resmile mumda ol nakşı yazarlar. Eyle olsa bir sultan, yüzüğüyle bir pare mum üzerine mühür ursa ona sultan yüzüğüdür demezler, evet bu mühr-i sultanidir, derler. İmdi ey oğul bilmiş ol kim insan ile hayvanın misali mumla taş gibidir. Pes Hak süphanehu ve teâlâ kudreti yüzüğünün kaşındaki kemal-i nakşı[6] insanın vücudunda nakşetti, ta kim her dem âdem ol nakşı göre ve nakkaşı bile. Ve ayruk gümanı terk etmek gerek. Yani bu nakış nice nakıştır, de; velî ol nakkaş nice nakkaştır, deme. Sun'unu gör ve sani'i bil. Ve key sakın kim fitne ehli[7] itikadın yolu-

---

1 Ben onu, ona yaraşmayacak her şeyden tenzih ederim.

2 Dunyada.

3 Ahirette, oteki dunyada.

4 Amma kendisi aklın onu tasavvur ettiğinden uzaktır; akıl onun nice olduğunu düşünüp bilemez.

5 Nakkaş nakşının guzelliğini, inceliklerini, onu kabule elverişli olmayan yerde yazmaz.

6 Nakşın inceliğini, guzelliğini.

7 Doğru yoldan sapmış olanların inancını elinden almalarından çok sakın.

nu elinden kapmasın. Yanî seni dehrî etmesinler. Zira onlar ne olursa zamandan tutarlar,[1] sen ol fikrini dehrîlerin, hata bil. Zira kim zaman bir gelir geçer nesnedir. Pes bir zamanın kim evveli gelmek ola ve âhırı geçmek ola, ana ehl-i basiret[2] nite reva göre kim fail diye. İmdi ey oğul zaman, pabendidir zemin ehlinin, mademki diridir;[3] imdi gafil olma bu bend bağlı kalmayısar. Ve Allahu teâlânın sun'u niteliğini fikredersen revadır, amma kendinin zatını fikretmek hatadır. Zira ki yol uğramaz yerde yol gözlemek azgınlık nişanıdır. Bu azgınlık korkusundan Resul Hazreti, ümmetine nasihat için hadîs buyuruptur kim tefekkerû fî sıfati'l-lâhi ve lâ tefekkerû fî zati'l-lâhi.[4]

Ve dahi bilmiş ol ey oğul eğer bizim saniimiz –celle celâluhu– şeriat ululanının dilinden kullarına tekellüfsüz kendiyi bildirmekte bir çığırcık göstermese hiç kimsenin zehresi olmazdı kim sıfatı yolun bilmekten dahi dem ura idi. Pes her ad kim Hak teâlânın sıfatlarından ki okursun, niteliğini kendi âcizliğin ve biçareliğin gibi bil; Allah'ı kendi azameti mucibi gibi bilme, yani kendü âcizliğim kadrince bildim, de; onun ululuğu miktarınca bildim deme. Zira kim sen Allahu teâlâ'yı[5] –celle celâluhu– hergiz şöyle ki gerektir, öğemezsin; pes bilmekte onu nice bilesin. Amma eğer tevhit hakikatin istersen, tevhidin hakikati, oldur ki sende her ne kim muhaldir, onun katında gerçektir. Mesela sana beka muhal, ona gerçek; bakisin dahi buna göre kıyas et. Ve dahi maksut bu âleme geldiğinden, onu, bir bilmektir. Nitekim biregü biregüyü hakikat bilse şirkten berî olur. Pes hakikat şüphesiz bir Allahu teâlâdır, ayruğu hep çiftir, yani ayruğu ikişerdir. Ve bu iki birbirine düşmandır. Nitekim cisim ve can; dağılmak ve derilmek ve suret ve sıfat ve akıl ve nefis ve asıl ve feri' ve zaman ve mekân ve güman ve nişan ve şek ve yakin; demek bu cümle ikilik alâmetidir, hiç bulara[6] bir demek olmaz. Hemen birdir demek Allahu teâlâya yaraşır. Amma asıl tevhit oldur kim Allahu teâlâyı nitekim gönlünde benzedirsen Allahu teâlâ ol benzettiğinden münezzehtir. Amma ol gönlünden geçen nesnenin yaratıcısıdır; şirkten ve şüpheden berîdir – celle celâluhu ve lâ ilâhe gayruhu.[7]

---

1 Çunku onlar ne olursa zamandan bilirler.

2 Uzağı gorenler, iyi gorenler.

3 Zaman, yaşadıkları muddetçe yeryuzundeki insanların ayakbağıdır.

4 Tanrı'nın nasıl olduğunu duşunun, kim olduğunu duşunmeyin. Bu hadîsin bir de şu şekli vardır: Tefekkerû fî âlâi'llâhi ve lâ tefekkerû fî zatihi – Tanrı'nın nimetlerini duşunun, kim olduğunu duşunmeyin.

5 Ulu Tanrı – Onun kadr-i şanı uçsuz bucaksızdır.

6 Bunlara.

7 Onun kadr-i şanı uçsuz bucaksızdır, ondan başka da Tanrı yoktur.

İKİNCİ BAP

PEYGAMBERLER YARATILDIĞININ FAZLIN VE SİTAYİŞİN BİLDİRİR

Bilmiş olgıl ey oğul, kim Hak süphanehu ve teâlâ bu âlemi kim yarattı, kendi arzusuyçün yaratmadı; abes dahi yaratmadı. Amma kendinin adlin ve fazlın bildirmek için yarattı. Ve hikmet mucibince yarattı.[1] Çün Hak teâlâ bilür kim varlık yokluktan yeğdir ve kevn, fesattan yeğdir ve artıklık, eksiklikten yeğdir ve gökçeklik, çirkinlikten yeğdir. Eğerçi kim bunlar birbirinden yeğli ululudur; amma ikisinde dahi Hak teâlâ kadirdir ve zamirlerinden haberdardır. Ve ol ki yeğrektir, onu eder; kendinin bilüsüne hilâf etmedi. Mesela işlediği adl mucibince olduğunun nişanı budur kim insana insan sıfatın verdi, hayvana hayvan sıfatın verdi ve bunların nihadında koduğunu hikmetle kodu. Ve her bir vücutta eşyadan bir hâsiyet kodu. Ta kim ol hâsiyetle mevsuf ola ve ol vasıftan hikmeti nazarı anlana.[2] Ve amma kudreti, hikmeti yüzünden dahi ziyadedir.[3] Mesela şunun bigi kim kadirdir kim güneşsiz aydınlık vere ve bulutsuz yağmur yağdıra; ve bir terkip yarada kim hiç onun tabiatın kimse bilmeye; yıldızlar tesirsiz[4] âlemde hayr ve şer göstere; amma çünkü ortada hikmet nazarı var, pes arada vasıta, sebep gerek oldu. Nitekim bulut vasıtadır yağmura ve yıldızlar tesiri vasıtadır, âlemde hayır ve şer vâki` olmaya; pes kevn, fesat olmaya vasıta ve sebeptir. Çünkü vasıta aradan götürüle, tertip bozulur; çünkü tertip bozula, âlemde nizam kalmaz. Zira kim bu vasıtadan bir iş peyda olur kim âlem nizamı onunla kaimdir. Ol sebepten arada vasıta kodu ki biri kahredici ola ve biri kahır götürücü ola; yani biri yük götürücü ola ve biri yükletici; ve biri rızk verici ola ve biri rızk yiyici ola. Amma bu ikisi dahi Allahu teâlânın birliğine tanıktır. İmdi ey oğul, zinhar sen vasıtaya bakma velîkin vasıta garaz neyise onu gözle, yani yer vasıtadır: dane bitmeye; eğer eksen ve bitmeye, onu yerden tutma ve eğer talihin yârî kılmaya, onu dahi yıldızdan tutma; zi-

---

1 Hikmetinin gerektirdiği şekilde yarattı.

2 Bakıldığı zaman onda bir hikmet bulunduğu anlaşılsın.

3 Kudreti hikmetinden ziyadedir.

4 Yıldızların etkisi olmadan.

ra eğerçi tesir bunlardandır, amma bunların ol eserden haberleri yoktur. Ne yıldızın tesirden haberi var ve ne yerin dane bitirdiğinden haberi var. Çünkü yerin ol haddi yoktur[1] kim, tiryak eksen ol ağı bitire; yıldız dahi hemçünan elinden gelmez ki kendi sa'd iken tesirini nahs ede. Pes çünkü bu cihan hikmetle araste oldu, yani düzüldü. Pes bu düzgüne bezek elbette gerektir. Pes bak cihana, ta ki ziynetin göresin, nebattan ve hayvandan ve yemekten ve giymekten ve hûbdan ve çirkinden ki bu cümle cihanın ziynetidir; Allahu teâlânın hikmeti zâhir olmak için. Nitekim Hak teâlâ buyurur kim: Ve mâ halakna's-semâvâti ve'l-ardi ve mâ-beynehümâ lâ'ibîn ve mâ halaknâ illâ bi'l-hakk.[2] Eyle olsa çün bildin ki Allahu teâlâ bu cihanı oyuncak yaratmadı, maksudu için yarattı, maksudu oldur ki çün rızk yarattı, pes diledi kim bu rızka bir yiyici yarada. Eğer yiyici olmasa ol rızk bîdâd olurdu[3] ve şöhret tutmazdı. Pes Allahu teâlâ Âdem'i yarattı ve ol nimetin tamamlığın Âdem'le kıldı. Çünkü nimet tamamlığı Âdem ile oldu; Âdem'in dahi tamamlığı siyaset iledir, yani ölümledir. Eğer ölüm olmasa, Âdem dahi bîdâd kalırdı. Yani bu rızk verip kendiyi yaradandan bihaber olurdu. Pes siyaset tertip kıldı, amma bu siyaset tertibi dahi kılavuzsuz olsa, ol dahi bîdâdlık nişanı olurdu. Yani Âdem'i durutsa, bir uğurdan fena etse, Âdem gafil kalırdı maksuttan. Eyle olsa Âdem'in ön ölenin, son kalanına kılavuz verdi, ta kim nimet şükrün bile. Eğer bu tertip böyle olmasa Âdem sipassız olurdu ve Allahu teâlânın in'amından haberdar olmazdı. Pes bu ayıp olurdu yaradana kim rızkın bilüsüz ve sipassızlara yedire. Çünkim Allahu teâlâ ayıptan münezzehtir, pes kulların bilü yoluna kılavuzladı. Bu âyet mânasıyla kim ve mâ halaktü'l-cinne ve'l-inse illâ li-ya'büdûn.[4] Böyle olduğundan sonra kullarının arasına peygamberler viribidi, ta kim dâd ve daniş ve şükr ü sipas yolun göstereler. Ve bu nimetleri kim Hak teâlâ kullarına veriptir, şükrünün şartın yerine nice getirmek gerek bildire. Zira kim bu cihan bir düzendir ve bu düzenin tamamlığı hikmet iledir ve hikmet eser-i nimettir[5] ve nimet dahi tamam olmaz, illâ yiyiciyle ve bu nimeti yiyenlerin dahi tamamlığı peygamberler iledir kim Tanrı'dan yana yol göstereler. Pes bu tertip üzerine nazar etmek gerek ki Hak süphanehu ve teâlâ hiç eksik nesne yaratmadı ve dahi hakikat şöyle bilmek gerek kim rızk Allahu teâlâ tarafından bir fazıldır insana ve hayvana. Ve lâkin insan fazileti ne resme kim

---

1 Mademki yerin, tiryak [panzehir; afyon] ektiğin zaman ağı bitirmeye gucu yetmez.

2 "Biz gökleri, yeri ve bunlar arasında bulunanları oyun ve eğlence olsun diye yaratmadık. Onları sadece gerçek bir sebeple yarattık. Fakat onların çoğu bilmiyorlar." [DUHÂN 44:38-39]

3 Eğer yiyici olmasa o rızk zulum olurdu, haksızlık olurdu.

4 "Ben cinleri ve insanları ancak bana kulluk etsinler diye yarattım." [ZÂRIYÂT 51:56]

5 Hikmet nimetin eseridir; hikmet de bir nimettir.

rızktan ve rızk yiyen hayvanlardan artuğ ise doğru yol gösteren peygamberlerin dahı fazileti geri kalan Âdem üzerine şöyle artuktur. Pes vaciptir ki kişi kendi rehnümasının hakkını bile ve kendüye rızk verenin minnetin canda saklaya ve cemî peygamberleri hak bile. Şöyle ki Âdem'den tâ Muhammed Mustafa'ya değin hiçbirin, peygamberlikte ayırmaya. Ta kim kişinin dini dürüst ola ve Hak teâlânın nimeti şükrün yerine getirmiş ola ve âlemde iyi ad hâsıl kıla, İnşaallahuteâlâ.

ÜÇÜNCÜ BAP

HAK SÜPHANEHU VE TEÂLÂDAN MİNNETTAR OLMAKLIK BEYAN EDER

Şöyle bilmiş ol ey oğul, kim âlemde her kimin nimeti bol ise cemî halkın ana sipası olmak gerek, ferman mucibince, evet hakikat mucibince değil. Zira eğer sen hakikat endazesince şükredersen endamının bir cüz'ün bin edesin, ol binden bir cüz'ünün şükrün edemeyesin. Amma ferman endazesince, yani Hak teâlânın buyruğu mucibince senin az şükrün çok yerine geçer. Nitekim taati, din içinde beş türlü buyurdu. Eğer gece ve gündüz dürüşsen, taat etsen, âcizlikten artık hiç hâsılın olmazdı. Amma Hak teâlâ sana endazeyle beş türlü taat buyurdu. Anın dahi iki türlüsün has mün'imlere, yani baylara buyurdu, kalanın cümle halka verdi. Ol taatin biri Allahu teâlânın birliğine ikrar etmektir ve Muhammed Mustafa'nın peygamberliğine ikrar etmektir dille ve inanmaktır gönülle; biri dahi namazdır, beş vakitte. Biri dahi yılda otuz gün oruç tutmaktır. Amma ol Şahadet kelecisi Hakk'a sığınmaktır, bâtıl nesnelerden; namaz ol ikrarı gerçekleyip kulluğunda kaim olmaktır ve oruç tutmak ol ikrarın ve kulluğun gerçekliğin Hak teâlâya bildirmektir. Zira, çün kim sen ayıttın ki ben kulum, pes ol kullukta berk durmak gerek ki senin dahi kulun var ise ol dahi senin kulluğunda berk dura. Zira sen Allahu teâlâya taat etmeyicek, kulundan sen dahi taat umma. Zira sen kuluna ol kadar iyilik edecek değilsin ki Hak süphanehu ve teâlâ sana edipdürür.[1] Pes eyle olsa Tanrı taatinden kaçma kim senin dahi kulun, taatinden kaçmaya; yani kulluğundan yüz çevirmeye. Zira bir kul kim kulluğa meşgul olmaya, ululuğa tamah etmiş olur. Ol tamah bunun gibi kulu tez helâk eder ki

Parsî şiir:	Tercümesi:
Sezed ger bürî bendeîrâ gulû	*Boğazla, aman vermegil, ol kulu*
Ki bâşed huzavendiyeş ârzu	*Ki beyliğe sunmak isterse kolu*

Andan gerü bilmiş ol kim namaz kılmak ve oruç tutmak, yani namaz ve oruç Allah'ın has nimetidir kim has kullarına ruzî kılıptur. Pes ikisinde dahi taksirlik etme kim eğer bu ikisine taksirlik edersen cihanda âmlardan olasın, haslardan olmayasın,

[1] Sen kuluna, ulu Tanrı'nın sana ettiği kadar iyilik edecek değilsin.

zira kim şeriat beyi Muhammed Mustafa –salâvatü'r-Rahmani aleyhi[1]– namazı tamam dine beraber getiriptür. Şöyle kim bir kişi elini namazdan çekse, tamam dinden elini çekmiş ola. Pes ol kişi ki dinsiz ola, öldürmek gerek. Ve bednamlık birle cihanda ıkaba müstahak ola. Zinhar ey oğul, bu dediğim sözler üzerine gönlünden yavuz endişe geçmesin. Yani namazda taksirlik revadır, deme. Din yolundan gözlemezsen bari akıl yüzünden nazar et, gör ki ne denli faide vardır. Evvelâ namaz kılanın mâdâm teni ve donu arıdır. Eyle olsa arılık murdarlıktan yeğ, bir bu. Ve bir dahi bu kim namaz kılanda tekebbür olmaz. Zira kim namazın aslı tevazula urulmuştur. Çünkü sen tabiatını tevazua öğredesin, bedenin dahi tabiatına uyar, alçaklık hâsıl eder. Çünkü sen bu resm ile alçaklığa gözedesin, Hak teâlâ makamını yücelde. Andan gerü bilmiş ol ey oğul kim, bir kişi ki bir tayifenin huyun huylanmak istese ol kavm ile hemsohbet olur, onların huyun huylanır. Yani bir kişi bedbaht olmak istese bedbahtlarla otura dura,[2] hemen bedbaht olur. Ve ol kişi kim nikbaht ve devletli olmak istese devletlilerle ve nikbahtlılarla otura ve dura, devletli ve nikbaht oldu. Eyle olsa cümle marifet ehlinin katında İslâm dininden devletli din yoktur. Ve İslâm hükmünden yeğ hüküm yoktur. İmdi eğer dilersen kim daim devletli olasın, sohbet, din devletlileriyle kıl ve din ululanına muhalefet etme, ta ki şekavet ehlinden[3] olmayasın. Ve dahi zinhar ey oğul, namazda yeyincek olma ve rükûda ve sücutta namazı maskaralığa alma; yani rükûu ve sücudu tezleyip birbirine karıştırma, ta ki şekavet ehlinden olmayasın, dini ve dünyayı harap kılmayasın.

~ FASIL. Ve dahi bilmiş ol ki oruç tutmak bir taattir ki yılda bir aydır. Pes bir kulluk kim yılda bir ay ola, anı dahi taksirlik birle geçiren gayet nâmert ola. Pes hiredmend olan nâmert olmaya kendüyü reva görmeye. Andan gerü orucu tutmakta taassup ehli olma. Yani kaçanki şehrin kadısı ve hatibi ve cümle mutemetleri oruç tutalar, sen dahi tut ve kaçan anlar yiyeler, sen dahi yi, cahillere uyma. Ve bilmiş ol ki Hak teâlâ ganidir, senin açlığından ve tokluğundan. Amma oruçtan maksut mühr-i ilâhîdir.[4] Ve lâkin bu mührü cümle endamına urmak gereksin. Ta kim ol mühür senin katında zulme uğramaya, yani ağzına mühür urıcak[5] diline ve gözüne ve ayağına ve eteğine bile urmak gereksin ki oruç senden razı ola. Ve andan gerü bilmiş ol kim

---

1 Tanrı'nın ovgusu ve senası onun uzerine olsun.

2 Kotu bahtlı olmak isteyen kişi kotu bahtlılarla oturup kalksın.

3 Yoldan sapanlar, dinden çıkanlar, Tanrı'ya isyan edenler.

4 Oruç, Tanrı'nın kulun ağzına vurduğu muhurdür.

5 Ağzına muhur vurduğun zaman, oruç tuttuğun zaman.

oruç tutmaktan faide oldur kim tanlacak yiyeceğini bir yoksula veresin. Ta ki senın açlık zahmetin çektiğinden sana faidesi ere. İmdi key sakın kim bu üç taatten ki âmdır, taksir etmeyesin. Zira ki namaza ve oruca ve tevhide hiç özür yoktur. Amma ol iki taat ki baylaradır, zekât ve hac gibi özre imkân var, yani malım yok idi, gücüm yetmedi derisen özrün vardır. Bu bapta söz çoktur, amma ihtisarla güzidesin beyan ettim, V'Allahu a'lem bi's-savâb.

DÖRDÜNCÜ BAP

ŞOL TAATİN SEVABIN ÇOKLUĞUN BİLDİRİR KİM GÜCÜ YETİCEK[1] KILA

Ey oğul, bilmiş ol kim Hak sübhanehu ve teâlâ iki fariza buyurdu, mün'imlere, yani baylardan has kullara, İslâm baylarına. İmdi ol farizanın biri hacdır ve biri zekâttır, her kimin kim ol yola yarar yarağı var ola; Hak teâlâ buyurupturur ana ki vara, Kâbe'yi ziyaret ede. Ve ol yola yarar yarağı olmayana Hak teâlâ güç buyurmadı. İmdi gücü yeten varmak gerek, gücü yetmeyen varmamak gerek. Görmez misin, dünya padişahlarına dahi yarağsız olan sipahi hizmet edemez. Hâssa ki bu kulluk yerine gelmeye sefer gerek.[2] İmdi sefere yarağsız varmak muhataradır. Ve yarağa gücü yetip sefere varmasa dünya nimetlerinden lezzet bulmaya. Zira tamam dünyanın lezzeti seferde bulunur. Zira ki kişi görmediğin görse nimettir; yemediğin yemek ve işitmediğin işitmek ve ne ki buna benzer hep nimettir. Bir kişi ki gücü yete ve sefer etmeye, bu lezzetlerden mahrum olur. Bir dahi bu kim sefer ehli cihan-dîde ve kâr-azmûde, yani dünyada iyi ve yavuz tecrübelerden haberdar olur. Pes bir kişi kim gücü yetse ve Hicaz seferin etse, Tanrı buyruğun tutanlardan olur ve hem cihan-dîdelerden olur. Ve seferin bir dahi faidesi budur kim nereyi ki dünyada görse gümansız bilür ki dünyada vardır ve onu kim görmedi, acep nice nesne ola diye gümandan hâli olmaz.[3] Pes görmek hayırlıdır işitmekten, nitekim Arap aydur: Leyse'l-haberü ke'l-muayene, yani kulağıla işitmek göziyle görmek gibi olmaz. Nitekim Acem şairleri bir beyitte deyiptürler ki:

Parsî şiir:	Tercümesi:
Cîhan-didegânrâ be-nadidegân	*Cihanı gezip gören ve görmeyen*
Nekerdend yeksan pesendidegân	*Değildir beraber dediler eren*

Eyle olsa Hak sübhanehu ve teâlâ seferi lâzım etti mümin kullarına ta kim maldan faide göreler ve hem Tanrı fermanın yerine getireler, evini ziyaret edeler. Amma yok-

[1] Gucu yettiği zaman.

[2] Hem de bu kulluğun yerine gelmesi için sefer gerek.

[3] Onu görmeyen, acaba nasıl şeydir diye meraktan kurtulmaz.

sul kullarına buyurmadı. Zira ol yola yarar yaragları yoktur. Eyle olsa Hak teâlâ yoksul kulların esirgediği olur; güçleri yetmediği[1] kulluk buyurmaz. Amma ol yoksul kim hacca vara, kendüyü tehlikeye bırakmış ola. Bir bu, bir dahi ol kim, kadirsizlik etmiş ola, kendi yoksulluğuna kani olmayıp baylara öygünmüş ola. Eyle olsa yoksul kim baylara öygüne, şol sayruya benzer ki sağ kişiler işlediği gibi kuvvet harcolacak iş işleye. İmdi bunun misali ol iki hacıya benzer ki biri bay ve biri yoksul. İkisi dahi berriyyede giderlerdi. Bay mahfede rahatta, yoksul yayağ mihnette. İkisi birbirleriyle giderken söyleştikleri gibi.

HİKÂYET. Şöyle rivayet ederler kim Buhara'da bir reis var idi, gayet maldar kişi idi. Hak teâlâ bu reise ilham etti ki hacca vara. Pes yüz deve hazır kıldı ve bir mahfe de iki devenin arasında götürdü. Ve su ve zevâde bol, kendi girdi mahfeye, ol berr içinde rahat ve dinç şöyle giderdi, sanasın ki henüz kendi evinde oturur. Eyle olsa bu izz ü naz ile giderken Arafat'a yakın gelicek bu reis gördü ki bir derviş dahi Hicaz'a azmetmiş. Yayak yürümekten ayağı kabarmış ve ol ıssı günde susuz bağrı pişmiş. Gayet argın ve biçare giderken nagâh gözü bu reise duş geldi ki izz ü naz ile dinç ve rahat gider. Pes bu derviş yüzün ol reise döndürdü ve ayıttı: Ya hoca, senden bir sualim var, sorarım, billâhi[2] doğru cevap veresin. Reis ayıttı: Sor, eğer bilirsem doğru cevap verem, dedi. Pes derviş ayıttı: İkimiz dahi Tanrı evine gideriz, ziyaret etmeye. Sen şöyle rahat, sanasın ki hiç evinden gitmedin, şöyle dinç gidersin. Ve ben böyle yayan ve yalıncak ve yalınayak, aç ve susuz giderim; andan Hak teâlâ ikimizin dahi sevabını beraber mi yazdırır. Reis ayıttı: Lâ va'llâhi[3] hâşâ ki benim sevabım, senin sevabınla beraber ola. Ve eğer bileydim ki benim sevabım senin sevabınla beraberdir, ben hiç hacca gelmezdim. Derviş ayıttı: Neden böyle dersin? Reis ayıttı: Allahu teâlâ beni fermanın tutanlardan etti. Ve sen, buyruğun sıyanlardansın. Derviş ayıttı: Nite? Reis ayıttı: Şöyle kim Hak teâlâ gücü yetenlere ayıttı: Ve hiccü'l-beyti men istetâ'a ileyhi sebîlâ,[4] dedi; gücü yetmeyen dervişlere: Ve lâ tülkü bi-eydîküm ile't-tehlüke,[5] dedi. Eyle olsa ben evini ziyaret ederim, buyruğunu tutmuş olurum; sen kendüzünü tehlikeye bıraktın, buyruğun sımış olursun. Derviş ayıttı: Tehlike demek, cana hatarlı

---

1 Güçlerinin yetmeyeceği işi ve ibadeti buyurmaz.

2 Allah aşkına, Tanrı için, Tanrı hakkına.

3 Tanrı adına yemin ederim ki, oyle değil.

4 "Yoluna gucu yetenlerin o evi haccetmesi, Allah'ın insanlar uzerinde bir hakkıdır." [ALI IMRAN 3:97]

5 "Kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın." [BAKARA 2:195]

yere derler, Hacca gelenlere cana hatarlı yer nerde vardır? Reis ayıttı: Azığı olmasa bu yolda açlıktan ölmeye imkân var. Ve binidi olmasa yorulup yoldan kalıp berriyyede ölmeye imkân var. Filcümle kalanın buna göre kıyas et. Derviş ayıttı: Lem tekûnû baligihi illâ bişıkki'l-enfüs.[1] Eyle olsa bu Hac maksuduna eremez, illâ bişıkki'l-enfüs.[2] Eyle olsa ne cevap verirsin? Reis ayıttı: Şıkkın ve nefsin dahi mânaları ikişerdir. Şık demeğin bir mânası yarım, nime demek olur ve bir mânası zahmet demek olur. Ve nefsin dahi bir mânası budur ki nefsdür ve biri dahi tendir, yani adamın baştan ayağa değin endamına nefsün vâhid[3] derler. Geldik imdi bu sözün şerhine, bu hod malûmdur ki bu seferin maksudu hâsıl olmaz, illâ bişıkki'l-enfüs, yani beden zahmetiyle. Amma meşayih nazarında şık'tan muratları budur ki bu nefs bir terkiptir ki iki bölükten olmuştur, bir bölüğü ruhanî ve bir bölüğü nefsanî. Ol ki ruhanîdir, akıl ve ilim ve hilm, sıdk ve tevazu ve takvadır. Ve ol ki nefsanîdir, cünun, cehil ve katı gönül ve yalan ve müfsitlik ve tekebbürlüktür. Eyle olsa Hacca varanlar, bulmayalar Haccın sevabını, illâ nefs bölüğünü kendüden ayırmağıla. Filcümle zahmet çekmek ile bulasız bu yolda maksudunuzu; helâk olmağ ile, demedi. Derviş ayıttı; Pes zahmet nice nesneye derler? Reis ayıttı: Zahmet oldur ki teni incide, velî helâk etmeye. Derviş ayıttı: Pes sen ne zahmet görürsün bu yolda? Reis ayıttı: Mücerret göçmek ve konmak zahmettir, andan artuğu helâkliktir. Derviş ayıttı: Ben sercümle zahmet görürüm, helâklik bilmezem. Reis ayıttı: Bu sercümlesini koyalım; bir dahi bu kim bir kişi biregüyü ağırlamak istese, evine davet etse ve biregü dahi okunmadan şöyle ektileni varsa ol ev ıssı kangısın artuk ağırlaya? Derviş ayıttı: Okunan artuk hürmetlenir. Reis ayıttı: Pes ol okunan konuk benim ki Hak teâlâ beni kendi lütfundan evine davet kıldı, gel diye. Ve sen fodulluğu ile ekti olup varırsın. Pes benim sevabım, seninle kaçan beraber ola? Pes derviş söylediğine pişman oldu. İmdi ey ciğergûşem, eğer Hacca varmaya gücün yeterse pes taksirlik etme, var. Ve eğer gücün yetmezse ol yola küstah olup kendüzünü tehlikeye atma. Zira ol yola beş nesne gerek kim tehlike olmaya. Ol beş nesnenin evveli maldır, kifaf kadarınca. İkinci kuvvettir ki ol yola doya. Üçüncü yol eymenliğidir. Dördüncü nefsanî dilekleri terk etmek. Beşinci Haccın hürmetin saklamak. Çünkü bu beş şartı yerine getirdin, tamam Haccın halâvetin buldun, ve's-selâm.

---

[1] "Bu hayvanlar sizin ağırlıklarınızı, ancak güçluklere katlanarak varabileceğiniz bir memlekete taşırlar." [NAHL 16:7]

[2] Halbuki bu hac gayesine ancak nefse eziyet etmekle erer.

[3] Bir nefis, tek beden.

FASIL. Geldik zekâta, bilmiş ol ey ciğergûşem ki bir fariza dahi zekâttır. Amma bu farz becit oldu Hacdan. Niçin? Anınçin ki Hac bir farzdır ki gücü yettiğinden sonra bu hacca varam dese dahi ol niyyet ettiği yıl kolay olmasa gelesi yıl varam dese caiz olur. Amma zekât öyle değildir. Zira hac ömürde birdir ve zekât her yılda birdir. Gücü yeten yılında malı zekâtın vermeyen günahkâr olur. Küfran-ı nimetlerden[1] sayılır. Zira ki zekât verenleri Hak teâlâ kendi mukarreplerinden ediptürür. Ve anların misalin ki zekât vereler, bir beye benzediptürür raiyyet içinde, yani ki bir padişaha benzediptür nökerler içinde. Bayları dahi Hak teâlâ padişah kılıptur yoksullar içinde. Nitekim beyin beyliği nöker iledir, bayın dahi baylığı yoksul iledir. Çün padişah nökere donluk vermeye, nöker gider, bey yalnız kalur. Eyle olsa bey, dahi sercümle beylerden birisi olur, beylik gider. Baylar dahi yoksula nafaka vermese sercümle yoksullardan birisi olur, baylık adı gider. İmdi bilmiş ol ki Hak teâlâ kullarını iki bölük eylediğine sebep budur ki bir bölüğü nafaka verici ola ve bir bölüğü nafaka alıcı ola. Yani biri bay ve biri yoksul; biri bey ve biri nöker. Nöker anınçindir ki padişah ululuğu belli ola ve yoksul dahi anınçindir ki bayların izzeti anlarınla artuğ ola. Ve bileler ki Hak teâlâ beylere ve baylara ne mertebe veriptir. Velî kaçan ki bir bey nökere donluk vermese, bir nökeri çok padişahın korkusundan emin olmaya. Kaçan kim baylar dahi yoksula zekât vermese, Allahu teâlâ korkusundan iymin olmaya.

İmdi ey ciğergûşem yılda bir kez zekât vermek gerek. Ve lâkin sadaka ne kadar gerekse ver, eğerçi ki fariza değildir. Ve lâkin cevanmertliğe ve mürüvvete taallûktur.[2] Ne kadar artuk sadaka edersen o kadar yeğdir. Zira sadaka veren âdem Allahu teâlânın amânında olur.[3] Eyle olsa çünkü sadaka veren Allahu teâlânın amânında ola, pes gücü yetene, elinden gelene bundan yeğ ganimet dahi ne ola.

İmdi malûm oldu ki kişi sadakayı artuk verse mürüvveti artukluğu belli ola. Andan gerü ey ciğergûşem sakın kim zekâttan ve hactan ötürü gönlüne şek düşmeye ve gümanlı olmayasın. Yani demeyesin ki hacca yalıncak niçin gide ve seğirde ve yolda tırnağın niçin kesmeye ve saçın yülümeye.[4] Ya zekâtta yirmi altında buçuk altın niçin çıkaralar.[5] Ve öküzde ve koyunda ne işi var, Hak teâlânın ki kurban buyurur, deme.

---

1 Nankorluklerden, iyiliğe karşı kotuluklerden, iyiliği bilmezliklerden sayılır.

2 Civanmertlik ve muruvvete bağlıdır.

3 Çunkü sadaka veren ulu Tanrı'nın emniyeti altında olur.

4 Yalınayak gitmek, Safa ile Merve arasında koşmak (*sa'y*), tırnağını kesmemek ve tıraş olmamak, bunlar haccın âdabındandır.

5 Yirmi altında yarım altın ayırsınlar (Zekât, malın kırkta birini ayırıp fukaraya vermektir).

Zinhar cehdeyle ki bu gümanlar gönlüne yörenmeye. Tanrı'nın işine şek getirme. Zira ki onu Hak teâlâ bilir, biz ve siz bilmeziz.[1] Nitekim Kelâm-ı Mecid'de buyûrur kı Allahu ya'lemü ve entüm lâta'lemûn.[2] Eyle olsa sen Hak teâlâ fermanında olmaktan artuk hiç nesne gözleme ki ol eyle böyle demekte hiç senin işin yoktur. Eyle olsa, çünkü bu hakkı üzerinde vacip bildin, pes ol dahi vaciptir ki ata ve ana hakkın dahi saklayasın. Zira ki ata ve ana hakkın gizlemek dahi Hak teâlâ buyruğudur ve's-selâm.

---

1 Bilmeyiz.

2 "Allah bilir, siz bilmezsiniz." [BAKARA 2:216, 232; ÂLI IMRAN 3:66; NÛR 24:19]

BEŞİNCİ BAP

ATA VE ANA HAKKIN YERİNE GETİRMEYİ BEYAN EDER

İmdi bilmiş ol ey oğul ki, Hak teâlâ diledi ki cihanı şenelde. Pes Hak teâlâ nesle sebep olmağa şehvet yarattı ve Âdem'in sulbünde kodu. Ta ki cihanda Âdem zürriyeti üremeye sebep ola. Eyle olsa ata ve ana birbirine cem' olduğuna sebep oğul ve kız vücuda gelmektir. Eyle olsa oğula dahi vaciptir ki atanın ve ananın hakkın hürmetin, saklaya ve aslını ululaya. Zira oğul ki aslın ululaya, kendüzün ululamış olur ve uluzâde olmuş olur. Pes oğula ahit şöyle gerek ki kendi aslının hürmetin katı saklaya. Zira âkıl oğul oldur ki kendüzün hor düşürmeye, yani atasın ve anasın horlamaya. Ta ki kendi dahi hor olmaya. Andan sonra sakın ey oğul demeyesün ki atamın ve anamın garazı beni doğurmak değildi, belki kendilerinin arzuları yerine gelmek idi. Hâ zinhar dahi demeyesin, benim üzerime ne hakları var? Zira igen ednaca hakkı, yani key azacık hakkı ki ata ve ananın oğul üzerinde vardır, şol dünyaya geldiğine sebep olduğudur ki ata ve ana sebep olmasa oğul dünyaya gelmezdi. Eyle olsa bu sebep seninle seni yaradan arasına düşüptür, bir bu. Ve bir dahi ata ve ana senin üzerine ölmeğe razı olurlar, ta ki sana bir elem değmesin diye. İmdi nice ki Hak teâlâ seni ata ve ana katında sevgili hürmetli kıldı, ki kendüler ölmeye razı olurlar ki tek sana elem gelmeye. Eyle olsa sana dahi vacip oldur ki nice ki kendüzünü seversin ve hürmetlersin, seni yaradan Allah'ı dahi yeğ sevesin ve hürmet edesin. Ve nice ki Hak teâlâyı seversin ve hürmetlersin, atayı ve anayı dahi şöyle sevesin ve hürmetleyesin. Zira eyle etmeyicek Allahu teâlâ ile kendi arasındaki hakkı bilmemiş olur. Eyle olsa kangı oğul ki akıl yoldaş ola ve kifayet kılavuz ola, ata ve ana sevgisin ve hürmetinin hakkın yerine getirmekten hâli olmaya. Nitekim Hak teâlâ buyurur ki Etîû'l-lâhe ve etîû'r-resule ve ulü'l-emri minküm.[1] Bu âyetin tefsirini bir nice türlü ederler, amma bir tefsirde şöyle okudum ki ülü emr dediği ata ve anadır. Zira ki size buyruğu geçene dahi dediğinde iki türlü vecih var. Bir bu ki gücile hükmün geçire, bir dahi bu ki lûtfile, yani diler ve dilemez hükmün geçire. Eyle olsa oğul dahi ata ve ana hükmünde şöyledir: Dilerse eyilikle terbiyet ede, dilerse yavuzluğ ile.

---

[1] "Allah'a itaat edin, Peygambere ve sizden olan idarecilere de itaat edin." [NİSA 4:59]

İmdi ey oğul key sakın, atayı ve anayı hor görmeyesin ki Hak teâlâ –celle celâluhu– atasın ve anasın incidenlere hüccet tutmağ için, ben size öğretmedim mi, demeğiçin Kur'ân'da buyurur: Ve lâ takul lehümâ üffin ve lâ tenherhümâ ve kul le-hümâ kavlen kerima.[1]

Ve hem haberde gelmiştir[2] ki emirülmüminin Ali'den sormuşlar ki oğul üzerinde atanın ve ananın hakkı kaç türlüdür? Cevap vermiş ki Hak teâlâ bu edebi, yani ata ve ana hakkı nice idiğin Peygamberin atası ve anası nübüvvet gelmeden öldüklerinden beyan eder, yani eğer nübüvvet zamanına erseler Peygambere vacip olurdu ki onları kendünden ulu göreydi, oğulluk tevazuun göstereydi. Eyle olsa bu hadîs zaif olur idi ki, dedi: Ene seyyid-i veled-i Âdem ve lâ fahre.[3] Pes bundan kıyas eyle ki Tanrı Peygamberi kendüzün ululamaya idi, eğer atası ve anası hazır olsa. Pes kalan hakkın dahi buna göre kıyas etmek gerek. Pes bundan bilmek gerek ki atanın ve ananın hakkı ulu mertebedir.

Eyle olsa ata ana hakkın eğer din yüzünden gözlemezsen bari akıl ve bilü yüzünden gözle ki ata ve ana senin asılda bittüğüne ve perverişine, ululuğuna sebep oldular. Bu resme çünkü onlar senin bunca iyiliklerine sebep oldular, eğer sen onların hakkında taksirlik edersen şöyle görüne ki sen hiç iyiliğe yarar adam değilsin, zira bir kişi kim asl hakkın bilmeye, ucdan bucaktan olan hakkın hod hiç bilmeye. Böyle olana nâsipas derler. Eyle olsa nâsipasa iyilik eden ahmaktır. İmdi cehdeyle ki sen nâsipaslardan olmayasın, ta ki iyiliklerden mahrum olmayasın. Nice ki sen oğlundan hürmet umarsın, atan anan dahi şöyle umar.[4] İmdi eğer sen onların iyiliği hakkın yerine getirirsen oğlun dahi senin iyiliğin hakkını yerine getire. Zira oğul atadan anadan gördüğün işler. Zira oğul yemiştir, ata ve ana ağaçtır. Ne denli ki yemişli ağaca artık tımar edesin, yemişi hem bol olur ve hem tatlı olur. Maksut ataya ve anaya dahi ne denli artuk hizmet edersen hayır duası artuk olur ve hem icabete makrun olur. Böyle olduğundan sonra Hak teâlânın hoşnutluğuna dahi yakın olursun.

Andan gerü ey ciğergûşem sakın kim mirastan ötürü, yani malından bana kala diye atanın ve ananın ölümün isteme. Zira ata ve ana ölmeden dahi –şol ki mukadderdir– sana yetişir. Zira ki rızk maksumdur, ezelde kısmet olan değmeyince olmaz. Pes ata ve ana ölümün istemekte mal için kendüzün incitme ki kişinin kendi dileğiyle

---

1 "Kendilerine 'of!' bile deme; onları azarlama; ikisine de güzel söz söyle." [ISRA 17:23]

2 Rivayet ederler ki.

3 Ben Âdemoğullarının efendisiyim, fakat övünmem.

4 Sen nasıl oğlundan saygı beklersen, anan baban da senden öyle bekler.

rızk hâsıl olmaz. Nitekim şair aydur:

Parsî şiir:	Tercümesi:
Neşeved mer türa füzun rûzî	*Rızk arturmağa değil çare*
Ger heme pişeha biyamûzî	*Bin hüner öğrenirsen yâre.*

Ve hem Arap aydur ki "bi'l-ciddi lâ bi'l-keddi." Yani kişi talihiyle artar, illâ emeğiyle ve dürüşmekle artmaz. Pes vacip oldur ki Hak teâlâ ne ki sana kaderledi ise ona şakir olasın.

Bir dahi ey ciğergûşem, cehdeyle ki tanlacak durduğun vakit senden yukarılara bakıp melûl olma; senden aşağılara bak sevin. Ta ki şakirlerden olasın. Ve dahi cehdeyle ki eğer mala yoksul olup, akıl ve danişte bay olasın. Zira ki akıl ve daniş mal ve menalden yeğdir. Anın için ki akıl ve bilü ile mal hâsıl etmek olur ve lâkin mal ile akıl ve bilü hâsıl etmek olmaz.

Ve bir dahi bu kim mal cahilden gitmeye imkân vardır, amma akıl ve bilü kişiden gitmez. Ve hem mala uğrudan ve harâmîden ve oda yanmaktan ve buna benzer nesnelerden ziyan vardır ve lâkin akıl ve bilüye hiç ziyan yoktur. İmdi ey ciğergûşem eğer aklın ve bilün var ise hüner öğren ki akıl ve bilü olsa ve hüner olmasa ol bir tene benzer ki yalıncak ola ve bir surete benzer ki canı olmaya. Filcümle çünki aklın ve bilün ve hünerin oldu, zinhar edeb dahi elden koma. Nitekim Arap aydur: El-edebü suretü'l-akli, yani edep aklın görküdür.

ALTINCI BAP

HÜNER ARTIRMAK GÜHER ARTIRMAKTAN YEĞ İDİĞİN BEYAN EDER

Ey oğul bilmiş ol ki, hüner güherden yeğdir. Pes cehdeyle ki güher artırma, hüner artır. Zira hünersiz kişinin hiç kimseye asısı değmez, belki kendüye dahi faidesi değmez. Şol mugaylan ağacı gibi ki gölgesi yoktur; ne kendüye faidesi var ve ne gölgesinde ayruğa rahat var. Eyle olsa hünersiz kişi dahi ancılayındır. İmdi elbet kişiye hüner gerek. Çün hüneri olmaya, bari güher gerektir. Yani asilzâde gerek. Zira eğerçi hüneri olmaya, aslı nesebi olduğu için halk içinde hürmet bulur. İllâ müşkil o dur kim, ne aslı güheri ola ve ne hüneri ola. Pes onun bigi kişiye ke'l-âdem[1] derler. İmdi ey oğul cehdeyle, bari eğer aslî güherin olmasa kisbî hünerin olsun. Zira ki hüner, ten güheridir; ten güheri asıl güherinden yeğdir. Nitekim demişlerdir: Eş-şerefü bi'l-akli ve'l-edebi lâ bi'l-asli ve'n-nesebi. Yani kişi izzeti akıl ve edepledir, asılla ve neseple değildir. Andan gerü cehdeyle ki atan anan kazandığı ad ile kişilenmeyesin, sen kazandığın ad ile fahırlanasın. Zira atan anan sana bir ad kazandı, ya Ahmed, ya Mahmud, ya fülân, ya falan. Velî sen kazandığın ad ya âlim, ya hakîm, ya üstad, ya muallim, ya hünermenddir. Eyle olsa ol evvelki adın ata ve ana katında makbul idiğine delil ve nişandır. Ve bu sonraki adlar halk içinde makbul olduğuna nişandır. Eyle olsa cümle halk katında makbul olmak yeğdir, yalnız ata ve ana katında makbul olmaktan. Filcümle bari güherden ve hünerden, yani ya aslî güherden ya kisbî hünerden elbette birisi gerekdir ki sende ola. Zira bir kişide ki aslî güher olmaya ve kisbî hüneri dahi olmaya, ol hiç kimseye yaramaya. Anın bigiden sen dahi ırak kaç ki sana dahi noksanı değmesin. Ve lâkin bir kişi ki hem asilzâde ola hem hünerperver ola. Onun biginin eteğine berk yapış, elden koma ki ol sana ve cemî halka yarar kimsedir, fayidesinden mahrum olmazsın.

Geldik imdi hünerlerin kangısı efdaldir. Şöyle bilmiş ol ey oğul ki cemî hünerlerde söz söylemekten yeğrek hüner yoktur. Zira ki Hak sübhanehu ve teâlâ –celle celâ-

[1] Onun gibi adama ha var, ha yok derler; olmuş olmamış bir derler.

luhu[1]– mecmu eşyayı yarattığından âdemi yeğ yarattı. Ve cümle hayvanat üzerine âdemoğlunu bergüzide kıldı: On nesne sebebiyle ki âdemin tenindedir. Ve bu onun beşi içindedir ve beşi dışındadır. Bâtınındaki hasiyetlerin biri fikirdir ve öğrenmek ve öğrendiğin ökte tutmak ve hayal etmek ve gönülde iyiyi ve yatlıyı fark etmek ve gönülde sözü filhal dürüst terkip eyleyip söylemek. Amma zâhirdeki beş hasiyetler ki var: Biri işitmek ve görmek ve yiylemek ve el değirip nesnenin irisin ve yumuşağın bilmek ve tatmak. Bu cümleden eğerçi bazısı hayvanda dahi vardır. Ve lâkin âdemdeki bigi değildir. Pes bu sebepten âdem dükeli canavarlar üzerine ulu padişah oldu. Ve lâkin bu ondan hulâsası sözdür. Zira ol kalanı dahi söze alettir. Nitekim fehm sözün niteliğine ermeye alettir. Ve ök, söz saklamaya alettir ve hayal sözün iyisin yatlusun farketmeye alettir. Kalanın dahi böyle kıyas etmek gerek.

Imdi ey oğul, çün bildin ki âdemde sözden yeğ hüner yoktur. Pes cehdeyle ki dilini söz hüneri ve fesahat cevheriyle bezeyesin ve halka tatlı dille söylemeyi âdet edinesin. Niteki demişler: Her kimin dili tatlı olsa dostları çok ola. Hadîs der ki: Men azübe lisanuhu kesura ihvanuhu – sadaka Resulüllah.[2] Andan gerü nice tatlı sözlüysen dahi sözün yerin bilmeyince söyleme. Zira her söz ki yerinde söylenmeye, eğerçi ki tatlı ve hûb ola, acı ve zişt görünür. Bir dahi ol sözü söyleme ki anın ucundan emeğin arta. Anın bigi sözden ki emek artıra ve fayidesi olmaya, epsem olmak yeğrektir. Zira hakîmler sözü sücüye benzetipdürürler; niteki humar eyler, hem humar giderir. Andan gerü senden söz istemeden söyleme, yani senden bir nesneyi sormadan sen andan filhal ortaya söz getirme ki onun bigi nesne beyhudedir. Pes beyhude nesneden key sakın. Andan gerü ey ciğergûşem, senden bir kişi öğüt istemeyince sen ona nasihat verme. Hâssa bir kişiye ki sen öğüt veresin ve ol işitmeye. Anın bigi kişiyi rûzgârına ko ki her düştükte keksiz öğütlene.

Andan sonra kalaba halk arasında kimseyi öğütleme. Zira halk içinde öğüt vermek tamam ayıbını başına kakmış gibi olur. Velî halvette olursa kayırmaz.[3] Nitekim demişlerdir ki en-nushu inde'l-melei takri'u. Yani kalaba halk arasında öğüt vermek başa kamçıyla urmaktır.

Andan gerü bir kişi göresin ki eğridir, sen anı doğrultmağa dürüşme ki başaramazsın. Zira her ağaç ki eğri bitti ve yuğunlandı, yine ol doğrulmaz tâ kesip keser ile yontmayınca.

---

1 Ulu Tanrı – Onun kadr-i şanı uçsuz bucaksızdır.

2 "Tanrı'nın elçisi doğru soyledi" manasında, hadîslerin sonunda soylenmesi mutat bir söz.

3 Fakat yalnızken olursa zararı yoktur.

Andan gerü söze çünkü mahal bilesin, bahıllık eyleme. Hususa ki anın bigi demde söylemek hûbtur. Eğer elinden gelirse, malına dahi bahıllık eyleme, zira halk maldan ve tatlı sözden artuk nesneye aldanmazlar. Velî mala artuk aldanırlar, sözden ise.

Andan gerü töhmetli yerde oturma ve yaramaz yere kılavuz olan kişiye yoldaş olma ki seni yavuz öğretmesin. Gayet anın bigiden ırak kaç.

Andan sonra sakın kendüzünü yavı kılma. Bir yerde ko sen seni ki istediğin vaktin seni bulasın. Yani nihadın eyi iken yaramazlar tabiatına girme. Eyle olsa özünü yavı kılmış olursun. Pes evvelden sen seni ne yerde gösterdin ise yine ol yerden görün, yani yine ol surette görsünler, ta ki şermsar olmayasın. Pes kendini ne yerde korsan yine anda iste, tâ özünü bulasın.

Andan sonra kimsenin kaygısına sevinme, ta kimse senin kaygına dahi sevinmeye. Senden aşağıya güç etme, dâd eyle, tâ sen dahi senden uludan güç görmeyesin, dâd bulasın.

Hem halka gökçek söyle ta ki gökçek cevap işitesin.

Dahı gerek şor yere tohum ekmeyesin ve ağaç dikmeyesin ki hâsıl vermez. Yani nâsipas kişiye iyilik eyleme ki şor yerde tohum nice zayi olursa nâsipas kişide dahi iyilik şöyle zayi olur. Amma iyiliği ehlinden dartınma ve eğer iyilik eylemek top elinden gelmese bari halkı eyülüğe kılavuzla ki ed-dâllü ale'l-hayri ke-failihi, yani bir kişi bir kişiyi hayra kılavuzlasa ol hayreden bigidir kılavuzlayan dahi. Şöyle bilmiş ol ki iyilik eden ve iyiliğe kılavuzlayan iki kardaş bigidir ki zamane ehli bunların kardaşlığı ahdini bozamaz. Pes eyilik edenle kılavuzlayanın dahi iyiliği şöyle muhkemdir.

Andan gerü ettiğin iyiliğe pişman olma ve yavuzluktan hazer eyle. Zira ki eyiliğin ve yavuzluğun cezası, yani ivazı bu cihanda filhal henüz sen yerin değşirmeden erişir. Ve bir dahi bu ki ol iyilik ettiğin kişi gönlü ne denli rahat olursa sana dahi ol kadar rahat erer gönlüne. Ve eğer bir kişiye yavuzluk edersen ol kişinin gönlüne ne denli zahmet ererse senin dahi gönlüne ol kadar zahmet erer. Belki tasası ve ağırlığı sende dahi artuk olur. Imdi çünkü biregüye yavuzluğun ermez, tâ sen dahi darlıganmayınca ve sen hoşdil olmayınca biregüye iyiliğin değmez. Pes bu dürüst oldu ki iyi ve yavuz ne edersen cezasın hem bu cihanda dahi görürsün, bu söze hiç kimse münkir olmaz. Bir kişi ki ömrü içinde iyilik eylemiş ola, yavuzluk hakikatine nazar ede ve fikir ergürebile ki sözüm gerçektir. Eyle olsa gücün yettiğince eyilik eyle, ta ki bir gün iyiliğin tohumunun hâsılına eresin. Niteki Bağdad'da Başmakçı Muhammed bin Hasan erdiği bigi, eyiliği ucundan.

⤳ HİKÂYET. Işittim şöyle rivayet ettiler ki Bağdad şehrinde halife emirülmüminin

Mütevekkil'di, Radiyallahu anhü.[1] Bir kulu vardı, katı müflih ve devletli. Ne ki devlet ehlinin edep babında hüneri vardı hep öğrenmişti, adına Fetih derlerdi. Halifeye ol kadar edep, kulluk beğendirmişti ki halife Mütevekkil onu oğul edinmişti ve belki oğlundan aziz tutardı. Takdir şöyle düştü ki bu Fetih dediğimiz gulâm yüzmeye heves etti. Halife haberdar olıcak buyurdu, mellâhlar geldiler, Fetih'e yüzmek öğretmeye başladılar. Bir müddet içinde öğrendi, amma henüz oğlan idi. Dilîr yüzemezdi, velî oğlanlık tabiatından kuvvetlice yüzerim sanırdı. Kendüzü bir gün üstadsız su kenarına geldi, soyundu, Şat ırmağına girdi. Su iti akardı, Fetih cehdede gördü ki kenara çıka, başaramadı. Çün gördü ki su itidir, önegüleşmek olmaz, nâçar su yatımınca oldu,[2] dikaşağı revan oldu. Bunu su şehirden hayli aşağıya kıyıya götürdü. Bir yılgına yapıştı, durdu, ille yar idi, yukarı çıkamadı. Ve hem ol araya âdem gelecek yer değildir. Sergerdan kalmış iken baktı, yarda bir delik gördü ki su oymuş idi. Ol deliğin içine girdi oturdu. Tâ gördü ki sonu ne olacaktır, hele şimdilik can korkusundan eymen oldum, dedi, anda kaldı.

Bu yana[3] ol kimseler ki su kenarına dururlardı, Fetih'i oynar sanırlardı. Çün gördüler ki gözden kayboldu, seğirttiler, su kenarınca çok istediler. Ne olduğun bilmediler. Hemen garkoldu diye geri döndüler. Halife Mütevekkil'e haber verdiler ki Fetih suya garkoldu, siz çok yaşan, dediler.

Halife hemendem ki işitti, ah eyledi, tahtından aşağı indi, kendüzün toprağa urdu, çok ağladı, yas tuttu. Yedi güne değin zarlık etti. Âhır istedi ki ölüsün buldura, ta ki göre, biraz odu sakin ola. Pes mellâhlar ve gavvaslar getirtti ve ayıttı:

– Her kim Fetih'in ölüsünü bulup getirirse ana bin altın veririm, dedi. Filhal mellâhlar gemilere girdiler, su aşağı istemeye başladılar. Nâgâh bunların birisi ol yara yakın geldi, gördü ki Fetih bir delikte sağ ve esen oturur. Kimseye demeden gemisini çevirdi, su yukarı halifeye geldi ve ayıttı:

– Yâ emirel-müminin, Fetih'in ölüsün bulana bin altın adadınızdı, diri muştulayana ne verirsin. Halife ayıttı: Beş bin altın veririm, deyicek filhal pes vardı, Fetih'i getirdi. Halife Fetih'i sağ ve selâmet gördü, katı sevindi, şükretti ve dediğin verdi, mellâha.

Andan sonra vezire buyurdu halife ki: Var hazine kapısını aç, ne ki vardır, iki böl, yarısını sadaka üleştir, dedi. Andan sonra yeyisi getirin dedi, ki Fetih'im yedi gündür

---

[1] Tanrı ondan razı olsun.

[2] Ister istemez suya uydu; suyun akarına kendini bıraktı.

[3] Bu yanda, beri yanda.

ki yiyecek yimeyiptir. Fetih ayıttı: Yâ emirelmüminin, ben aç değilim. Halife ayıttı:

– Meğer Dicle ırmağının suyun yedin ola.[1] Fetih ayıttı:

– Yok yâ emirelmüminin ve lâkin bu yedi gün ki ben ol yarda oturur idim, her gün bir dirgi içinde yirmi kadarı kirde gelirdi, önümden geçerdi. Ben karmalardım ve ol kirdeden birisin ikisin alırdım. Bu yedi gün içinde benim dirliğim andan idi Halife ayıttı:

– Acep kim bırağır ola ol etmeği[2] suya? Fetih ayıttı:

– Kim etdüğün bilmezim,[3] velî her bir kirdenin üstünde yazılıptır ki, Muhammed ibn el-Hasan el-İskâf diye. Halife ayıttı: Tez kığırdın, şehirde her kim ise gelsin, dedi. Kığırttılar, ol kişi geldi. Ayıttı:

– Terek ile ekmeği su aşağı salıveren benim ki adım başmakçı Hasan Muhammed'dir. Halife Mütevekkil ayıttı:

– Nişanın nedir? Ol ayıttı: Her bir kirdede benim adım yazıluptur, dedi. Halife ayıttı:

– Malûm oldu ki ol ekmeği suya atan sen imişsin ve lâkin ne kadar vakittir ki sen bu ekmeği suya atarsın. Muhammed bin Hasan ayıttı:

– Bir yıl var. Halife ayıttı: Senin bu işden maksudun neyidi? Ol kişi ayıttı:

– Yâ emirelmüminin, ben bir kez işittim biregüden, aydur ki eyiliği eyle, suya bırak, bir gün sana karşı gele,[4] deridi. Ben anı denemek için ettim bu nesneyi ki görem, suya ettiğim eyilikten bana dahi nesne gelir mi, dedim. Halife ayıttı:

– Ol sudan sana hoş eyilik ivaz oldu, dervîş, dedi. Filhal beş pâre köy Bağdad'ın kapısı önünde buna milkliğe verdiler. Beratın aldı ve eviyle köylere vardı, karar etti. Ve ol eyiliği uncundan yoksulluktan kurtuldu, gani oldu. Ve henüz ol kişinin Bağdad şehrinde oğlu oğlanları vardır. Ey oğul, halife El-Kaaim Billâh zamanında ben hacca giderken Bağdad'a vardığımda pirlerden bu hikâyeti işittim, dediler. Ve hem ol Başmakçı Muhammed bin Hasan'ın oğlu oğlanların gösterdiler gördüm.

İmdi ey ciğergûşem, gücün yettiğince iyilikten yana ne denli zahmet çekersen çek, kayırmaz. Zira sonu rahattır. Pes eyle olsa eyilik etmekte ve eyilik istemekte dinlenmemek gerek, tâ maksut hâsıl edeler.

Andan gerü cehdeyle ki kendüzün halka iyi gösteresin. Zira bir kişi halka eyi gö-

---

[1] Oyle ise Dicle ırmağının suyunu yemiş olacaksın.

[2] Acaba ekmeği suya bırakan kimdir?

[3] Bilmiyorum.

[4] Bir gun mukâfatını, hayrını, karşılığını görursun.

züke, Halik'a dahi eyi gözükür; eyle olsa dünyada halk katında makbul olursun ve ahirette Halik katında. Ve lâkin sakın ki yüzün değşirmeyesin, yani sen seni halka eyi göstermiş iken yaramazda görmesinler. Kendümnüma ve cevfüruş olma, yani buğday gösterip arpa satma. Yani halka aşikâre kendüzün eyi gösterip uğurlayın yaramaz işler işleme ki bunun bigilik münafıklar nişanıdır, imdi nice ki cehdin var, münafıklar nişanın urunma.

Andan gerü her işe ki el urasın, adl ile el ur, zulüm ile el urma. Yani bir kişi bir eyi iş işlese adletmiş olur, kendüye ve yavuz iş işlese zulmetmiş olur kendüzüne. Pes kendüzüne adledenler Allahu teâlânın rahmetine gani olur.

Andan gerü ey oğul, âdemin iki hâli vardır ki hiç vakit bu iki hâlden hâli değil: Biri şâdî ve biri gamdır. Zinhar, eğer kaygılı ve eğer şâdman olasın,[1] kaygını ve şazlığını bir kişiye söyle ki kayırdığın vakit ol dahi bile kayıra ve sevindiğin vakit ol dahi bile sevine. Ve lâkin yeğreği oldur ki kaygın ve şazlığın eserin halka bildirmeyesin. Tâ her biri bir türlü söyleyip seni vaktinden ırmayalar.

Andan gerü eyiliğe ve yavuzluğa tezcek sevinme ve melûl olma ki bu oğlancıklar işidir. Ve hem cehdeyle ki bir muhal nesneyle vaktini ırmayasın.[2] Yani olur olmaz nesne içün kendüzünü güçleme, mütegayyir-hâl olma. Zira âkıller her bir olur olmaz nesne için vakitlerin ırmazlar ve değme yel ile deprenmezler. Mesela sana bir melâlet geldi, sen şâd idin, filhal ırıldın şazlıktan, melûl oldun. Uslu kişiler bu hâli hoş görmezler. Zira her şâdî ki sana gele, ana sevinme ve anı şâdîye sayma ki elbette anın kaygısı vardır. Ve her melûllük ki gele, sevin, anı melâlete sayma ki sonunda şâdîsi vardır.

Ve bir ummadığın yerden sen dahi ne gele diye ümizini kesme. Ve bir nesne umduğun yerden iğen dahi ümitvar olma. Zira kişiye ne hâsıl olur ise ekser ummadığından hâsıl olur, umduğundan ise. Çün umusu kişinin ummadığına, bağlıdır. Pes ümidini ummadığın yerden artuk gözet. Andan sonra sen seni şöyle bil ki tamam âlemde muradın ne var ise hâsıl ettin ve gördün tut.

Ve nice ki ömrün ola, Hakk'a münkir olma, yani bir nesne ki biregüye eyi diye ve ol dediği nesne vâkide eyidir, sen ana yavuzdur deme. Ve yavuzdur derlerse, hem yavuz idiğin bilirsen, sen ana eyidir, deme, ki münkirlik eyle olur. Ve lâkin eyiye eyi ve yavuza yavuzdur dersen hakşinas olursun, eyle olsa hakşinas olmak yeğdir, Hakk'a münkir olmaktan ise.

---

1 Sakın, ister kaygılı, ister sevinçli ol.

2 Hem olmayacak şey için kendini uzmemeye çalış.

Bir dahi tez kakıgan olma. Eğer kimse kakıyıp söylerse sen ana yavaşlık ile cevap ver. Ve lâkin ahmaklara cevap verme, illâ epsem olmak ile. Nitekim aydurlar: Cevabü'l-ahmaki es-sükût. Yani ahmak kişinin cevabı epsem olmaktır.

Andan sonra bir kişinin ki senin üzerinde emeği ola. Sen anın emeğin zayi eyleme, bari eğer ol emeğin ivazın ödemezsen, nâsipas dahi olma. Hâssa ki ol emek çeken yine senin hasmın ola. İmdi elinden ne denli gelse hasımlarına eyilik eyle.

Ve bir obanın, ya bir köyün veya bir şehirin ki içinde durasın, ol durduğun yerin pirlerine hürmet eyle. Hâssa ki ol pirler kendi kabilenden ola. Zira her kabilede pirler muazzezdir. Nitekim Resul Hazreti aleyhisselâm buyurur ki eş-şeyhu fî kabiletihi ke'n-nebiyyi fî ümmetihi. Yani bir peygamber kendi ümmeti içinde nice ise kabilesi içinde dahi bir pir şöyledir. Yani bir ümmet arasında bir peygamber olsa umur-ı dünyeviden ve hem uhreviden, yani dünyadan ve ahiretten ne müşkilleri olsa ol peygamber katında hallolur. Bir kabilede bir pir dahi şöyle müşkilgüşadır. Eyle olsa pirleri hor görüp faziletlerinden mahrum olma. Egerçi ki pirlerde ayıp göresin, ol ayba bakma, hünerin gözle ki pir kişi nice gevilmiş haref olsa çün yüzüne hikmet nazarıyla baksan ibret hâsıl olur. Eyle olsa sana fayidesi değmiş olur. Pes anın bigi pirler göricek küstah olma, ta ki fayideden hâli olmayasın.

Andan gerü ey ciğergûşem, eğer şöyle olursa ki bir yad kimseye hemdem olasın ki gönlün andan ürke. Zinhar andan tez ayrıl, ta ki eymen olasın. Zira gönül gümanlı olsa, zahmetli olur. Mesela bir kişi sana yemekten, ya içmekten bir nesne verdi. Sen güman ettin ki bunda ağı var ola diye. Anın bigi olursa yeme ve içme. Zira gümanlı ağı içmek âkıl kişiler işi değildir.

Andan gerü halkın adın sanın ve malın ve milkin gözleme, bilüsin ve hünerin gözle. Çok kişiler vardır ki hem adı var, hem malı. Ve lâkin ne bilüsi vardır ve ne hüneri. İmdi eğerçi ki sen dahi bilüsüzlükle ve hünersizlikle ad ve ekmek kazanasın; illâ bununla fahırlanmak olmaz. Fahır oldur ki adı ve ekmeği hüner ile kazanasın. Eyle olsa açlık ile gün geçirmeye razı ola. Zira açlık ile günler geçirmek Resulüllah'ındır ve ona mütabaat edenlerin bile. Ve bilüsüzlükle gün geçirmek Ebucehl'indir ve ana mütabaat edenlerin bile. Eyle olsa cehdeyle ki bilüsüz ve hünersiz olmayasın. Bundan bana ne fayide ola deyip bilüsüz ve hünersiz kalma. Eğer bir edna kişide hüner görürsen, öğrenmek ardınca ol. Bunun bigi hor kişiden nesne mi öğreneyim diye âr etme ki sana ol vakit âr ola ki anın bigi göze hor kişi bilüde ve hünerde yeğ ola senden. Görmez misin ki genc viranelerde olur ve inci sadefte. İmdi sen sadefi gözleme, incisin alagör. Pes sen bu edna hüner ve bilü ıssı kişiden hüner ve bilü öğrenmekten âr etme. Ta ki bir göze horca kişinin ki hüneri var ola, bihünerlik ârından kurtulasın.

Ve hem gözle ki halka ayıp ve hüner nerden gelir. Bilüsi artmak ve eksilmek nedendir. Ve assı ve ziyan âhırı nereye değin erer. Eyle olsa bu cümleden sen assını gözlemek ardınca ol. Zira ol nesne ki halka fayidesi vardır, anı iste ki sana dahi fayide eder. Ve ol nesne ki halka ziyanı erer, sana dahi ziyanı erer, ermeyince olmaz. Pes anın bigiden kaçagör, tâ ziyana müptelâ olmayasın. İmdi tenini öğütle, yani dükeli düzgünün düzüver, ta ki hüner öğrenmeye kaim ola.

İmdi ol düzgün ve tertip nedir ki teni hüner öğrenmeye kaim tutar. Birisi budur ki bir hüner. Ki öğrenmişsin ve bilirsin, harceyleyesin, öğreneceğin hünere. Ve bir dahi oldur ki bu öğreneceğin hüneri ezgi edinesin, öğrenesin. Yani gece ve gündüz, vakit ve bivakit[1] demeyesin, dürüşesin, ol hüneri hâsıl etmeyince olmayasın. Zira ki hüner öğrenmeye bir vakt-i malûm olmaz, vakit ve bivakit öğren; hiçbir vakti abes geçirme, illâ bir hüner öğrenmek ile. Eğer ol vakitte bir hünermend bulmayası olursan bir bihünerden öğren. Zira hüneri hünersizlerden ve bilüyü bilüsüzlerden dahi öğrenmek olur. Şöyle ki eğer gönül göziyle görüp akıl ve firaset nazarıyla bakarsan bir bihüner kişi bir iş işler ki sana hoş gelmez, sen eyisin işle. Eyle olsa bir bihünerin yaramaz işin görüp sen eyisin işlemekle hünermend olursun. Niteki Ali el-Murtaza'ya sorarlar ki edebi kimden öğrendin? Ayıttı:

– Biedepten. Bakisin buna göre kıyas etmek gerek. İmdi kişi olana vaciptir ki ululuk ve kişilik gözlemeye, hüner artırmağın gözleye. Zira kişi kendi miktarınca olan, yani kendi beraberi kişilerin üzerine ulu olmaz, illâ hünerle ve faziletle. Eyle olsa kaçanki kendüzünde bir hüner göresin ki senin yoldaşlarında olmaya, daim sen seni anların nazarında ulu göresin. Ve halk dahi gözler ki birkaç kişiler arasında fazıl ve hüner sende vardır. Pes ol başdaşlarından seni ulu ve muhterem görürler. İmdi anın ki akıl ve bilüsi vardır, göre ki halk içinde hünerle hürmet ve ululuk buldu. Pes cehdeylemek gerek ki hünerin artıra, dahi hünermend ola.

Eyle olsa fazıl ve hüneri şöyle artırmak ardınca olıcak sehil vakit geçmeden kendi zamanındaki halâyıkın ulusu ola. İmdi malûm oldu ki kişinin çok türlü maksudu vardır ki dünyada ister, hiç andan yeğ olmaya ki fazıl ve hüner isteye. Zira ki hüner artırmak istese kişi kendi başdaşlarımdan yeğ olayım demek olur. Ve ol kişi ki fazıl ve hüner öğrenmekten el çeke, pes ol kişi âcizliğe, horluğa razı olmuş ola. Eyle olsa himmetsizlik nişanıdır. Himmetsiz kişi hergiz ululuğa erecek değildir.

Andan sonra cehdeyle ki tenini kâhil öğretmeyesin. Zira teni örselemek ve hüner yolunda cüst etmek gayet fayidelidir. İmdi eğer ten kâhillik ederse sen anı kendine

---

[1] Vakitli, vakitsiz deme.

koma, örsele, kulluğa tut,[1] dinlendirme. Zira ki dinç olıcak ayruk buyrugun tutmaz olur. Zira ki tenin hareketi kendi kolayından değildir.[2] Senin fermanınla hareket eder. Söz ihtiyar-ı cüz'ide[3] gider ki Hak teâlâ anı sana râmeyledi. Eyle olsa tâ sen hareket buyurmayınca ol dahi harekete gelmez. İmdi cehdeyle ki tenin sana râmeyleyesin. Eğer şöyle kâhil korsan, tene sen muti olursun, ten sana muti olmaz. Eyle olsa bir kişi kendi tenini muti edemeye, ayruk kişinin tenini kendiye nice muti edebile İmdi eğer sen türlü zahmetle tenini sana muti eyledin. Kalan halkın dahi tenini muti edebilirsin. İmdi çünkü tenine ferman ettin, hüner öğrettin. Eyle bil ki iki cihan selâmetliğin hâsıl ettin. Pes sen dahi hüner öğrenmeği ve teni muti eylemeyi iki cihanda ganimet bil.

Andan gerü ey ciğergüşem, birkaç eyi işler vardır, kişi anı huy edinip mülâzım olursa hem âdem katında hem Allah katında makbul olur. İlim ve edep ve tevazu ve zâhitlik ve doğruluk, sözde ve fiilde ve dini arı tutmak ve etek arılığı, yani pakdâmenlik ve halkı incitmemek ve halktan güç götürmek.[4] Bu cümlenin sermayesi hayâdır. Nitekim Resul Hazreti aleyhisselâm buyurur: el-hayâü mine'l-iman. Çünkü hayâ var, iman dahi var. Çünkü iman var, ol cümle iyi işler dahi olur. Ve lâkin ibnülvakt olmak gerek, yani vaktin gözlemek gerek. Şöyle ki eğer hayâdan göresin ki sana fayide erecektir, pes utanmak vaciptir. Yok eğer ziyan değecek ise pes utanma. Eyle olsa iğen dahi şöyle utangan olma, ki kendi işine taksirlik edesin ve endişe ve teşviş hâsıl edesin. Eyle olsa assılı işini ziyana döndürmüş olursun. Eyle olıcak diriliğin bünyadına halel erişir. Eyle olsa çok yerler ola ki anda hayâsızlık etmek gerek, ta ki maksudun hâsıl ola. Zira utanırsa kişi yaramaz nesnelerden utanmak gerek: Herzeden, buhülden ve hıyanetlikten ve yalancılıktan ve ne ki bunlara benzer var ise cümlesinden utanmak gerek. Velî kendi salâhına yarar nesnelerden utanmak eyi değildir, utanma. Zira çok kişi ola ki utandığı sebepten nice maksutlarından geri kalalar, nitekim demişlerdir.

Parsî şiir:	Tercümesi:
Ey şerm ü hayâ behîç kârî neresem	*Utanmağ ile elim hiç işe erişmez*
Ey kâş mera ne şerm budî ne hayâ.	*N'olaydı olmasa ey kâşki bana bu hayâ.*

Eğer sorarlarsa ki hayâ olmasa iman hali nice olur. Pes cevap budur ki bu şikâyet:

---

[1] Kendi haline bırakma, orsele, iş gordur.

[2] Çunku bedenin hareketi kendi iradesi dahilinde değildir.

[3] Herhangi bir iş için insanın kendi elinde olan seçme kudreti.

[4] Halkın uzerinden güçluğu kaldırmak, onlara zorluk ve sıkıntı vermemek.

salâh-ı dinden ötürü değil, salâh-ı dünyevi içündür ki hayâ olup utanırsa dünya mesalihinden ne maksudu var ise hâsıl olmaz, bineva kalır. Zira ki imandan hayâ doğar ve hayâdan binevalık doğar ki el-hayâü yemna'ur'-rızka.[1] İmdi hayâ rızkı men'edicek pes utanacak yeri ve utanmayacak yeri bilmek gerek. Ve ol ki savaptır ve fayide yakındır, anı ileri tutmak gerek. Ta ki âkılâne deprenmiş olasın.

Andan gerü ey ciğergûşem bilüsüz kişi ki marifeti olmaya, anı sen âdem hesabına sayma. Ve bilüsüz ve marifetsiz kişiyle hemsohbet olup bile oturma. Hâssa şol bilüsüz cahil ile ki kendüzün âlim bile. Ve cehl ile ve cahil ile hoşnud olma. Ve eğer sohbet edersen eyi kişiler birle sohbet eyle. Zira eyiler sohbetinden senin dahi adın eyi olur. Görmez misin ki şırlağan bir yağdır ki aslı susamdır. Çün gül ile hemsohbet olur, ayruk ana susam yağı, ya şırlağan demezler, gül yağı derler ve eğer benefşeyle hemsohbet olursa benefşe yağıdır derler. İmdi ol eyi adlıların sohbetleri berekâtından ki kırk gün musahip oldu, susam ve şırlağan (şir-i revgan) adı unutuldu, gül ve benefşe adı anıldı. Anın içün Resul Hazreti aleyhisselâm buyurur ki men asbaha kaymen erbaine sabahen fe-sâra minhüm sadaka Resulüllah.[2] Yani her kim ki bir tayife bile kırk gün oturur durur olursa anlardan ola.

İmdi eyilerin işine münkir olma ve eyiliğin unutma ve senden nesne umana serzeniş edip benden nesne umarsın deyip başına kakma. Zira senden ümizî olana kakınç etmek, ben dahi umucuyum demek olur. Eyle olsa himmetsizlik olur. Andan geri iyi huyu ve kişiliği pişe edin. Yaramaz huylardan ırak ol. Kimseye ziyanın azarın değmesin ki ziyankâr olmak eyi değildir. Zira ziyandan eksiklik doğar ve eksiklikten alûdelik doğar. Eyle olsa halk içinde alûde olmak eyi değildir. Andan sonra cehdeyle ki seni âkıl kişiler öğe, cahil kişiler öğmeye. Zira âkıller, haslardır ve cahiller âmlardır. Bu iki tayife birbirinin aksidir. Âkılin hassâne işini cahil beğenmese gerek. Ve cahilin âmiyane işini âkıl hod hiç beğenmez. Zira ki kendü âkıl tabiatına lâyık hassâne iş görür, seni anın içün öğer. Cahil dahi kendi tabiatına lâyık ve münasip cahilâne iş görür, seni anın içün öğer. İmdi cahilin öğdüğünden sakınmak gerek, ta kim âkıller tapası olmayasın. Zira âmlar katında öğülen haslara tapa olur. Bu sözün hakikatin bildirmek içün bir hikâyet vardır.

HİKÂYET. Şöyle getirmişlerdir ki Yunan hakîmlerinden bir hakîm odasında otururken bir gün şehir halkından bir kişi bunu selâmlayu geldi.[3] Sohbet ederek,

---

1 Utanma kişinin rızkına engel olur.

2 "Tanrı'nın elçisi doğru soyledi" manasında, hadîslerin sonunda soylenmesi mutat bir soz.

3 Selamlayarak geldi.

söyleşerek[1] bu kişi ayıttı:

– Ey hoca hakîm, filân kişi seni beğenmiş, kanda kim otura seni öğer ve eyiliğin söyler. Meğer ol kişi âm halktan imiş. Hemendem ki hakîm bu sözü işitti, melûl oldu, ağladı. Bu kişi mütehayyir oldu ve ayıttı: Ey hoca, ben sana ne yaramaz söz söyledim ki sen melûl oldun ve ağlarsın. Eğer bizim zahmetimiz değdiyse özrün dileyelim. Hakîm ayıttı:

– Senden bana hiç zahmet ve elem erişmedi. İllâ bana bundan beter horluk ne ola ki beni bir cahil kişi öğe. Ve ben bir iş işlemiş olam ki bir cahil kişi beğenmiş ola. Eğer bileydim ki nice cahilâne iş işledim ki ol cahil beğendi, tövbe edeyidim ki ayruk ancılayın iş işlemeyeydim. İmdi malûm oldu kim ben henüz cahil imişim ki cahiller beğenecek iş işledim. Zira ki cahili öğmez, illâ gerü cahil öğer. Hem bu mânada bir hikâyet dahi geldi.

HİKÂYET. Dahi şöyledir ki ulu adlı hakîmlerin birisi Muhammed Zekeriyya-i Râzî'dir, yani Raz şehrinden kopmuştu, bir gün bu Muhammed Zekeriyya bir bölük şagirdleriyle mahalle arasında gide dururdu. Nâgâh karşılarından bir delirek kişi çıkageldi. Bu cemi'de kimesneye mukayyet olmadı velî Muhammed Zekeriyya'nın yüzüne baktı ve güldü. Tez Muhammed Zekeriyya döndü, evine geldi. Matbuh eftimun kaynattı ve içti. Şagirdleri sordular kim ey hakîm niçin matbuh kaynattın, içtin? Ayıttı:

– Ol deli yüzüme bakup güldüğü içün ki eğer kendi sevdasından bende nesne görmese gülmezdi. Nite ki deyipdürürler: Küllü tairin yatirü maa şeklihi. Yani her bir türlü uçar kuşlar ki vardır, uçmaz, illâ kendi cinsiyle uçar. Kalanın dahi bundan kıyas etmek gerek.

Andan gerü tezliği âdet edinme. Daim halim ol, yani yumuşak ol, yavaş ol. Ve lâkin endazeyle. İğen dahi yumuşak olma ki yeyim edinmesinler. Ve iğen dahi katı olma ki halk seni pişirip halletmeyeler. Pes ikisinin arasında mutedil ol ki bu iki bölük tayifeye dahi yarayasın. Yani dosta dahi ve düşmana dahi yarayasın. Çünkü muvafık oldun, yaradın, ne hacetin olsa dost katında ve düşman katında dahi makbul olur ve ne muradın varsa, yani ne ki dileğin var ise hâsıl olur.

Andan sonra kimseyi yavuz öğretme, yani yavuz işe kılavuzlama. Zira sen kılavuzlarsın, ol işler. Eyle olsa ol işin hakikat bünyadın sen urmuş olursun.[2] İmdi bu-

---

[1] Sohbet ederek, konuşarak.

[2] O zaman, boyle olunca, gerçekte o işin temelini sen atmış olursun.

nun bigiden ırağ ol ve ayıplı söze kulağ tutma ve ayıplı söz söyleme, şöyle ki ayıplı söz işitmekte bir günah hâsıl olur, söylemekte günah hâsıl olduğu gibi. Bir dahi ey oğul, cehdin ol olsun ki kimseyi incitmeyesin, eğer öyle ola ki seni bir kişi nâhak yere incitse sen anı incitme ki asıl cevanmertliğin ve keremin nişanı budur. Ve hem kemâzar kişilerin evi âdemiler mahallesinde olur. Yani kişilikli adamlar arasında olur durağı demektir. Ve hem kişiliğin dahi aslı oldur ki kimseyi azarlayıcı olmaya. Andan gerü sınanmış, şefkatli dostların sana nasihat verseler kabul edici ol ki anlar öğüdü şefkat babından verirler. İmdi her vakit anın bigi nâsıh dostlar katına halvetçe var ve nasihatlarından behremend ol. Zira fayideli öğüt oldur ki halvette vereler. Halk arasında öğüt kulağa girmez olur ve hem serzeniş bigi olur. Eyle olsa öğüt almağa dostların katına halvet var, ta ki istediğin öğüdün sana fayidesi ola. Andan gerü bu kamu tamam olduktan sonra çünki bu dediğim sözler ki sana andırdım, okuyup ökünde tutasın. Ve cemî fazl ve hüneri öğrendiğinden sonra[1] gerek ki hünerine mağrur olmayasın, yani dükeli hüner ki âlemde vardır, öğrendim deme ki böyle demek mahz-ı cehildir.[2] İmdi eğer cehil ayıbından ırağ olayım dersen ne kadar ki hünerin ve bilün artarsa sen bilüsüzlükten dem ur ki hüner ehline bilmezim[3] demekten ulu hüner yoktur. İmdi sen dahi bilü ehli ol vakit olasın ki kendine bilüsüzler mertebesinden nazar edesin. Şöyle ki bir hikâyet getirirler, Nuşirevan zamanında Büzürcmihr'den:

HİKÂYET. Şöyle işittim ki Nuşirevan zamanında Büzürcmihr'in vezirliği vaktinde Rum'dan bir elçi geldi. Nuşirevan'a arzeylediler. Destur oldu, elçi içeri girdi. Nice kim resmdir,[4] ağırladılar, Acem beyleri töresince. Ta ki gönderecek vakit oldu, elçiyi katına kığırdı, Nuşirevan elçiye cevap bitisin verdi. Ve diledi ki serbar dahi göndere, yani nâmede Nuşirevan kendi ahvalin tamam yük tuttu. Ve hoca Büzürcmihr'in serbar eylemek diledi. Yani Rum melikinin elçisi katında hocanın ilmin ve hünerin ve zeyrekliğin bildirse gerek ki anda varıcak melikine haber vere. Pes Nuşirevan bu elçi katında, hocaya ayıttı; ey hoca âlemde ne kim varısa sen bilir misin? dedi. Umardı ki hoca beli bilürüm, diyeydi. Amma hoca kemal-i aklından[5] ayıttı: Yok padişah-ı âlem. Nuşirevan'ın umduğu cevap gelmedi, hacil düştü. Hışma geldi, kakıyıp ayıttı: Ya kim bilir kamu nesneyi âlemde? Hoca ayıttı: Bir kişi bilir ki kamu âlemce ola. Pes dükeli

---

1 Bütün faziletleri ve hünerleri öğrendikten sonra.

2 Böyle demek bilgisizliğin ta kendisidir.

3 Bilmem.

4 Âdet olduğu üzere; âdeti nasılsa.

5 Hoca çok akıllı olduğu için.

âlemce olan âdem henüz anadan doğmadı. Nuşirevan bildi ki hoca bu sözü kemal-ı aklından söyledi. Ve hem elçi dahi hocanın sözün gayet beğendi. İmdi ey oğul, kendüzün bilüsüzler mertebesinde tut. Cümle halk arasında kendüzünden bilüsüz var sanma ki çün sen seni bilüsüz nâdan bilesin, hemen âlim olmuş olursun. Zira gürbüz âlim gerektir ki kendüzünü nâdan bile. Nitekim Sokrat Hakîm şol üstazlık ile ve ululuk ile ki oldu, ayıttı: Eğer benden sonra gelen ulular ve âlimler beni ayıpladıklarından korkmayaydım ki Sokrat ulu dâva etti diyeler diye, yoksa ben hiç nesne bilmezim der idim ve âcizim der idim, illâ nideyim ki diyemezem. Zira benim bigi kişinin sözü değildir. Bu ulu dâvidir. Hemen âlimlerde bu ulu dâviyle bir kişi övünüptür ancak. Ana Ebu Şekûr, yani şükür atası Selman bin Sait derler. Velî nazm ile söyledi.

Parsî şiir:	Tercümesi:
Men ki İbn-i Said-i Selmanem	*Yani ki Said ibn-i Selman*
Mahzen-i danış-i Horasanem	*İlmiyle doludur Horasan*
Tâ bedancâ resîd danış-i men	*Dedi: Şuna erdi ilmim âhır*
Ki bidânistem hemi ki nâdânem	*Ki gördüm özüm şöyle nâdan*

İmdi ey oğul, sen dahi bilüne girre olma, eğerçi ki bilmekte kâmil olasın. Çün sana bir iş düşe ve tahkik bilesin ki sen ol işi başarabilirsin. Başardığına bakma, bir uslu kişiyle danışmayınca işleme. Kendi reyini beğenenlerden olma. Danışıkçı bulmasan börkünle danış[1] dediklerin işitmedin mi? Eyle olsa danışmayı ayıp sanma. Rey benim reyimdir, ayruk kişi benim kolayımı ne bilir deme. Hod-rey olma. Zira her kişi ki kendi reyiyle iş tuta, sonra peşiman ola. İmdi âkıl pirlerle ve müşfiklerle danışık eyle, andan bir işe el sun. Zira görmez misin ki nübüvvet hikmet ile ve peygamberlik nusret ile. Muhammed Mustafa'nın cümle işini Hak teâlâ başarırken yine Allahu teâlâ azemetiyle kendi buyurur ki ve şavirhüm fi'l-emri, yani yâ Muhammed senin bir işin olsa ve bitirmek istesen eshabınla danış, andan işle. İmdi eğerçi ki Hak teâlâ rasgetirdi Resulün işini, amma ümmetine sünnet ve tenbih olmak için buyurdu ki yâ habibim, yarenlerinle danışıkla tedbir etmek sizin üzerinize olsun ve ol işinizi başarıp kolaylayıp yiğin etmek benim üzerime olsun ki (ben) Allahım.

İmdi ey oğul bilmiş ol ki iki kişinin reyi bir kişi reyi gibi değildir. Nite bir göz ile görmek iki göz ile görmek bigi olmaz. Görmez misin ki bir tabip sayru olsa kendüzüne ilâç edemez. Çün görür ki hastalığı artar, pes bir tabipten dahi yardım ister, ta ki buna ilâç ede. Eğerçi ki bu sayru yatan hekim ol mualece edenden ilmi ve hikmeti artuk ola. Ne fayide, çünkü ol demde kendüye fayidesi değmez. İmdi eğer hemcinsleri-

[1] Danışacak kimse bulamazsan kulahına danış.

nin birinin senin katında haceti, ya bir işi olsa sen anın hakkında cehdeyle, dürüş. Tenin emeğinden ve malın harcından diriğ etme, üşenme. Eğer bu hemcinsin senin düşmanın ya hasudun ise dahi sen emeğini dartınma, nedenli ki düşman eyilik bilmeye. Ol hadakada ana feryad erdiğin[1] ol mihnetinden artuk darp ola. Eyle olsa imkân var ki ol düşmanlık dostluğa değşirile.

Andan gerü ey oğul, kaçanki bir mütekellim ve söz anlar kişiler sana selâm söyleyü gelseler[2] anlara katı hürmet eyle ve eyilikler değir. Zira anlar sana selâma geldikleri seni ağırladıkları için olur. Sen dahi anları ağırlarsan buğur seni selâmlayu gelmeye dahi haris olurlar. Eyle olsa kişiliği olana kişiler selâma gelirler. Velî gayet nâkes kişi, yani kişiliksiz adam oldur ki ana hiç kimse selâmlığa gelmeye.

Andan gerü ne denli marifetin artuk olursa söz ehli katında küstah olma. Zira ki bilüsüz olan kişi küstah olmak eyi değildir. Şöyle ki bir kişinin mecmu dilinden gelen hikmet sözü dahi olursa. Çünkü küstah ola, hikmeti dahi kalmaz. Ve sözünün safası dahi olmaz. İmdi küstah olmayım dersen söz söylemeğin şartın saklamak gerek ve bilmek gerek.

---

1 Sıkıntılı bir zamanında onun feryadına yetişmen mihnetten daha sarp olur.

2 Sana selam verip gelseler.

YEDİNCİ BAP

SÖZÜ İYİ SÖYLEMEK FAZLIN BİLDİRİR

Dükeli halka vaciptir ki, sözü eyi söyleyeler ve hem yahşi anlayalar. İmdı ey oğul sen dahi sözün yahşisin söyle. İllâ yalan söyleme, yalancı olma. Cehdeyle ki söz gerçekliğiyle maruf ve meşhur bilinesin. Şöyle ki eğer zaruret olup bir kez yalan söylersen dahi gerçeğe geçe. Pes ne söylersen doğru söyle, yalan söyleme. Ve şol gerçeği dahi söyleme ki yalana benzer ola. Zira bir gerçek ki yalana benzer ola, hemen yalan olmuş olur. Eyle olsa gerçeğe benzer yalanı söylemek yeğdir, yalana benzer gerçekten ise. Zira gerçeğe benzerse yalan makbul olur. Velî ol gerçek ki yalana benzeye, makbul olmaz. Pes bunun gibi gerçeği, yani ki yalana benzer ola, söyleme, key sakın, ta kim sen dahi ol nesneye uğramayasın ki bana vâki oldu. Ebu'l-Esvar Emîr Şâpûr bin el-Fazl katında, rahmetullahi aleyh.

Şehzâde Giylânşah ayıttı:

Nicedir baba, ol destanı ayıt, işitelim.

HİKÂYET. Keykâvus ayıttı: Ey ciğergûşem, ol ki Allahu teâlânın farizeleriydi, üzerimde hacdan artuğun ödemiştim. Hak teâlâ nasip etti, anı dahi ödedim. Çünkü Hicaz'dan döndüm, mülküme geldim, yine gaza kılmaya arzu ettim. Amma Hindistan'dan yana çok gaza etmiştim, velî Rum gazasını görmemiştim. Arzu kıldım ki Rum'dan yana gazaya varam. Pes yarağ ettim, Kûbistan'dan Rum'a, revane oldum. Ol vakit Rum'un ucu Gence idi, ol Gence'de bir bey vardı, adına Ebu'l-Esvar Şâpûr bin el-Fazl derlerdi, rahmetullahi aleyh. Velî bu Gence meliki Ebu'l-Esvar ulu padişahtı. Ve zeyrek ve bahadır ve fasih ve mütekellim, dini dürüst, itikadı bütün ve önün gözler kişiydi. Şöyle ki padişahlar resmidir,[1] cümle etkânı yerli yerince idi. Durdunlayın hünerdi,[2] boş değildi. Pes ben bu melikin katına vardım, çünkü beni gördü, gayet hürmet etti, ululadı, hoş gördü, izzet etti, benimle görüştü, söze başladı, her neviden kapı açtı. Benden nesne sorardı ve ben karşı ana cevap verirdim. Şöyle ki benim sözlerimi beğenirdi. Çünkü her sözümü, vercişimi beğendi, bana çok keremler etti. Bu

---

[1] Padişahların âdeti olduğu şekilde.

[2] Durduğu yerde hunerdi.

lûtfile bir müddet ki anda durdum; bir nice kez gazaya girdim ve çıktım. Sonra destur diledim ki yine mülküme gidem. Beni gitmeye komadı. Pes ben dahi bunun bunca eyiliklerin gördüğümden sonra reva görmedim ki bunun desturunsuz gidem. Pes bir nice yıl bunun katında eğlendim, beni gayet mükerrem ve muazzez görürdü. Yemekte ve içmekte meclisinde hazır idim ve her dem sözü ve kelecisi benimle idi.[1] Âlemin hâlinden ve padişahlar hikâyetinden ve geçmiş tevarihlerden sorardı ve ben karşı bildiğimden haber verirdim. Tâ şuna değin ki bir gün bizim elimiz Kuhistan mülkü ve Gürgan ve Taberistan tarafı anıldı ve her mülkün acayipleri anıldı. Döndü Ebu'l-Esvar bana aydur: Sizin elde dahi acayip var mıdır? Belî, vardır dedim. Nicedir, şerhet işitelim, dedi. Ben ayıttım ki Gürgan rûstâlarında, yani taşra elinde bir köy vardır ve ol köyün bir pınarı var köyden ırağrak. Kaçanki avratlar desti götürüp suya varsalar bir avrat dahi bile uydururlardı ki bu avratlar destiyi su ile başlarında götürürler. Köye gelirken ol bir avrat ki destisiz bile uydurmuşlardı, bunların önünce yürür. Yeşilce kurtçağız olur anda. Karşı ol kurtçağızı bulduğunca alır,[2] yine atar. Ta ki ol avratlar ol kurtçağızı basmayalar. Ve eğer görmeyip ol kurtçağızı destiyi götürenlerden kangısı basacak olursa ki ol kurt ayağı altında sıda,[3] hemendem ol başındaki destili su yir, murdar olur. O suyu dökerler ve destiyi yurlar; taze su alırlar, yine dönerler. Eğer gelirken yine ol kurtçagızı basacak olursa, destiden su gine yiyse gerek. Yine ol suyu dökseler gerek, dedim.

Vaktâki melik Ebu'l-Esvar benden bu sözü işitti; benden yüzünü çevirdi, bir müddet bana söylemedi, küstü; velî ben küsüp söylemediğine sebep neydiğin bilmezdim. Tâ bir gün bu Ebu'l-Esvar'ın bir veziri vardı, adına Pirûzan Deylemî derlerdi. Benim katıma geldi, sordum ki yâ vezir, melik bana, sebep nedir ki söylemez? Vezir ayıttı ki sana melûl oluptur ve aydur: Anın gibi bir kâmil kişi benim katımda niçin bir söz söyleye ki oğlancıklar katında söylenecek söz ola; çün ben oğlancık değilim, ya anın bigi kişi benim bigi kişinin katında niçün yalan söyleye, diye melûldür, dedi. Çünkü ben bu sözü işittim, doğruluğum ispat etmek için filhal Gürgan'a bir elçi gönderdim, nâmeyle haber viribidim Gürgan'ın ulularına ki bana bir mahzar yazın, ol mülkün reisi ve kadısı ve hatibi ve cemî Gürgan'ın ulularının tanıklığın ve tezkiyesin bile yazın ki ol köy ve ol yeşilce kurtçağızlar ben dediğim gibi midir, yoksa değil mi, diye. Tamam dört ayda ol yazdıkları mahzar bana erdi. Aldım, ol mahzarı

---

[1] Sözü sohbeti daima benimleydi; hep benimle görüşür konuşurdu.

[2] Nerede o kurdu bulsa alır.

[3] O kurt ayağı altında ezilir.

Ebu'l-Esvar katına ilettim ve önünde kodum. Çünkü aldı, mahzarı okudu, guldu ve ayıttı:

Ben bilirim ki senin bigi udlu kişi benim katımda yalan söylemez. Velî bir gerçek ki anın gerçekliği bunca tanıklarla ve tezkiyelerle dört ayda ıspat ola, anı, ne hacet kı diyeler, ya niçün söyleyeler bir gerçeği ki dört ayda kabul ola. Ve'l-bakı alâ hâzâ.[1]

Andan gerü şöyle bilmiş ol ey oğul ki söz dört kısımdır: Bir kısmı ol sözdür, ki anı bileler, velî söylemeyeler. Ve ikinci kısım ol sözdür kim ne bileler ve ne söyleyeler. Üçüncü kısım ol sözdür ki hem bileler ve hem söyleyeler. Ve dördüncü kısım ol sözdür ki, söyleyeler, velî bilmeyeler.

Geldik imdi bu sözlerin şerhine: Ol söz ki anı bileler ve söylemeyeler, oldur ki biregünün aybın bile, velî söylemeye. Zira anın bigi sözün hâsılı gavga olur. Bir nesnenin ki hâsılı gavga ola, âkıl olan kişi bunun bigi sözü bilirse dahi söylemeye.

Geldik ol söz ki ne bileler ve ne söyleyeler. Ol sözdür ki andaki yalan ola ve dinine ve dünyasına kişinin ziyan değire. Pes anın bigi sözün bilmesinden, söylemesinden sakınmak gerek.

Amma ol söz ki hem bileler hem söyleyeler, oldur ki gerçek söz ola, hem dinine yaraya kişinin ve hem dünyasına. Pes fayideli söz budur.

Velî ol söz ki söyleyeler ve bilmeyeler oldur ki Hak teâlâ Kur'ân'da âyetler viribimiştir, mânaların söyleyeler ve bilmeyeler, zira kim mânaları muhalif, lâfızları müşabihtir. Şöyle ki ulema dahi anın tefsirinde birbirine uyuşmayıp ihtilâf ediptürürler, amma mânasının tevilini Allahu teâlâdan gayrı kimse bilmez. Eyle olsa bunun bigi birbirine benzeyen âyetleri söylesen ve mânasını bilmesen kayırmaz. Ve lâkin bu dördünden yeğrek oldur ki hem söylemeye ve hem bilmeye yarar ola.

Andan gerü ey ciğergûşem bu dört söz ki söyledim, her birinin iki yüzü vardır. Yani iki ibaretle söylenir: Birisi hûb ve birisi zişt. Çün halka söz arzedesin, hûb yüzden arzeyle, gökçek ibaretle göster, ta ki sözün makbul ola. Halk seni sözde ne mertebelisin, derecen bileler. Zira ululer, öğet kişileri sözünden bilirler. Evet bu değil ki söz âdemden biline, yani bir kişi bir söz söyledi ki makbul düştü, bildiler ki ol söyleyen âdemdir. Velî bir kişi bir söz söyledi ki ucu bucağı belirmez, eyle olsa bilirler ki ol söyleyen âdemdir, velî bu söz bilinmez ki ne sözdür. Anın içün söz âdemde gizli değil, illâ âdem sözde gizlidir. Niteki emirülmüminin Ali –keremallahu vechehu–[2] buyurur ki El-mer'ü mahbû'ün tahte lisanihi, yani kişi dili altında gizlidir. İmdi dili

---

[1] Geri kalan da bunun gibi.

[2] Tanrı yüzünü ak etsin.

altında dediğinden murat söz altında gizlidir demek olur. Yoksa hiç canavar yoktur ki anın dili olmaya. Velî hayvan söylemediği ile bilinir ki hayvandır; illâ âdem söylemese bilinmez ki âdemdir. Zira ki söz âdeme perdedir. Kaçanki söyleye perde yırtılır, içindeki aşikâr olur ki kişi midir, yoksa değil mi?

İmdi ey oğul sözü her yerde öğet söyle, ağduk söyleme ki öğet söz hem söyleyene fayidesi var ve hem işidenin canına can bağışlar. Ve ağduk söz söyleyene dahi ziyan eder ve işidenin dahi gönlüne hoş gelmez. Buna münasip

HİKÂYET. Şöyle ki Harunü'r-Reşid halife idi. Bağdad şehrinde meğer bir gece düşünde görür ki ağzında dişi hep dökülmüş. Tanlacak buyurdu, bir muabbir getirdiler. Sordu ki bu düşün tabiri nedir, muabbir aydur: Halifenin ömrü uzun olsun, ne kadar hısımlarınız varsa sizden evvel öliserlerdir, dedi. Harunü'r-Reşid ol muabbirin zişt ibaretine kakıdı, buyurdu, muabbirin götüne yüz ağaç urdular ki gidiler gidisi sen kim olasın ki benim yüzüme karşı bunun bigi söz söyleyesin, çün benim hısımlarım benden ön öle, benim hâlim nice ola?

Tez anı kovdular, bir ayruk muabbir getirdiler. Ana dahi düşünü arzetti. Muabbir ayıttı:

– Bu düşü ki emirülmüminin gördü, delildir ki halife dükeli hısımlarından çok yaşayacaktır ve anların ömründen sizin ömrünüz uzun olacaktır, dedi. Halife bunun sözün beğendi ve ayıttı:

– Tarikü'l-akli vahidün, yani akıl yolu birdir, tabir birdir, velî ibaret muhteliftir. Muabbire yüz altın buyurdu. Gör imdi öndenki muabbir dahi söylediği söz mânada bununla birdi, amma çirkin ibaretle söyledi, yüz ağaç yedi. Ve sonraki eyi ibaretle söyledi, yüz altın aldı. Eyle olsa ibaretten ibarete fark şöyle olur. Bir mesel dahi geldi ki eğerçi ki kitapta yazacak söz değildir, amma demişlerdir ki En-nâdiretü lâtüredd, yani münasebetle az gelen nesneyi yine döndürmek olmaz.

HİKÂYET. Aydurlar ki bir hoca vardı, gayet sahib-tabiat. Ve bir kulu vardı, hükerdece ve öğrenmişçe. Meğer bir gece hoca kulu ile bir döşekte bile yatarlardı. Hocanın kula iştihası germoldu. Kuluna aydur:

– Ardın beri dön. Kul aydur:

– Ey hoca, bu sözü dahi yeğ ibaret ile söylemek olurdu. Âhır hoca ayıttı:

– Nicedir ol, dahi eyi ibaretle ayıt işidelim. Kul ayıttı:

– Andan ki ardın beri dön diyesin, yönün anaru döndür desen yeğrek olurdu. Eğerçi ikisinde dahi, maksut birdir, bari zişt ibaretle söyleme. Hoca ayıttı: İşittim ve

öğrendim. Ve bu senden öğrendiğim edebin minneti şükranesine seni malımdan azad eyledim, dedi. Ve yavuz işine tevbe etti. Gör imdi ki bir öğet sözle hocasını günahtan kurtardı ve kendü azad oldu.

Eyle olsa ey oğul sözün önün ardın gözle ve ne ki söyleyesin, sözün yüzü ile söyle, ardı ile söyleme.[1] Ta ki sözü bilip söyleyenlerden olasın. Zira bir kişi ki sözün bilmeden söyleye, şol dudu kuşuna benzer ki âdem gibi fasih söyler. Evet ol söylediği sözden bihaberdir. Pes bunun bigiye söz söyler derler, velî söz bilir demezler. Eyle olsa söz söyleyen ve söz bilen oldur ki söylediği vakit kim gerekse anın sözünden nesne anlayalar. Eğer böyle olmazsa anın bigi kişiye âdem demeyeler, zira ki hayvandır, âdemî suretinde.

İmdi bilmiş ol ey oğul, ki söz ulu nesnedir, sen dahi sözü ulu bil ki söz gökten gelmiş nesnedir, anınçün azizdir. İmdi aziz sözün mahallin bulıcak bildiğinden diriğ etme. Ve ol yerde ki söz yeri değildir, sözünü harceyleme. Ta ki sözün zayıf olmaya ve aklına ve bilüne ziyan olmaya.

Amma ne söylesen doğru söyle ve yok yere mânasız dâva eyleme ki mânalı dâvada fayide azdır, mânasız dâvada hod ne ola? Andan sonra bir ilimden ki haberdar olmayasın, ol ilimden dâva etme. Ve ol ilimden ki bilmezsin, sen ekmek isteme ki kendi dileğini ol bilmediğin ilimden hâsıl edemezsin, velî bildiğin ilimden ne gerekse hâsıl kılarsın.

HİKÂYET. Şöyle derler ki bir avrat Hâce Büzürcmihr katına gelmiş ve andan bir mesele sormuş. Takdirle[2] hoca ol demde melûl bulunur, aydur:

– Hatun bu sorduğunu ben bilmezem. Avrat aydur:

– Bu denli nesneyi bilmez misin, ya padişahın bunca nimetini nice yersin? Hoca ayıttı:

– Yediğimi bana bildiğimce verirler; bilmediğim için bana nesne vermezler, dedi.

İmdi melûllük vaktinde kimseden sual sorma, eğer melûllüğün vaktinde senden sual sorsalar cevabı mahallinde ver. Andan gerü her işlerde ulu işler gözetme ki ulu işlerin ekseri ireği şom olur. Pes ne işe ki yapışasın, miyanesin tut. Zira ki şeriat beyi Muhammed Mustafa –aleyhisselâm– buyurur ki hayrü'l-umûri evsatuha, yani her nesnenin yeğreği miyanesidir. İmdi orta işler, hayırlı olıcak, ulu işler neye yarar. İmdi işlerin miyanesin ihtiyar et.

---

[1] Sozu guzellikle soyle, ters tarafından soyleme.

[2] Tesaduf olarak; rastgele.

Andan sonra bir iş bitirmekte, ya söz söylemekte yeyincek olma. Şöyle et ki ağırbaşlılığı ve anıllığı âdet edin ki ağırbaşlılıkla ve anıllıkla bunca vakittir ki şol işi bitirmez deyip ta'nettikleri yeğdir, aldayuyla tez bitirdi deyip öğdüklerinden.

Andan gerü bir pinhan raz olsa ki anı bilmekten sana ne fayide ola ve ne ziyan. Anın bigi raz bilmeye heves etme ve kendi razını kimesneye ayıtma.

Ve bir cemiyette, yani birkaç kişi bir yere derilip otursalar, ol sohbet içinde sen bir kişiyle fısıldaşıp söyleşme ki eyi dahi söylersen halk yavuza hamleder kim bile, ne mühmel sözdür ki fısıldıyla söyler, diyeler. Zira ki halkın birbirine gümanı yavuzdur. Eyle olsa sözü aşikâre söyle ve lâkin her ne ki söylersin, miktar ile söyle, yani ne söylersen kendi kadrince söyle, kendüzünden büyük söyleme. Her ne söylersen şöyle söyle ki sözün kendi hâline gerçek tanık ola, yalan olmaya.

Andan gerü halk içinde gerçi ki doğruluğile maruf olduğun takdirde eğer dilemezsen ki güç ile kendüzünü ayıplu etmeyesin, neye gerekse tanık olma.[1] Ve eğer nâgâh bir vakit tanık olursan, tanıklık verdiğin vakit key sakın tanıklığı meyille verme. Ve her söz ki işidesin biregüden, dinle, velî ol sözle tezcek amel eyleme. Ve sen dahi ne kim söylersen evvel fikir ve endişe et, andan söyle. Sözüne fikrin kılavuz olsun. Ta ki ol sözünden sonra peşiman olmayasın. Zira derhal söylemeğin bir kifayeti var: Ya assı ya ziyan. Velî fikredip söylemek iki kifayetlidir. Bir kifayet budur ki ol sözün ziyanlı ise endişe kılmağıla bilirsin, ol ziyanlı işden sakınırsın. Ve bir kifayet dahi budur ki fayidelisin tahkik bilirsin, ihtiyatsız ol fayideli nesneyi hâsıl etmek ardınca olursun.

Andan sonra her ne türlü söz işidesin, melûl olma, yani usanlığ ile dinleme.[2] Gerekse ol söz senin işine yarasın, gerekse yaramasın. Sen ol sözü can kulağıyla dinle. Zira söz bir sadef gibidir, kim dil bahrî bigi anı gönül deryasından çıkarır. Eğerçi ki değme sadefte inci olmaz, velî kamusun aramak gerek. O sadef ki boştur, yabana atmak gerek, dolusunun cevherin almak gerek. İmdi söz kapısın kişi açmasa ol sözün fayidesin bulamaz.

Bir dahi ey oğul, bir işde ki gayet kâmil olasın, çün ol işi bilir kişiye uğrayasın, sen seni bilmeze ur, eğer dilersen ki hüner öğrenmek kapısı üzerine açıla. Zira bir hünermende ki uğrayasın, şol hüner ki sen bilirsin ben dahi bilirim dersen üç türlü fayideden ırağ olursun. Evvel fayidesi budur ki sen bilmezim deyicek ol hüner ehli

---

[1] Ne olursa olsun şahit olma.

[2] Ustunkoru dinleme; yarım yamalak dinleme.

senden kızmadan[1] ol dahi sen bildiğin hüneri işler. Eğer sen bildiğin gibi işlese şükredersin ki ben dahi bunun gibi bilirmişim dersin. İkinci fayide eğer sen bildiğinden yeğce işlersen senin ayıbın örtülür ve hem ol hüneri uğurlayın andan tamam öğrenirsin. Üçüncü fayide oldur, eğer ol hüneri senden eksik işlerse bu ispat olur ki sen andan hünerbendsin. Pes yerinde bu fayideleri gözle.

Andan sonra her bir sözü ki işidirsin, bitekellüf sıyup yere depme ve tezcek öğüp arşa çıkarma. Ta ki evvel aybın ve hünerin tahkik bilesin. Andan aybına göre yeresın ve hünerine göre öğesin.

Ve cehdeyle ki has ve âm katında sözün bir ola, ta ki hikmet sınırından taşra çıkanlardan olmayasın. Ve sözünü halk diline göre söyleme, ta ki dinleyenlere dahi vebal olmaya. Meğer ki bir tayife içinde olasın ki sen ne kadar sözde hüccet ve delil getirir olsan işitmeyeler. Pes sana dahi vacip olur ki sözü anların dileğince söyleyesin. Ta ki anların arasından canını selâmet kurtarasın.

Ve ne denli söz ehli isen dahi kendüzünü ol bildiğin miktardan dahi aşağrak göster. Ta ki sözün muteber ola. Kendüzünü sözünden ulu gösterme ki sözün hor olmaya. Filcümle halk hod simsardır, ne denli sen seni miktarından aşağı gösterirsen hoştur; amma yukarı gösterirsen haddini bilirler. Nitekim bir nesne olsa kim kıymeti bin akça olsa, mezatta yarı bahasından gezdirirler, halk anı artıra artıra haddine ergürürler. Eğer bir nesne olsa ki bahası beş akça değer olsa, anı bin akçadan mezat etseler, halk bilirler ki değmez, ayağa bırakırlar, kesat olur, rağbeti kalmaz. İmdi sen seni şöyle göster ki ümizin atından inip yayan kalmayasın.

Andan gerü her ne yerde olursan çok bilülü ve az sözlü ol ki deyiptürürler ki dınmamak ikinci sağlıktır. Zira çok kişi olur ki sağ yürürken, sözü ucundan hasta olur. İmdi az söylemek ve öz söylemek akıl nişanıdır. Ve çok söylemek cehil nişanıdır. Zira bir kişi ne kadar âkıl ve kâmil olsa, çünki çok sözlü oldu, eğerçi ki hep sözleri müvecceh ola, âm halk katında adı beyinsiz olur. Ve eğer bir cahil ve âm olsa, çünki epsem olmuştur ve söylemez âmîler anı âkıl ve hiredmend kişilerden sayalar.

Ve dahi ne denli ki safi ve arı gönüllü ve arı dirilikli isen dahi kendüzünü öğücü olma ki kişi kendüzüne eyiyim diye tanıklık verse tanıklığı geçmeye. Zira tanıklığı öz nefsin içün veresin, anı dinlemezler. Ve cehdeyle ki seni ayruk kişiler öğeler, sen seni öğmeyesin.

Ve ne denli ki çok bilirsen dahi sen hep bildiğini söyleme. Şol sözü söyle ki işine yarar ola, ta ki işiden bu söylediği sözün mahallidir diyeler, lâf urur çulhadır deme-

[1] Senden esirgemeden.

yeler. Zira ki lâf urana bâfende derler, yani çulha demek olur. Niteki çulha ipliği birbirine ulaştırır, leffaf kişi dahi sözü birbirine ulaştırır. Ve lâkin ol ipliği bez eyler ve bu sözü birbirine ulaştırmakla çürütür. Pes bunun bigiye beyhude sözlü derler ki beyhude söyleyen delilere eş ve kardaş olur. İmdi söz söylemek istersen evvel gör ki ol söylediğin söze müşteri var mıdır, yoksa yok mu? Eğer göresin ki dinleyen kişi sözüne hıridardır, pes sözünü satagör ki fırsattır. Ve eğer göresin ki ol söylediğin söze hıridar olmazsa ol sözü kes, dinleyenin dileğinden kapı aç, ta ki sözüne hıridar ola. Andan sonra âdem ile âdem ol ve kişi ile kişi ol ki âdem ayruktur ve kişi ayruk. Âdem çoktur, velî kişi az bulunur.

İmdi her kişi ki gaflet uykusundan uyanıktır, halk ile ben dediğim dirlikle dirile. İmdi ey ciğergûşem gücün yettiğince cehdeyle ki söz dinlemekten ürkmeyesin ki halk söz dinlemekten söz ehli olurlar. Delil bu söze oldur ki bir oğlancığı doğucak yeraltında bir tulusta besleseler, süt emzirseler ve anası ve dayesi katında hiç söylemeseler ol oğlan ulaldığı vakit dilsiz ve sağır olur. Zira ki dilsiz olan sağır olmayınca olmaz. Velî iki oğlan olsa ve hiç söz işitmeseler, ikisi birbiriyle söyleşmekten bir dil tasnif ederler ki ol dili ikisi bile ancak, ayruk kişiler bilmeye. Eyle olsa halkın sözün işit ve kabul et. Hâssa ki geçmiş beyler ve hakîmler sözlerini can kulağıyla dinlemek gerek ve itimat etmek gerek. Birkaç bunun bigi nükteler ve iyi sözler bu vakit içinde öküme geldi. Nuşirevan-ı Adil sözlerinden bu kitapta zikreyledim, ta ki sen dahi okuyasın ve bilesin ve ökünde tutasın ki hadaka deminde bununla amel edesin. Zira ol adil padişahın sözleriyle bize amel eylemek vaciptir ki biz anın tohumundan vücuda geldik, ol melik soyundanız. Ve dahi ey oğul, bilmiş ol ki ben ahbarda okumuşum ki hulefa zamanında Memun Halife meğer Nuşirevan'ın türbesin görmek istedi, pes atlandı, Nuşirevan'ın dahmesi katına geldi, içeri girdi. Gördü ki cümle endamı toprak olmuş yatar, taht üstünde. Ve ol tahtın üstün yanında duvarda bir hat gördü yazılı, Pehlevî dilince. Memun buyurdu, Pehlevîhân yazıcıları kığırdılar, ta ki ol hattı okudular ve mânasını tercüme ettiler Arabîye ve Arabîden Farisîye ve Farisîden Türkîye tercümesi budur ki ey rûzgâr meliki[1] bilmiş ol ki senden önden ki ben padişah idim. Dirliğimde ben padişahlık ederdim. Tanrı'nın dükeli kullarına benim adlimin fayidesi ererdi. Ve hiç kimse benim katıma gelip benim şefkatim nazarından mahrum olduğu yoktur. İmdi ki ecel elinde benim dahi âcizliğim vakti geldi. Fikreyledim ki ben öldüğümden sonra nice idem ki cihan halkına herdem eyiliğim erişe deyip ne kadar ki fikrettim hiç bundan artık çare bulmadım ki bu birkaç nasihati bu duvarda

[1] Ey zamanın hukumdarı.

yazdırdım ki benden sonra bir melik bundaki nasihatlara duş gelip okutup bununla amel ederse ol melik bizim eyiliğimizden behre bulmuş ola. Nitekim diriliğimizde katımızda gelen cevahirden mahrum gitmezdi. Şimdi ziyaretimize gelen dahi nasihatimiz cevahirinden mahrum olmasın. Kadem rence kıldığıyçün bu öğütler ayağı kirisi olsun.[1] Saadet anın ki nâsıhlardan ola. İmdi Nuşirevan'ın nasihatların beyan edem. kuvvet yetdükçe, inşaallah.

[1] Ayağını yorduğu için bu sozler onun ayağı kirası olsun (eskiler bizim kira dediğimizi "kiri" şeklinde soylerlerdi –Kilisli Muallim Rifat).

SEKİZİNCİ BAP

NUŞİREVAN'IN SÖZLERİN BEYAN EDER

Nuşirevan aydur: Çün görürsün ki gece ve gündüz birbirinin ardınca gelici ve gidicidir. Pes gerektir ki âdem olan dahi hâlden hâle döndüğüne melûl olmaya. Yani ki şazlık gidip kaygı gele; kaygı gidip şazlık gelirse mukayyet olmayalar.

Ve hünersiz kişiyi dost tutunmayalar ki hünersiz kişi ne dostluğa yarar ve ne düşmanlığa.

Ve dahi âdem olan bir işi bir kez işleyip sonra peşiman olmuş ola, bir kez dahi ol işi işlemeye.

Ve bir kişi kim padişahla biliş ola, gerek ki emin yatmaya.

Ve bir kişi ki dirliği kendi dileğince olmaya, ol kişi özünü niçün diri sana.

Ve niçün düşman bilmeyeler ol kişiyi ki gayet ulu keremi halkı azarlamak ola.

Ve niçün dost diyesin biregüye ki dostlarına düşman ola.

Ve hünersiz kişilere dost olma ki hünersizler ne dosta yarar ve ne düşmana.

Ve sakın ol bilüsüzden ki kendüyü bilge sana.

Ve kendi nefsine adleyle, güç eyleme. Yani nefsine elinden gelmez işleri buyurma, ta ki Allahu teâlânın rahmetinden gani olasın.

Ve eğerçi ki doğru söylemek acıdır, sen doğru söyle.

Ve eğer dilersen ki düşman râzın bilmeye, dostuna dahi râzını söyleme.

Ve ululara kiçi nazarıyla bakma ki ululları kiçi görmek ulu ziyan getirir.

Ve dahi kadirsiz kişileri ölmüş bilesin, anı diriye sayma.

Ve eğer dilersen ki ilençsiz bay olasın, cehdeyle ki işlediğin işi ıssına beğendiresin.

Ve eğer dilersen ki kaygılı olmayasın, bazarından güzafe nesne alma ta ki güzafe satmayasın, yani evvel assını gözleyip al, ta ki sonra ziyana satmayasın.

Ve kendi hemserlerinden, yani kendi beraberin kişilerden nesne ummaktansa ölümü yeğrek gör.

Ve aç ölmek yeğrektir, himmetsiz kişinin ekmeğin yemektense.

Ve dahi sınanmamış kişiye itimat etme, eğer gümanın yolunu yüz yerden bağlayacak dahi olursa.

Ve kendinden aşağı hısımlarına muhtaç olmaktan ulu musibet olmaya.

Ve bir fasik ki tevazu ehli ola ve dünya seve, yeğdir ol zâhitten ki tekebbür ola ve dünya seve.

Ve andan ebleh olmaya, bir kişiyi kiçi mertebede görmüş ola, çün ululukta göre, yine ol nazarla baka.

Ve hiç andan ulu ayıp olmaya ki kişi bilmediği nesneye dâva ede ve başaramaya. Ve yalancı ola.

Ve andan aldanmış kişi olmaya ki elindeki hazır rızkını gayipteki veresiye vere, ol gelmeye ve elindeki hazır olan dahi gide, mağbunluk ola.

Ve cihanda andan hasis kimse olmaya ki andan bir hacet dileyeler ve anın elinden bitirmek gelir ola ve bitirmeye.

Ve bir kişi senin ardınca bir yaramaz söz söylese ve biregü dahi dostum diye ol sözü sana yetirse, sen bunu andan beter düşman bil. Zira ol düşman ardınca söyler yaramazlığı ve bu yüzüne karşı sözler.

Ve kişiye andan ulu musibet olmaya ki fayidesiz yerlere göz kulak tuta.

Ve bir ziyana uğramış kişiye bundan ulu ziyan olmaya ki kendi ziyanına güle.

Ve bir kişinin ne denli bilüsü çok olsa ve kabiliyeti olmasa ol bilüden ana hâsıl olan vebal ola.

Ve her kim ki rüzgâr uslatmadı, hiç kimse anı uslatmaya dürüşmeye, ta ki emeği zayi olmaya. Yani her kime ki çarh gerdişi ve rüzgâr cünbüşü nesne öğretmeye, her kim ki ben öğredeyim derse emeği zayi olur.

Ve dükeli nesneyi kişi bilüsüzlerin şerrinden saklamak olur, velî bilüsüzü kişi yine kendi şerrinden saklayamaz.

Ve eğer dilersen ki halk senin eyiliğin söyleyeler, sen kimsenin yavuzluğun söyleme.

Ve eğer dilersen dostların, yârenlerin çoğ iken az olmaya, kindar olma.

Ve eğer dilersen ki dünyada zahmet çekmeyesin, asanlığ ile ömür süresin, yönün kendi işinden yana olsun, ayruk kişinin işine bakma.

Ve eğei dilersen ki emeğin yele gitmeye, bir iş ki ileri varacak iş değildir, anı ileri gitmek ardınca olma.

Ve eğer dilersen ki seni delilerden saymayalar, bir nesneyi ki ele girmeyecektir, anı isteme.

Ve eğer dilersen ki dayim yüzün suyu ile olasın, utanmağı pişe edin.

Ve eğer dilersen ki, aldanmayasın, sınanmış işleri koyup sınanmamışa yapışma.

Ve eğer dilersen ki udlu olmayasın, komadığın yerden nesne götürme.

Ve eğer dilersen ki perden yırtılmaya, kimsenin perdesin yırtma.

Ve eğer dilersen ki ardınca gülmeyeler, elin altındakileri arıca besle.

Ve eğer dilersen ki peşimanlıktan emin olasın, gönül arzusunu iş edinme.

Ve eğer dilersen ki zeyreklerden olasın, yüzünü ayruk kişi gözgüsünde gör. Yani bir kişinin dirliğine bak gör ki eyi iş midir, yoksa yaramaz iş midir? Eğer andaki bigi sende dahi bir yaramaz iş bulunacak olursa pes bilirsin ki bu işlediğin iş dahi yaramaz imiş. Ve eyi işin dahi kendüzünde görürsün. Hem yine özünü bilirsin ki eyi işte-sin. Eyle olsa işinin eyisin, yatlısın sana göstermeye ol kişi gözgü olmuş olur.

Ve eğer dilersen ki korkusuz olasın, halkla savaşgan olma, incidicilerden olma.

Ve eğer dilersen ki hürmetin yerinde ola, halkın hürmetin gözle.

Ve eğer dilersen ki halk senin sözünle amel eyleyeler, evvel kendi sözünle amel eyle.

Ve eğer dilersen ki kâmillerden olasın, sol kişilerden ki kemal yüzün gözükmüş ola, râzını sakla, aşikâre kılma.

Ve eğer dilersen ki halk içinde dükeliden ulu olasın, nimetini bol eyle, yani tuzun ekmeğin hakkı için diyenleri çok edin.

Ve eğer dilersen ki civanmert olasın, vefadar ol.

Ve eğer dilersen ki azâdelerden olasın, yani kimseye efendi demeyesin, halktan tamahını kes ve gönlünden gider.

Ve eğer adillerden sayılayım dersen elin altındakileri hoş tut.

Ve eğer dilersen ki âm halkın ta'nından emin olasın, anlardan ne fiil eseri ki görüne, sitayişleyesin.

Ve eğer dilersen ki dükeli gönülde yerin ola, sözünü kamu gönüllere muvafık söyle.

Ve eğer dilersen ki tamam kâmillerden olasın, bir işi ki sen sana lâyık görmeyesin, ayrı kişiye dahi lâyık görme.

Ve eğer dilersen ki yüreğine bir yara urmayalar ki anın merhemle onulması olmaya, cahillerle cedel etme, yani söyleşme.

Ve eğer dilersen halkın iyisi olasın, elinde varını halktan diriğ tutma.

Ve eğer dilersen ki ziyan senden ırak yerlere uzaya, elini kısa tut.

Vallahu a'lem, budur Nuşirevan-ı Adil'in nasihatları ve sözleri ki yadgâr komuştur. İmdi ey ciğergûşem bu nasihatları hor görme ki bu sözlerden hem hikmet ve hem saltanat kokusu gelir. Zira ki bu sözler hem padişahlar sözüdür ve hem hakîmler sözüdür. Pes bu yiğitliğin çağında öğren bu sözleri ki pirliğin vaktinde sana bir iş

vâki olursa teşviş çekmeyesin. Zira ki pirler çok yaşadığından çok tecrübe, hâsıl ederler, hadaka deminde kârdan olur.

DOKUZUNCU BAP

YİĞİTLİK VE KOCALIK HALİN BEYAN EDER

Ey oğul, eğerçi ki yiğitsin, amma kocalar gibi uslu ve dölek ol. Velî demezim ki bir uğurdan yiğitliği terkeyle. Evet yiğitlikte kendüzünü hoş tut. Şol ulu bigi süst yiğitlerden olma, şâtır ol ki yiğitler şâtır olsa hoş olur. Niteki Aristetalis aydur: Eş-şebâbü nev'un mine'l-cünûn, yani delilik türlü türlü olur, bir türlüsü yiğitliktir. Velî cahil yiğitlerden olma ki belâ dedikleri cahillerden kopar. Ve ömrünün lezzetini yiğitlik çağında alagör ki pirlikte bu lezzeti bulamazsın, bulursan dahi yaraşığı olmaz. Ey oğul, yiğitlikte beherhâl Allah'ı unutma ve ölümden eymen olma ki ölüm gelicek[1] yiğit ve koca demez. Niteki şair aydur:

Türkî şiir:

Yiğid ü pîr eceldedir yeksan — *Pes bilmiş ol ki her kim ki doğdu, öliser*[2]

Pîr ölicek kalır mı yani cevan — *ve her kim ki cihana geldi, gidiser*[3]

HİKÂYET. Şöyle rivayet ederler ki Bağdad'da bir terzi vardı, ki Meşhetler'e açılan kapıda bir dükkân tutmuştu. Ve bir bardağı dükkânında bir mıha asakomuştu. Ve her dem ki bir ölü geçeydi, yerden bir taş alırdı, ol bardağa bırağırdı. Ve ayda bir bardağı taşra çıkarırdı ve sayardı. Bilirdi ki ol ay Bağdad'dan ne kadar ölü çıkmıştır. Yine bardağı boşaldıkça asakordu. Bir aya değin her bir ölü geçtiğince bir taş bırakırdı ve ay başında yine bardağı boşaltırdı. Ve hesabın bilirdi ki ol ayda kaç ölü yine çıkmıştır. Dayim bu terzi bunu sanat edindi. Ta ki bir gün bu terziye dahi vâde erdi, öldü. Meğer bir kişinin bu terzi katında haceti oldu. Geldi ki hacetin bitire. Gördü ki terzinin dükkânı yapılmış.[4] Komşusundan sordu ki terzi kanda gitmiştir. Komşusu ayıttı:

Terzi dahi bardağa girdi. Yani ölü geçtiğince bardağa bir taş bırakırdı. Rüzgâr anın dahi taşını bardağa bıraktı.

---

1 Ölüm geldiği zaman.

2 Olecektir.

3 Gidecektir.

4 Baktı ki dukkânı kapanmış.

İmdi ey oğul, gafil olma ve yiğitliğine gırre olma ve ne hâlde isen Hak teâlâ'yı unutma. Yani eğer taattesin ve eğer masiyettesin, Allahu teâlâ'yı –celle celâluhu– ana durasın. Zira ki taatte Allah'ı anarsan taate dahi kavi olursun. Ve eğer masiyette anarsan ümizdir ki Allah'ı andığın sebebiyle ol masiyetten yarlıganasın. Eyle olsa her dem Allah'ı anadurgıl ve yarlıganmak dileyidurgıl.

Ve her dem ecelini yakın bilip ölümden korkadurgıl, ta ki ağır günah yükleri boynunda iken terzi bigi sen dahi gafillikle ecel bardağına düşmeyesin.

Andan sonra oturman, durman yendek yiğitlerle olmasın, pirlerle dahi oturmak gerek. Yani bir sohbette ki oturasın, yendek hemsohbetin yiğitler olmasın, salhurde pirler dahi bile otursunlar. Zira ki yiğitlikte yiğit mücerret sücisiz sarhoştur. Kaçanki bir sohbette pirler bile olsa yiğitler yiğitlik sarhoşluğu ile bir muhal söz, yani akıldan ırağa bir söz söyleseler pirler edeplerler. Ya bir ayuplu iş işleseler ki kendileri anı ayıp sanmayalar, pirler bileler ki ayıptır, etmeğe komayalar. Zira ne denli ki yiğitler nesne bilürler ise pirler dahi artuk bilirler. Eğerçi ki bu âdet yiğitlerde vardır, ki kendilerin bilüsünü pirler bilüsünden yeğ bilirler ve her dem pirleri lâtifeye getirip sözlerini rişhande alırlar, zira yiğitler dükeli halk bilüsünden kendilerin bilüsün yeğ sanırlar. İmdi zinhar ey oğul, sen kendini böyle sanan yiğitlerden olma, pirlere katı hürmet eyle ve pirlerle söyleşicek serseri söyleme, yani kolayına nice gerekse söz söyleme ve eğer pirler söz söylerlerse sen filhâl cevap verme. Ve ne denli endişe edersen, pirlerin sözüne bundan yeğ cevap olmaya ki bundan yeğ yoktur ki cevabın yine siz buyurun, diyesin ve epsem olasın ki pirlerin sözüne cevap, dinleyip epsem olmaktır. Yoksa anların cevabından hacil olursun. Nitekim meselde gelmiştir.

⟿ HİKÂYET. Şöyle rivayet ederler ki bir şehirde bir pir vardı, yüz yaşında idi. Süksünü düşmüştü ve beli bükülmüştü. Meğer bir gün bu büğrüce kocacık bükülüp giderdi. Bir yiğit lâtife yüzünden bu kocaya aydur:

– Baba, bu götürdüğün yayı niceye aldın, haber ver tâ ben dahi alam.

Yani beli büklümün harf ile anladır. Filhâl pir ayıttı:

– Ey yiğit, eğer ömrün uzun olursa rûzgâr, bu yayı sana raygân vere, eğerçi ki bu yay sana lâyık olmaya. Ol yiğit hacil oldu ve bu söz yadgâr kaldı.

İmdi bilmek gerek, kim pirler marifeti bîşek yiğitler marifetinden artuktur. Amma şol pirlerdir bu dediğim ki sakalını ulular sohbetinde ağartmış ola, kolayın ulalmış olmaya. Zira kolayında ulalmış kocadan ulular sohbetin dinlemiş nâreside oğlancık marifeti yeğdir.

İmdi ey oğul, yiğitliği kolayında geçirme, ta ki kocalıkta nâdan kalmayasın. Zira

ki marifetli yiğitler pir sıfatlıdır ve marifetsiz kocalar oğlan sıfatlıdır. Eyle olsa pir sıfatlı yiğitler oğlan sıfatlı kocalardan yeğ olur. Eyle olsa yiğitlikte pirlere öygün, ta ki pirlikte yiğitlerden utanmayasın.

Andan gerü ey oğul, çünki yiğitlik çağı geçe, kocalık vakti ola. Ayruk yiğitlikteki rânalığı gözleme, yani yiğitlikteki bigi ter ü taze yürüyüp heva vü heves gözleme ki pirler yiğitlenip ter ü taze yürüyüp heva vü heves gözleyicek halk arasında tez rüsvay olur. Pes kişi gerek ki mahallin gözleye. Yani yiğitlikte yiğit ola, kocalıkta yiğitlik menzilinden göçe, yoksa hâli ol kişiye benzeyiser ki gemi üstünde saray yaptı.

HİKÂYET. Şöyle getirmişlerdir ki bir yoksul göçgüncü Türkün iki oğlanları vardı. Ataları anaları öldü, bu iki oğlan öksüz kaldılar, Türklükte durmadılar,[1] şehire düştüler. Bir gün şehirde gezerken bir viranede mal buldular, üleştiler. Meğer ol şehir deniz kenarında idi. Ulu karındaşı deniz bezirgânlığına heves etti, bir gemi düzdü, denize sefer kıldı. Seferden geri kardaşını görmeğe geldi. Gördü ki kiçi kardaşı dahi bir ulu bezirgân olmuş, şehirde gökçek saraylar yaptırmış. Ulu kardaşı kendi kendüye söylendi, ayıttı:

Bu kardaşım eyi evler yaptırmış, illâ sefere gitse ol vardığı yerde bunun bigi saray varını[2] kim bilsin. Ben gemi üstünde bundan dahi yeğ yaptırayım kim her kanda varsam bunun bigi sarayım var idiğin görsünler, dedi. Ve buyurdu ki gemi üstünde saray yapalar. Velî bilmez ki gemi bunun gibi yükü götürmez; hele yaptırdı. Hemen ki deniz yüzüne revane oldu, sehil yer gitmeden gemi garkoldu, içindeki bile. İmdi koca yiğitlikteki zevki gözleye, melâmetlik denizinde tez garkola.

İmdi yiğit iken yiğit idin, çün pir oldun, pirane diril. Şiir:

Bir pir meğer ki bir cevane
Canının içinde mihribane
Dedi yanıma gel ey dil-ârâm
Tâ can tuta vaslın ile ârâm
Dedi koca ölüme yavuksun[3]
Yoh ıssılığın igen sovuksun
Yiğit yiğit ile bir olurlar
Cinsin gözedir çü pir olurlar

---

1 Göçebelikte kalmadılar.

2 Böyle bir saray olduğunu.

3 İhtiyar, ölüme yakınsın.

İmdi nitekim yiğitlik vaktinde pirlik gözlemezler, pirlik deminde dahi gerek kı yiğitliği gözlemeyeler. Zira koca ki yiğitlik gözleye, şol bir kaçkıncıya benzer ki düşman ardın kovarken kendi bir veçhile gider ola ki hiç düşmandan kaçar kişi olmaya,[1] kaçan uslu bunu böyle ede mi? Şiir:

Kendüzünü yiğit bilicek salhurde pir
Benzer ana ki kaçarken çaldıra nefir

İmdi zinhar pirlikte murdar şiveli olma ki mühmel şiveli pirden yaramaz dirlikli avrat yeğdir. Ey oğul, key sakın mühmel dirlikli pirlerden.

Ve pirlikte Allahu teâlâya artuk munsif ol,[2] yiğitlikten ise. Zira yiğitlikte ümizi var kişinin kim pir ola. Velî pirin ümizi ölümdür. Zira tahıl gök olıcak ümizdir ki ere, çünki erdi, eğer biçmezlerse dahi kendü kendünden dökülür. Yemiş dahi ericek, eğerçi ki dermeyeler, hazan vaktinde hod ne yemişi kalır ve ne yaprağı. İmdi ey oğul Hak teâlâdan dilerim kim bu şikâyet kim ben yiğitlikten ve kocalıktan ederim, sen dahi oğlun oğlancıklarına edesin. Beyit:

Ayıplaman beni ger pirlikten ağlarsam
Belâdır kocalık pes belâdan ağlarsam

Andan sonra ey oğul, çünki kocaldın cehdeyle ki bir yerde oturağ olasın. Zira ki pirlikte sefer etmek âkıllar işi değildir, hâssa ki yohsul dahi ola. Zira kocalık bir düşman ve yohsulluk bir düşman. Bu iki düşmanla yola girmek âkılâne değildir. Ve lâkin eğer zaruretten sana sefer düşe, nâçar olıcak vargıl. Ve eğer Hak teâlâ ol seferde sana inayet nazarın ederse ki nimet eline gire, geri evine gelmek arzusun etme ki bir evden ötürü yine sefer zahmetin çekmeyesin. Zira kişinin maişetine sebep ne yerde hoş ise evi anda yaraşır. Her kanda ki hoşluğu artuktur, kişinin durağı anda yeğdir. Anda doğdum, anda ulaldım demek olmaz. Eğerçi ki vatan ikinci ana derler, zira anasın sevmek nice imandan ise vatanın sevmek dahi şöyledir ... Velî sen ana meşgul olma ki vatanı sevmek imandandır dediler, içinde aç müflis durmak imandandır demediler. İmdi işin nerde revnak tutarsa ol arayı vatan edin. Zira deyiptürürler kim devletliler nişanı oldur kim kesbi nerde geçerse ol yerde ola. Ve devletsizler nişanı oldur ki aç ve dinç otura, kıllet çeke, bu vatanımdır, terk etmezem diye. Pes bu ebleh liktir. Görmez misin Resul Hazreti aleyhisselâm Mekke'de doğdu, işi Medine'de nizam tuttuğu için ayruk Medine'den gitmedi. Şimdi sen dahi çünki bir fayideli yer

---

[1] Sanki hiç duşmandan kaçan adam değilmiş gibi.

[2] Ulu Tanrı'yı ihtiyarlıkta gençliktekinden fazla tanı.

buldun, cehdeyle ki andan ayrılmayasın, anda sabit-kadem olasın. Ve sakın ki filân yerde assı artuktur deyip serseri varmayasın ki bundaki olası fayideyi dahi anda yavı kılasın ve anda dahi ziyanlı olasın. Zira deyiptürürler ki bir eyi yeri koyup dahi eyisin bulam deme ki bu muhal ile anı bulmayasın ve bunu dahi elden çıkarasın.

İmdi ey ciğergûşem ömrün ki geçer, tertipsiz geçmesin, eğer dilersen kim dosta ve düşmana görklü görünesin. Eğer ömrünü güzaf yere geçiresin,[1] âmlardan sayılasın. Pes kendi işinin tertibin key sakla.

[1] Eğer omrunu boş yere geçirirsen.

ONUNCU BAP

YEMEK TERBİYETİN VE ÂYİNİN VE ERKÂNIN BİLDİRİR

Bilmiş ol ey oğul ki, âlem halkı iki cinstir, biri has ve biri âm. Amma cemî tekellüfat haslar üzerindedir. Zira âmın işlerinde hiç terbiyet, yani düzen yoktur, şöyle ki bir iş olsa, ol işini işlemeğe bir vakt-i malûmu yoktur ki ol vakitte işini işleye. Amma haslar ki âkıllardır. Gece ve gündüz ki yirmi dört saattir, bölmüşlerdir, her saatte ne işleyeceklerdir, malûm ediptürürler. Ve her bir işlerine bir vakit belirtiptürürler. Ta ki iki iş midir, yoksa bir midir, birbirinden farklı ola. Her bir iş ayrı ayrı seçile, birbirine karışmaya. Ve hem kullukçuları bunların her vakitte bileler ki ne kulluk edeceklerdir, ta ki bunların dahi her kullukları belire.

Amma cümle işlerin safası yemekledir. İmdi yemek yemekte dahi ulular tertip komuşlardır, şöyle ki: Has ve âm üç kısımdır, bir kısmı pazar ehli, alıcı ve satıcı, rençber kavimdir. Ve bunların ekseri âdetleri budur ki akşamdan sonra yerler. Pes bunun bigi yemek ziyanlıdır. Zira yerler, dahi hazmolmadan yatarlar.

Andan sonra bir kısmı dahi sipahilerdir, bunların âdeti budur kim her ne vakit yemek ellerine gire, ol vakit yerler. Zira bunlar dahi öte berikinin eline görümlüdürler. Eyle olsa ol umdukları yerden ne vakit ki ele gire, ol vakit yerler. Eyle olıcak bu âdet hayvanlar âdetidir. Hayvan dahi arpa ve saman ne vakit bulursa yer ve ne vakit ki bulmaya, katlanır.

Amma haslar yemeği gecede ve gündüzde bir kez yerler. Zira kendüzün sakınanlar tarikı budur. Amma böyle yemek bedeni zayıf eyler ve kuvvei eksildir.

Ve lâkin ey oğul, benim katımda savap oldur ki tanlacak safraşikenî biraz yemek yiyeler, andan kendi maslahatına meşgul olalar, öğle yakın olıcak andan sonra yine ne gerekse yiye, tâ ikindi geçince hazmolur. Andan sonra yiyecek yiyeler, ta ki yatacak vakte değin sine. Pes akla ve hikmete bu yeğdir.

Andan sonra ey oğul, yemek vaktinde şol kişiler ki seninle bile sunarlar, hazır olmayınca taam getirme. Çünki cem'olalar, senin katına yemek yemeğe, sana vaciptir, yemeği anul anul yiyesin, tez tez yemeyesin. Önüne bak, kimse ile yiyesi yerken keleci etme ki şart-ı İslâm budur. Ve başın aşağı tut, kimsenin yüzüne bakma ve kimse-

nin lokmasını gözetme ki lokma gözetmek katı ayıptır. Buna münasip

HİKÂYET. Şöyle getirmişler; Sahip Kâfi derlerdi, bir bey vardı. Bir gün nedimler ve yazıcılarıyla oturup yemek yerdi. Bir kişinin kaşığında bir kıl gördü, Sahip ayıttı: Hey, şol kılı lokmandan gider, dedi. Ol kişi elindeki lokmayı elinden bıraktı ve durdu gitti. Oturanlar tanladılar. Sahip ol kişiyi geri getirtti, ayıttı:

– Niçin durdun, gittin? Ol kişi ayıttı:

– Ben ol kişinin yemeğin niçin yiyeyim ki lokmada kılı göre.

Pes Sahip hacil oldu.

İmdi ey oğul yemekte kendüzüne meşgul ol, amma çün katına kişi gele, evvel anınla özürleş. Andan buyur ki aş gele.[1] Ve lâkin bu aş ileri gelmekte uluların iki âdeti vardır. Birisi budur ki evvel kendüzünün aşı gele ve hem âdet budur. Ve bir âdet budur ki evvel gelen kişinin aşın yemek gerek. Ve hem bu âdet yeğdir. Zira bu âdet-i keremdir. Filcümle çünki bir türlü yemek önüne gele, tezcek bu yemeği götürün, ayruk getirin deme, hayli eğlensün ol yemek önünde, andan sonra bir türlüsün dahi getirsinler. Zira dükeli iştiha bir olmaz. Ola ki kişi var ola, ol sonra gelen yemeği sevmez ola. Pes kekince olıcak her kişi yiyesini almış ola. Ve hem kişi var ki tez yer ve kişi var ki kekince yer. Pes yiyecek ne denli geç getirirlerse ol kadar yeğdir ki tez yiyen ve geç yiyen hep doyarlar.

Andan sonra senin önünde bir yemek olsa ki ayrı oturan cemaatte olmasa, anlara dahi ol önündekinden dahi nasip ver, ta ki gözleri ol yemekte kalmaya.

Andan yemek yenirken yüzünü türş eyleme, hansalârla savaşma, ol aş eyi ve bu aş yaramaz deme. Bu söz hod bir bapta dahi gele.

İmdi çünki yemek terbiyetin bildin. Pes şarap içmek terbiyetin bilmek gerek ki şarap içmekte dahi ulular hem bir resm komuşlardır.

---

[1] Eğer yanına biri gelirse ilkin ondan ozur dile, ondan sonra soyle, yemek gelsin.

ON BİRİNCİ BAP

ŞARAP İÇMEK TERBİYETİN VE ERKÂNIN BİLDİRİR

İmdi bilmiş ol ey oğul ki, şarap mânisinde[1] ne iç diyebilirim ne içme diyebilirim. Zira ki yiğitler kimsenin sözüyle amel eylemezler ve ayruk kişi söziyle yiğitlik fiilinden vazgelmezler. Zira bana dahi yiğitken çok söylerlerdi, ben dahi kabul eylemezdim. Tâ elli yıldan sonra Hak teâlâ bana inayet eyledi ve tevfik erdi ve tevbe erzani etti. Amma eğer içmeyesin, iki cihanda assı senin ola. Ve Tanrı teâlâ senden hoşnut ola ve hem halk arasında melâmet olmayasın. Ve akılsızlar şeklinde muhal hareketlerde bulunmayasın. Ve hem malın dahi telef olmaya. Pes bu mânayla, yani bu dediklerimden ötürü eğer sen içmeyesin, revadır. Ve hem benim katımda katı sevgili olursun.

Ve lâkin ey oğul bilirim ki yiğitsin ve bilirim ki süci yoldaşları seni içmemeğe komazlar. Anın içün deyiptürürler ki yalnızlık yeğdir, yaramaz işe kılavuzlayan yoldaşdan ise. İmdi bari eğer içersen tevbeyi gönlünden giderme. Her dem günahın anıp Hak teâlâdan tevbe ve tevfik isteye durgıl. Ve her dem ettiğin günahlara peşiman oladurgıl ki sen bunları gözleyicek şek değildir ki Hak teâlâ fazl ve kereminden sana tevbe erzani kıla.

Amma çünki içersin, bari yiyesi yedikten sonra tezcek süci içme, ta ki üç kez susuzluğun kana. Yani bir kez susuzluğa sabreyle, ne su iç ve ne süci, tâ susalığın geçe. Bir dahi susayasın, andan sabreyle, ta ki ol susalık dahi geçe. Pes üçüncü susadığın vakit içersen süci ol vakit iç. Zira yiyesi ki yemiştin, ol vakit keylûs olur. Pes yiyesi keylûs olmadan ne su içmek gerek ve ne şerbet ve ne süci. Eğer susamışsan bari yiyecekten sonra iki saat geçe, andan iç. Ta ki tabiat âlemi yiyesinden behre almış ola, yani yiyeceğin kuvveti endâma sinmiş ola. Andan sonra süci içersen iç, hem süciden fayide bulursun ve hem yiyecekten.

Amma ey ciğergûşem, süci içersen ikindiden geri iç, tâ sen sarhoş olunca akşam olmuş olur. Halk seni sarhoş görmezler. Eyle olsa ol akşama kaldığın sebebinden ayıbın mestur olur.

---

[1] Şarap bahsinde.

Andan sonra şarap içerken nukulcü olma. Yani çerezhor olma ki şarap arasında çok nukul yemek eyi değildir, ulûlar bu işi beğenmediler. Ve hem deyiptürürler ki En-nukletü sikle, yani şarap içerken nuklü çok yemek midede ağırdır.

Andan şarabı sahralarda veya bağlar arasında içmeğe az var. Ve eğer anın bigi yerde şarap içmeği seversen bari sarhoş olunca içme, ta ki evine gelince[1] rüsva olmayasın. İmdi eğer sarhoş olunca içersen evinde iç, zira ki kişi ne ederse arustağı altında, seraperdesi altında ettiği yeğdir, gök altında etmekten ise, yani gök ağaç yaprağının altında etmektense. Zira ev gölgesi âdeme setirpuştur, yani örtüdür, ağaç gölgesi dört yanından rüsva eyler. Ve hem bir kişi dört duvarlı evceğizinin içinde, bir padişaha benzer mülkü içinde. Ve lâkin yazıda bir kişi şol garibe benzer ki yurdundan avare ola. Pes ne denli mün'im maldar olursa gurbette kişi vatanındaki bigi olmaz. Yani yazıdaki şarap sohbeti hayâ ehline çardivardaki bigi olmaz.

Andan gerü meclisten, yani süci sohbetinden kalkıcak şöylece kalk ki iki üç sağrak dahi içmeğe mecalin ola; yok değil ki bir sağrak dahi içmeğe mecalin olmaya. Pes sakıngıl tokluk lokmasından ve sarhoşluk kadehinden. Zira ki tokluk ve sarhoşluk yemekten ve şaraptan değil ve lâkin sadık iştihadan sonra bir iki lokma artık yerse tok olur ve tohma olur. Ve bir iki sağrak artuk içerse sarhoş olur. Pes sonraki lokmayı yeme, ta ki tok olup sonra tohma olmayasın. Ve şarap içsen sonraki sağrağı içme, ta ki sarhoş olup sonra melâmet olmayasın. Yani ne iğen tok ol ve ne iğen sarhoş. Ta ki ikisinin dahi zahmetinden emin olasın.

Hele bari ey oğul, cehdeyle tâ sarhoş olunca içmeyesin. Zira sarhoş olunca içmeğin iki türlü hâsılı vardır: Birisi delilik ve birisi sayruluk. Zira mademki sarhoştur, bir münteha delidir ki barı deli,[2] kaçanki mahmurdur bir münteha sayrudur ki barı sayru.[3] Pes uslu kişi niçin meşgul ola bir nesneyle ki hâsılı delilik ola, ya sayruluk.

~ **FASIL.** Ey oğul, hele eğer sarhoş olunca içersen bari sabuh etme, yani gece sarhoş yatıp tanlacak dahi süci buharı başında iken süci içme. Ve eğer ittifak düşüp edersen bari eyyamda bir et ki sabuh içmek uslular katında beğenilmiş iş değildir. Sabuh içmeğin sercümle şomluğundan birisi budur ki sabah namazı fevt ola, yani kazaya kala.[4] Ve bir dahi bu ki henüz geceki sarhoşluğun buharı dimağından zayil olup

---

[1] Evine gelinceye kadar.

[2] Oldum olası deli; baştan ayağa deli.

[3] Oldum olası hasta; baştan aşağı hasta.

[4] Vaktinde kılınmayan namazın sonradan kılınmak suretiyle odenmesine o namazın kazası denir. Kazaya kalmak – Namazın vaktinden sonraya kalması.

gitmeden tanlacak sabuh içtiğin sücinin dahi buharı ana karışır. Eyle olsa bu ıkı buhar birbiriyle katılıcak ikisinden dahi malihulya doğar. Ol dahi delilikten bir cınstir. Eyle olsa bir müfsitten iki müfsidin fesadı artuktur. Pes bir dimağda ki bir müfsit vardı, yani geceki buhar ve ana bir müfsit dahi ulaştı, yani sabah içtiğin sabuh buharı. Eyle olsa bunun bigi iki müfsit bir yere gelse arbededen artuk dahi hâsıl ola mı? Ko imdi bunu. Bir dahi bu kim Hak teâlâ geceyi rahat içün yarattı Vakit ki halk rahat olup uyuya, sen şarap içmekte uyanık olasın. Yine halk uyandığı vakit sen uyusan gerek idi, sabuh içtin, yine uykunu kandırmadın, hakikatte bu kez zahmet üç oldu. İki süci sarhoşluğu ve bir uyku mahmurluğu. Neuzübillâh yarındası, göresin kim baş ağırlanmış ve göz kapağı şişmiş, gövde titrer, beyni zonk zonk eder, hem deli oldu ve hem sayru ve hem yorgun. Ko ne belâ imiş ol sabuh dedikleri. Şükür ki vâkı olmadı Mercümek'e. Ey oğul, bilmiş ol ki sabuh içmek az ola ki anda arbede ve gavga olmaya.[1] Hele bari sonra peşiman olacak bir yaramaz iş olmayınca olmaz. Amma evkatta bir özür içün sabuhi etmek revadır. Ve lâkin âdet edinmek reva değildir. Zira ki mühmel âdettir.

Andan geri ey oğul, eğer bekri olasın, yani süci içmeğe katı meşgul olursan, bari cuma gecesinde içmemeğe âdet edin. Eğerçi ki kalan gecelerde dahi harâmdır ve lâkin âzine gecesi hürmetli gecedir, cem'oldukları cuma namazından ötürü. Ve hem reva olmaya ki anın bigi cemiyete mahmur varasın. Yani cuma namazını mahmurla kılmak edep olmaya. Ve lâkin sen ol bir gecenin hürmetin saklayıp içmediğinle kalan gecelerde içtiğin aybı örtüle ve halkın gönlüne hoş gele ve âmın dili üzerine bağlana.[2] Ve hem ol aziz günün gecesine hürmet ettiğinin sevabı ol âlemde sana karşı gele. Ve hem ol günde ve gecede süciye ve meclis harcına gidecek mal sana assıya kala. Zira ki bir yılda kırk sekiz cuma olur, kırk sekiz gecenin harcı yanında kalır. Ve bir dahi bu kim gözün ve dilin ve aklın ve tenin ve canın altı günlük içki zahmetinden rahat olur. Zira ki süci buharından bu cümle zahmetteyken ol gün içmediğinle rahat ola. Eyle olsa bedenle sıhhat ve malda tevfir; yani assı ol âlemde sevap ve bu cihanda eyi ad ve âm halkın dili bağı bu bir gecede süci içmeği terk etmekte hâsıl olur. Pes bir gece ki anda süci içmemekle bu kadar fayide hâsıl ola, anın bigi gecede süci içmemeği âdet edinmek yahşi âdettir ve gayet beğenilmiştir. Ümizdir ki bari cuma gecesinde şarap içmeği âdet edinmeyesin, İnşaallahu teâlâ.

---

[1] Sabah şarabı içildiği zaman kavga ve gurultu çıkmaması nadirdir.

[2] Halkın senin arkandan kötü konuşmaz.

ON İKİNCİ BAP

KONUK GELİCEK NİCE AĞIRLAMAK GEREK, YA KONUKLUĞA VARMAĞIN HALİN BEYAN EDER

Ey oğul, şöyle bilmiş ol ki eğer halkı konuklamak istesen her gün konuklama, hâssa ki yâd kişileri. Zira ki her gün konukluk edicek şöyle ki konukluk hakkıdır, yerine yetiremezsiz. Zira halk çoktur, anı ki her gün konuklamak isteyesin, üç günde bir konukla. Zira üç günde dökülecek hânı ki bir günde dökesin, hem nimetin bol gözükür ve hem bu hasutlar bu nimet bolluğun göricek aybile sana dil uzatamazlar. Ve hem konukluğun dahi münteha görünür. Ve ayıpla söylenen diller bağlanır. Amma çünki konuklar evine geleler, her birinin önünce yürü ve her birine tevazu eyle, ağırla. Her birine mertebeli mertebesince yer göster ve timardaşlık et ve dilnevazlık eyle.[1] Zira ki dil konuklugu yeğdir, türlü türlü nimetten ise. Niteki Ebu Şekûr Belhî aydur;

Şiir:	Tercümesi:
Kirâ dost mihman büved ya ne dost	*Konuğun gerçi düşman ola ya dost,*
	hele eyiliğini eder derhost
Şeb ü ruz timar-ı mihman ber ost	*Çün konuktur, gerektürür nâçar,*
	dil ü caniyle edesin timar

İmdi çün konuklar geçtiler, oturdular. Eğer yemiş vakti ise önlerine evvel sucuk, yemiş getir, ta ki yesinler. Andan bir zaman bunları söze tut, ta ki ol yemiş tahlil bula. Ve andan hânını dök önlerine yesinler ve lâkin sen oturma, ta ki konuklar sana otur demeyince. Velî bir kez demekle oturma, ayıt ki bana mukayyet olman, kulluğum vardır, de. Ve eğer ikinci kez ilhah edeler, pes andan geri sen dahi anlarınla otur, yemek ardınca ol. Ve lâkin hepsinden aşağı otur. Meğer ki konuğun katı büyük kişi ola ki sana oturmak reva olmaya.

Andan sonra konuktan özür dileme ki özür dilemek bazar halkının işidir. Yani konuğa deme ki ey filân nice yersin? Eyice yegil, utanma, âhır billâhi kerem eylen,

[1] Ağırla, hal hatır sor, gönül al.

eğerçi size lâyık hizmet edemedik, velî bizim hatırımızçün koman, dahi biz de bu özür dileyevüz,[1] filân filân... Bu özürler cümle ayıptır. Ulular sözü değildir, nimetin arzeylemektir. Ve lâkin bu özür dilemek bir kişinin işidir ki eyyamda bir konukluk ede. Âdem olan bunun bigi lâfızdan, yani özürlü sözden katı utanır ve yiyesi dahi yemez olur. Hânından yarı tok, yarı aç kalkar. Andan ki konuğun aç kalur, pes özre mukayyet olma.

Andan sonra şöyle bilmiş ol ey oğul ki bizim elimizde, Giylân mülküdür, bir hoş âdet vardır ki gayet hûbtur ve ol âdet budur ki kaçanki bunlara konuk gelse konuklar önüne yiyesi korlar ve bir iki bardak suyu dahi ortada korlar kendileri giderler, görünmez olurlar. Meğer birisi ki ırakta dura, bunların önündeki çanak boşalırsa gelip bir türlüsün dahi komağiçün, belki bu dahi ıracık durur, yani hân ıssından konuklar utanmasınlar, gereğince yesinler diye. Çünki taam yene, andan konukluk ıssı gele ve bunların dahi ne eksiği varsa göre. Ve hem Arapta dahi âdet budur ki sonra ellerini gülâpla ve kokusu gökçek çiçek sularıyla yuyalar. Ve lâkin ol gelen konukların hizmetkârların dahi yahşi ağırlamak gerektir, ta ki yüzün suyu yerinde ola.

Ve eğer bu konuklara şarap meclisin kurarsan şarabı bol getir, defa defa getirme ve nukul ortaya çok dök ve hoş-avaz mutripler dahi hazır olalar ki mutripsiz şarap sohbetinin safası olmaz. Andan sonra sücinin eyisin getir ki süci yaramaz olıcak ne denli eyi hân getirirsen ol yaramaz süci ucundan yaramaz görünür. Ve lâkin süci eyi olıcak ne denli hânın yaramaz olursa şarap germliğinden eyi gözükür ve her aybın örtülür. Ve bir dahi bu kim süci içmek günahtır, çünki günaha giresin, bari eyisi ucundan günaha gir, zira hem günaha giresin ve hem yaramaz süci içesin, Vallahi mühmel ender mühmel. Çün günah işlersin bari eyisiyle günahkâr ol ki eğer kıyamette azap göresin, bari bu âlemde mağbun olmayasın. Yani ölüyçün ağlama, eğer ağlarsan bari bir ölüye ağla ki şivenine değer ola. Imdi bu cümleyi ki dedim, ettiğinden sonra konukladığın kişilere minnet yükletme, velî sen anlardan minnettar ol. Anın içün ki Hak teâlâ nimetini birkaç kişinin kursağına lâyık gördü.

HİKÂYET. Işittim ki Haccac halife iken bir yazıcısı vardı, adına Muallâ ibn Mukle derlerdi. Ve bu Ibn Mukle Basra'yı yerdi. Ve lâkin amelinden hâsıl olan malı Haccac'a değerdi. Bir gün Nasr ibn Mansuri't-Temimî derlerdi, Basra'da bir mün'im vardı. Ibn Mukle'nin katına geldi ve Basra'nın ameldarlığın aldı, yine Basra'ya vardı. Yıl tamam olıcak Ibn Mukle, Nasr'ı Basra'dan kığırttı, hesabın aldı. Üzerine bin altın ziyade çıkardı, Ibn Mukle ayıttı:

[1] Hem biz de ozur dileriz.

– Tez ver, ki halife malıdır, yoksa zındana gir, dedi. Nasr ayıttı:

– Akçam yok değil, ya vermezem demezem, varlığım Basra'dadır, bana bir ay mehil ver, getireyim, dedi. İbn Mukle ayıttı:

– Seni koyuvermeğe ben halifeden korkarım, velî sana katımda bir ev vereyim, bir ay bende konuk ol, akça gelince, dedi. Pes Nasr reva gördü, bunun katında kaldı. Takdirle ramazan ayının evveliydi. İbn Mukle ayıttı:

– Ayıdın Nasr'a gelsin, gece orucun bizimle açsın. Pes her gece orucun İbn Mukle ile açardı. Tâ ana değin ki bayram oldu ve birkaç gün dahi geçti. Bir gün İbn Mukle, Nasr'a adam gönderdi ki dahi altını vermez misin diye ki vâdeden bunca gün dahi geçti ve mal halifeye değmedi, geç kaldı, diye. Nasr ayıttı:

– Ben malı ödedim, iki kez mi alur, dedi. Ol kişi geldi, bu sözü İbn Mukle'ye dedi. İbn Mukle ayıttı:

– Ol mal bana değecek idi, ol kime verdi. Nasr ayıttı:

– Ben kendüye verdim, dedi. Geldi ol kişi İbn Mukle'ye, size vermiş olmalı, diye haber verdi. İbn Mukle anı inkâr etti sandı, gayet kakıdı. Tez Nasr'ı kığırttı. Gelicek ayıttı: O meblâğı verdim, demişsin, kime verdin? Nasr ayıttı:

– Size verdim. İbn Mukle ayıttı:

– Kaçan verdin? Nasr ayıttı:

– Altın vermedim ve lâkin bir ay tamam konuğun oldum ve karnımı nimetinle doldurdum, orucumu ekmeğinle açtım. Pes konuk olduğumun hakkı bu mudur ki dahi benden nesne istersin. Yemeğini bana raygân mı yedirdin? Dişim kirisi kanı? dedi. Çün İbn Mukle bu sözü işitti, güldü ve ayıttı:

– Al hüccetini ve sağlıkla evceğizine git ki dişin kirisine tuttum ve ol malı ben halifeye ödeyim, dedi. Ve ol revan olup gitti. Nasr ol konuk olduğu hürmetine takazadan kurtuldu. İmdi ey oğul, konuktan sen minnettar ol ki bunca meblâğı konuk olduğu için dişi kirisine bağışladı ve henüz minnettardı.

Ve andan geri konuğa karşı açık yüzlü ol, türş yüzlü olma. Ve süci üzerinde konuktan öndin sarhoş olma. Süci az iç ve gördün ki konukların nime mest oldular, cehdeyle ki bunları senden hoşnut edesin ve her birini lûtf ile anasın. Dolular iç ve içir ve miktarınca bahşişler eyle ve dayim açık kaşlı ve güleç yüzlü ol. Velî beyhude yere güleğen olma, yani yok yere gülme ki yok yere gülmek deliliktendir ve edepten değildir; nitekim az gülmeklik usluluktandır ve edeptendir. Andan geri çünkim konuğun mest ola, gitmek isteye, bir iki kez yalvar, hulk eyle,[1] gitmeğe koma. Üçüncü-

[1] Tatlı dil göster; hoş sözler söyle; yumuşak ve tatlı davran; nezaket göster.

de gitmek isterse hemen lûtfile anı gönder, gitsin ki hemen iki yönden hürmet yerine gele.

Andan geri konuklar evde iken hizmetkârların bir yaramaz iş ederlerse anlara kakıma. Ve konuklar katında anlara kakıyıp türş yüz gösterme ve hışmgin olma. Ta ki konukların gönlü, sohbetinden müteneffir olmaya, yani gönülleri ürkmeye. Ve eğer bir iş etseler ki sen anı beğenmeyesin, ol işi ikileyin işlen[1] diye buyurma, sabreyle. Andan gerü eğer konuğundan bir yaramaz hareket vâkı olursa ve bir yaramaz söz söylerse yüzleme. Anın nüktesini getir, hürmetin sakla ve anı ulula.[2] Zira ki konuklar katı hürmetli ve muhterem gerektir.

HİKÂYET. Mu'tasım halife iken bir suçluyu getirdiler anın katına ki siyasete müstahaktı. Pes halife ol suçluyu öldürün diye buyurdu. Filhal cellâtlar ileri geldi ki bu suçluyu halife önünde çökere ve boynun ura. Bu suçlu miskin çağırdı ve ayıttı:

– Ya hali fetallah, Allah ve Resul hakkıyçün buyur ki önden bana bir içim su getirsinler ki içem; andan sora öldürürlerse ferman senindir. Pes halife ol anddan üşenüp buyurdu, evinden bir bardak su getirdiler. Ol suçlu içti ve döndü Arap resmince ayıttı:

– Kesserek'Allahu hayreküm yâ emirelmüminîn,[3] konuğunum, beni bir içim suyla konukladın, imdi senin bigi müminler beyi konuğun öldürmek reva ise öldür, yoksa affeyle, tâ tevbe edem, ayruk bunun bigi işte bulunmayım, dedi.

Çünki Mu'tasım bu sözü işitti, konuk hakkı ulu haktır ve ulu hürmetlidir, ol hürmete seni azat ettim ve suçunu bağışladım. Lâkin sen dahi tevbe eyle ki ayruk buncılayın yaramaz iş işlemeyesin, dedi.

Pes bilmek gerek ki konuğun hakkını eyi saklamak gerek. Ve lâkin ol dahi değme konuğun değil. Bunun bigi ağırlık ile şunun bigi konuğu ağırlamak gerek ki ağırlamağa yarar ola, yok öyle kim her bir ahmağı evine iletesin ve ağırlayasın ki bu konuktur, Lânet anın bigi konuğa ki nimetini yiye ve bucağını gözleye.[4] Evet konuk olmak ve konuk edinecek kişi nicedir, aydıvereyim, ta ki bilesin.

FASIL. Şöyle bilmiş ol ey oğul, eğer konukluğa kığırsalar seni değme kişinin evine varma, ki ululuğa ve haşmete ziyandır. Ve eğer varırsan iğen dahi aç varma ve

---

1 Tekrar yapın, ikinci kez yapın.

2 Saygı goster, onun kadrini yuce tut.

3 Ey muminlerın emîri, Tanrı senin hayrını artırsın.

4 Ekmeğini yesın de senın kusurunu araştırsın.

iğen tok dahi varma. Zira ki tok varsan yiyesi yiyemezsin, ev ıssının gönlü melûl olur, hânımı beğenmedi diye. Ve eğer aç varsan çok yersin, bu dahi zişttir, eğer bir nâkes görürse açlıktan çıkmış ola mı diye. Pes miyane hoştur.

Andan gerü vardığın yerde bir yerde otur ki sana lâyık ola. Zira ki dur bundan, anda otur demek kişi olana ölümden beterdir.

Andan sonra yemekte ve içmekte olur olmaz hükmetme. Hâssa ki konukluk ıssının hizmetkârlarına deme: Ol aşı bunda ko ve ol çanağı anda ilet diye. Zira ki ben bu evdenim demek olur. Böyle nesne demek eyi değildir, belki fodulluktur. Ve halka sen anaru sun,[1] beri sun deme ve kendi kulluğuna zelle getirtme ve nevale verme ki ayduptururlar: ez-zelletü zilletün, yani zelle getirmek horluktur. Yani evimde nesne yoktur, iletirim ki yiyem demek olur. Pes zelle getirmek ululara katı kötülüktür.

Andan eğer gerü süci sohbetine otururşan oturduğun yere şöyle iğen dahi mest ve harap olunca oturma. Şöyle kalk ki evine giderken yolda sarhoşluk eseri sende belirmeye. Ve eğer sarhoş olursan bari şöyle sarhoş ol ki yüzün âdemlikten dönmeye. Zira kimi kişi şöyle sarhoş olur ki yüzü âdemilik yüzünden döner, domuz suretinden beter olur. İmdi bunun bigi mestlikten sakın. Ve eğer bir ayak süci içmişsen dahi hizmetkârların yüz günah etseler anları edeplemekten ötürü söyleme. Eğerçi döğmeğe ve söğmeğe müstahaksa dahi döğme ve söğme. Zira ki anın bigi demde, kullukçuları yavuzluk etmiş, edepler, demezler, süci içmiş arbede eder, derler. İmdi her ne ki edersen süci içmeden et, ta ki eyi eder, desinler, arbede eder, demesinler, amma ayık ne edersen kimse nesne demez. Velî iki ayak süci içicek ne ki edersen arbededir, derler. Zira içkicinin her bir fiiline arbededir, derler. Niteki demişlerdir: El-cününü fünun, yani delilik türlü türlü olur. Pes sarhoşluk deliliktir ve arbedesi dahi türlü türlü olur. Mesela sarhoşlukta çok söylemek arbededir; becit âdeme yakşınmak ve üstüne düşmek ve çimdimek ve çok gülmek ve çok ağlamak sercümle arbededir. Bu cemîinden sakınıp etmemek gerek. Ta ki adına arbedeci delidir, demesinler. Zira dayim bunun bigi hareketler deliden sadır olur ve lâkin kişinin sevdiğinden ne hareket gelirse ol arbede yerine sayılmaz ki mahbupları gelen mahbuptur. Andan geri eğer mutrip dinlersen yendek şehvani dinleme, yani şehvet yüzünden dinleme, ta kim adın şehvetperest olmaya.

[1] Şundan buyur, bundan buyur.

ON ÜÇÜNCÜ BAP

LÂTİFE ETMEK VE NERD VE ŞATRANÇ OYNAMAĞI BEYAN EDER

Ey oğul, zinhar kimseyle lâtife etmeyesin ki, ayıduptururlar: El-müzahu mukaddimetü'ş-şerri, yani lâtife etmek şerrin kılavuzudur, demişlerdir, nederse eder, savaş lâtifeden kopar, derler. Pes ne denli cehdin varsa kimse ile lâtife kılmaktan sakın. Ve eğer kılarsan bari sarhoşla kılma ki sarhoşun lâtifesinin şerri artuğrak olur. Hâssa ki ol lâtife acı acı söğmek, fahiş fahiş keleciler ola. İmdi acı söğmekten ve lâtifeden ve yaramaz keleciden sarhoşla ve ayıkla sakın. Hâssa ki arada nerd oynanır ola, ya şatranç ki bu iki oyun arasında âdeme gönül darlığı çok vâki olur, hususa ki nakış gelmeye,[1] ya şatrançta oturmuş ola.[2] Pes ol demde mizah muhataradır, değme kişi götürmez. Eyle olsa mizah etmemek gerek.

Andan sonra nerd ve şatranç çok oynamağı âdet edinme ve eğer oynarsan vaktehada bir oyna. Ve anı dahi uc ile oynama. Meğer ki bir tavuktan, ya bir sohbetten, ya buna benzer nesne ile ki şehane bahane ola sohbete ulaşmağa.[3] Akça ile oynama ki akça ile nerd ve şatranç oynamak kumardır, zinhar kumarbazlıktan sakın ki müdbirler sanatıdır. Ne denli eyi oyuncu isen dahi kumarbazlıkla meşhur olmuş kişilerle oynama ki eğer uc ile oynamazsan, dahi seni kumarbaz sanırlar. Pes sakın, yoksa sen dahi kumarbazlıkla meşhur olursun.

Andan gerü senden ulu kişi ile nerd ya şatranç oynarsan edep oldur ki kâbeteyni evvel ol ata ve şatranç ise evvel ol oynaya. Amma ey oğul esrüklerle ve kişilik bilmez Türklerle,[4] yüzsüzlerle ve ağır canlı heriflerle oynama. Ta ki oyunu savaşa ve arbedeye döndürmeyesin, ortada cenk ve aşûb kopmaya. Andan sonra kâbeteyn nakşiyçün herifinle savaşma.[5] Ve nakş içün and içme, sen filân nakşı urdun diye. Eğerçi ki ger-

---

1 Hele zar gelmediği vakit; hele insan tavlada gele attığı zaman.

2 Açmaza düşmuş olsun.

3 Sohbet etmeye; oturup eğlenmeye.

4 Sıra, saygı anlamayan cahıl, fodul kimselerle.

5 Zar yüzünden karşındakiyle çekişme; düşeş değil şeşbeştti, ikibir değil hepyekti gibi, zar-

çek ise dahi yalan ola diye halk gümanlı olur.[1] Pes nerd ve nakş nedir ki[2] anınçün yalan, ya gerçek and içeler ki andan arbede kopa.

Andan sonra sakın halk ile lâtife etme ve eğer edersen fuhş ile mizah etme ki[3] ne denli şer ve arbede gerekse zişt lâtifeden kopar. Ve lâkin eyi lâtifeler edersen et ki eyi lâtife etmek ne ayıptır ve ne yazıktır. Zira ki Resul Hazreti salâvatü'r-Rahmani aleyh lâtife ederdi. Ve sercümle lâtifelerinden bir meşhur lâtifesi budur ki ahbarda gelmiştir ki Ayişe anamızın –Radiyallahu anhâ ve an ebîha–[4] evinde bir karıcık olurdu. Bir gün bu karıcık ayıttı:

– Ya Resulellah, bu benim yüzüm uçmak ehli yüzü müdür? Yoksa tamu ehli yüzü müdür? dedi.

Resul ayıttı:

– İnne'l-acayize lâ tedhulü'l-cennete, yani karılar uçmağa girmezler demek olur. Resul aleyhisselâm hem lâtife etti, hem hak söyledi. Pes karıcık miskin katı melûl oldu ve ağladı. Resul aleyhisselâm gülümsedi ve ayıttı ki ey karıcık melûl olma ki benim sözümde yalan yoktur, karı ve koca uçmağa girmez, zira ki sinden kıyamet gününde kopanlar hep yiğit kopalar ve uçmağ ehli uçmağa yiğit suretinde gireler dedi. Pes ol karıcığın gönlü hoş oldu.

İmdi lâtife etmek revadır, velî herze lâtife etme. Ve eğer edersen senden aşağı kişilerle etme, ta ki hürmetine noksan gelmeye. Ve eğer çaresiz olup lâtifeyi terk edemezsen bari kendi beraberin ve beynideşlerin ile et, ta ki anların sözü sana ağır gelmeye. Yani ki ol dahi söğerse ayıp olmaya. Velî herzeli lâtifeyi etmesen yeğdir. Edersen temiz lâtifeler et. Eğer ki lâtife şimdiki halk arasında herzesiz olmaz ve lâkin cehdetmek gerek ki lâtifeyi temiz edesin ki âdemin dükeli hünerini herze lâtife, hor eyler. Zira ne denli ki kişi ağır başlı ve hünerbent olursa, çün herze mizaha meşgul ola, yeyni ve hürmetsiz olur. Zira sen ne söylersen nâçar cevabın işidirsin. Sen ayruğa ne yükledirsen gözleyidur ki sana dahi ol denli yük geliserdir.[5]

Ve lâkin olmasın ki lâtifeyi savaşa döndüresin, zira ki savaşmak uslular işi değildir, avrat ve oğlan işidir. Amma eğer ittifak düşüp kimse ile savaşırsan gücün yetti-

---

daki sayılar için karşındakiyle munakaşa etme.

1 Doğru bile olsa halk, acaba yalan mı diye şupheye duşer.

2 Zaten tavla ve zar nedir ki.

3 Kaba ve ağır şakalar yapma.

4 Tanrı ondan ve babasından razı olsun.

5 Sen başkasına ne yükledıysen senin sırtına da o yüklenecektir.

ginee savaşma ve diline ne gelirse söyleme. Yani gerü barışmak içün dahi yerceğiz ko ki sonra utanmayasın. Ve savaştığın kişiyi algasadım[1] diye hasmına bühtan etme ki barıştığından sonra boynunda mazleme kalmasın. Ve savaştığın kişinin ol demde aybın bulursan deme. Eğer gerçeksen dahi garezlidir, yalan söyler, derler, inanmazlar. Ve savaşta iğen dahi lecuc olma, yani katı başlı serkeş olma. Yumuşak ol ki serkeşlik alûdeler işidir ki barıştırmağa gelicek serkeşlik eder, yani alûde sanmasınlar diye.[2] Andan sonra savaş arasında deme ki ey filân hey filân, ki ey ve hey demek erlik derecesinden aşağı düşürür âdemi. İmdi süci içmek, kengek eylemek ve aşkbazlık cümle yiğitlik işidir, velî yiğit dahi bu işleri, haddin ve endazesin saklamakla başa iletebilir, yoksa tez rüsvay olur. Ve eğer rüsvaylığından emin olmak dilersen her iş ki işlersin akıl ile işlemek gerek. Ta ki selâmet olasın. İmdi içmekte ve kengek babında bu kadar söyledik, andan geri aşk yönünden dahi birkaç söz vasiyet ederim, velî bilmezem, sen vasiyetimi yerine getirir misin, yoksa yok mu?

---

1 Korkuttum diye.

2 Duşkun sanmasınlar diye barıştırmaya gelince inatçılık eder.

ON DÖRDÜNCÜ BAP

ÂŞIKLAR KEYFİYETİN BEYAN EDER

Cehdeyle ey oğul ki, âşık olmayasın ve eğer nagâh âşık olursan bari sen gönlüne uyma, yani gönlün sana ayıdıserdir[1] ki beni hayal ile gönder, varayım maşûku göreyim der, dayim sen ana uyma ve ol yola anı gönderici olma ki gönlü hevaya göndericek kendü dahi gönüle uymuş olur. Eyle olsa gönül şehvetine uymak uslu kişiler işi değildir. İmdi ne cehdin varsa et, gönlü aşka bağlamaktan key sakın ki âşıklık bir belâlı iştir ki hiç belâya benzemez. Mesela bir yıllık visal rahatı bir günlük firak rencinin zahmetine değmez. Hâssa ki âşıklığın firak ve visali baştanbaşa dert ve mihnettir. Eğerçi ki aşkın derdi hoşça derttir, velî onulur dert değildir. Zira ki eğer firakta isen hod azaptasın ve eğer visalde isen dahi firakı korkusundan yine azaptasın. Ve eğer maşûka bir hulku yavuz bet-hû olursa hod neûzü billâh anın biginin mühmel nazından ve murdar huyundan visal lezzetinden dahi hiç haz ve lezzet bulmayasın. Ve eğer bir visal ki anın sonu firak olmağa sebep ola, anın bigi visalden firak bin tabaka yeğ ola. Filcümle dükelin koyalım, eğer sevdiğin mukarrep ferişte olursa dahi bari hiç veçhile halk arasında melâmetlikten hâli değilsin. Çünki âşık olduğun duydular, dayim mesavine meşgul olurlar. Ve sevdiğin hakkında yaramaz sözler söylerler. Zira halkın âdeti budur. Pes kendüzünü sakla ve aşktan sakın ki âkıl ve uslu kişiler aşktan sakınabilirler. Zira ki mümkün değildir bir görmekle aşk berkişe. Zira âdem bir görmekle âşık olmaz, meğer ki gönül birkaç kez hayal ile vara göre, andan berkişe ve âşıklık adı muhkem ola. İmdi eğer göz gördüğüne gönül meyil eyleye, tabiat dahi mayil olur. Pes gönül takaza eder ki yar didarın göre, eğer sen dahi arzusuna uyup gönüle destur verirsen bir görmekle kani olmaz, bir dahi görmek ister. Ve eğer ikinci kez dahi gönüle uyup rıza verirsen buğur üçüncü kez yine görmek ister. Eğer bu kez dahi gönül rızasına uydunsa ayruk gönlünü yenemezsin, müptelâ olursun. Hâssa ki gönül miyancılığı ettiğinden sonra sen araya giresin ve gözünle yüzünü göresin ve kulağınla sözünü işidesin, dahi ne kaldı. Dinçlikler gitti ve zahmetler geldi. Eyi bazar mübarek olsun. İmdi cehdeyle ki evvel gördüğü vakit gönlüne havale olasın.[2] Ve bir

---

[1] Gönlün sana söyleyecektir.

[2] İşte ilk gördüğü zaman gönlüne mâni olmaya, onun önüne geçmeye çalış.

dahi göreyim dediği vakit mâni olasın. Komayasın ki mâşukun adını ana. Ve gönlünü bir ayruk nesneye meşgul eyle ve bedeninden şehveti boşaltmak ardınca ol, yani cimâ çok eyle, ta ki yürek zaif ola ve ayruk şehvetten geçe ve gözünü ve dilini ol yüzden bağla ve ayruk yana aç. Pes bu cümle ki dedim, eğerçi ki zahmettir, velî bir haftalık zahmettir. Eğer bu bir haftalık zahmeti çekersen bunca yıllık firak ve itab ve naz azabından kurtulasın. Amma bu işi değme kişi edebilmez ve başaramaz. Meğer gayet uslu kişi ola. Yoksa kim başarır, sevdiğinden gerü yığılınmak olmaz. Meğer bir nesneyi dahi seve. Niteki deyiptürürler ki aşkı aşk giderir ancak.

Ve lâkin Muhammed ibn Zekeriyya, Taksim-i İlel'de aşk içün ayıdıptururlar ki aşk dahi bu sercümle rençlerden bir rençtir ve anın ilâçı budur ki doyunca yemek vermeyeler ve güç işler işledeler; ve ağır yük götürdeler ve çok cimâ ettireler ve uzak sefer ettireler ve ne ki buna benzer zahmetli işler varsa anı ettireler. Ta ki kendi canından âciz kala ve aşk andan targaya.[1]

Velî eğer dost edinesin biregüyü ki her dem sana eyilik eder ola, revadır. Niteki Şeyh Ebu Sa'id Ebu Hayr –Rahmetullahi aleyh– aydur ki âdem olan dört nesneden kaçmasa gerek: Evvel –ekmek hâsıl olmağa sebep olan yerden; ikinci –hayâ ve edep ehli halkın arasından; üçüncü –marifet ehli pirlerin nasihatinden ve dördüncü –dostu canı sohbetinden. Ve lâkin ön üçünden dost yeğdir. Kaçan ki canı olan nânı olmaya. Zira ki her kişiye kendi miktarınca elbette bir dost gerektir, gerek er olsun gerek avrat. Amma dost ayruktur ve âşık ayruk. Bu ikisinin arasında fark budur ki âşıklıkta kişinin vakti hiç hoş olmaz. Velî dostlukta âdem katı hoş-vakt olur. Ve âşıklar dayim bir yanar odun içindedir. Eğerçi ki hoşça oddur. Niteki şair aydur:

Farsî şiir:	Türkî tercüme:
In âteş-i işk-ı tü hoşest ey dilkeş	*Aşkın odu canımda ne hoşdurur ey mehveş*
Hergiz dîdî ateş-i suzende-i hoş	*Yanar odu kim gördü kim ola bu resme hoş!*

Amma dostlukta kişi rahattır ve âşıklıkta zahmettir, hâssa ki pirlik deminde. Zira ki yiğitlikte kişi âşık olursa halk anı mazur tutarlar, yiğitlerin oyunudur derler, iğen ta'na dahi urmazlar. Velî pirler âşık olıcak hiç bap ile mazur tutacaklayın değildir.

İmdi ey oğul cehdeyle ki pirlik deminde âşık olmayasın, hâssa ki padişahlıkta. Zira ki âm halkı arasında eğer yiğit ve eğer pir aşk ucundan melâmet olsa bir mahalde ya bir şehirde melâmet olur. Ve lâkin padişah ki âşık ola, yalnız kendi elinde değil, bir nice padişahın elinde bile melâmet olur. İmdi zinhar kimseye gönül bağlama ki koca padişahlara aşkbazî katı düşvardır. Buna münasip hikâye şöyledir:

---

[1] Uzaklaşsın; çekip gitsin.

HİKÂYET. Ey oğul benim dedem Şemsü'l-Maâli'ye –Rahmetullahi aleyh– bir kişi gelmiş ve ayıtmış ki yâ emîr, bir bezirgânın bir kulu vardır, iki bin altın baha biçer, dedi. Çünki Şemsü'l-Maâli bu sözü işitti, gönlü ol kula meyletti. Ve diledi ki âdem viribiye ve ol kulu satın ala. Hemendem Sa'd Nahhas derlerdi, yani Sa'd adlı bir halayıkçı vardı, anı gönderdi. Bin iki yüz altına ol kulu satun aldı, dahi Gürgân meliki Şemsü'l-Maâli'nin yanına getirdi. Şemsü'l-Maâli kabul etti, ol kula destardarlık verdi. Kaçan ki emîr elin yüzün yusa ol gulâm elinden destar verirdi. Ta ki elin ve yüzün ol bey silerdi. Pes bir gün âdetçe Şemsü'l-Maâli destarı gulâmın elinden aldı ve yüzün sildi. Ve elin silerken kulun yüzüne biraz dikçe nazar etti, gönlü koptu, gözüne ısıcak göründü. Amma Şemsü'l-Maâli pirdi, velî âkıldı. Tez vezirini kığırdı ki adına Ebü'l-Abbas el-Ganimî derlerdi, pes vezir geldi ne buyurdunuz deyicek Şemsü'l-Maâli ayıttı:

– Yâ vezir, tanık ol ki ben bu kulu malımdan azat ettim. Tez bir devletli kişinin dahi kızını alıverin, evlendirin. Ve kifaf kadarı buna maişet bildirin. Ve bir eve girsin, otursun, sakalı bitmeyince ol evden taşra çıkmasın. Ebü'l-Abbas el-Ganimî ayıttı:

– Bu işten padişahın mübarek reyine ne düştü, bilsevüz. Şemsü'l-Maâli ayıttı:

– Bu oğlan bugün gönlüme gözüme ısıcak göründü, bir dahi bu nazarda görünürse iş ayruksudur, aşk galip olur. Rahat uyur ve gavga uyanır. Pes katı zişt değil midir ki kişi yetmiş yaşında ola ve aşkbazlık ede, andan ki padişah ola. Pes anın bigi demde vilâyetin hâli nice olur. İmdi bu yetmiş yıldan sonra kalan ömrü gerek ki Hak teâlâ kullarının hâlini gözlemeğe harceyleyim. Ve raiyyetin ve sipahinin salâhına meşgul olam. Eyle olsa bu dediklerimi koyup aşkı gözlersem ne Tanrı katında yerim olur özür dilemeğe ve ne âdem katında. Evet yiğit kişiler ne ki ederse mazurdur ve lâkin yiğitler dahi aşkı iğen aşikâre etmemek gerek. Zira ki halk arasında yüzsuyuna ve hörmetine ziyandır. Buna münasip

HİKÂYET. Şöyle işittim ki Sultan Mesut Gaznî'nin on mahbup kulu vardı. Kendinin has camedarlarıydı. Amma bu on kulun arasında Nuştekin Nûbi adlı bir kul var idi. Sultan anı katı severdi. Ve lâkin hiç kimse bilmezdi ki Padişah bu on kuldan hangisini artuk sever. Zira ki atâ deminde onuna dahi beraber verirdi. Ol sebepten sevgilisi kangısıdır, bilmezlerdi; ol, kalanın dahi beraber gözlediğine maksut Nuştekin idi ki aşkına perde olalar. Filcümle beş yıldan sonra bir gün Nuştekin meclisinde sakilik ederdi. Sultan Mesut sarhoş oldu ve ayıttı:

Ey beyler, benim kapımda Has Eyaz ne mansıpta oldu ise anı Nuştekin'e bildirdim. Tez beratın yazın dedi. Pes beyler ol dem bildiler ki Sultan, Nuştekin'i severmiş.

İmdi ey oğul, eğerçi ki ben bu sözleri söyledim. Amma eğer ittifak düşüp âşık olursan bu sözler senin kulağına girmeyiser ve bilirim hiç kimsenin sözüyle amel etmeyisersin.[1] Zira ki benim dahi başıma geldi, bilirim. Ve hem dahi demişlerdir kı- âşık olmayan hayvan-ı sâmitten, beterdir. Nitekim şair aydur, Parsî şiir:

Rubaî:	Tercüme:
Her âdemi ki hayy ü natık başed	*Her ki canlı ola ve nâtık ola*
Bayed ki çü Azrâ vü çü Vâmık başed	*Aşk-ı Âzrâ yolunda Vâmık ola*
Her gûne çünin büved münafık başed	*Kim ki âşık değilse hayvandır*
Merdüm nebüved her ki ne âşık başed	*Âdemi oldurur ki âşık ola*

İmdi eğerçi ki ben bu beyti okudum. Velî sen buna kulak urma, cehdeyle âşık olmayasın. Amma eğer gönlünü yenemeyip âşık olursan, bari bir yare âşık ol ki sevdiğine değe. Yani eğerçi ki sevdiğin Yusuf olmaya, velî Yusuf bigi hüsnü ola ve melâhati ola. Ve eğer akılda dahi Batlamyus hakîm veya Lokman olmazsa bari biraz marifeti ola. Zira ki aşk bir oddur, hüsünden hâsıl olur ve hulk bir zülâl sudur, marifetten hâsıl olur. İmdi mâşuka tutunduğunda bu ikisi dahi gerektir; eğer hüsnü odu seni kurudursa hulkü suyu tazelendire. Bir bu ve bir dahi bu ki sevdiğinde kaçan ki gayet hüsn ve nihayet hulk ola, halkın dili dahi bağlanır ve özrün makbul olur. Yâni ki âdem kökü kesildi miydi ki şunu sever demezler. Velî gör dahi bunun bigi hüsnü nice sevmesin derler. Pes ayıplamazlar: Zira ki halk birbirinin ayıbın gözlemekten fariğ değildirler. Niteki bir kişiye sordular ki hiç aybın var mıdır? O kişi ayıttı ki yoktur. Ayıttılar:

Ayruk kişide hiç ayıp gördün mü?

Ayıttı ki çok.

Ayıttılar ki senden aybı çok kişi yok imiş, dediler.

İmdi bilmiş olasın ki bunun bigiler çok vardır ki ayıp gözlemeği ayıp bilmezler. Andan ey oğul, çün bir mâşuka hâsıl ettin ki anınla zevkin var, seni bir yere kığırsalar sohbete, ya konukluğa, var. Velî maşûkunu bile alıp gitme. Ve eğer bile iletirsen yad âdemiler arasında ana meşgul olma ve gönlünü ana bağlama, yani günüleme ol halktan, zira ki uğurlayın ve aşikâre anı sen gözlediğin gibi kimse gözlemez. Ve hem senin gözüne gökçek göründüğünleyin ayruk kişinin dahi gözüne eyle görünür, sanma. Netekim şair aydur.

---

[1] Kimsenin sozuyle iş yapmayacağını bilirim.

Parsî şiir:	Tercümesi:
Eyvây bemen ger tü beçeşm-i heme kesha	*Vay bana eğer halkın gözüne görünesin*
Zin güne nümayi ki beçeşm-i men-i derviş	*Şöyle ki kulun gözüne göründün efendi*

İmdi senin gözüne sevdiğin şöyle gözükür ki dünyada andan hûb olmaya. Velî ayruk kişinin gözüne belki andan zişter, yani çirkinrek olmaya. Eyle olsa sen anı bir sohbette ki bile bulunasın, kimseden kıskanma; yanında oturmasın ve ırakta oturduğu hâlde karşı kığırıp katına getirme ve nukl veya elma veya bir nesne ana tekellüf edip sunma. Ve her dem katına kığırıp yok yere kulağına fısıldama. Yani halk benim hâlimden haberdar değildir, sanma. Halk bilir senin ne fikrettiğini. Velî artuklağu ortalıkta melâmetlik hâsıl olur. İmdi bir iş ki melâmetlik getire, anın hiç mânası yoktur.

ON BEŞİNCİ BAP

CİMADA FAYİDELİSİ VE ZİYANLISI KANGISIDIR, ANI BEYAN EDER

Şöyle bilmiş ol ey oğul ki, cimâ etmek eğerçi iki dünyanın lezzetlerinden bir ulu lezzettir. Velî bunun lezzetine aldanıp çok meşgul olma, ta ki ten bünyadı kedilmeye. Ve eğer kendüzünü yenemesen bari sevdiğinle cimâ etme, ta ki sevgi bünyadı kedilmeye. Zira ki sevgi bir ısılıcak nesnedir ve cimâ bir sovuk harekettir. Lâcerem bu sovukluk ol ısılıcağı bozar. Filcümle eğer sevdiğinde dahi yenemezsen kendüzünü bari cimâı sarhoşla etme.[1] Zira ki her cimâda bir lezzet teşhis olur dimağda. Pes dimağda süci fiili dolu olsa, ne cimâ ettiğin bilir kişi ve ne cimâın lezzetin. Amma top çaresiz olıcak bari mahmurla[2] cimâ etmek yeğrektir, ta ki safasından haberdar ola. Ol dahi eyyamda bir gerek. Bulduğunca kişi bunamamak gerek. Yani ele girdiğince iş buyumuş dememek gerek. Zira ki her ele girdiğince cimâ etmek hayvanlar işidir. Zira hayvanlar vakit ve bivakit bilmezler. Ne vakit ki eline girdi, işlemeğe başladı. Pes âdem olan vaktin gözlemek gerek, ta ki hayvan ile anın arasında fark ola, biline ki bu âdemdir ve ol hayvandır.

Ve andan gerü hizmetkârların ki iki tayifedir, yani kuldan ve karavaştan. Meylin yendek birine olmasın. Ta ki ikisinden birisi sana düşman olmaya. Ve hem ikisini beraber gözlersen hem kulun ve hem karavaşın hizmetinden iki türlü safa kesbedesin. Şöyle ki dedim, çok cimâ etmeğin ziyanı var ve hem az etmeğin dahi ziyanı var. Pes her nesne miyane hoştur. Ol dahi iştiha ile, yani gayet arzuyla hoştur. Ve lâkin eğer gayet iştihan ola, ya olmaya, elbette ısısı hamamda ve ısısı günde ve katı sovukta cimâ etme ki katı ziyan eder, hâssa ki pirlik deminde ola. Amma evvel baharda gayet hoştur cimâ etmek ve her tabiata muvafıktır. Zira ki evvel baharın tabiatı mutedildir. Çünkü bahar havası mutedil ola, çeşmelerde ve pınarlarda su çok olur. Ve âlemde hoşluk ve rahatlık artar. Çünki âlem-i kübra böyle ola, bizim tenimiz kim âlem-i suğradır, niteki âlem-i kübrada sular artar, bizim dahi âlem-i suğra tenimizde kan artar

---

[1] Sarhoşken yapma.

[2] Mahmurken.

ve kandan şehvet artar. Pes şehvet arttığı vakitte cimâ safalı olur ve ziyansız olur. Görmez misin ki damarda kan artuk olsa kan aldırmak fayideli olur. Damar boş olsa kan aldırsa ziyan eder. Pes belde meni olmasa cimâın ne fayidesi vardır.

Ve andan gerü kan aldırmak dilersen gayet ıssıda ve gayet sovukta kan aldırma. Ve eğer kan galebe edip artsa kanı sakin etmek ardınca ol. Muvafık şaraplarla ve taamlarla; ve tohma olunca yeme, yani usanınca cimâ etme. Ve yaz olıcak avratlara meylet ve kışın oğlanlara, ta ki tendürüst olasın. Zira ki oğlan teni ıssıdır, yazın iki ıssı bir yere gelse teni azıdur ve avrat teni sovuktur, kışın iki sovuk bir yere gelse teni kurudur, vesselâm.

ON ALTINCI BAP

HAMAMA NİCE GİRMEK GEREK ANI BEYAN EDER

Şöyle bilmiş ol ey oğul ki, eğer hamama girmek istesen tokla[1] girme, ziyan eder. Ve hamamda cimâ etme, hâssa ki hamam katı ıssı ola. Muhammed Zekeriyya aydur ki bir kişi tokla hamama girse veya ıssı hamamda cimâ etse ve ol dem içinde ölmese ben anı tanlarım, der. İmdi eğerçi ki hamam hoş makamdır. Hem hekimler ki bunca bünyatlar ki dünyada yaptılar, hamamdan faydalı ve acîb, yapmadılar. Ve hem nısfüddünya dedikleri budur ki dünyada ne denli rahatlık varsa yarısı hamamdır. Yani hamama girecek kişi dünyanın tamam rahatlığınca rahat olur. Ve lâkin bunca lûtf ile hamam ki böyle lâtiftir, her gün girmeyeler, haftada bir kez gireler. Yoksa rahatı zahmete döner, belki ziyan dahi artuk olur. Zira ki hamama çok giricek sinirler gevşer, el ayak titreğen olur, bendgüşalar geğşek olur. Ve hem her gün hamama giricek âdet olur, yani huy olur, şol yaramaz huylar gibi, mesela şol gil yemek gibi, ya irte ve gece sücüye düşmüş bekriler bigi; gil öğrenenin gil yemediği gün yüreği titrer. Ve süci öğrenenin ki bir gün içmeye, beynisi boş gibi görünür. Pes hamama her gün girmeği huy edinen dahi ki bir gün girmeye, ol gün sayru bigi olur. Ve gövdesi kurur, yine hamama girmeyince rahat olmaz. Eyle olsa her gün girmeyeler. Top haftada bir girmeğe katlanmasa bari iki üç günde bir gire. Ta ki hamamın fayidesinden gerü kalmaya ve gövdesine fayide ede ve hem adı rânâlığa mensup olmaya, yani bu kişi şehvetperest imiş demeyeler.

Andan sonra ey oğul, hamama, eğer kış ola ve eğer yaz ola, evvel girdiğin vakit biraz sovuklukta oturmak gerek, ta ki andan vâyesi geçe. Andan ıssı halvete vara, biraz dahi anda otura, tâ andan vâyesi geçe; andan dahi bir mutedil halvete gire ve yunmak ardınca ola ve tezcek çıka. Pes hamamda çok oturmayalar ve gayet ıssı ve gayet sovuk suyu başa dökünmeyeler. Zira ki hamam suyu mutedil hoştur ki döküneler. Andan sonra hamamın kalabasına girmeyeler, halvet hamamını ganimet bileler. Zira ki hamam halvet olıcak kişi dileğince tezcek yaykanır ve çıkar, ziyan hâsıl etmez. An-

[1] Tokken.

dan sonra çünki hamamdan çıkasın, yahşi silin, ta ki eğer saçın dahi var ise saçında dahi yaş kalmaya. Zira ki saç yaşlığıyla yola girsen edep nişanı değildir, ulular katında ayıplı iştir. Pes, ivedin silin, andan geyin ve hamamda sovuk su içme ve fuka dahi içme, sakın ki katı ziyanlıdır. İstiska rencin getirir, meğer ki katı mahmur olasın. Ol vaktin hamamda azıcık sovuk su içersen revadır, humar def'i için. İmdi hamama girmeğin fayidelisin ve ziyanlısın muhtasarca bu denli söyledik.

ON YEDİNCİ BAP

YATIP UYUMAK VAKTİNDE FAYİDELİSİN VE ZİYANLISIN BİLDİRİR

Şöyle bilmiş ol ey oğul ki, Rumların bir âdeti budur ki hamamdan çıkıcak camekânda biraz uyumayınca hamamdan çıkıp gitmezler. Ve bu âdet ayruk hiç tayifeye vâki olmamıştır. Zira ki bid'at âdettir. Şöyle ki eğer bu âdet kime gerekse vâki olsa camekânı hamamın bir hoş tembelhane olurdu. Ve değme kişiye nöbet değmezdi, intizarla günü geçerdi gelen kişinin ki bu uyuyan ne vakit uyana diye. Ve hem hamamın lûtfü kalmazdı. Ve hem hakîmler uyumağa kiçi ölüm deyiptürürler. Zira ki uyumakta ten kâhil olur ve akıl şuride olur. Nefisten ne ki his ve hareket var ise hep bâtıl olur. Pes ölü misalinde bir nesne olur. Nitekim ölünün âlemden ve âdemden haberi olmaz, uyuyan âdem dahi âlemden ve âdemden haberdar değildir. Eyle olsa uyku dahi ölümdür. Ve lâkin kiçi ölüm dedikleri sebep budur ki ulu ölümden nefes dahi münkati olur. Amma kiçi ölümden nefes kesilmez.

İmdi eyle olsa çok uyumak eyi değildir. Zira ki bedenin hâlini bir hâlden bir hâle dahi döndürür. Sercümle hâllerinden biri budur ki bedeni dirilikten ölmeğe döndürür. Hakîmler ayıtmışlardır: Beş nesne âdemin hâlini mütegayyir eder, yani bir suretten çıkarır, bir surete dahi koyar. Birisi: Apansızda katı sevinmek; ikinci: katı kakımak; üçüncü: Katı melûl olmak; dördüncü: Uyku; ve beşinci: Esrüklük. Ve altıncısı bu beş nesneye, kocalık olmuştur ki âdem kocalıcak sureti mütegayyir olur. Amma bunlar bir türlüdür, uyku bigi değildir. Zira ki âdem eğerçi kakıya, ya melûl ola, ya sarhoş ola, hâli bir türlü dahi olur. Velî dirilere tâbidir. Amma uyuyıcak ölüye mütabi olmuş olur. Mesela bir sarhoşu ıraktan dahi görseler bilirler ki diridir. Amma uyur âdemi ıraktan görseler hemen ölü sanurlar. Pes eyle olsa uyuyan âdem diri hükmünde değildir, ölü hükmündedir. Ve hem dahi nitekim ölüye kalem yoktur,[1] uyuyana dahi kalem yoktur.

Andan gerü nice ki çok uyumağın ziyanı vardır, az uyumakta dahi şöyle ziyan vardır. Şöyle ki eğer yetmiş iki saat bir kişi uyumasa, yani üç gün gece gündüz uyu-

[1] Olu yaptığından mesul değildir.

masa ol kişi ölmeğe karîb ola. İmdi her nesne endaze ile hoştur. Uykunun dahi endazesi budur ki hakîmler şöyle demişlerdir ki bir gece gündüz ile yirmi dört saattir, bu yirmi dört saati üç bahş etmek gerek. İki bahşı uyanıklığa harcetmek gerek ve bir bahşını uyumağa harcetmek gerek. Yani sekiz saati Allahu teâlâ taatine ve kendi işine gücüne harceyle. Ve sekiz saati dahi yemeğe ve zevka ve temaşaya ve nefsani heva vü hevese harceyle. Ve sekiz saati dahi uykuya harceyle. Ta ki bu on altı saatte zahmet çeken endamın rahat ola, dinlene. İmdi hakîmane ve âkılâne dirlik budur. Ve lâkin cahiller eyle etmezler, hayvan bigi oniki saat uyurlar ve oniki saat uyanırlar. Yani gündüz tanladan akşama değin uyanık yürürler ve gece akşamdan erteye değin uyurlar.

Velî kâhiller hayvandan beterdir ki geceyi ve gündüzü üç bahş ederler, iki bahşını uyurlar ve bir bahşında uyanık olurlar. Zahmet bunlara çok vâki olur. Bu sebeple ki yâd kıldım.

Andan şöyle bilmiş ol ki Hak teâlâ geceyi yarattığına sebep budur ki hayvanlar rahat olalar, uyuyalar, yani cemî canlılar, âdem ve hayvan, gündüz zahmetinden gece rahat olalar. Ve ol rahatlık uyku ile hâsıl olur. Eğerçi ki arkası üstüne dahi yata, rahat olmaz uyumayınca.[1] Zira ki dirliğe sermaye olan biri candır ve bir tendir. Ve lâkin ten makamdır, can mukimdir. Yani ten bir duracak yerdir ki can anı durağ edinmiştir. Çünki can tene ulağ oldu ve ten cana durağ oldu. Hak bu ikisine dahi üçer hâsiyyet verdi. Evvel canın üç hâsiyyeti budur ki diridir ve hareketlidir ve yeynidir. Ve tenin dahi üç hâsiyyeti budur ki ölüdür ve sakindir, deprenmez ve ağırdır. Delil budur ki can diriliğidir, teni diri gösteren. Hemen kim can gitti, tenin ölü idiği belirip varır. Nitekim hareketi dahi can deprendiğindendir. Yeyniliği dahi yine candandır. Zira can tenden gittiğinden sonra tenin sükûnu ve ağırlığı dahi belirip varır. Eyle olsa nice ki can tenle bir yerde musahiptir, dayim can teni kendi hâsiyyetiyle saklar. Şöyle kim can gâh kullanır ve işledir ve gâh dinlendirir, sakin eder. Velî can hâsiyyetinden canın hemsohbetleri dahi hoş geçerler. Can yoldaşları kimlerdir: İşitmek ve görmek ve söylemek ve lems ve zevk, yani datmak ve yokamak, parmakla veya elle bir nesnenin içinde ne varını bilmek, bu dükeli canın yoldaşlarıdır ki ten içinde bile olurlar. Amma kaçanki ten kendi hâsiyyetin göstere. Filhal aşağı çöker, içindekileri basar, aşağı alır. Zira ki ten bir eve benzer ve can ev ıssına benzer. Ve kalan hâvas, yani işitmek ve görmek ve söylemek ve zevk ve lems bular ev ıssının taallûkatı bigidir. Çünki dam aşağı çöktü, ev ıssını ve taallûkatını dahi bile bastı. Pes canın ve her bir havâssın dahi

[1] Arkaüstü de yatsa insan uyumayınca rahat olmaz.

hâsiyyeti bâtıl oldu. Yani can ki deprenir idi, deprenmez oldu. İşitmek ve görmek ve zevk ve lems ve söz hep kaldı, bâtıl oldu. İşte canın iç kullukçularının hâli can ile böyle.

Amma iki dış hizmetkârı dahi vardır canın ki anları ten çekicek aşağı almaz ve hâsiyyetlerin bâtıl edemez. Ol ikinin biri fikirdir ve biri hıfz, yani âdemin öküdür, hıfz demek. Pes bunlar âdemin içinde değildirler. Yoksa bunların dahi fiili bâtıl olurdu. Delil budur taşrada idiğine: Fikir yine taşrada gezer, acayip ve garayip nesneler görür ve hıfz anınla bile karşı ökte tutar ve hıfzeder, saklar. Ta ki uyanıcak ol düşte gördüğünü fikre deyiverir. Fikir dahi kalan havâsse bildirir. Pes eğer bunlar dahi kalan hâvas bigi içeri imişse ne fikir görürdü ve ne hıfz ökte tutardı. Ve bir dahi bu ki eğer kalan havâs dahi içeride değilmişse âdem uyurken dahi uyanık bigi olaydı, düş olmayaydı, zira uyku olmazıdı. Pes uyku olmasa âdem dahi hiç rahat bulmazdı. Zira ki canı olanın rahatlığı uykudadır. Zira Hak teâlâ hikmetsiz nesne yaratmamıştır. İmdi gör ki uykuda dahi ne hikmetler konmuştur ki âlemin ve âdemin nizamı anınladır.

Amma bu cümlesiyle gündüz uykusundan katı sakınmak gerektir. Her bap ile kişi gündüz uykusunu kendüden ırağ etmek gerek. Ve eğer gündüzün uyumağa takat getirmese bari azacık yatmak gerek, zira ki uyku gece olur. Eğer gündüzün uyursa kişi günün dahi düne benzetmiş olur. Pes gününü gece gibi geçirmek hikmete lâyık değil. Amma devlet ehlinde bir âdet vardır ki yaz gününde öğle ıssısında kaylûleye, yani bir sovucak yere gireler. Ya budur ki yatalar, uyuyalar, ya oturalar, günün kızgınlığı geçince sohbet edeler, gönül sevdiği dostlarla, tâ gün dönünceye değin. Çünki ikindi sovucağı ola, yine taşra çıkalar.

Amma bu dediğim ehl-i tena'umun yoludur, değme kişinin yolu değildir. Filcümle cehdetmek gerektir ki kişi ömrünün çoğunu uyanıklıkta geçire, gündüz uyumak kanda kaldı, belki gecenin dahi çoğun uyanıklıkta geçire. Zira ki ileyümüzde çok uyuyacak yer var, tek anın uykusundan usanmayalım. Hele bari çünki uyursun, eğer gecedir ve eğer gündüzdür, bari yalnız yatma, yanında bir muşuldayıcı ile bile yat. Velî ol yanında yatan dahi bir kimesne ola ki muşuldusu cana can kata ve hayata hayat bağışlaya ve diriliği taze tuta. Niçün? Anın içün ki kişi çün uyuya, ölü bigi olur. Hemen kıyasta uyur ile ölünün beraberliği budur ki ikisi dahi âlemden bihaber yatarlar. Amma fark uyur ile ölü arasında budur ki uyurda hayat vardır ve ölüde yoktur. Pes ölü nâçar yalnız yatar. Zira elinden gelmez ki biregüyü dahi getire ve yanına yatırakoya. Pes uyuyan ki elinden gelir, niçün yanına gönlü dilediğin yatırmaya. Ta ki uyandığı vakit yanında muşulducuk işide. Ölü hod âcizdir; nâçar âcizliğinden yalnız

yatar. Elinden gelen ki yalnız yata, ölüden beter ola. İmdi çünki döşek gerektir ki bir dilrüba ve canfeza ve gülizar ve serv-i bâlâ ola ki

Türkî şiir:

Dilinden akıda ab-ı hayatı
Lebinden göstere kand-i nebatı
Visali gününü andırmağiyçün
Unuttura dükeli kâyinatı.

İmdi bu dediğimleyin olmayıcak diriler yatışı ölüler yatışından fark olmaz. Ah, anın bigi uyku kanda ele girer ki yanında muşuldu ola. Hâssa ki şol dediğim vasıfta ola. Harâmzâde olam, eğer anın bigi demde yerimden kalkmak isteseydim. Sözümüze gelelim, andan gerü ey oğul, gece uykudan uyanıcak cehdeyle ki erken uyanasın ve kendüzüne er uyanmağı âdet edesin. Şöyle ki gün doğmadan kalkmış olasın, ta ki gün doğunca sen Allahu teâlânın farizasın ödemiş olasın. Ve hem gün doğduğundan sonra uykudan duranın rızkı bol olmaya, deyiptürürler. Zira ki gün doğduğundan sonra kalkıcak namaz vakti fevt olur, geçer. Pes ol namaz vakti geçtiğinin şomluğu erişmeyince olmaz, eyle olsa vaktiyle kalk ve Hak teâlânın farizasın, öde, yani subh namazın kıl. Dahi andan sonra işin varsa işine meşgul ol. Ve eğer ayruk işin yok ise ava ve şikâra gitmek istersen var ki revadır.

ON SEKİZİNCİ BAP

ŞİKÂR ETMEK NİCEDİR, ANI BEYAN EDER

Şöyle bilmiş ol ey oğul ki, ata atlanmak ve av avlamak ve top oynatmak ulular ve beyler işidir, hâssa ki yiğitlik çağında. Amma her işe ulular bir had ve endaze komuşlardır ki ol işi edicek oran ile edeler, oransız olmayalar. Mesela tutalım, ol işlerin birisi avlamaktır. Her gün aleddevam ava atlanma ki her gün şikâra atlanmak tertipten ve orandan dışarıdır. Pes şöyle gerektir ki bir hafta yedi gündür, iki gün şikâr et ve üç gününde şarap iç ve iki gününde kendi işini ve halkın mesalihini kayır. Velî bu dediğim günleri birbirine ulaştırmamak gerek, yani üç gün ulayu şarap içmemek, ya iki gün birbiri ardınca ava varmamak gerek, sepiştirmek gerek. Şöyle ki bir gün şikâr ve bir gün şarap ve bir gün kethüdalık, ha bu resme etmek gerek ki devlet ve maslahat budur.

İmdi geldik ava atlansan kiçirek ata atlanma. Zira kişi ne denli görkem olursa, çünki küçücük ata bine, hor görünür. Ve ne denli horca âdem olursa, çünki yüksek ata bine, muhteşem ve görkem görünür. Andan sonra seferden artuk yerde yorga ata binme. Zira ki at yorga olıcak âdem kendüyü atın yürüdüğüne meşgul eyler, at üstünde gerişip oturamaz. Eyle olsa halkın gözüne çabüksüvar görünmez. Andan gerü şehir arasında binicek erkek ata bin. Ve ata inanıp gafil olmayasın ve dayim at üstünde doğru oturucu ol. Ta ki âdet olup gej-rikâb olmayasın.[1] Ve şikârda yok yere at çapmayasın, hâssa ki yırtıcı canavarlar avında ki yırtıcı canavar ardınca at seğirtmek onat olmaz ve hatardan artuk hâsılı bulunmaz. Zira bizim soyumuzda iki ulu padişah yırtıcı canavarlar avında helâk olmuştur. Birisi benim ceddim Emîr Veşmgir ibn Ziyar ve ammim oğlu Emîr Şemsü'l-Maâli. Pes bunun bigi muhatara yerde sen sakin ol, ko ki kiçi yollular at çapsınlar ve canavarlar kovsunlar ki her biri ad kazanmağa dürüşsünler, sen farig ol. Meğer ki sen dahi bir ulu padişah önünde kendüzün belirtmek için ve ad çıkarmak içün at seğirtsen ve yırtıcı canavar kovsan revadır. İmdi eğer şikâr etmeği seversen bari şahin ve balaban ve çakır ve atmaca avın avla. Ya eti yenir canavar avın avla, it ile veya pars ile ki hem hatarı yok ve hem etinden dahi fayide bulursun ki yırtıcı canavarın ne eti yinir ve ne derisi geyilir, vesselâm.

---

[1] Alışıp da eğri binici olmayasın.

ON DOKUZUNCU BAP

ÇEVGÂN OYNAMAK HALİN BEYAN EDER

Ey ciğergûşem, eğer çevgân oynamaktan ferah hâsıl etmek istersen vaktehada bir oyna, dayim âdet edinme. Zira ki çevgân oynamakta hiç rahatlık yoktur. Baştan ayağa, çevgân oynamak, belâdır ve kazadır. Ve kaza şöyle ki attan devrilmek ve çevgân dokunup incik sınmak, baş yarılmak, göz çıkmak bigi. Buna münasip

HİKÂYET. Şöyle işittim ki, Horasan'da, bir bey vardı, adına Mîr Ömer derlerdi. Bir gözlü idi; bir gün önünde çevgân oynarlardı. Diledi ki kendü dahi gire, çevgân oynaya. Meğer bir sipehsâlârı vardı, bunun adına Ezher-i Har derlerdi. Lâkabı Eşek Ezher'likle meşhurdu. Kaçanki Mîr Ömer çevgân oynamağa girmek istedi, Ezher-i Har ileri geldi ve atının dizginin tuttu, komadı ki meydana gire. Emîr Ömer Horasanî ayıttı:

– Ya Ezher, beni niçin komazsın ki çevgân oynayam. Ezher-i Har ayıttı:

– Reva değildir ki sen giresin, çevgân oynayasın. Mîr Ömer ayıttı:

– Siz oynarsız, revadır; bana niçün reva değildir? Ezher-i Har ayıttı:

– Anın içün ki bizim iki gözümüz vardır, eğer birine bir âfet gelirse birisiyle barınırız. Senin bir gözün var, eğer ol dahi giderse hemen Horasan beyliğini esenlersin.[1] Mîr Ömer ayıttı:

– Eğerçi ki eşeksin, illâ gerçeksin. Öğüdünü kabul eyledim ve ahdettim ömrümde ayruk çevgân oynamayam.

İmdi ey oğul, eğer yılda bir iki kez temaşa içün çevgân oynamağa çıkarsan kayırmaz. Ve lâkin çok atlı olmasın oynayan, ta ki birbirine dokunup sürçmeye. Filcümle çevgân oynayanların gayeti sekiz atlıdan artuk olmaya. Şöyle ki sen meydanın bir başında durasın ve bir kişi dahi bir başında dura ve altı kişi dahi ortada, üçü bu yana ura topu ve üçü ol yana ura, ta ki sana geldiği vaktin halvet avlayasın, top ve çevgân darbından emin olasın. Top sana geldiği vakit geri döndüresin. Ve sen ken yere çık, araya girme. Ta ki sercümlesinden ve çevgân sakatlığından emin olasın.

---

[1] Bir gözün var, o da giderse Horasan beyliğini elden çıkarırsın.

YİRMİNCİ BAP

ÇERİ SAVAŞINDA NİCE ETMEK GEREK, ANI BEYAN EDER

Ey oğul, çünki savaş demine geldin, olmasın ki süst deprenesin. Zira ki savaşta süst deprenmek bahadırlık şartı değildir. İmdi andan öndün ki senin akşam yinecek öyünün düşman yiye, sen anın kuşluk öyünün yemiş ol. İmdi çünki savaş arasına girdin, kılıç urmakta taksirlik etme. Can kaygısın yeme ki ecelsiz kişi olmaz. Sinde yatacak kişi evde yatmaz. Nitekim ben söyledim Taberî dilince:

Taberî şiir:

Viy düşmen beşir tü dârî zamâne
Fihrâsmi Viy mîr-i Kehân verdâne
Çünin küteh end dânâ ki pir-i herzâne
Begîr hutenî kes nehusbî behâne•

Parsî tercüme:

Cer şir şeved adû çi peyda çi nihûşt
Bâ şir be şemşir-i suhan bâyed güşt
Anrâ ki begîr huşt bâyed bicüşt
Bacüşt behane-i hîş netevaned huşt

Türkî tercüme:

Aşikâr ya nihan, düşman eğerçi şir ola
Söyleyecek düşman sözün gerek şemşir ola
Zira evde çiftiyle yatmaz ol kimse kim
Yatmağ içün yalınzca gîr ana yir ola

İmdi çünki böyledir, savaş gününde eğer bir adım ileri varmağa çaren var ise cehdeyle ki ol adımı gerisine atmayasın. Zira çunki düşman seni araya aldı, aşk ile savaşa gör ki anın bigi yerden can kurtaramazsın, illâ savaşla; çün sende yeğin savaş göreler, senden üşençler. Pes ölümden kayırma ve kendüzün süst ve korkak gösterme ki eğer sende süstlük ve korkaklık duyalar, bin canın varsa birin kurtaramayasın. Zira çün korktun, bir edna kişi ki andan kem kişi olmaya, senin üstüne musallat olur. Eyle ol-

---

• *Eğer şir düşmen dârî bâkî nist.*
Nehrasum ez vey u mir-i kihan nîz dâned
Çunin gûyed dâvâ ki bibin her kes
Bigîr huşte, nehusbed ân kes behane.

sa ya ölürsün veya tutulursun. Imdi korkaklık ile ölüp ya tutulup bednam olunca bari erlikle ya ciğerdarlıkla ölmek, ya tutulmak yeğrektir. Zira çünki muhanneslikle ad kazanasın, halk içinde ve yârenlerin ortasında utanmaktan artuk nesne hâsılın olmaya. Ve hem yiyecek ekmeği dahi bulamayasın ki âdem ekmeği adına göre bulur. Eğerçi ki Hak teâlâ rızk eksik etmez. Illâ muhanneslikle dirilikten ölmek yeğdir. Zira o kişi ki erlikle öle, eyilikle öğerler, andan fahredeler. Ve onu ki muhanneslikle dirile, yavuzlukla söğerler. Ve andan ârederler. Pes fahr ile ölmek yeğdir, âr ile dirlikten ise.

Andan gerü nâhak yere kan dökmeğe dilir olma. Hiç kimsenin kanını helâl bilme. Meğer ki uğruların veya harâmîlerin, ya kefen soyanların kanın helâl bilesin. Ve ol kişilerin dahi kanı helâldir ki şer'î anı öldürmek vacip ola. Yoksa günahsız öldürmek nâhak kandır. Pes bilmiş ol ki iki cihanda belâ kişiye nâhak kan ucundan gelir. Sercümleden biri budur ki kıyamette cezasın bulursun ve bu dünyada bednam olursun. Ve senden aşağı kimseler ki senin elin altındadır, senden emin olmayalar. Dayim senden korkulu olalar. Ve halk senden nefret tutalar, ürkeler. Ve gönülde seni düşman tutalar. Belki cezasın ol cihanda gördüğünden ayrı bu cihanda dahi görürsün ki ben kitaplarda okudum, bildim ve hem tecrübe ettim ki kişi nâhak kan etse bu cihanda dahi cezasın tez bulur. Zinhar ve zinhar nâhak çok kandan sakın, sen seni ve oğlancıklarını esirge ki yaramaz işi kişinin kendüye gelmezse oğlancıklarına gelir. Bu dediğim halk içinde talihi eyi olanlarındır ki bu dünyada kendüye gelmeye, amma oğlancıklarına gelir. Velî kişi ki nâhak yere kan döke ve halk içinde talihi dahi olmaya, hem bu âlemde bulur cezasın, hem ol âlemde. Imdi zinhar nâhak yere kan dökme. Amma şol kişinin ki kanın dökmek haktır, hem senin salâhına ve hem halk salâhına anın ölmesi hayırlıdır. Pes anı öldürmekte taksirlik etme; eğer taksirlik edip anı öldürmesen kendi düzenini bozup fesada vermiş olasın. Niteki benim ceddim Şemsü'l-Maâli'den haber verdiler.

HİKÂYET. Şöyle bilmiş ol ey oğul ki benim ceddim Şemsü'l-Maâli katı kattâl, hunriz kişiydi. Hiç kimsenin suçun affetmezdi, yavuz kişiydi. Pes yavuzluğu ve şefkatsizliği ucundan çerisi halkı buna kindar oldular. Pes vardılar benim ammim Felekü'l-Maâli'ye haber gönderdiler ki biz bunun kan ettiğinden üşendik. Gelirsen gel ki bunu tutalım ve seni bey edelim. Yoksa bu mülke yad kişi bey olur. Pes Felekü'l-Maâli gördü ki eğer atasın tutarsa olmaz ve eğer tutmasa çeri hayin olur, mülkü ayruğa verirler. Nâçar gelüp atasını tuttu. Çünki Şemsü'l-Maâli'yi Felekü'l-Maâli tuttu. Demirler ile bir mahfeye bindirdiler. Müvekkellerle Kale-i Cenaşek derlerdi, ana gönderdiler ki hapsedeler. Amma bu bile giden müvekkellerin arasında bir bellice kişi

vardı, adına Abdullah derlerdi. Bu Abdullah bir hecine binip Şemsü'l-Maâli'nın mahfesi yanınca giderdi. Şemsü'l-Maâli ana sordu ki yâ Abdullah, hiç bilir misin ki bu işe kim sebep oldu ve kimin tedbiriyle oldu ki bunun bigi bir ulu iş arada vâki oldu ve ben duymadım. Abdullah ayıttı: Bu işe filân, filân ve filân sebep oldu diye beş kışı saydı, çeri başılarından ki bu beş kişiydi çeri halkını aldayıp baştan çıkaran ve sana hayin olup oğlunu banlayan. Ve lâkin arada varan gelen bendim ve halkı andlayan, tâ bu iş bu hâle gelince ben bile dürüştüm. Ama yâ melik bu işi ne onlardan bil ve ne benden. Ve lâkin kendi yaramaz işinden bil ve âdeme kıyıp çok âdem öldürdüğünden bilmek gereksin.

Şemsü'l-Maâli ayıttı:

– Yâ Abdullah, yanıldım, bana bu iş âdem öldürmekten olmadı, belki öldürmemekten oldu. Zira ki eğer ben seni ve ol beş çeri başını öldürmüş imişsem[1] siz bu fitneye mübaşir olmazdınız ve ben bu hâle giriftar olmazdım. Pes altı kan dahi etmek gerektim ki ben selâmet yürüyeydim. Amma son peşimanlığı assı etmedi.

İmdi ey oğul bu hikâyeti anın içün dedim ki edecek nesneyi tezrek edesin ve usan tutmayasın ki değme fırsat ele girmez. Velî anın bigi işten ki edilecek iş değildir, kaça gör, yani bir iş ki sana ve mülke fayidesi olmaya, belki ziyanı ola, anın bigi işi etme.

Andan gerü ey oğul, zinhar kimseyi hadım eylemeği âdet edinme ki hadım eylemek kana beraber bir günahtır. Ve hiç kimse reva görmeye ki öz gönlün dileği içün bir Müslümanın neslin kesesin. Eyle olsa bundan ulu zulüm olmaya. Amma eğer sana hadım hacet olursa ayruk kişi hadım ettiğinden ne kadar gerekse bulunur ki malzemesinin tavkını ol hadım eden götüre ve alan hadımın zevkini süre. Pes bunun bigi mazlemeden canını azat et.

Ve andan gerü savaş deminde iğen dahi canını cevanmertlik edip düşman ortasına atma. Ta ki tenin itler büki olmaya. Yani uş ortadayım, gelin öldürün deyip durma. Cehdeyle ki sen düşmanı öldüresin, ta ki aslanlar adın kazanasın ve ekmek bulasın ki ad ve ekmek çok cehd ile ele girer. Çünki dürüştün, cehd ile ad kazandın. Ve ekmek hâsıl kıldın. İmdi cehdeyle ki hâsılı cem'edesin ve mahalline harcedesin, ta ki ol cem'ettiğinden haz alasın.

---

[1] Çunku ben seni ve o beş çeribaşını oldurmüş olsaydım.

YİRMİ BİRİNCİ BAP

MALI NİCE CEM'EDELER VE NEYE HARCEDELER, ANI BEYAN EDER

Ey oğul, mal ele getirmekten gafil olma. Neden cem'edersen et tek helâldan olsun. Amma cehdeyle ki muhatara yerden hâsıl etmeyesin. Velî cehdin bu olsun ki ne kim kazanırsan onat yüzden ve kenez yerden kazanasın, ta ki andan kazandığın sana sine. Çün gördün ki sana kazanç revan hâsıl oldu, telef etme, dağıtma. Yani olmaz yere giderme ki malı kazanmaktan ise saklaması güçtür. Zira ki akçayı çok kişi kazanır, illâ saklamadığından yine cimrilikten kurtulmaz. İmdi ey oğul, cehdeyle dünyalıktan irkindiciğin ola ve eğer bir gün hacetin ola ki cem'edüp irkdiğinden nesne satın alasın. Tez cehdeyle ki ol aldığın kadar nesne cem'eyleyesin, yine yerine koyasın. Zira ki eğer safi keseden alasın, aldığınca yine yerine katmayasın, ger Karun malı ise dahi tezcek heba olur. Nitekim şair aydur:

Parsî şiir:	Tercümesi:
Çü bergirî ez kûh nenihi becây	*Avuç avuç almağ ile kûhsar*
Serencam kûh ender ayed zi pây	*Yine katmasan tez olur tarümar*

Hem bu mânada İbn Mehdî dahi buyurmuştur:

Parsî şiir:	Tercümesi:
Çü berdarî ezâb derya bemûy	*Denizden kıl uciyle alınsa su*
Şeved huşk çün çeşme nayed deroy	*Pınar akmasa ana olur kuru.*

İmdi böyle olduktan sonra gönlünü bir nesneye dibelik bağlama. Ta ki eğer ol gönül bağladığın nesne nagâh elinden giderse melûl olmayasın. Yani igen dahi baylığa dibelik bana kala diye gönül bağlama ki eğer yoksulluk ererse melûl olup gönlün dar olmaya.

İmdi eğer malın çok olsa yoksul olacağını an, dahi ol maldan tedbirle ve takdirle harceyle, yani miktarınla harcet. Ve oranla nafaka edin ki malı az kişi ki miktarınca ve oranla harcede, yeğdir malı çok kişiden ki kadrinden artuk oransız harcede. Zira ki oranla harcedicek ne denli mal az olsa sonuna dahi nesne kalır. Ve lâkin oransız

harcedicek ne denli çok mal olursa sonuna hiç nesne kalmaz. Pes öldüğünden sonra çok nesnen kalmak yeğrektir, dirliğinde az nesneye muhtaç olmaktan ise Zira demişlerdir ki sonunda kişi çok nesneyi düşmana komak yeğdir, dirliğinde dosttan azacık nesne dilemekten. Ve demişlerdir ki zahmetle saklamak yeğdir, zahmetle istemekten. Mesela eline bir nesne girdi ki bahası bir sehil nesnedir. Ne olur bundan deme, anı saklamak ardınca ol ki bahası az nesneyi saklamayan bahalıyı dahi saklayamaz.

Andan gerü cehdeyle, kendi işini yeğce gözleyesin ayruk kişi işinden ise. Zira ki senin işin gözlesen senin fayidendir ve ayruk kişinin işin gözlesen ayruklara fayide edersin. Pes kendi fayiden gözlemek yeğrektir.

Andan sonra her ne iş ki tutasın, kâhilliğe tutma, kâhillikten katı âret ki kâhillik bedbahtlığın ve devletsizliğin şagirdidir. Pes her işte emek çekmek ardınca ol ki emekli işin hâsılı artuğraktır kâhillikten. Zira emek çekmekte hâsıl nice artuk olursa kâhillikte dahi şöyle eksilir. Pes hayf değilmi ki bir lâhzalık emek ucundan hâsıl olacak nesneyi kâhillik ucundan elden çıkarıp zayi edesin, öyle olsa âkılâne değildir ki özünü emekten dartınasın[1] ve muhtaç geçesin. İmdi bilmiş ol ki muhtaç olduğundan sonra ah nolaydı emek çeksem, kâhillik etmesem, nesnecik hâsıl etsem ki şimdi gerek olaydı deyip peşiman olmağın assısı olmayısar.[2]

Geldik imdi çünki emek çektin, kazandın. Cehdeyle ki emeğinin hâsılını yine sen yiyesin, ta ki emeğin kuru olmaya. Andan gerü sende bir aziz nesne olsa ve biregü ol aziz nesneni senden dilese, eğer lâyıksa ol aziz nesneni ehlinden tartınma ki her hal ile kişi sinine nesne alıp gitmez. Amma uslu isen harcını hâsılına göre kıl, ta ki yoksulluk odu sana yol bulmaya. Andan sonra elinde varına kani ol ki kanaat ikinci baylıktır, yani iğen dahi tamahkâr olma. Zira şol nesne ki sana bun olacaktır, her kanda ise sana yetişir.

Andan gerü hulk ile, tatlı dil ile şefaat edip sana bir iş buyursalar ki bu hayır iştir, işle deseler, sen ol işi dahi bir türlü etme. Anlar dediği bigi et, ta ki adın halk içinde hayırlı kişidir diye anıla. Zira ki halk arasında hayırsız kişinin miktarı olmaz. Görmez misin ki âm halk baylardan hiç fayide görmezlerse dahi severler, kimseden umusu olmadığı içün. Ve eğerçi ki ziyanı dahi değmez; illâ yoksulu hiç kimse sevmez, şol kutsuz umusu ucundan. Pes malûm oldu ki yoksulluk hâlinden beter hâl olmazmış.

---

[1] Kendini emekten sakınmak akıllıca bir iş değildir.

[2] Muhtaç olduktan sonra "nolaydı emek çeksem; tembellik etmesem, bir şeycik elde etseydim şimdi lazım olaydı" deyip de pişman olmanın faydası yoktur.

Zira her hünerle bayı öğerler, methederler. Anın aksince yoksula söğerler, zemmederler. Mesela baya eyi deseler, yoksula yavuz derler. Ana hayırlı, buna hayırsız derler. Baya devletli, yoksula devletsiz derler. Kalanın dahi buna göre kıyas et.

Andan sonra şöyle bilmiş ol ki her kişinin bir bezeği vardır ve baylar bezeği yoksullara nesne vermektir. İmdi her kişinin kadrin, bezeği miktarınca, gözet. Yani eyiliği kadrince et ve sen dahi atâ tartınma, amma israf etme ve israf etmeği şom bil, mübarek bilme ki Hak teâlâ sevmedik nesnedir israf. Pes Allah sevmedik iş kullarına şom olur, mübarek olmaz. Nitekim Hak teâlâ buyurur: Ve lâ tüsrifû innehu lâ yuhibbü'l-müsrifin. Yani israf etmen ki size buyuruk buyuran Tanrı'nız dahi müsrifi sevmez. Pes çünki Hak teâlâ müsrifi sevmeye, vaciptir ki sen dahi israfı ve müsrifi sevmeyesin. Zira her bir âfet ki gelir, bir sebeple gelir. Yoksulluk dahi bir âfettir ve anın sebebi israftır ki müsrifliğin hiç semeresi yoktur, illâ yoksulluk.

Geldik imdi israfa: Kişi kendinin gerekli harcına sürdüğü nesne israf olmaz. Ve israf oldur ki abes yerlere harcola, ne dünyasına yarar âdemin ve ne ahiretine. Andan gerü yendek israf harcetmekle değildir, sözde ve kelecide ve yemekte ve içmekte ve her bir işte israf eyi değildir ki israf teni eridir ve nefsi incidir ve canı darlığandurur ve aklı karcaştırır ve diri âdemi öldürür. Bu söze delil görmez misin ki çerağın dirliği yağdandır, kaçanki endaze ile ola. Ve lâkin çünki israf edeler, yağın artuk koyalar, şol kadar ki yağ gele, fitilin üstüne çıka. Filhal fetile boğulur ve çerağ söyünür. Niteki yağ uranla çerağın hayatına, yani yanmasına sebepti, pes israf edip oransız yağ koymak ol çerağın mematına, yani söyünmesine hem sebep oldu. Pes bundan malûmdur ki çerağın hayatı şulesi yağdan değildir, itidaldendir, yani yağdandır ki fitil üstüne çıkmaya. Pes sebep budur ki Hak teâlâ israfı düşman edinmiştir. Ve hem hakîmler dahi israfı beğenmeyiptirler. Zira ki israfın sonu ziyandır ve yoksulluk.

Amma yendek sen israf diye dirliğin dar edip acı dirlikli olma. Rızkın kapısını üzerine yapma[1] ve kendüzünü gücün yettiği miktarınca hoşça tut. Ve öz maslahatın içün olan nesnenin harcına taksirlik etme. Kendüzünü esirge ki sende her nesne eğerçi ki aziz ola, illâ tatlı canından azizrek nesne olmaya. Filcümle cehdeyle ki revan hâsıl ettiğini oranla harcedesin.

Andan gerü ey oğul eğer rızkından nesne emanet koyayım dersen cevanmert kişiye verme, emanetini bahil kişiye ver ki bahil kişi mümsik olur, saklar.

Andan gerü kumarbaza ve içkiciye hiç işini inanma. Ve her kimi ki göresin uğru san, ta ki malın uğrudan emin ola.

---

[1] Rızkının kapısını üzerine kapama.

Andan sonra mal cem'etmekte taksir etse, her ki mal cem'etmekle taksırlık etse saatsiz ola, hiç uyku sarhoşluğundan ayılmaya ve maksut neyse ele girmeye, mahrum ola.

Andan sonra şöyle bilmiş ol ey oğul ki dünyada iki nesne vardır ki halk birinden kaçarlar ve birini severler. Ve ol dediğim biri zahmettir ve biri rahatlıktır. Amma ikisi dahi âdeme gerektir. Zira ki zahmet çeken rahata erer ve rahat geçen zahmete ermeyince olmaz. Niteki bu kitabın musannifi demiştir. Parsîce beyit:

Zindegi-i ten âsanî ez rencest

Yani ten zahmetsiz asan dirilmek öğürdü emek rencin çekmektendir.

Ve renç ender ten âsanî

Yani ten zahmetten rencide olduğu öğürdü rahat ve dinç geçtiğindendir.[1]

Şöyle ki ten zahmet çekse, emek yise, kesb hâsıl eder ve baylık rahatı olur. Eğer şöyle olsa ki ten zahmet çekmese emek yemese rahat geçse lâcerem yoksulluk zahmetini çeke. Şöyle ki bugünkü zahmet yarının rahatıdır ve yarınki rahatlık berisi günün zahmetidir. Pes vacip oldur ki zahmetle ve rahatla ne ki hâsıl kılasın, iki dânekin nafaka edin, harceyle ve iki dânekin sakla. Yani bir akça dört dânektir, yarısın harcet ve yarımın sakla, ne denli harca muhtaç olursan dahi bundan artık harcetme ki ol yarım akça irkilir, bir zaruret deminde gerek olur. Pes her gün ol irkindiciği irk ve uranı bir hacet içün andan nesne alma. Unut anı şöyle ki mirashâye harcede, de, yani irkicek şöyle diye irkmek gerektir[2] ki eğer pir olmadan öldünse devletli kişi idi vârise bu kadar nesne kaldı diyeler. Ve eğer pirlik ererse hod işten ve güçten kalasın, ol demde bu irkindücük sana medet buluna. Ve ol akçanın ki iki dânekin harcedeceksin, yemekten artanın ki harcedesin, bari bir nesneye ver ki ölümlü olmaya ve tecemmüle yaraya ki çürümeye ve eskidikçe bahasından kalmaya. Lâ'l ve yakut ve inci ve altın ve gümüş ve saru ve pirinç ve bakır avadanlığı ve ne ki bunlara benzer var ise. Pes böyle olduğundan sonra eğer igen vâfir çok malın olsa ve saklayamasan anı toprağa ısmarda, yani yerde göme ko. Zira ki toprak emanettardır. Ve her ne ki toprağa verseler toprak anı yahşi saklar, istediğin vakit gerü sana yine tapşırır ve sermâye dayim yerinde olur. Imdi geldik çünki helâl kisipten tecemmül edindin. Cehdeyle ki her bir zaruret deminde ki gerek ola, evdeki duran tecemmülünden nesne satma. Deme ki şimdi gerek oldu, bugün satayım ve yarın bundan dahi yeğin alayım. Zira ki bugün

---

[1] Tenin zahmetten uzulduğu, önce rahat ve dinç yaşadığındandır.

[2] Onu mirasçı harcayacakmış gibi unut, yani biriktirince boyle deyip biriktirmek gerekir.

sattın, yarın alam diye. Kolay düşmedi, alamadın, bir dahi sattın, hem yine kolay olmadı, almağa; bir bir sata sata evde nesne kalmaz. Pes sehil vakit geçmeden cümle müflislerden sen dahi artuk müflis olasın. İmdi cehdeyle ki tecemmülün dağıtıp düzenin bozmayasın.

Andan gerü ey oğul eğer sana bir hâl vâki olsa, zaruretle borç edinme ve nesne dutuya koma ve akça assıya alma. Bunun bigi işten hor ve hürmetsiz olursun, halk içinde. Pes bu işleri kendüzüne ulu günah bilmek gereksin.

Ve andan gerü sen dahi cehdeyle ki kimseye ödünç vermeyesin. Hâssa ki dostların ola ki ol ödünç verdiğini dilemek, vermediğinden artuktur. Pes çünki ödünç verdin, ayruk anı malımdır deme. Gönlünde şöyle tutmak gereksin ki ol akçayı ol dosta bağışladın, ta ki ol kendi dileğiyle vermeyince sen dileme. Ta ki takaza sebebiyle dostluk kat' olup kesilmeye ki takaza etmek dostu tez düşman etmek olur, amma düşmanı dost etmek güçtür. Pes ol oğlancıklar işidir ki düşmanı ve dostu bilmeye. Ve salhûrde pirler işidir ki dostu düşmandan seçe. Ve âkılâne deprene. Andan sonra elinde olandan müstahaklara hayır etmeği tartınma. Ve sen kimsenin malına tamah etme, ta ki dükeli halkın ulusu olasın ve senin malını senin bil ve el malını elin bil, ta ki emanete yarayasın ve emanetkârlığıla mâruf olasın, bilinesin.

YİRMİ İKİNCİ BAP

EMANET SAKLAMAĞI BEYAN EDER

Şöyle bilmiş ol ey oğul ki, eğer kimse sana bir nesne emanet komak istese cehdeyle ki emanet almayasın. Ve emanet kabul etmeyesin ki emanet kabul etmek belâ kabul etmektir. Zira ki emanet kabul etmeğin sonu üç türlü nesneden hâli değildir. Ya budur ki eyi saklayasın ve istediği vakit gerü ıssına veresin; veya budur ki sende dahi zayi ola, yavu vara; veya budur ki sen tamah edesin. Üçünü dahi yerli yerinde beyan ederüz.

Amma eğer emaneti yine ıssına verdinse Hak teâlânın buyruğun yerine getirdin. Niteki Allahu teâlâ buyurur ki İnn'Allahe ye'muruküm en tüeddü'l-emanati ılâ ehliha.[1] Pes erlik ve cevanmertlik yolu budur ki halktan emanet almayasın. Ve çünki aldın, kabul ettin, cehdedesin ki ol emaneti yahşi saklayasın ve aldığın gibi yine ıssına ısmarlayasın. Ve emanete hiyanet etmeyesin ki emanete uğru dahi hiyanet etmez, eğer mürüvvetten behresi var ise. Buna münasip

HİKÂYET. Şöyle derler ki meğer bir hoca seher vaktinde evinden çıktı, ta ki hamama vara. Yolda bir dostuna uğradı ve ayıttı:

– Ey dost, gel benimle muvafakat eyle, hamama bile varalım. Ol kişi ayıttı:

Hamam yakınına değin bile yoldaş olayım. Evet hamama girmezem, zira ki becit işim vardır, dedi. Hoş ola diye hoca önce yürüdü ve ol kişi artça. Ta ki hamama yakın gelicek bu kişinin yolu saptı, yürüyüverdi. Tan karanusu idi, hoca anın gittiğin görmedi. Meğer bir ayyar ve tarrar herif uğruluğa ve harâmîliğe çıkmış avlanırken nagâh bir sokaktan hocanın ardına çıkageldi. Ve hamama dahi yakın gelmişlerdi. Takdirle hocanın yüz altını varmış bile. Hamamda uğrulamasınlar diye çıkardı, ol dostun sanıp uğrunun eline sundu ki ey dost ben hamamdan çıkınca bu yüz altın sende emanet olsun, dedi. Pes uğru dahi dınmadı, aldı. Ve filhal ol aracıkta oturdu, ta ki hoca hamama girdi ve yine çıktı, evine gide ve ol vakit aydınlık olmuştu. Hoca geldi yanından geçti, yürüyüverdi. Tarrar çağırdı, ayıttı:

– Ey hoca gel, emanetini al, dahi andan git ki ben bugün emanetin ucundan işim-

[1] "Allah size, mutlaka emanetleri ehli olanlara vermenizi ... emreder." *[NİSA 4:58]*

den kaldım ve nesne cerredemedim. Hoca ayıttı:

– Nice emanet? Uğru ayıttı:

– Altın emanet kodun, bende al ki senin emanetini saklayabildim ancak, tarrarlık edemedim. Hoca hayran kaldı ve ayıttı:

– Çünki tarrarsın, ya bu altını niçin alıp gitmedin, ben hod seni bilmezdim, ol dostuma verdim sanurdum, sen nite altını gizlemedin? Tarrar ayıttı:

– Eğer kendi hünerimle almış imişsem bin altın imişse[1] dahi vermezdim ve hiç senden korkmazdım ve dahi kayırmazdım. Amma bana altununu emanet verdin, pes emanet götüren emanet yiyici olmaya ve hem emanete hıyanetlik etmek erlik ve cevanmertlik değildir, dedi. Çünki hoca bu sözleri işitti. Senin bu mürüvvetin için ol altını sana bağışladım, helâl olsun dedi.

Pes gör imdi ki bir uğru ve harâm yiyici emanete hayinlik etmedi. Sen ki helâl yiyici dirilirsin, nite reva göresin ki emanete hayin olasın. Filcümle üşte ol üç halden taşra değil dediğimiz bir hali budur ki emaneti aldın, yine ıssına tapşurdun, sevap hâsıl ettin.

Hele emaneti ya ıssına verdin, ya sende zayi olda, ya tamah ucundan inkâr ettin, bundan hâli değil. İmdi emaneti saklamakta gece gündüz emek çektin ve saklayup yine ıssına verdin, hemen sana emeğin kala ancak, hiç minnete dahi geçmeye, ol emanet ıssı katında. Zira aydur ki benim kendi nesnem idi, anda komuştum, yine aldım, der, fariğ olur. Ve hem gerçek aydur. Hemen sana bir kuru emek kaldı ancak.

Ve bir dahi bu ki neuzübillâh eğer ol emanet sende zayi olup yiterse ıssı istediği vakit eğer zayi oldu dersen hiç kimse inanmaya ve sen eğrilik etmeden halk içinde hayin olasın ve gavgaya düşesin ve bunca gavga çektiğinden sonra ödetmeğe dahi imkân ola. İşte zayi olanın dahi hâli budur.

Geldik imdi nagâh emanete tamah ettin, isteyegeldikleri vakit inkâr ettin. Ya budur ki inkârla sana kala, ya kalmaya. Eğer inkâr ettiğinden sonra güc ile senden ol emaneti alırlarsa hayin oldun, emeğin heba oldu ve kendi hemsuretlerin arasında hürmetin sına ve ayruk, kimsenin sana itimadı olmaya. Yani halkın ayruk sana inamı kalmaya. Ve eğer inkârın ucundan ol emanet sana kalırsa bu dünyada mazleme boynunda kala ve ol inkâr ettiğinden berhordar olmayasın. Ve ol cihanda Hak teâlânın azabına ve ikabına giriftar olasın. İşte inkârdan hâsılın budur, V'Allahü a'lem.

FASIL. Eğer sen kimseye nesne komak istesen uğurlayın koma ki kimse senin

[1] Eğer kendi hunerimle almış olsaydım, bin altın bile olsaydı ...

nesneni elinden güc ile almaz. Iki eyi tanığın olmayınca kimsede emanet koma. Belki iki tanık olduğundan sonra hüccet dahi al, ta ki ol inkâr ederse sen işini başarmış olasın. Pes her işi ki tutarsın, anın başarmasına âcizlik gösterme ki iş başarmakta aciz göstermek yaramazlık nişanıdır. Pes cehdeyle ki işinde âcizlik göstermeyesin, ta kı yaramaz âdem olmayasın.

Andan gerü cehdeyle, ta ki gerçek yere dahi and içici olmayasın ve halk içinde and içmekle meşhur olmayasın, tâ bir vakt zaruret düşüp and içersen halk andına inanalar. Niceme bay isen, çünki emin ve doğru sözlü ve eyi adlı olmayasın, kendini sercümle yoksullardan bil ki yalan söyleyenlerin ve bednamların sonu yoksulluktur. Pes cehdeyle ki emanetkâr olasın, ki emanetkârlık altın kimyakârlığıdır, demişlerdir. Zira ki nice kişiler emanet ucundan bayıyıptururlar. Çün emin oldun ve doğrulukla emanete yaradın, âlem halkının malı senin oldu. Yani halk emin diye emanetini sende kor. Eğer geldiyse aldı ve eğer gelmediyse sana kaldı. Tanrı'nla sen bilirsin. Âlemin malı eminlerin ve doğrularındır.

Andan sonra ey oğul cehdeyle ki kimseyi aldayıcılardan olmayasın ve hem sakın ki aldanmayasın. Hâssa ki alışta ve verişte. Zira ki alışta ve verişte âdem tez aldanır, hâssa ki kul ve karavaş almakta ve satmakta.

YİRMİ ÜÇÜNCÜ BAP

KUL VE KARAVAŞ ALMAKTA VE SATMAKTA EYİSİN VE YARAMAZIN BEYAN EDER

Bilmiş ol ey oğul ki, eğer karavaş veya kul satın almak istesen gayette ussunu cem'etmek gereksin ki kul ve karavaş bazarı ayruk canavar bazarına benzemez. Âḍem satın almak gürbüz ilimdir. Zira ki dışındaki aybından içerdeki aybı çok olur. Ve hem çok kul ola ki alıdururken bir bakımda hûb görünür, velî çünki firasetle nazar edesin, çirkin görünür.

Andan gerü halkın çoğu eyle sanırlar ki kul, karavaş almak geri kalan beẓirgânlık bigidir. Anı bilmezler ki feylesof gerektir tâ kul, karavaş bazarında aldanmaya. Zira ki bir kişi bir meta' alsa ki anın ne değerin bilmese[1] mağbun olur. Hâssa ki âdem miktarın bilmekten gürbüz bilü yoktur. Zira ki zâhirinde ve bâtınında aybı ve hüneri çoktur. Eğer zâhirinde aybı varsa içindeki hüneri neden malûmdur. Ve eğer hüneri dışında ise içindeki aybın kim bilsin. Hâssa bir ayıp ola ki yüz hüneri basa. Eyle olsa âdemi değme kişi bilmez ne idiğin. Meğer ki zeyreklik kuvvetiyle ve firasetle ve ince nazarla, gayet denemekle bile, yoksa ayruk nesne ile bilinmez. Pes firaset ilminin kemali değme kişiye müyesser olmaz. Zira ki firaset ilmi peygamberler ilmidir. Anın içündür ki firaset ilminin kemaline değme kişi eremez. Meğer ki mürsel peygamber ola ki firasetle âdemi teşhis ede. Zâhirinde ve bâtınında ne varın bile.

Amma tecrübe ıssıları kul ve karavaş almakta birkaç şartlar komuşlardır. Yani bir nice nişanlar vardır ki ehl-i tecrübe deneyip dururlar kulda, iyisinde ve yatlusunda ol nişanlardan kim ki benim katımda makbuldür ve hem ayruklar katında dahi makbuldür. Ve hem sana anlatayım, ta ki eyi nişanı olanı alasın ve yatlı nişanı olandan kaça-gör.

Şöyle bilmiş ol ey oğul, kul almakta üç şart vardır. Birisi oldur ki aybın ve hünerin deneyesin, zâhirinde ve bâtınında var mıdır, ya yok mudur, firasetle bilesin. Ve ikinci sağlığı ve sayruluğu var mıdır, yok mudur, uğurlayın ve aşikâre bilesin. Ve üçüncü oldur ki ne cinstir ve aslı neredendir ve kangı cins eyidir ve yatlıdır, bilesin.

---

[1] Bir kişi değerinin ne olduğunu bilmediği bir mal alsa.

Geldik imdi firasetin evveli budur ki aldığın kulu ne iş içün alırsın. Evvel işin yarakla, andan kul al. Ta ki gören kişi, eyidir, bu kulluğa lâyıktır diye ve senin mubassırlığın belire. Pes alâmetlerin, yani nişanların tefsirine meşgul olalım. Mesela bir kulu ki muaşeret için alasın, yani hemsohbetliğe ve halvet sohbetinde harîf ve munis olmağa yarayacaklayın ola. Gerektir ki orta boylu ola ve semizlikte dahi miyane ola. Iğen semiz ve iğen arık olmaya ve beli yuğun olmaya, ince ola. Ve boyu kısacık olmaya, uzun ola. Ve saçı iri olmaya, yumuşak ola. Amma rengi gerek kara olsun, gerekse sarı olsun, kayırmaz, tek yumuşak olsun. Ve elinin ayası değirmi ola ve yumuşak ola. Ve eti gayet yumuşak ola, derisi yufka ola ve söğeki düz ola ve dudağı meygûn ola. Saçı kara, gözü elâ ola ve kaşı ve kirpiği kara ola. Amma kaşı çatık olmaya, açık ola. Ve gabgablı ola. Ve eneği çevresi kızıllı aklı ayva gülü bigi ola. Ve dişleri ak ola ve düz ola ve geri kalan âzası dahi buna lâyık ola. Pes her kulda ben dediğim bigi bu nişanlar ola, lâtif, hoş hulkulu ve vefadar olur, muvafık ve munis olur. Üşte zevkine ve sohbetine yarayanın nişanları.

Geldik imdi âkıl ve devletli ve nikbaht olan kulun nişanları budur ki boyu doğru ola, sünüsü düşük ya kûz olmaya. Ve semizlikte ve arıklıkta mutedil ola. Ve saçı dahi mutedil ola. Yani ne iğen iri ve ne iğen yumuşak ola. Ve yüzü renginin ağı ağ ola ve kızılı kızıl ola. Ve ayası yassı ola ve parmakları arası açık ola ve gözleri elâ ola. Ve açık gönüllü ve güleç yüzlü ola ve her kulda kim bu dediğim nişanlar ola, ilim öğretmeğe ve yazıcılığa ve kethüdalığa veya hazinedarlığa ve her işe ki koyasın gayet mutemet ve emin olur.

Geldik ol kulun nişanlarına ki melâhiye yaraya, yani güyendeliğe ve sazendeliğe ve buna benzer nesnelere yaraya. Anların nişanı budur ki eti yumuşak ola. Gövdesi ne semiz ve ne arık ola. Ve beli etsiz ola. Evet sakın yanağı etli oğlandan, ki gayet kevden olur. Ve hiç nesne öğrenmez. Amma gerektir ki ayası yumuşak ola. Ve parmaklarının arası açık gerek. Ve yüzü dahi açık ola, türş olmaya. Ve yüzünün derisi yufka ola ve saçı dahi miyane gerek. Ve iğen dahi sarı saçlı olmaya ve gözleri elâ ola. Ve tabanı altı düz ola. Bir kulda ki bu dediğim nişanlar ola, sazendeliğe ve hem güyendeliğe ve rakkaslığa yarar ve hem zeyrek olur, her nesneyi tez öğrenir.

Ve eğer savaşa yarar kul almak istesen nişanları budur: Gerektir kim saçı iri ola ve boyu kısa olmaya, tamam ola. Ve kameti doğru ola, büğrü olmaya. Ve endamı kuvvetli ola ve eti yumuşak olmaya, katı ola ve yuğun söğekli ola ve teninin derisi urusu sağrı bigi buruşmuş ola ve bendgüşaları berk ola. Ve damarları çekilmiş ola ve deri altında uzun uzun görünür ola. Ve parmakları yuğun ola ve ayası yassı ola. Göğsü ve yağrını yassı ola. Ve burnu yuğun ola, başının önü dazlak ola. Ve karnı yassı ola. Ve

belinin bıkını bığır bığır ola. Ve çünki yürüye, sinirleri yukarı çekili çekili gele. Ve gök gözlü ola ve kara gözlü olmaya. Her kulda kim bu dediğim nişanlar ola, gerektir ki bahadır ola ve onat ve hakşinas ola.

Geldik imdi hadım etmeğe kul alırsan nişanı budur ki gayet kara ola ve türş yüzlü ola. Ve yüzü buruş buruş ola. Ve gövdesi arık ve derisi kuru. Ve saçı yufkacık ve dişleri seyrek ve avazı incecik ve baldırı ince ola. Ve dudağı kalın ola ve burnu yassı ola. Ve parmakları kısacık ola ve boyu büğrü ve boynu ince ola. Bu dediğim bigi olıcak sarayda hadım olmaya yaraya. Filcümle bu dediğim bigi ya dev gerekmiş hadım olmaya veya devin kardaşı oğlu. Amma gerekmez ki sarayda ak hadım ola. Hâssa ki benzi kızıl ola. Ve gayet sakın sarışın hadımdan ve katı hazer et bu cinsden. Hâssa ki saçı yoluk ve gözü cımluzrak ve çapaklı ve yaşarır ola. Aydurlar ki kendi sever avratı veya ayruk kişiye sevdirmek için gidilik eder. Hâsılı bunun bigiden hayır gelmez imiş.

Amma gayet hayâsız ve edepsiz avan kul deveciliğe ve harbendeliğe veya sekbanlığa yarar ola. Ancak nişanları budur ki belergen gözlü ola. Ve kapları gözünün kısacık ola ve gözünün bebeği domalaç ve çeper yüzlü ola ve gök gözlü ola, gözünün ağı nunakkat ola, yani benek benek kızıl noktalar ola, dudakları uzun ola ve dişleri seyrek ve uzun uzun ola ve ağzı ken ola. Bunun bigi nişanları olan kul gerektir ki gayet dirliği murdar ve hayasız ve edepsiz ve şerengiz olur. Ya sekban gerektir ol, ya deveci, ya harbende ya at oğlanı.

Ve eğer aşçılık içün veya ferraşlık içün kul almak istesen nişanı budur: Gerektir ki yüzü gökçek ola ve teni arı ola ve yüzü değirmi ola ve bilekleri ince ola ve baldırları dahi ince ola ve gözü elâ ola, illa biraz göklüğe mail ola, yani gözünün karası biraz gökçül görüne ve tamam boylu ola. Yavaş ola, tezce olmaya ve saçı yaprucak ola ve saru ola. Çünki bu dediğim nişanlar oldu, ol kul aşçılığa ve ferraşlığa yaraya.

Amma bu dediklerim nişanlar ol vakit dürüst olur ki ol kulun aslı dahi eyi ola, bed-asıl olmaya. Zira ki kullar tayife tayife olur. Her tayifenin aybın ve hünerin bilmek gerek. Zira ki her tayifenin aslı gevherinin birbirinden ayruksu hüneri vardır. Amma kul tayifesinde dükelinden asılsız ve bedgevher ve yavuz huylu Kıfçaktır ve Gurîlerdir. Ve cemîinden hoş huylu ve işret-dost ve kulluğun gözleyici ve söz tutucu Harlihî ve Hutenî ve Berberilerdir. Ve bu cümlesinden yürekli Türklerdir. Ve cümle cinslerden belâya katlanıcı ve dertli efendisinin her hâline muvafıkrak Sıhtakli'dir, yani Gürcüdür. Bu cümlesinden süstendam ve kâhilrek Çiğil cinsidir. Filcümle Tatarın çün nazar edesin başı mank ve yüzü yassı ve gözleri küçücük ve burnu etli ve

dudak ve dişleri çirkin olur. Vaktâki her endamına alâ hide[1] bir nazar edesin, gökçek görünmez. Ve lâkin heyet-i mecmuasına ve bir kez tenine nazar edersın, Türkmen suretinde gözükür. Amma Tatarda bir suret ve bir safa vardır kim kalanında ol yoktur. Ve naziklikte ve zarafette Tatardan yeğrek yoktur. Lâcerem ol kim Türkte yeğ ola, begayet hûb olur ve ol kim zişt ola, begayet zişt ola.[2]

Geldik imdi bu cinsler ki andık ve anmadık, her birin ayrı ayrı yerinde aybı ve hüneri nedir beyan edeyim. Filcümle malûm olsun ki Türkten hûblar kopar ki kangı tayife içinde gerekse güzelliğini vasfetmeğe yarar.[3] Ve çirkinler dahi kopar Türkte çirkinliğinin vasfını etmeğe yaramaz. Ve lâkin Hindûlar bu dediğimin aksincedir, yani Hindûlar cümle çirkin olur ki hiç güzeli olmaz. Ve Türke göre Hindûların başı büyük olur ve yüzü yassı ve gözü yufka olur, yani kapaklı değildir. Ve burnu yassıdır ve dişi dudağı yaramazdır. Gerekse ayrı ayrı nazar et her âzasına, gerekse cümle endamına bir dem bak ki zişt görünür, Türk sureti bigi görünmez. Zira Türkün zatında sureti ve sıfatı ve taraveti ve hûbluğu ile cümle cinslerden eli üstündür. Lâcerem Türkten güzel kopucak begayet güzel olur ve çirkin olıcak dahi gayet çirkin olur.

Geldik imdi aybına: Türk cinsinden olan kulun aybı oldur ki çoğunun tabiatı künttür. Yani ökünde bir nesneyi öğrenip onat tutmaz, bilüsüzdür ve tekebbür olurlar ve heybetlü[4] ve kişiliksiz ve acı dilli ve bedmest olurlar. Ve bahanesiz savaşkan olurlar.[5] Ve gecede katı korkak ve hem yüreksiz olurlar. Ve ol bahadırlığı ki gündüz ederler, gecede edemezler. Üşte Türkün ayıpları bunlardır.

Geldik hünerine: Hünerleri budur anların ki bahadır olurlar ve riyasız dostluk ederler ve düşmanlığı uğurlayın etmez, aşikâre düşman olur ve yardımcı olur. Ve ne iş kim ısmarlayasın, başarıcı olur. Ve işret deminde tenleri yumuşak olur. Pes tenceme edinmeğe Türkten yeğ cins yoktur.

Geldik Saklap ve Rus ve Alan cinsi dahi Türk tabiatına yakındır. Ve hem Türk gibi bunlar dahi temiz tayife olurlar. Amma Türkten bunlar tahammüllü olurlar. Ve hem gecede Alanlar Türkten yürekli olurlar. Ve hocalarını Türkten yeğ severler. Ve bunlar dahi Türk bigi muhteşem olurlar. Amma bir nice türlü ayıpları vardır. Evvel,

---

1 Ayrı ayrı.

2 Şuphesiz Türkte guzel olan gayet guzel; çirkin olan da gayet çirkin olur.

3 Turkten guzeller çıkar ki, hangi tayife içinde olursa olsun güzelliğini anlatmaya değer.

4 Korkunç.

5 Savaşçılıklarına bahane yoktur.

uğru olurlar ve vefasız olurlar. Efendisi malına uğurlayın diş urucu olurlar[1] ve yaramaz işli olur. Tabiatları süst olur ve kaçağan olur. Amma hünerleri dahi budur ki tenleri yumuşaktır ve fehimli olur. Ve işi onat işleğen olur. Ve iri sözlü olur ve bahadır ve öklü olur.

Amma Rum cinsinin aybı budur ki dili fasih olmaz, yani dili künt olur ve yüreksiz olur. Ve tabiatları süst ve kâhil ve tez kakıgan olur. Ve dünya sevgisine haris olurlar. Amma hünerleri budur ki özün sevici olurlar. Ve hoş kokulu olurlar. Ve ağırbaşlı, kethüda-nakş olurlar ve beherhal dillerin kendilerinde tutarlar[2] ve iş güç tutmakta ağduk olmazlar, onat olurlar.

Buğur geldik Ermeni cinsinin aybı budur ki bed-fiil, ağır canlı ve yiyer tenli olurlar. Ve uğru ve yüzsüz olur. Kaçağan ve ünegü olur. Ve hayin ve yalancı olur. Ve küfür-dost, yani dayim küfr içinde olduğun sevici olur. Ve yüreksiz ve kuvvetsiz olurlar. Ve efendisini sevmez olurlar. Ve lâkin hünerleri dahi oldur ki onat dilli olurlar, yani dili çalmaz,[3] dürüst söyleğen olurlar. Ve fehimleri tez olur. Yani bir nesne işitseler veya görseler niteliğine tez fehm eriştirirler. Ve işittiklerini ve gördüklerini tez öğrenirler. Ve şivelerinden ve hareketlerinden kendi kendileri katı lezzet alalar, yani her ne etseler kendilere hoş gele. Üşte ak kullar cinsinden birazın beyan ettim.

İmdi geldik karalar cinsine: Hindûnun aybı budur ki acı dilli olur ve müfsit olur. Şöyle ki evde karavaşlar andan emin olmazlar. Ve cemî tayifeden muhaliftir bular, yani hiçbir ı se kendilerin benzetmezler. Şöyle ki her cins birbirine karışır, varış geliş eder. Terzi terzileriyle, çulha çulhalarıyla ve her ne sanat ehli gerekse olsun, ayruk cinste birbirine karışır, bile yer ve içer ve oturur durur. İllâ Hindûlardır ki Âdem peygamber zamanından tâ bu zamana değin hiçbir sanat ehlinin ikisi bir yerde oturmamıştır. Meğer ki bakkal ola veya kasap, ya ekmekçi veya dürger veya sipahi ola ki bunlar birbiriyle karışır. Ve ayruk sanat ehlinin imkân değildir, ikisi bir yere gele. Amma bu Hindûlar dahi çok tayifedir. Ve her tayifenin kavli ve fiili birbirine benzemez. Ve her bir cinsi ayrı ayrı şerh etsem olmaz. Amma Hindûların dükelinden yeğ ve şefkatli ve onat ve bahadır ve ağır başlı Behremen cinsidir, ya Ravut cinsidir veya Keşran cinsidir. Amma Behremen âkıldır ve Ravut bahadırdur ve Keşran ağır başlıdır. Ve ayruk hüner bulmadım Hindûlarda, yoksa ayıdurdum. Evet karalar cinsinde ayıpsız bir Nûbîdir ve Habeşîdir. Amma Habeşi Nûbi'den yeğdir ki Habeşîleri öğ-

---

1 Efendisinden saklı onun malına hiyanet eder.

2 Sır saklarlar.

3 Duzgun konuşur.

mekte Resul –Hazreti aleyhiselâm– çok hadîs buyuruptur. Üşte her cinsin aybın ve hüneri marifetin beyan ettim.

İmdi geldik, üçüncü şart kul almakta budur kim bilesin bu kul hasta mıdır veya hasta olacak mıdır, bugünden, yarından? Pes nişanlar vardır, bilmek gerek. Zira nişanlar vardır ki taşradan göricek ol nişanları bilinir ki bu kulun içinde hastalık var mıdır veyahut yok mudur veyahut tezde hasta olısar mı,[1] bilinir. İmdi ol nişanları denemek şöyledir ki kulu alacağın vaktin gafil olma. Ve bir denemekle almağa razı olma ki bir bakmada çok güzel olur ki çirkin görünür. Ve çok çirkin olur ki evvel bakmada güzel görünür. Bir bu; ve bir dahi bu ki evvel ya âdemin çehresi yendek bir karar-da kalmaz. Zira bir dem olur ki zişt görünür, bir dem olur ki hûb görünür. Pes dükeli endamını key denemek gereksin, tâ hiçbir aybı sana gizli kalmaya ki çok rençler vardır, henüz belirmemiştir, evet belirse gerek, pes nişanından anın bigiyi bilmek gerek. Ve ol nişanlar budur:

Her kaçanki göresin aldığın kulun benzi sarıdır, ya inci bigi abbak bezemiştir ve dudağı tepsermiştir ve gözleri kızarmıştır ve çukura düşmüştür, delildir ki ol kulda bevasir renci vardır. Ve eğer göz kapağı dayim şişik görünürse istiska nişanıdır ve gözleri kızıl olsa ve alnı damarları dolu olsa malihulya nişanıdır. Ve burununun kemürdeki eğri olsa ve yamru yumru görünse delildir ki burnunda bevasir vardır. Ve eğer başın açıcak saçı rengi gayet kara görünse ve oyum oyum karalığı ortacık görünse delildir ki saçını boyayıptırlar. Ve eğer göresin ki düğün olmayacak yerde düğün vardır, ya kına urunmayacak yerde kına urmuşlardır, delildir ki ol düğün yeri dahi ve ol kına yeri dahi barastır. Ve dudağı tepsermiş olsa ve gözünün ağı sararmış olsa yerekana delildir. Andan gerü kullarına de kim alıncak[2] kulu yatursunlar ve böğrü ucun, ya karnın ve kasığın el ile bassınlar, eğer kocunur, ya ağrır yeri varsa malûmdur ki ya yüreği ağrır veya dalağı vardır.

Pes çün gizli illetlerini denedik, vaciptir aşikâre olan ayıplarını dahi aramak gereksin. Mesela görmek gerektir: Ağzı yiyir mi? Ve ya burnu koku bulur mu? Yahut nasırlanmış sivilci var mıdır, burnunda? Veya kulağı işidir mi, yoksa sağır mıdır? Veya söz ki söyler, süst müdür, yoksa kavi midir? Veya tez tez söylegen midir, yoksa kekeç mi ve dili peltek midir, yoksa revan mıdır? Ve yürürken aksak mıdır, ya değil midir? Ve bentgüşalarında yuğunu yumrusu var mıdır,[3] ya yok mudur? Ve dişleri di-

---

[1] Veyahut tez zamanda hasta olacak mıdır?

[2] Ondan sonra alınca.

[3] Mafsallarında şiş bez veya ur var mıdır?

bi berk midir, yoksa gençsek midir? Pes bu dediğimiz nişanları hep dene. Andan al, ta ki bazar bilmiş imiş deyip sana ta'netmesinler.

Eyle olsa çün bu nişanların bildin ve gördün ki alacağın kul, ya karavaş tendürüsttür, al. Ve lâkin salih kişiden al, müfsit kişiden alma. Zira salih kişinin perverişin yiyen eyi olur ve müfsit kişinin perverişin yiyen hem müfsit olur. Pes eyi kişiden al kulu, ta ki evinde eyi ola ve kulluk ede. Ve yavuz kişiden alma, ta ki evinde yavuzluk etmeye. Andan sonra eğer acemi kul almağa imkân olursa cehdeyle acemi alagör. Dil öğrenmişin alma ki acemi kulu kendi huyuna öğretmek kenezdir, dili öğrenmiştense.

Andan sonra şehvet galip olup mahbup arzuladığın vakit kul veya karavaş satın alma, ta ki ol şehvet galebesin kendüzünden defetmeyince. Yani birkaç kez cimâ edip şehvet arzusunu defetmeyince kul veya karavaş satın alma ki şehvet galebeliğinden ol demde çirkin dahi güzel görünür. Pes ol şehveti sakin eyle, andan kul veya karavaş almağa meşgul ol, ta ki güzel midir, çirkin midir, seçesin.

Ve andan gerü bir kul ki besledikleri yerde naz ile beslenmiş ola, anı satın alma. Zira ki eğer sen dahi anı bin naz ile besleyesin, hiç sana minneti olmaya. Zira ki izz ü nazı ayruk yerde dahi görüptür.

Ve eğer hor tutup yeynilersen ya kaçar veya sat beni der. Veyahut seni gönülden düşman edinir. Pes kulu bir evden al ki zahmetle, meşakkatle, cefa ile beslemişler ola. Ta ki senden azacık rahat görürse hoşnut ola ve seni seve. Ve vaktehada kullarına azdan ve çoktan akçaçuk bağışla ve yendek reva görme ki dayim muhtaç geçeler. Zira ol dem ki muhtaç olalar, nâçar akçecik istemeğe yüz tutarlar. Ya tabiilik ederler veya uğruluk veya rospuluk ederler. Anlar eyle edicek kıyas et, efendisinin adı ne olur.

Ve andan sonra eğer gücün yeterse kulun kıymetlisin al ki her nesnenin kadri kıymeti gevherine göre olur. Anın ki gevheri paktir, lâ'l taşı bigi kıymetli olur. Ve gevheri arı olmayan çay taşı bigi kıymetsiz olur. Pes kulun kıymetlisin, yani gevheri, pakini al. Ve andan sonra kapıdan kapıya satılıp çok efendi gören kulu alma ki ulular iki nesneyi, beğenmeyiptürüler. Bir, çok ere varmış avrat ve bir, çok efendi görmüş kulu. Pes alırsan kapular gezmediğin al; yüzü gözü açılmamış, sabahlısın al.

Ve her vakit ki bir kulun satılmak isteye, tizlik edip satmazam deme. Filhal anı satmak ardınca ol. Zira bir avrat ki ciddile dura, talâk isteye ve bir kul ki satılmak isteye, ikisinin dahi durduğundan kimse berhordar olmaz. Ve gönül ferahlığın bulmaz.

Andan gerü fayidesiz kulu ve kullukçuyu katına cem'eyle ki fayidesiz olan kulun ve kullukçunun azlığı ikinci baylıktır demişlerdir. Pes kulu ve kullukçuyu kulluğun kadarınca besle. Yani kulluğun az ise ol kadar da hizmetkâr besleme ki rızkın telef

ola ve sen zahmet çekesin. Ve eğer kulluğun çok ise az hizmetkâr tutma ki kulluk etmek ağırlığından kaçmaya.

Andan gerü hizmetkârlarını halli halince, miktarınca hoş tut, ta ki senden halka şikâyet etmeyeler. Zira ki kullukçu aç olsa, ağasını şikâyet ile bednam eder. Andan ki iki kullukçun ola ve aç tutasın; bir olsun, tek tok olsun ki bir tok olan kullukçu yeğ kulluk eder iki aç kullukçudan.

Ve andan gerü koma ki kulun ve karavaşın sarayında birbiriyle karındaş okuşa. Zira kulların birbiriyle kardaş okuşsa veya karavaşların birbiriyle kızkardeş okuşsa eyi değildir. Zira birbirine râzdar olurlar ve aralarında ulu işler kopar.

Andan gerü kuluna veya kullukçuna bir kulluk buyur ki anlar ol kulluğu bitirmek elinden gelir ola. Ve ol işi buyurma ki anlar başaramadığı ucundan buyruğun sıyalar. İmdi her bir nesnenin yollu yolun bilmekte araste ol. Ta ki cümle düzgün ehlinden senin düzenin yeğ ola. Ve kulun onatı oldur ki ata ve ana ve kardaş hemen efendisini bile. Ve şol halayık ve kul ki halayıkçıdan hoşnut ola, anın bigi kul alma, zira kul halayıkçıdan şöyle korkmak gerektir ki eşek acemi nalbattan korkar bigi. Ve her kul ki olur olmaz vakitte beni sat diye ve alındığın ve satıldığın kendüye ayıp bilmeye, yani elikmeye, hiç anı satmaktan artuk nesneye gönül bağlama ki anın bigiden salâh gelmez olur. Tez anı giderip değişmek ardınca ol, bu resme ki andurdum.

YİRMİ DÖRDÜNCÜ BAP

EV YA KÖY YA BAĞ NİCE OLICAK ALALAR, ANI BEYAN EDER

Ey oğul şöyle bilmiş ol ki, eğer ev veyahut yer her ne ki milkliğe alayım dersen gerektir ki her neyi alasın kesatlığı vaktinde al ve revayiçliği vaktinde sat, eğer satarsan. Yani eğer mülk alırsan ucuzluğu vaktinde al ve eğer satarsan kız olıcak sat ki kişi assısın gözlemek ayıp değildir. Pes sen dahi assını gözle. Ayıp sanma ki Farsice ayı-duptururlar ki "Nan bibayed hamîd er bihâhî hırîd," yani ekmekli gerektir aldığın nesne; zira her ne ki alasın fayidesini tâyin bilmeyince almamak gerek.[1] Pes assını gözlemekten gafil olma ki Arabî ayıdıptururlar: "et-tâyinü nısfu't-ticare," yani bir nesneyi alırken assısı varını tâyin bilmek yarı bezirgânlıktır, demişler. İmdi her ne alırsan assıyı ve ziyanı miktarınca al ki az assı bilmeyen çok ziyan eder ve çok ziyan eden tez yoksul olur. Pes eğer dilersen ki çok assı umduğundan ziyan edip yoksul olmayasın, hasut ve tamakâr olma. Ve dükeli işte sabur ol, ivecek olma ki sabretmek ikinci âkıllıktır, demişler. Yani bir kişinin ne denli aklı olsa ve bir işini sabırla işlese bir ol kadar dahi aklı ziyade olur, derler.

Andan gerü her işte kendi mesalihinden gafil olma ki gafillik ikinci ahmaklıktır, derler. Yani gafil olan kişi ne denli akılsızsa bir ol kadar dahi ahmaklığı ve akılsızlığı artar.

Andan gerü her işlerde usan olma ki usanlık ikinci cahilliktir. Ve eğer özüne iş ve güç bağlana, tez yine işini açmağa dürüş. Pes sabreyle, tâ işin salâhı yüz gösterince, zira ki hiçbir iş iveceklikle eyi olmaz.

Geldik imdi çün almak satmak demine eriştik. Eğer ev almak istesen bir mahalde satın al ki ol mahallenin halkı eyi kişiler ola ve andan sonra ev ki alırsan şehrin ortasında al, ucra yerde alma. Ve andan gerü evvel komşusun gör, andan evin al ki "elcâr sümme'd-dar," yani evvel komşu, andan ev demişlerdir. Ve andan gerü bir mahallede ki seyyitler ola veya danişmentler veya beyler, ya saray hadimleri ola, ol mahallede sen ev alma, sen bir mahallede ev al ki ol mahallede senden ulu kişi olmaya.

---

[1] Çunkü ne alsan faydasını bilmeyince almamak gerek.

Amma cehdeyle ki evvel bir salih komşu bulasın ve andan evi beğenip alasın. Ve çünki ev aldın, komşuna katı hürmet eyle ki hürmeti ve eyliği evvel komşuya etmek haktır, ayruklardan ise, demişlerdir. Ve ol mahalle halkıyla eyi dirlik diril, sayrularını soravar ve ölüsü olana taziyet ver ve cenaze ile bile var. Komşulukta bir iş ve güç olsa sen dahi ol komşunun işine muvafakat eyle, yani eğer komşuna bir sevinecek iş vâki olursa sen dahi bile sevin ve eğer yerinecek iş ise sen dahi bile yerin. Ve gücün yettiğince komşuna bahşişler viribi, yiyecek bigi, giyecek bigi. Zira sen komşularınla böyle dirilicek ol mahallenin ulusu sen olursun. Ve komşu oğlancığın göricek öp ve okşa. Ve mahallenin pirlerini ağırla, hürmet et. Ve ol mahalle mescidine cemaatle bile var. Ve imamı ağırla ve ramazan ayında çerağ veya mum göndermekte taksirlik etmegil. Halk dükeli bir yolu gözler ki anlar dahi ol yoldan gözlemişler olalar. Yani sen halka eyilikle yol göstersen sana dahi ol eyilik yolundan gelirler. Ve yavuzluk ile gösterirsen halk dahi yavuzluk yolundan varırlar. Pes etmeyecek işi etme ve söylemeyecek sözü söyleme; her kim olmayacak iş işleye, görmeğe yaramaz hâller göre; her kim söylemeğe yaramaz söz söyleye, işitmeğe yaramaz sözler işide.

Geldik imdi ey oğul eğer bir şehirde yerleneyim, vatan tutayım dersen, gücün yettiğince cehdeyle ki ulu şehristanlarda yerlenesin, vatan tutasın. Amma anın bigi şehir ola ki sana yaraya, yani havası tabiatına yarar ola.

Ve evi şöyle al ki damı dükeli damlardan yüksek ola, ta ki halkın nazarı üzerine düşmeye.[1] Amma sen dahi gözünün zahmetini halkın üzerinden gider. Yani sen dahi komşu avlusuna bakacak koma, ta ki incinmeyeler. Üşte ev almak vasfı budur ki şerhettim.

Geldik imdi köy almağa: Ey oğul, eğer köy alırsan madensiz ve komşusuz köy alma. Yani odunlu olsa ve bir şehre komşu olsa ol köyü al, yoksa alma. Ve her köy ki alırsın, ucuzluk olan yıllarda al. Ve mademki mirashâyeler içinde kısmet olmuş, şüphesiz köy bulursan al, şüpheli köyü alma. Zira köy oldur ki ol köyde muhatara olmaya. Andan gerü çünki köy aldın. Dayim anı imaret etmek teşvişinde olmak gereksin; yeni imaret edersen yeni hâsıl götüresin.[2] Elbette köyün ve yerin imaretine dürüş, dinlenme. Zira ki köy hâsılla azizdir. Eğer hâsılsız olursa köy, yazı ve yabanı ekinin farzeyle kim ekincinin kıymeti ekinlikledir ve ekinliğin kıymeti hâsıl iledir ve hâsıl imaretle ele girer. Viraneden hâsıl gelmez, Vallahu a'lem.

---

[1] Halkın gözu altında olmayasın; elin gozu evinin içinde olmasın.

[2] Yeniden işlersen yeni mahsul kaldırırsın.

YİRMİ BEŞİNCİ BAP

AT ALMAKTA NİCE AT ALA Kİ İYİ OLA VE ALDANMAYA, ANI BEYAN EDER

Ey oğul, eğer at alırsan hazır ol ki aldanmayasın; gevheri atın ve âdemin birdir ki eyi ata ve eyi âdeme ne denli çok baha verirsen götürür. Şöyle ki yaramaz atı ve yaramaz âdemi ne denli yerersen yermeğe yarar. Ve hakîmler aydıptururlar ki âlem, âdemle kayimdir ve âdem hayvanla kayimdir. Ve hayvanın yeğreği attır ki nisbeti atın ululuktandır. Yani bir kişinin atı olsa ve bir kişinin olmasa, halk gözüne ol atı olan ulu görünür. Pes malûm oldu ki birinin ululuğu at nisbetinden imiş. Ve hem aydıptururlar ki sen atını ve donunu hoş tut ta ki atın ve donun seni hoş tuta. Amma atın eyisin ve yavuzun bilmek müşkildir, âdemin eyisin ve yavuzun bilmektense. Zira ki âdemi bilmek dâvasına bir mâna vardır: Sözü, kelecisi, oturması ve durması, işi gücü, dirliği ve aklı ve kifayeti ve ilmi ve marifeti, ha bu mânalardan âdem bilinmeğe yarar ki eyi midir, yoksa yatlı mıdır? Amma atın üstüne binip denemekten artuk nesneyle bilinmez, tâ hünerinden sana mâna görününce.[1] Evvel alacağın atın çehresine bak ki eğer hünerin bilmekte yanılırsan bari güzelliğin ve çirkinliğin bilmekte yanılma ki sureti gökçek atın çoğu hünerli olur, eyi olur. Ve çirkin olan atın hüneri az olur ve yaramazdır. Pes atın gökçekliğine ve iyiliğine nişan şöyledir ki *Baytarnâme*'nin[2] üstatları demişlerdir ki atın gerektir ki dişleri ince ola, düz ola ve dahi yukarı dudağından aşağı dudağı uzun ola, yani aşağı dudağı sarkık ola. Ve burnu yüce ola ve ken ve çekilmiş ola. Ve alnı yassı ola ve kulağı düzü sırsıl ola. Ve kulağı uzun ola. Ve boynu karışık, yuğunlu inceli ola, yani boğazından yanı ince ve göğsünden yanı yuğun ola. Ve kolan yeri ince ola ve hurdaları yuğun ola, inciği yuğun ola, bileğinden kısacık ola. Ve yelesi kısacık ve yufkacık ola, kaba olmaya. Ve duynakları kara ola ve uzun ola. Ve ökçesi değirmi ola. Ve arkası yufka ola ve böğrü kiçi ola; ve elinin ve ayağının arası ken ve açuk ola ve kuyruğu ince ve hayası ve derisi kara ola; gözü ve kirpiği dahi kara ola. Ve yürürken yavaş ola, ürkek olmaya. Ve hurdegâhları sığanmış ola, yani hur-

[1] At, ustune binip de hunerinden sana bir mana gosterinceye kadar, denemeden başka bir şeyle bilinmez.

[2] Baytarlığa ait kıtaplara verilen genel bir isim olup, bu konuda en çok Araplar yazmıştır.

dası tüylü olmaya. Ve sağrısı yassı ola, yani ken ola. Ve budunun iç yüzü dolu etli ola. Şöyle ki budunun iç yüzü eti birbirine bitişmiş bigi görüne. Ve çünki üzerine binen kişi hareket ede, gerektir at ol erin hareketinden agâh ola, duya. Bu dediğim nişanlar gerektir, dükelisi elbette bir atta buluna, ta ki ol atın hünerine hiç kimse bahane bulmaya.

Geldik imdi ol hüner nişanları ki kimi atta olup kimisinde olmaya, ol atın tüyü renginden dahi bilinir. Yani nice tülü at ola ki[1] hünerli ola, nice tülü at ola ki hünersiz ola. Pes bilmiş ol ki kümeyt hurmayi doru attır ki eyidir. Ve hem ıssıya doyar ve sovuğa doyar. Ve katı bütün zahmete katlanır. Amma çerme eğri ata derler,[2] katı zayıf ve süst olur. Beli eğri, hayası, derisi ve budu arası tâ kuyruğu dibine varınca ve duynağı ve eli ve ayağı ve yelesi ve kuyruğu hep kara olursa eğri at dahi bu nişanlı ola eyidir. Velî zerde ki al attır, hem egir cinsindendür, süst olur. Evet, anın dahi eyiliği nişanı budur ki gayet al ola. Ve eğer atın neresi kara ise al atın dahi ol araları hep kara ola. Yani eli ve ayağı ve duynağı ve yelesi ve kuyruğu hep kara olsa eyidir. Amma semend, kurt kula attır. Gerektir ki kula atın gözü kızıl ola, eyidir. Ve gülgûn bir attır ki yekrenk ola, baştan ayağa değin; baksan ayruk türlü renk karışıp alaca ve bulaca görünmeye. Meğer duynağı kara ola. Ancak ethem kara ata derler, iyidir. Amma gözü kızıl olmaya. Boz hemen boz attır, eyisi az bulunur. Abraş, alaca attır, çoğu yaramaz olur, hâssa ki gözü ve hayası ve duynağı ağ ola. Amma dîzе, demirkırı attır. Gayet eyidir. Hâssa bunun dahi eli ve ayağı ve duynağı ve yelesi ve kuyruğu kara ola. Velî eblak ki alaca attır, öğmeli değildir. Zira eyisi az bulunur.

Imdi çün atların hünerleri nişanların bildin, ayıpların dahi bilmek gereksin ki atta ayıp çoktur. Amma ayıp olur ki atın hünerlerine ziyan eder, yani anın bigi ayıp olsa atta iş vermez olur. Ve bir nice ayıp olur ki atta olıcak şomdur. Ve ıssın öldürücüdür. Amma bu ayıp illetlü atlarda ki olur, kimisin gidermek kabil olur. Zira ki kabil-i ilâç olur. Ve kimisin gidermek olmaz, kabil-i ilâç değildir. Pes her aybın ve her illetin bir adı vardır. Şöyle ki her birini ansam gerektir.

Şöyle bilmiş ol ey oğul, bir at kısrak görüp ülpünü sarkıda ve kişnemeye ayıptır. Ve a'şâ, yani şeb-gûr ola, gecede gözü görmeye, yaramazdır. Nişanı budur ki gece bindiğin vaktin ayruk atlar ürktüğü nesnelerden ol ürkmeye. Ve hem ne denli yaramaz yere sürsen varır ve hiç bakmaz. Ve atın sağırı dahi eyi değildir. Ve nişanı oldur ki ne denli ayruk atlar kişneye, bu cevap verip kişnemeye. Ve dayim kulağı ensesine

---

[1] Nasıl tuylu, hangi renkte tuyu olan at olmalı ki.

[2] Çerme aslında kır at demektir.

düşmüş ola. Ve solak at yaramazdır ve hatalıdır. Yani çok sürçeğen olur. Nişanı oldur ki çün bir kapıdan içeri çekesin, evvel sol ayağın içeri basar. Andan a'meş at yaramazdır, yani gündüz görmez, gece görür ve nişanı oldur ki gözünün bebeği kara ola, gökçül görüne ve dayim gözü açık ola. Kirpiklerin birbirine yumcultamaya. Ve bu ayıp vakit olur ki atın bir gözünde olur, yani at olsa ki gündüz görmeyen bir gözü ola, bunun bigi ata ahvel derler. Eğerçi zâhirde, yani aşikâre ayıptır ve lâkin Arap ve Acem simsarları ittifak ediptürürler ki ahvel at mübarek kademli olur. Ve hem şöyle işittim düldül dahi ahveldi, derler. Ve ercel at oldur ki iki kıç ayakları tâ sinirine değin duynakları bile ak ola, gayet şomdur. Ol sebepten Türk birbirine ercel diye söğerler. Yani ol ercel atın şomluğu meşhurdur. Amma Türk ercel diyemez, eçel derler. Ve asam at oldur ki ön iki dizine değin duynağı bile ağ ola. Bu dahi şomdur. Ve çakır gözlü at, iki gözü bile çakırsa yavuz değil. Eğer bir gözü çakırsa yavuzdur, hâssa ki sol gözü çakır ola. Ve ağrep oldur ki gözünün yarısı ve hem kirpikleri ak ola. Bu dahi eyi değildir. Ve boz at hem yaramazdır. Ve akved at oldur ki boynu doğru ola, sağa ve sola boynu bükülmeye, bunun bigi at dahi yaramazdır. Zira çamurda bunun bigi atı kişi kolayına döndüremez. Eğer doğrusuna çukur dahi olursa dosdoğru olur, dahi gider. Pes gayet yaramazdır. Andan gerü gej-pây, yani eğri ayaklı at yaramazdır ki Farsice ana keman-pây, yani yay ayaklı derler. Çok düşeğen olur, yaramazlığına sebep oldur. Ve ekla' at oldur ki yelesi yoluk ola. Bu dahi yaramaz attır. Ve mukahva' at oldur ki tabanı altında nal kıranları durduğu yeri yonucak kireç bigi ufak ufak döküle. Eğer iki ayağında olursa şom olmaya. Amma bir ayak ise şomdur. Ve esdef oldur ki duynağının üstü katmer katmer, yiv yiv ola, bunun bigi ata ahnak dahi derler. Pes bu dahi yaramazdır. Ve ol atın ki önü kıçından uzun ola veyahut kıçı önünden uzun ola, bunun bigi at inişte ve yokuşta yaramazdır. Bu düzene olan atın adı efraktır. Ve a'zel, yani eğri kuyruklu ata derler. Bu dahi yaramazdır. Hâssa ki kuyruğunun eğrisi binitden yana ola,[1] eyi değildir. Ve ekşef at oldur ki dayim ülpü açık ola, içeri çekmeye. Bu dahi yaramazdır ve beli gevşekliğine delildir. Ve seg-düm it kuyruklu attır, ol dahi yaramazdır. Ve efhaç at oldur ki yürüdüğü vaktin kıçın önü yerine yetirmeye, eyle olsa ol dahi yaramazdır. Ve esbak oldur ki kıçın önüne yetürür ola, bu dahi yaramazdır. Ve bunun bigi atın dayim gerektir ki aksadığı gitmeye,[2] yani her çaptuklarınca ol aksasa gerektir. Bunun bigi olan at oldur ki bentgüşalarında bez olur ki ol bez bentgüşası içinde yumurlanıptur, at ol sebepten adımın endaze ile alamaz, aşırı

[1] Hele kuyruğunun eğrisi binisinden tarafa olursa.

[2] Böyle bir atın aksaklığı hiç geçmese gerek.

atar ve yatalar. Ve harun at, yani tevsen at yaramazdır, âdem üzerine binmeğe yaramaz. Zira başı katıdır. Ve belinleğen ve kaçgan ve kişnegen ve dişlegen ve depegen ve terslegen, yiylegen: Üşte harun atın hünerleri budur. Pes bunun bigi hünerli attan gerü yürümek gerek. Ve ülpün her dem sarkıdan at dahi eyi değildir. Ve zağ gözlü at dahi eyi değildir. Bu gözlü at gecede göregen olmaz. Buna münasip

HİKÂYET. Şöyle işittim. Ahmet Ferikun derlerdi, bir bey vardı. Bir gün nevruz zevkin ederdi. Meğer yundun güdenlerin birisi bu beyin katına nevruz kutlulamağa geldi ve ayıttı:

– Ey beğim, sana nevruz kutlulamağa armağan getirmedim. İllâ bir hoş muştuluk haberin getirdim ki armağandan yeğdir. Ahmet Ferikun ayıttı:

– Nice muştuluk getirdin? Ol kişi ayıttı:

– Dün gece yuntlarından bin erkek kulun doğdu, hep zağ gözlüler. Ahmet Ferikun buyurdu, ol kişiyi aşağı aldılar ve yüz ağaç urdular. Ve ayıttı:

– Görün bana bin şeb-gûr atın doğdu diye muştular, dedi.

İmdi çünki atın ayıbı ve hüneri ve eyisi ve yatlısı faslını bildin. Pes atın rençlerinden dahi haberdar ol ki her rencin bir adı vardır. Ol adlar budur:

İntişap[1] ve ki'âb ve dahaş ve müşeş[2] ve arn[3] ve şukak[4] ve humre[5] ve kama[6] ve na-

---

1 Bu kelime intisap (Türkçesi: Duğluca) olacaktır. Atın boynu doğrulur, ağaç gibi olur, eğilmez ve tutmaz ve aşağı yere erişmez.

2 Atın baldırının şişmesi ve yumrulanması. Davarın kolunda muhre (devenin göğüs ortasında olan kemik) gibi hacmi olup, kemik kadar berk olmayan nesnenin sivrilip çıkması.

3 Bıcılgan dedikleri illete denir ki, yuk ve binek hayvanlarının ayaklarının arkasında zuhur eylemekle tuyleri gidip çatlaklar ve yaralar peyda olur. Bir rivayete gore at kısmının bilekçelerinde çıkan bir tür nasırdır. Bu at kısmının inciğinde olan muhre olacaktır (Kamus Tercumesi).

4 Yuk ve binek hayvanlarına mahsus bir hastalık adıdır ki, bilekler yer yer çatlayıp yarılır, sonra bu bıcılgan dedikleri hastalık olur. Atın ayağının yarılması hastalığı.

5 At kısmı arpayı çok yediği için arpalamak, bir rivayete gore ağzının kokusu bozulmak manasındadır ki, tohma olmaktan, yani patlayacak kadar yemekten olur (Kamus Tercumesi).

6 Gozde ve kirpik dibinde çıkan kuçuk sivilcelere denir. Bir rivayete göre goz pınarı fasit olmakla kıpkızıl olmak yahut goz pınarının eti şişip gomgok olmak yahut göze ameş (gözun zaman zaman yaşının akıp gormesinin zayıflaması manasında) ârız olarak nuru fersiz ve zayıf olmaktır (Kamus Tercumesi).

sûr[1] ve cüzam[2] ve baras[3] ve cered[4] ve nemle[5] ve melâh[6] ve nefha ve irtiaş[7] ve saratan[8] ve fıtık[9] ve miktaf[10] ve su'al[11] ve rahsa[12] ve kurre ve ıdâd[13] ve kufâs[14] ve maal. İşte adların dedim, eğer her birinin şerhin söyleyim söz uzar.

Amma cümle ayıpların ulusu atta karılığıdır ki dükeli ayıpları gidermeğe imkân vardır, amma atın karılığı aybını gidermeğe imkân yoktur. Eğer at alırsan atın böyüğün al yahut orta attan böyücek al, andan sonra sağ iyeğisi bir artuk ola, say, anı al; eğer iki yanı dahi iyeğisinin ol artuğa beraberse değerinden artuğa algıl. Anın bigi atı geçer at az bulunur.

Andan gerü her ne kim satın alırsan dört ayaklıdan, ya emlâkten, ya beher ecnastan ne alırsan şöyle al ki mademki dirisin[15] sana menfaat ere dura. Senden sonra avratına ve oğlanına, vârislerine dahi fayidesi değe ki elbette sana avrat, oğlan gerek olacaktır. Zira ki avrat olmayıcak oğul dahi olmaz. Nitekim Parsî aydur ki:

Mısra:	Tercüme:
Merdrâ behr-i cüft zen bayed.	*Ere çift olmağa gerek avrat. Dahi hem beslemeğine gayret.*

---

1 Hayvanın tüyü kavlayıp düşmek.

2 Miskinlik hastalığı. Bedenin her yerinde yaramaz yaralar ve çıbanlar çıkması.

3 Bedende yer yer beyazlık olması. Türkçesi abraşlık hastalığı.

4 Hayvanın art sinirinin şişkin olması.

5 Yük ve binek hayvanlarının bazılarının tırnağında olan çatlağa denir ki, tüyü nihayet bulduğu yerden tırnağın yonulan yerine varıncaya kadar yarıktır (Kamus Tercümesi).

6 Atın arka ayağındaki [illegible]de olan bir hastalığın adıdır ki, eğrice denir.

7 Sarsaklık hastalığı.

8 Sıraca hastalığı denir ki, davarın bilekçesinde çıkar ve kurutmakla tırnağı dondurur. Eğer atın göğsünde saratan, yani yengeç olsa, alâmeti odur ki, şalgam gibi katı olur, depretmez. Eğer atın dizinde veya kıç ayağın yüzünde olursa çıkarmak kolay olmaz (*Baytarnâme*).

9 Kasık yarığı; kasık yarılması. Atların fazla sıçramasından böğrünün yırtılıp yarılması.

10 Atın kürekleri ucunda olan kemerliğin aralıklarında açıklık olması. Kureğine eyer yahut palan basmakla yağır ve cıdavu olan hayvan.

11 Öksürük hastalığı.

12 Taş dokunduğunda davarın tırnağı içinde çıkan yaraya denir ki, tırnağın içi oyulur.

13 At kısmının ısırgan olması.

14 Davar kısmına mahsus bir hastalık adıdır ki, ayaklarını değnek gibi kurutur.

15 Durduğun müddetçe, yaşadığın sürece.

YİRMİ ALTINCI BAP

AVRAT ALICAK NİCE AVRAT ALA VE NİCE DİRLİK EDE, ANI BEYAN EDER

Şöyle bilmiş ol ey oğul ki, çün avrat aldın, evlendin. Avratına eyi hürmet et. Ve eğer bir aziz nesnen ola, ol aziz nesneni ne ise avratından ve oğlundan tartınma. Velî ol avrattan ki sana doğru ola ve şol oğuldan ki buyruğundan taşra yürümeye ve seni sever ola. Pes anın bigi avrattan ve bunun bigi oğuldan varını tartınmasan yeğ olur. Zira bu bir iştir ki senin elindedir. Ben hod bu mânada bir beyit aydıpdururam.

Parsî şiir:	Tercümesi:
Ferzend çü perverî vü zen çüdarî	*Avrat çün besleye kişi ve oğlu var ola*
Mîdâr aziz tâ nebînî hârî	*Ger tutmasa aziz gerektir ki hâr ola.*

Andan sonra avratin tena'um içinde böyümüşünü al. Amma çünki anın bigi avratın vardır, malından nesne talep etme. Ve dahi avratın gayet gökçeğin talep etme. Zira gökçeğin kim gerekse oynaş tutunmak ister. Eyle olsa avrat gerektir kim ud kirinden yüzü arı ola ve dini dahi arı ola, yani dindar ola ve kezbânû ola ve hem orta yaşlı ve kethüda nakış, ev işin başarıcı ola. Ve kendi helâlin sevici ola. Arı dirlikli[1] ve yüzü sulu[2] ve eteğin saklayıcı ola.[3] Bir avrat kim bu dediklerim gibi ola, yavuz olmaz.

Andan gerü miktarından büyük ve senden muhteşem avrat alma, ta ki zebun olmayasın. Ve eğer bikr kız oğlan bulacak olursan erden kalmış dul avrat alma, ta ki ol kız göçün açа, seni göre ve senin sevginden artuk anın gönlünde sevgi bağlanmaya. Ve hem dükeli erleri sencileyin sana ve ayruk erden tamahını götüre ve arzusu ayruk ere düşmeye. Ve bir avrat ki erden tamahını götüre ve arzusu ayruk ere düşe; ve bir avrat kim kezbânû olmaya, yani evcimen olmaya; ve her dem artukluğu sana dil uzada. Anın bigi avrattan kaça-gör. Zira deyiptürürler ki kethüda er, yani iş başarır er bir çeşmeye benzer ve evcimen avrat bir hendeğe benzer. Çeşme ayağı bigi erin kazandığı akmak gerek ve hendek bigi avrat katında irkilmek gerek. Amma şöyle olma-

---

[1] Hayatı temiz, iyi geçimli.

[2] Yuzu parlak, guzel; şereflı.

[3] Namuslu, ırzını koruyan.

ya ki senin varlığını avrat eli altına ala ve kendi rızkına seni hükümsütmeye.[1] Çünki malına hükmün geçmeye ve avrat eline görümlü olasın. Pes sen avrat olursun ve ol erin olur. Eyle olsa kişi avratına avrat olmak gayretsizlik nişanıdır. Meseldir ki İskender'e ayıttılar: "Kızını Dârâ'nın niçin almağa dilemezsin, gayet hûblardandır?" İskender ayıttı:

– Katı zişt ola ki biz âlem halkının erenlerine galip iken bir avrat bizim üzerimize galebe ede ve yiğitlik göstere. İmdi avrat evcimen gerek ki alasın. Yok ol kiçi kız ola, zira ki avratı ekser ev maslahatın başarmak için almak gerektir. Cimâ için değil; cimâ için bir karavaş dahi satın alsan olur, ki ne düğün gussası ola ve ne harç zahmeti. İmdi gerektir ki aldığın avrat boya yetilmiş, âkıle ola. Atasının ve anasının kethüdalığın ve evcimenliğin görmüş ola. Çün bunun bigi avrat bulasın, almakta taksirlik etme. Cehdeyle, aldığından sonra anı eyi beslemeğe taksirlik etmeyesin. Cehdeyle ki aldığın avrata hiç bap ile günü göstermeyesin.[2] Eğer aldığın avrata günü gösterecek isen pes ol yeğdir ki avrat almayasın. Zira avrata günü göstermek keksiz orospu etmektir, anı.

Andan gerü şöyle bilmiş ol ki avratlar güniyle çok erleri helâk etmişlerdir. Ve hem kendilerin kemter kişinin yoluna feda ederler, hamiyyetlerinden. Ve hiç öldüklerinden korkmaz ve kayırmazlar. Amma çünki avrata günü göstermeyesin ve dükisegî, yani iki türlü kese göstermeyesin, yani günülemek kesesini dolu gösterip harcın kesesini boş göstermeyesin. Ve ol nesne ile ki Hak teâlâ sana vermiştir, anı hoşça tutasın. Pes ol dahi seni atasından ve anasından ve oğlundan yeğrek sever ve artuk şefkat eder. Ve andan yahşi dost sana kimseyi bilme. Yok eğer günü ana gösteresin, bin düşmanın olsa kimseyi andan ulu düşman bilme. Zira yat düşmandan sakınabilirsin, velî andan sakınamazsın.

Andan gerü eğer bikr kız alsan ve eğerçi anınla her gece cimâ etmeye iştiyakın dahi olsa, her gece cimâ etme, ta ki ol yendek halkın âdeti böyledir, sanmasın. Şöyle ki eğer sana bir vakit bir özür hâsıl ola yahut sefer önüne gele, sen gelince bu kız katlanabile. Eğer cimâ'ı her gece âdet edinirsen senden ayrılığı vaktinde ol yine her gece ki er arzu ede, buğur sabretmesi ana güç olur.

Andan gerü avratına hiç bap il yad er yüzünü göstermeği reva görme; eğer bir zişt yüzlü koca dahi olursa. Ve yiğit kullukçun olsa hiç yönden avratın üzerine evine girmeğe yol verme, eğer yalın yüzlü kara habeşî kul ise dahi; meğer ki bir zişt kara yüz-

---

1 Kendi rızkına senin hukmün geçmez olsun.

2 Aldığın kadını hiçbir suretle kıskandırmamaya çalış.

lü habeşî ola. Imdi gayret şartlarını sakla[1] ve gayretsiz eri erenler sağışından sayma. Zira her kimin ki gayreti yoktur, dini yoktur. Niteki demişlerdir: Men lâ gayrete lehu lâ dîne lehu. Pes çünki avratın böyle sakladın ve Hak teâlâ sana eğer oğul verecek olursa pes oğlunu beslemek ve terbiyet etmek kaydın kayırmak gereksin.

[1] Imdı kıskançlık şartlarını gozet.

YİRMİ YEDİNCİ BAP

OĞUL TERBİYETİN VE BESLEMEĞİN BEYAN EDER

Ey oğul, şöyle bilmiş ol ki, eğer senin er oğlun olursa evvel gerektir ki ana bir eyi ad koyasın. Oğlun sercümle haklarından ki ata ana üzerinde vardır, birisi budur ki oğluna bir eyi ad koya. Ve ikinci oldur ki bir uslu ve şefkatli dayeye ısmarlayasın, tâ ulalınca. Çünki ulaldı, gücün yettiğince dernecük edip oğlunu sünnetleyesin. Ve andan sonra Kur'ân'a veresin ta ki okuya, hâfız ola. Yani hocaya ver ta ki Kur'ân'ı ezber edince okuya. Çünki Kur'ân'ı ezber okudu ve dahi büyücek oldu. Buğur anı bir silâhsüvar üstada ver, ta ki silâhsüvarlık öğrene ve bile ki her bir silâha nice iş buyurmak gerek. Yani oku nice atmak gerek, sünüyü nice dürtmek gerek ve kılıç nice urmak gerek ve ata nice binmek gerek, bile. Ve çünki bu hünerleri tamam öğrene ve fariğ ola; gerektir ki oğluna suda yüzmek dahi öğretesin. Şöyle ki ben çünki on yaşar oldum, ey oğul, bizim bir hacibimiz vardı ki ana Ebu Manzar Hacip derlerdi. Silâhsüvarlığı eyi bilirdi. Atam rahmetlik beni ana tapşırdı, ta ki bana at binmek ve sünü oynatmak ve zıpkın atmak ve çevgen ile top urmak ve kement atmak ve dahi her ne ki çabüksüvarlık babı ve erlik erkânı ve erdemi var, bana gösterdi ve öğretti. Pes bir gün Ebu Manzar Hacip padişah katına vardı ve ayıttı:

– Ey hudavendigâr, her ne ki bilirdim silâhsüvarlıktan, hep şehzâdeye öğrettim. İmdi hünkâr buyursun ki irte ava çıkalar, ta ki şehzâde öğrendiği hünerleri şaha arza kıla, göstere. Atam ayıttı:

– Hoş ola.

Pes ertesi ava gittik, her ne ki öğrenmiştim silâhsüvarlık hünerinden, atama gösterdim. Atam ol kişiye hilât geydirdi ve ayıttı ki: "Ey Ebu Manzar her ne ki oğluma öğretmişsin, eyi bilir, oğlum anı. Evet, bu dükelinden yeğrek bir hüner vardır, anı öğretmemişsin." Ebu Manzar ayıttı:

– Ey beyim ol nice hünerdir? Atam ayıttı:

– Bu hünerleri ki sen oğluma öğrettin, gerekli demde eğer kendü edemezse, imkân ola ki ayruk kişi bunun içün ede. Velî ben dediğim hüner oldur ki eğer oğlum ol hüneri bilmese, gerekli demde anı oğlumçün hiç kimse gösteremez. Meğer ki yine kendi göstere ki kendüye mededi ere, ol hünerden. Ebu Manzar ayıttı:

– Ey beyim, imdi ol hüner nice hünerdir, buyurasız. Atam ayıttı:

– Ol dediğim hüner suda yüzmektir, zira ki ayruk kişi kılıç ursa oğlum için, oğlum düşmandan kurtulmağa imkân vardır. Amma yüzmek bilmese ve suya garkolsa ayruk kişi yüzdüğüyle oğlum kurtulmağa imkân olmaz.

Pes vardılar iki cüst ve hünerbent mellâhlar getirdiler ki bana yüzmek öğredeler. Amma benim gönlüm yok idi ki yüzmek öğrenem. Zira ki suya girmekten korkardım. İllâ gerek ve gerekmez[1] beni anlara tapşırdılar, tâ şuna değin ki bana yüzmek öğrettiler. Eğerçi ki gönülden öğrenmezdim, kerihsenip öğrenirdim. Amma eyi öğrendim. Âhır takdir şöyle düştü ki ben Hicaz'a yöneldim. Şam yolundan Dicle'yi geçtik, Musul'a vardık ve Musul'dan öte Şam'a yöneldik. Henüz Musul sınırından çıkmadan harâmîye duş geldik, kafileyi urdular. Filcümle ben soygun ve yalıncak yine Musul'a geldim. Gördüm ki elime gitmeğe hiç çare bilmezem. Nâçar gemiye girdim ve Dicle suyuna, yani Şat ırmağının içinden dik aşağı revan olduk ki Bağdad'a varavuz. Amma bir yer vardır ol Şat ırmağında, katı korkulu girdap ki içine düşen gemi garkolmayınca olmazdı, adına Akbere derlerdi. Pes andan öndin ki Akbere'ye ereler, ol korkulu mühlik girdaptan geçmeğe bir üstat mellâh gerek imiş ki ol girdabın yolunu bile ve onatlık ile geçe. Eyle olsa biz bir nice kişi ki gemide idik, gemimiz ol araya erdi. Ve hem gemicimiz dahi üstat değildi, yolu başaramadı, yanıldı gemimiz girdaba düştü, garkoldu. Biz sercümle yirmi iki kişiden bir ben ve bir pir kişi dahi Basra'dan ve bir dahi benim bir kulum vardı, adı Zeyrek Keykâvus idi – biz üçümüz yüzdük, sudan taşra çıktık, kalanı hep suda boğuldu, helâk oldu. Ol belâdan kurtulduğumdan sonra babamın sevgisi gönlümde ziyade oldu, arttı. Ve anın canı için sadaka verdim ve dua kılmağı artırdım. Ve bildim ki ol aziz pir benim başıma bu işler geleceğin bilirmiş ki yüzmek öğrettirmiş. Eyle olsa pes gerektir ki bunculayın her ne türlü hüner olursa oğluna cümlesin öğredesin. Ta ki atalık hakkın ve şefkat resmin yerine getirmiş olasın, ki âlemde kişi belâdan emin olmaz ve bilmeğe yaramaz ki âdemin başından ne geçecektir. Pes her hüner ki öğrenirsin, bir gün işine yaraya. Pes taksirlik etmemek gerek, öğretecek hünerleri öğretmek gerek.

Ve öğretmekte üstat, oğlunu döğse sovuk şefkat etme,[2] ko döğsünler ki oğlancıklar hüneri, ilmi ve edebi çubukla öğrenirler, yani döğülmek korkusundan öğrenir, ne öğrense; tabiatından değildir. Yani kendi kekiyle öğrenmez. Amma eğer oğlun bir edepsizlik etse ki sen ol edepsizliğine kakısan anı sen döğme. Uş üstadına diyeyim,

---

1 Ancak ister istemez.

2 Lüzumsuz şefkat gösterme.

de, korkut. Ve hem edeplese ustası döğe, edepleye, sen döğme, senden incinip gönlünde sana kin tutmaya. Amma her dem heybet göster durgıl, ta ki seni hor görmeye ve her dem senden korka-dura. Ve akçadan ve altından ve her neden ki arzu edip senden dilese gücün yettiğince andan dilediğin tartınma, ta ki akça arzusu için senin öldüğün istemeye. Ve ekmek ki oğluna yedirirsin, edep ve hüner öğretmen içün yedirmek gerek, bilmiş ol ve oğluna bu ikisin öğretmeğe taksirlik etme. Ve anın kabiliyeti yoktur deme, zira eğer anın kabiliyeti ola, ya olmaya veyahut sen ana gerek edep öğret, gerekse öğretme ki rûzgârı ana nasip olıcak keksiz öğretir. Şöyle ki demişlerdir: Men lem yüeddibuhu validâhu eddebehu'l-leylü ve'n-neharu, yani her kimse ki atası ve anası edeplemeye, geceler ve günler anı öğrede. Yani atasından anasından ayrı düşüp aç kaldığı geceler ve yalıncak kaldığı günler öğrede. Ve hem bu mânayı bir ayruksu ibaretle ayıduptur benim ceddim Şemsü'l-Maâli – Rahmetullah: Men lem yüeddibihu'l-ebevanu, yüeddibuhu'l-melevanu, yani ata ve ana naz ve rahatla edeplemese rüzgâr çok cefa ile keksiz edepleye. Amma sen atalık şartın yerine getir, ol hod Hak teâlâ ne tabiatla ki âleme gönderdi, yine ol tabiatla dirilse gerek. Zira ki halk âdemden vücuda gelicek hulkun ve huyun bile tutagelir.[1] Illâ oğlan iken gücü yetmediğinden ve âcizliğinden huyun ve hulkun aşikâre edemez. Pes ulaldığınca ki teni kuvvetlenir, hulku ve huyu eyi midir, yatlı mıdır, belirip varır. Tâ şuna değin ki tamam kemal bula, çünki tamam kemal buldu, eyiliği dahi, yavuzluğu dahi tamam aşikâre olur. İmdi eğer sana edep ve hüner ve kabiliyyet atandan miras ise sen dahi anı oğluna miras ko, ta ki oğul hakkın ödemiş olasın. Zira ki âdem iki tayifedir: Biri has ve birisi âm. Ol ki hastır, oğlanları içün sonunda koyup gitmeğe edep ve hünerden yeğ nesne yoktur. Ve ol ki âmdır, oğlanlarına miras komağa pişeden yeğ miras yoktur. Amma pişe, muhteşem oğlanlarının işi değildir. Zira ki hüner ayruktur ve pişe ayruktur. Yani hüner yeğdir, pişeden. Mesela bir yerde yirmi terzi olsa, arada kangısı terzilikte hünerbentçe ise kisbi, ol artuk hâsıl eder. Pes hüner yeğliğine delil budur. Amma hakikat yüzünden bakıcak benim katımda pişeden ulu hüner yoktur. Eyle olsa devletli kişiler oğlanlarına bir hünerli pişe öğretseler ve hiç nesne ol pişeden hâsıl etmeseler ayıp değildir, belki hünerdir. Yani hiç nesneye ihtiyaçları yok iken pişe öğrendikleri hünerdir. Zira ki kimse vardır buçuğa gücü yetmez[2] ve pişe dahi öğrenmez, pes hünersizliğine delildir. Eyle olsa kişinin elinde bir pişesi olsa hünerdir ki gerekli demde hüner budağı yemiş vermeyince olmaz. Buna münasip

---

[1] Çunku yoktan var olduğu zaman ahlâkını ve tabiatını beraberinde alıp getirir.

[2] Çünkü yarım işe gücu yetmeyen adam vardır.

HİKÂYET. Şöyle işittim ki Güştasb vatanından ayrı düştü. Bu ayrı düştüğünün sebebin beyan etmeğe kıssası uzundur. Amma maksut oldur ki Güştasb çün vatanından ayrıldı, Rum'a düştü ve Kostantaniyye şehrine geldi, yani İstanbul'a geldi. Velî bilesinde dünyalığından hiç nesnesi yoktu. Ve âr dahi ederdi ki kimseden ekmek dilemeğe. İttifak şöyle düşmüştü ki oğlanlığı çağında atası sarayında demirciler işlediğin görmüştü. Ve anlardan körük çekmeği öğrenmişti. Ve bu dem ki âciz kaldı ve hiç rızk hâsıl kılmağa çaresi kalmadı. Nâçar olıcak bir demirci dükkânına vardı ve ayıttı ki "Ben dahi bu sanattan bilirim." Ol demirci bunu ücrete tuttu. Madâm anda idi, o körük çekmekten dirliğin çıkarırdı ve hiç kimseye ihtiyacı yoktu, tâ ana değin ki vatanına geri döndü. Geri nice döndüğünün sebebi Şahnâme'de işittiğin var ola. Andan sonra Güştasb, iline geldi, buyurdu ki hiçbir muhteşem ulu kişi oğluna pişe öğretmeği ayıp görmeye. Zira çok vakit olur ki çokluk yoldaş ve erlik ve bahadırlık hiç işe yaramaz. Velî müflislik vaktinde bir pişe olsa âdeme bun deminde medet erer. Nitekim Peygamber –aleyhisselâm– buyurur: Es-sınaatü emanün mine'l-fakri, yani pişe kişiyi dervişlik bunundan emin eyler. Pes pişeden her ne ki bilirsen bir gün eksiğine gerek olur. Eyle olsa bir zaman Acem'de bu türe oldu ki dükeli ulu'ların oğlanları pişe bilirlerdi ve hem öğrenmeyi âdet edinmişlerdi öğredirlerdi. Pes pişeden ne ki öğrenebilirsen öğren, bir gün ol öğrendiğin fayidesi sana değecektir.

Amma oğlun çün baliğ oldu, üzerine bak gör, eğer eyi ise ve iş başarmağa ve devletli olmağa meşgul ise anı evermek ardınca ol, avrat alıver, ta ki bu hakkını dahi ödemiş olasın. Amma eğer bilesin ki ev başarmak ve devletli olmak başı yoktur. Anda pes bir Müslümanın kızcağızını belâya salma ki birbiriyle dirilmeyiser,[1] birbirinden inciniserlerdir.[2] Anın bigi olıcak ko, ta ki ulala. Çünki ulaldı, nice bilirse işi kolayın eyle etsin, tek sağlığında ol dahi diri olsun ki sen öldüğünden sonra ana Hak teâlâ nice takdir edip dünyaya gönderdiyse şöyle dirilse gerektir. Üşte oğul hâlini bildirdim. Geldik imdi kızın olsa nice etmek gerektir, anı bildireyim.

FASIL. Ey oğul, eğer kızın olursa anı bir mesture dayeye ısmarla ve eyi besle, tâ ulalınca, çünki ulaldı, bir muallime ver ta ki, Kur'ân okumak ve namaz kılmak ve oruç tutmak ve anı ki elbette bilmek gerek, farzından ve sünnetinden öğrede. Velî yazıcılık öğretmeye, ta ki maksudunu kime dilerse kendi hattiyle anlatmaya. Amma çün tamam büyüdü, becit cehdeyle ki tezrek anı ere veresin ki kızın olmadığı yeğdir, çünki oldu, ya erde gerek ya yerde, demişlerdir. Niteki şeriat beyi Muhammed Mus-

[1] Birbirleriyle geçinemeyecekler.

[2] Birbirlerinden incinecekler.

tafa –aleyhisselâm– buyurur ki defnü'l-benati mine'l-mekrümati, yani kız ayalleri defnetmek ya er koynunda ya yer koynunda sercümle hürmetli işlerden birisidir. Amma ne denli ki kızın evindedir, andan dayim şefkatin nazarın eksik etme. Zira ki kız ayaller atasının ve anasının esiri olurlar. Er oğlan bigi olmazlar. Zira ki ata oğlunu hoş tutmayıcak bir işe talep edebilir ki anın ucundan dirliğin çıkara, amma kız çaresizdir. Pes elindeki varından, evvel kızının cihazına harceyle ve anın işini tamam et. Dahi anı biregünün boynuna sara-ko, ta ki kız kaygısından kurtulasın. Amma eğer kız er görmedik bikr ise sen dahi bir güveyi bul ki ol avrat görmemiş ola. Şöyle ki kız gözün açar, ol eri görür, ol dahi gözün açа, bu avratı göre. Eyle olsa avrat şöyle ki erinin sevgisini gönlünde bağlar, er dahi avratının aşkını gönlünde şöyle bağlar. Buna münasip

HİKÂYET. Şöyle işittim ki Yezdücürd'ün ki Acem melikidir, bir kızı vardı, adına Şührebânû derlerdi. Meğer gaziler anı esir ettiler, Arap kavmi Medine'ye getirdiler. Emirülmüminin Ömer –Radıyallahu anh– buyurdu ki Şührebânû'yu satalar, çünki anı mezada ilettiler, dahi emirülmüminin Ali –Kerremallahu veche–[1] bu hadîsi okudu. Kale en-Nebiy –aleyhisselâm– Leyse'l-bey'a alâ ebnai'l-mülûk, yani ulu padişahlar ayalleri esir olıcak satmak olmaz. Çünki Ali –kerremallahu vechehu– bu haberi verdi Şührebânû'nun üzerinden satu avazesi götürüldü. Ve anı Selman Farisî'nin –Rahmetullahi aleyh– evine ilettiler, ta ki bir ere vereler. Pes Şührebânû'ya, ayıttılar: "Seni ere vermek dilerler, sen kime razı olursun?" dediler. Şührebânû ayıttı: "Tâ ben eri görüp beğenmeyince kimsenin avratı olmazam. Eğer dilerseniz ben bir deriçede oturayım ve Arap ululuları bir bir benim önümden geçsinler, kangısın ki beğenem, benim erim ol olsun." Hem eyle ettiler. Yine Selman evinde deriçede oturdu. Ve Selman Farisî önünde oturdu ve ol gelen kavmi tarif ederdi ki bu filândır ve ol filândır ve Şührebânû her birini denerdi, ta ki emirülmüminin Ömer –Radiyallahu anh– geldi ve geçti. Şührebânû sordu ki bu kimdir. Selman ayıttı: "Ömer ibn el-Hattâb'dır – Radiyallahu anh" Şührebânû ayıttı: "Muhteşem kişi, velî pirdir." Emirülmüminin Ali – Keremallahu vechehu– geldi ve geçti. Sordu ki "Bu dahi kimdir?" Selman ayıttı:

– Resulün ammisi oğlu Ali ibn Ebî Talib'dir. Şührebânû ayıttı:

– Katı ulu kişi ve muhteşem erdir ve tamam benim lâyıkımdır. Amma ol cihanda Fatıma'dan utanırım, dedi. Bundan sonra Hasan ibn Ali geçti –Radiyallahu anh– sordu ki "Bu kimdir?" Selman ayıttı ki "Bu Hasan ibn Ali'dir." Şührebânû ayıttı:

---

[1] Tanrı yüzünü ak etsin.

– Bu dahi bana lâyıktır, amma çok avrat nikâh ediptürür. Andan sonra Hüseyin ibn Ali –Radiyallahu anh– geçti. Sordu ki "Bu dahi kim dir?" Selman ayıttı:

– Bu Hüseyin ibn Ali'dir. Şührebânû ayıttı:

– Hiç avrat almış mıdır? Selman ayıttı ki "Yok!" Şührebânû ayıttı: "Benim erim gerektir bu ola. Zira ki er görmemiş avrata avrat görmemiş er gerektir, ki ne ben er görmüşüm ve ne ol avrat."

Filcümle ey oğul eğer dilersen ki kızın yerinmeye, bir güzel ve gökçek yüzlü güveyi bulmak gereksin, zira ki kız oğlan olsun, gerekse avrat olsun, çirkin ere gönül vermezler ve sevgi bağlamazlar. Pes kızı ki zişt ere vereler, kızın gözü güzel yiğit gözlemek ardınca olur. Eyle olsa sana ve erine dahi bednamlık hâsıl ola ve sonu rüsvaylık olur. Pes güveyi gerek ki yüzü gökçek ola ve dini dahi arı ola ve salih ola. Ve ayaline nafakayı sen bildiğinleyin nice helâl vecihten hâsıl edeceğin bile.[1] Ve andan gerü gerektir ki güveyi senden aşağı ola ve senden ulu kişi olmaya, ta ki ol senin elin altında ola ki hem mal ile ve hem kişilikle ol seninle fahrede ki ben şunun bigi kişinin güveysiyim diye ve sen anınla fahretmeyesin. Yani benim anın bigi bir ulu güveyim vardır demeyesin. Bir bu ve bir dahi güveyi senden aşağırak olmağın fayidesi budur ki senden korkar, katı bütün söz söylemez, kızın rahat olur ve dinç geçer ve hatun bigi dirilir. Pes bunun bigi güveyi eline girse andan çok kalın isteme, kız satıcı olma ki ol kendi mürüvvetin eder, sen dahi elinde varından anın mürüvvetine ivaz ne edersen et, dahi kızı anın boynuna sar ve kurtar özünü bu ulu mihnetten. Ve her bir dostlarına dahi bu öğüdü ver ve farig ol, Vallahu a'lem.

[1] Çoluk çocuğuna nafakasını, senin bildiğin gibi, nasıl helal yüzden elde edeceğini bilsin.

YİRMİ SEKİZİNCİ BAP

DOST TUTUNMAK NİCE OLUR, ANI BEYAN EDER

Şöyle bilmiş ol ey oğul ki, kişi niteki diridir, dostlardan kaçmaz. Zira ki kişi karındaşsız olmak yeğrektir, dostsuz olmaktan. Niteki bir hakîme sordular ki "Karındaş mı yeğdir, yoksa dost mu?" Ol hakîm ayıttı ki: "Karındaş dahi dost olsa yahşiraktır." Pes sen dahi fikreyle dostların işinde ki dostluk yolun nice gözlemek gerek. Bahşiş etse ne resme etmek gerek ve dostla nice kişilik etmek gerek. Zira her kim ki dostları kaydın kayıra, dostlar dahi anın kaydın kayıralar. Ve eğer, ol kayırmasa dostlar dahi kayırmayalar. Pes dost işini fikredip kayırmayan kişiye hiç kimse dost olmaya.

Andan gerü her dem bir dost tutunmağı âdet edin, ta ki dostların çok ola. Zira çok dostlar arasında kişinin çok ayıpları örtülür ve çok hüneri açılır. Eyle olsa kişinin dostu çok gerektir. Amma çünki yeni dost tutasın, eski dostlarından yüzünü döndürme. Yeni dost talep et amma eski dostun dahi dostluğu yerinde dursun, ta ki dayim dostların çok ola. Ve sakın ol dosttan ki seninle dostluğu yarıbuçuk ola. Eğer anın bigi olursa ki seninle dostluğu yarı edeler, sen anlara tamam dostluk göster ve dayim eyilik et ve mizaçlarınca depren. Ve gerek eyi olsun ve gerek yavuz, her bir işlerinde anlarınla muvafakat eyle. Çünki senden eyilik göreler, buğur tamam gönülden sana dost olalar.

Andan sonra fikreyle, dostlarının dostlarını ki anlar dahi sercümle dostlarındandır. Ve kork ol dosttan ki senin düşmanına dost ola. Zira imkân ola kim, düşmanınla dostluğu senin dostluğundan artuk ola. Eyle olsa seninle yaramazlık etmekten hiç kayırmaya ol düşmanın ucundan. Ve ol dosttan dahi sakın ki senin dostuna düşman ola. Ve ol dosttan dahi sakın ki bahanesiz kime gerekse senden şikâyet ede. Anın bigi kişiden dostluk tamah etme ve cihanda hiç kimseyi ayıpsız sanma.

Amma sen hünerment ol ki hünerment kişilerin aybı az olur. Ve hünersiz kişileri dost edinme ki bihüner dostlardan eyilik gelmez. Ve andan gerü kadeh dostlarını ki seninle şarap ucundan dost oldular, sen anları kendüzüne nedimlerden say, dostlardan sayma ki anlar senden yeğ kadehi severler, kadeh ve süci dostlarıdır, senin dostların değildir.

Ve andan gerü nazar et eyilere ve yavuzlara. Eyilere gönülden dost ol ve yavuzlara dil uciyle, ta ki bu iki tayifeye dahi dostluğun belire. Zira ki kişinin yendek haceti

eyiler katında bulunmaz. Eğer bir yavuz kişi katında hacetin olsa dahi dostluğun sebebiyle hâsıl ola. Eyle olsa yavuzlarla dostluk et. Evet ağduk kişilerle dostluk etme ki onat düşman yeğdir, ağduk dosttan; zira ağduk dost cehl ile bir yaramaz iş ede ki yüz onat düşman akılla etmeye. İmdi dostluğu bir kavîmle et ki hünerment ve görkem ve ahdi bütün ola, ta ki anların hünerinden sana dahi sirayet ede ve sen dahi ol hünerlerle mâruf olasın. Ve yalnızlığı, yaramaz kişinin musahabetinden artuk sevgil. Şöyle demişlerdir ki el-vahdetü hayrün min celisi's-sû.[1]

Şöyle bil ki halk iki nesnesiyle bilmeğe yarar ki dostluğa yarar mı, yoksa yaramaz mı? Bir budur ki iyisinin dostlar nişanı gücü yettiğince nesnesini dostundan tartınmaya. Ve ikinci oldur ki dostunun eli dar olsa ol demde yüzün döndürmeye. Ta kim ol dostu ölse öldüğünden sonra oğlancıklarını ya hısımlarını bula ve anlara dahi her dem eyiliği erişe. Ve ol dostun ziyaretine vara, tehassür ede, dua kıla. Eğerçi ki ol türbe, dostunun türbesi değildir, velî dost kalıbının türbesidir. Yani dostluğa yarayan candır ve ten ol canın kalıbıdır. Pes nitekim can dostluğu içün teni hoş görürdün, ol kalıp yattığı türbeyi dahi hoş gör. Buna münasip

HİKÂYET. Şöyle işittim ki Sokrat Hakîm'e ilhah etti kâfirler; yani becit tuttular ki gel puta tap diye. Ol ayıttı ki: "Tanrı göstermesin, ben âdem düzdüğü nesneye tapam." Eyle olsa tuttular anı puta tapmazsın diye asmağa iletirlerdi. Şagirdlerinden bir bölük halk ağlaşıp yanınca bile giderlerdi. Ayıttılar: "Ey hakîm, üş ölmeğe gönül berkittin[2] bari ayıt seni nerde defnedelim?" Sokrat gülümsedi ve ayıttı: "Eğer beni bulursanız nerde gerekse defnedin," dedi. Yani aranızda ben belli olsam yeğrektir, kuru kalıp yeri belli olmaktansa. İmdi bu kalıbı dahi dostluk şartı içün ana-durgıl. Amma dostlar çokluğuna gönül bağlayıp dostlarım çoktur, deme. Sen sana dost ola-gör ve önünü ve ardını gör. Ve dostlarına itimat edip kendüzünden gafil olma ki eğer bin dostun ola, hiç kimse seni yine senden yeğrek sevmeye. Evet dostlarını genişlikte ve darlıkta dene. Dost oldur kim nimet genişliğinde, horlukta ve hürmette ve darlık deminde, assıda ve ziyanda seninle bile ola. Ve ol dost kî senin düşmanına dost ola, ol dost değildir, sercümle bilişlerdendir. Ve dostlarına hoşnutluk deminde nice isen şikâyetli olduğun vaktin dahi şöyle olmak gereksin. Filcümle dost anı bil ki bilesin seni sever ola; ve dostuna bir nesne öğretme ki sonra düşman olıcak sana ziyan ola ve son peşimanlık assı etmeyiser.[3] Ve eğer derviş isen bay kişileri dost tutunma ve talep dahi

---

[1] Yalnızlık kotu arkadaştan iyidir.

[2] Işte olmeye rıza gösterdin.

[3] Son pişmanlık fayda vermez.

etme, zira dervişleri kimse sevmez, hâssa ki baylar. İmdi dostu kendi miktarınca gör ve kabul et. Ve eğer bay isen ki derviş kişiyi dost edinesin revadır. Amma halkın dostluğuna gönlünü kayim tut ki senin dahi işin halk arasında kayim ola. Ve eğer bir sebeple günahsız bir dostunun gönlü yerinden ırılsa ki senin anda hiç suçun olmasa anın biginin gönlün yerine getirmeğe meşgul olma ki günahsız incinen dostluğa değmez. Ve tamahkâr dosttan ırağ ol ki seninle dostluğu tamah içün eder. Ve kindar kişilerle dost olma ki kin tutmağı öğrenen kişinin hergiz gönlünden kini gitmez olur. Çünki hemişe rencide ola ve kindar; senin dostluğun anın gönlüne nice ola. İmdi çünki dost halini bildin, düşman halinden dahi bilmek gereksin ki düşmanın işi nedir ve hali nicedir, Vallahu a'lem.

YİRMİ DOKUZUNCU BAP

DÜŞMANDAN SAKINMAK TEDBİRİN BEYAN EDER

Ey oğul, cehdet ki kimseye düşman olmayasın. Ve eğer kimse sana düşman olsa korkma ve kayırma. Zira ki düşmanı olmayan kişi sonra düşman tapası olur,[1] demişlerdir. Ve lâkin uğurlayın ve aşikâre düşman işinden gafil olma. Dayim yavuz sanu ile sana mekr ergürmek tedbiri ardıncadır. Sen dahi anın bir lâhza yavuz mekrinden emin olmayasın. Ve düşmanın hâlinden ve mekrinden her dem sora-durgıl, ta ki düşman belâsına ve âfâtına giriftar olmayasın. Ve andan sonra tâ fırsat elvermeyince düşmanlığın aşikâre etme ve düşman üzerine ne denli ululanırsan ululan ve kendüzünü düşmana büyük göster; ne denli düşmüşsen dahi yalımını alçak gösterme ve düşmanın eyice yüz gösterdiğine, ya tatlıcak sözüne aldanıp gönül bağlama ve inanma. Ve eğer düşman sana şeker göstere, sen anı acı nesne san. Ve düşmanın ne denli kiçi olsa sen anı hor görme ve bir zayıfça düşmanına şöyle düşmanlık et ki bir gürbüz düşmanla eder bigi ve ol dahi nedir deyip, usan olma.

HİKÂYET. İşittim ki Horasan'da bir ayyar vardı, katı muhteşem ve eyi kişiydi. Ve meşhur belli er idi, adı Mehlep idi. Bir gün bu ayyar birkaç şagirdleriyle bir mahallede giderdi. Ayağın bir kavun kabının üstüne bastı, ayağı tayındı ve yıkıldı. Dik duru-geldi, yanından bir bıçak çıkardı. Ve ol kavun kabını doğram doğram eyledi. Hizmetkârları ana ayıttı:

– Ey serhenk, bu ululuk ile ve akılla ki sensin, utanmadan bir kavun kabın bıçakla ursun? Mehlep ayıttı ki: "Beni bu kavun kabı düşürdü, ayağım alan düşmanım budur ki kinim almayayın mı?"

Pes düşmanı hor tutmamak gerek, eğerçi ki hor ola. Zira her kim ki düşmanı hor göre, düşman elinde tez hor ola. Amma çünki bir kimse ile düşmanlık edesin, dembedem özünü anın üzerine yeyin bildiğin halde dahi anı halka yavuzlayıp görün ne âcizdir diye hemişe ana söğme ve kimse katında yerip yersime kim ol nesne ile sana

[1] Duşman maskarası olur.

fahrolmayıserdir bu işten. Zira neuzübillâh eğer ol senin üzerine yeyin olursa sana bir ulu âr olur. Ol düşmandan âciz ve fürumande kalasın. Hâssa ki dilden dile düşesin. Görmez misin ki bir padişah çünki biregü ile uğraşa ve fethede. Eğerçi ki ol garîmi bir hiç kimse ola, amma ol fetheden bey içün şairler fetih methin okurlar ve yazıcılar elden ele fetihnâmeler yazarlar. Velî ol nâmede evvel ol sıngın çerinin yiğitliğin söylerler ve atlısın ve yayasın öğerler. Ve bir en kemce yayasın bir arslana benzedirler. Andan sonra aydurlar: Bunun bigi azîm çeri üzerine filân beyin çerisi mansur oldu ve ol çeriyi sıdı dağıttı, derler. Eyle olsa beylerini ululamış olurlar. Ve çerilerinin kuvvetin yâdetmiş olurlar. Eğer evvel ol garîm çerisini öğmeseler ve âciz ve hâr çeriydi, deseler ve yerseler pes bu muzaffer olan padişaha ve çerisine hiç fahrolmazdı. Ha bir âciz ve zayıf çeri sımış ne varmış, derlerdi.

HİKÂYET. Şöyle işittim bir vakit Rey'de bir avrat vardı, melike idi, yani padişahlık ederdi. Ve kendi beylik ettiğine sebep ne idi ki beyan ola. Ve ol avratın lâkabı Seyyide idi. Melikzâde avrat idi. Ve zahide ve kâfiye idi. Ve hem benim atamın ammisi kızı idi ve Fahrü'd-devle'nin avratı idi. Çün Fahrü'd-devle vefat etti. Anın bir küçücük oğlu kaldı, ana Mecdü'd-devle diye lâkab kodular. Ve padişahlık adın ol oğlancığa taktılar. Çünki oğlan ulaldı, nâhalef oldu ve padişahlığa yaramadı. Hemen beylikte anın adı vardı ancak. Yoksa ol gece ve gündüz evde karavaşlarla işretle meşguldü. Velî anası Rey'de Isfahan'a ve temamet Kûbistan'a otuz yıldan az eksik padişahlık sürdü. Ve müdara ile iline yad yağı ayağın bastırmadı. İmdi ey oğul benim maksudum bu kıssada oldur ki senin deden Sultan Mahmud –Rahmetullah– bu Seyyide'ye elçi gönderdi ki şimden gerü hutbeyi gerektir ki benim adıma okudasın ve akça ve altın sikkesini benim adıma urdurasın ve yıldan yıla haracı boynuna alasın. Yoksa varırım, ilini elinden alırım ve seni yok ederim. Çünki elçi geldi ve haberi değirdi. Seyyide ayıttı: "Var Sultan Mahmud'a ayıt ki benim erim Fahrü'd-devle diri iken senden bunun bigi rey gele diye endişe ederdim. Şimdi ki erim vefat buldu. Ve iş benim üzerime düştü, gönlümden bu endişe çıktı ve ayıttım ki Sultan Mahmud ulu padişahtır ve âkıl; ve bilir kim kendü bigi bir adlu padişah mülkten ötürü benim bigi bir avrat cengine gelmek olmaz. Ve lâkin benimle uğraşmağa gelirse Allahu teâlâ bilir ki ben kaçacak değilim. Ve savaşa hazır durmuşum. Andan ötürü ki savaş etmek iki yönden hâli değildir. Elbette iki çerinin biri basılsa gerek. Eğer ben seni, çerini sıyarsam dükeli âleme haber gönderem ki Sultan Mahmud'u sıdım ki ol nice sultanları sımıştır. Ve bana dahi fetihnâme değe ve bana dahi fetih şiirin okuyalar. Ve eğer sen beni sıyarsan ne diyesin. Ben dahi fethettim, bir avratı sıydım diyesin. Eyle olsa bundan sana hiç fahir hâsıl olmaya." Pes bu bir sözle Sultan Mahmud ayruk bu avratın eline kas-

deylemedi.

İmdi bunu anın içün dedim ki düşmandan çok ihtiyat etmek gerektir. Zira ki rüzgâr hâkimlerinin eli halk üzerine uzundur, tez erişir. Pes düşmanın helâkine dürüş, andan önden ki ol senin helâkliğin tedbirine dürüşe. İmdi hiç hal ile düşmandan emin olma, hâssa ki ev düşmanından. Eyle olsa ev düşmanından katı kork ki yad düşman seni evdeki düşman bigi görmez. Zira ki ev düşmanı senin her hâlinden haberdardır. Amma sen anın hâlinden bihabersin. Çünki ev düşmanı senden bir kez korkulu oldu, ayruk anın gönlü sana yavuz sanmaktan hâli olmayısar,[1] her dem hâline nazır ola, gözleye. Velî taşradaki düşman böyle gözlemez ki ev düşmanı gözler. İmdi hiç düşmanla gönülden dostluk eyleme. Velî mecazî dostluğu edegör ki, yani yalandan dostlucak et, kayırmaz. Ola kim ol mecazî dostluğu hakikat dostluğuna ergüre ki çok yalan dostluk edenler sonradan gerçekten dostlar oluptururlar. Çok olupturur ki iki düşmanın arasında eyi dostluk kopuptur. Ve çok olupturur ki iki dostun arasında yavuz düşmanlık kopuptur. Ve bilmiş ol ki düşmana eyilik etmek biçareliğe delildir. Yani düşmanı helâk etmeğe kişi çare bulmasa âciz kalsa nâçar eyilik etmek gerek. Pes cehdeyle, ta ki dostluk düşmanlıkla amihte olmaya. Ve cehdeyle ki dostların çok ola ve düşmanların az ola. Şöyle ki elinden gelse bin dost tutun ve bir düşman tutunma. Zira ki ol bin dostun seni düşmandan saklamağa gafil olurlar, velî ol bir düşman sana yavuz sanmaktan gafil olmaz. Ve halka kendüzünü zebun eyleyip ıssı sovuk zahmetin çekmekten ve halkın yükün götürmekten âret ki olmaz kişinin yükün götürmek kendi, kadrin bilmemektendir. Pes her kişi ki kendinin kadrin bilmeye, malûm olur ki erliğinde noksanı vardır. Ve biregü ki senden güçlü ola, düşmanlık etme. Ve senden zayıf olan düşmanı türlü türlü cevr ile cefaya uğratmayınca dinlenme. Ve lâkin eğer bir düşmanın senden aman dilese ne denli ki katı düşman ola ve sana çok cefa etmişse dahi sen ana aman ver. Ve düşmanın aman dilediğini key ulu nimet yerine gör. Zira ki düşmanın sıngını ve kaçtığı ve öldüğü nice ise aman dilediği dahi hemen eyledir. Amma çünki düşmanı zebun göresin, bir uğurdan emin olup oturma, vaktehâ deneyi-dur. Andan gerü düşman, elinde helâk olduğuna sevinirsen revadır. Amma eğer kendi eceliyle ölse şâd olup sevinme ki sevinmek ol vakit olaydı ki sen dahi ölmeye idin. Eğerçi kim hakîmler deyiptürürler ki kişi düşmanından bir nefes sonra ölse ol ölümü ganimet bilmek gerek. Illâ çün gördün, dükelimiz ölsevüz gerek,[2] pes kimsenin ölümüne şâd olmamak gerek. Nite ki ben de-

---

[1] Artık onun gönlü senin için kotu duşunmekten kalmaz.

[2] Hepimiz olsek gerek.

dim bir beyitte:

Parsî şiir:	Türkî tercümesi:
Çün merk türa nîz bihahed fersud	*Çün ecel sonra seni etse gerek pejmürde*
Ez merk-i kesi çi şâdman bâyed bûd	*Pes kimsenin öldüğüne şâd olmağın fikrin kes*

İmdi bilmiş ol ki kamumuz sefer direzesine yaraklanmışız, sefer direzesinin üstünde yürürüz, yani çulha direzesi ipliktir ve sefer direzesi yoldur. Çün yol üstündeyiz, pes bu yola giren kişiye eyi amelden özge azık götürmek olmaz ki hemin ol yolun azığı eyi ameldir. Nitekim Hak teâlâ buyurur ki tezevvedû fe-inne hayre'z-zadi et-takvâ.[1]

HİKÂYET. Şöyle işittim ki Zülkarneyn ki âlemi dolandı ve cihanı kendüye müsahhar kıldı, geri döndü evine gelmeğe kasdetti. Tanrı'nın emriyle, çünki Damgan'a geldi, vefat etti. Amma ölümü deminde vasiyetinde ayıttı, beni tabuta kon, dahi tabutun yanını delin, bir elimi taşra çıkarın ve avucumu açın; ne yere ki iletesiz, tâ halk göreler, eğerçi ki cihanı hep tuttum bileler, gittiğim vakit uş eli boş giderin. Ve hem anama aydun, eğer dilersen ki revanım senden hoşnut ola, benimçün kaygı yemesin. Ve eğer kaygı yerse bari iki kişi bulmayınca kaygı yemesin. Biri ol ola ki anın bir sevgili kimsesi ölmemiş ola ve biri dahi ol ola ki hiç ölmeye, yani bunun gibi kişiler bulunmaz. Ol dahi hiç kayırmasın, dediği oldur.

İmdi ey oğul sen dahi ölümün san. Eğer kimseyi ki elinle düşüresin, iğen dahi benden kesilsin deme, ayağınla yarı çekiver, ileyüne gelsin, tâ iğen dahi üzünlük olmaya. Zira ki bir sicimi uran ile burucak birbiriyle ulaşır, eğer andan katıca bursan, şöyle ki urandan geçse filhal üzülür. Pes dükeli işinin endazesin sakla, şöyle ki Ebu Şekûr aydur bir beyitte:

Parsî şiir:	Türkî tercüme:
Çü pâzehr zehrest k'efzun şeved	*Gel uranla bekle endazeyi sen*
V'ez endaze-i hîş birun şeved	*Nazar kılmagıl çoğa bak aza sen*
	Ki pâzehr tiryak iken zehrolur
	İçen anı endazesiz, kahrolur

Ve bir kişi dahi demiştir, hem bu mânada bir beyitte:

Parsî şiir:	Tercümesi:
Ez endaze her çi k'ender güzeşt	*Ne kim hadd ü endazesin kovar olur*

[1] "Azık edinin. Bilin ki azığın en hayırlısı takvadır." [BAKARA 2:197]

Eğerçi kirami büvet hâr geşt *Ne denli aziz ise key hâr olur*

İmdi dostluk ve düşmanlık endazesin sakla ve cehdeyle ta ki sen hâsitlerın işinden gafil olmayasın. Ve türlü türlü hareketler gösteresin ve anı kakıdasın ve hışma getiresin, ta ki hışmı kaygısından eti eriye ve gücü kuruya. Ve sana yavuz sananlara yavuz sanıcı ol. Ve anların artuğun isteme ki anların artuğun istemek kendi eksilmeğin istemek olur. Evet senin fikrin budur ki ben anlara eyilik sanayım, anlar dahi bana eyilik sanalar dersen bu ev hesabıdır kim böyle bazarda dürüst gelmeye. Zira ki desti değme kez sudan bütün gelmez.[1]

Parsî şiir:	Tercümesi:
Ḍerdest berâ̤y âb midared gelû	*Hazır tut elinde bir kabak çekme emek*
Şayed ki dürüst nayed ez âb sebu	*Kim bile sudan dürüst gelmeye seğek*

Ve andan gerü delülere ve yok yerden savaş isteyici heriflere baş koşma. Ne denli yükün götürebilirsen götür. Velî gerdenkeşlere gerdenkeş ol. Ve her işte ki olasın kişilik yolundan öte ağdukluk yoluna geçme. Ve dostuna ve düşmanına sözü ki söylersin, anul söyle, katı ve acı söyleme. Anul ve tatlı söyle ki tatlı söylemek ikinci cazuluktur, demişler. Ve her ne kim söyleyesin eyiden, yatlıdan, evvel ol sözün cevabın fikreyle, andan söyle. Ol sözü ki sen işitmek istemezsin, ayruğa dahi işittirme. Yani sen kimseye acı söyleme, ta ki sana dahi acı söylemeyeler. Ve her söz ki kimsenin önünce söyleyemezsin, ardınca dahi söyleme. Ve yok yere kimseyi korkutma. Seni şöyle edem, böyle edem diye lâf urma. Ve olmamış işe göresin neyleyim deyince gördün mü neyledim de. Şöyle ki ben ayıdurum:

Parsî şiir:	Türkî tercüme:
Ez dil sanema aşk-ı tü birun kerdem	*Aşkını gönülden sanema sordum tuttum*
V'an kûh-i gam-ı tü be-hâmun kerdem	*Dağlar bigi kaygılarını yazıya attım*
İmruz negüyemet ki çün hahem kerd	*Bugün demezem sana ki yarın üş ederem*
Ferda bînî ki gûyemet çün kerdem.	*Yarın göresin sana deyiserem üş uttum.*

İmdi cehdeyle ki evvel işi edesin, andan söyleyesin. Ve biregüye dil uzatma, beyhude yere ki ne vakit gerek ise sana dil uzatmak elinden gelir ola. Ve hergiz ikiyüzlülük etme ve ikiyüzlü âdemlerden ırağ ol. Ve yedi başlı ejderhadan korkma, evet digiciden kork. Zira ol söz iletip getirmekten bir demde yırttığın sen bir yılda dikemeyesin. Ve ne denli ulu ve muhteşem kişi isen dahi senden uluca ile hüccetleşme, ta ki

[1] Çunku testi her zaman sudan sağlam gelmez.

ululuğun yüzü suyu yerinde ola ve eğer biregü sende bir ayıp tutsa, gerek ve gerekmez[1] sen ol aybı kendüzünden ırağ eyle. Ve kendüzünü bir tekellüflü yere geçirme, ta ki ol yerden bitekellüf aşağa inmeyesin ve kimseyi öğersen şöyle öğme ki sonra yermeli olıcak yeremeyesin. Ve ol denli dahi sıma ki öğmek deminde öğemeyesin.

Ve her kimin ki senden hiç bap ile umusu olmaya, anı hışmınla ona buna şikâyet etmekle korkutma ki her kişi ki senden fariğ ola, ol senin hışmından ve kelecinden dahi korkmaz olur. Ve her kimin ki senden korkusu ola, sen anı dahi beter korkutsan key mühmellik etmiş olasın. Ve her kimin ki bir işi ola ve bilesin ki sensiz bitmez, anı iğen zebun etme. Ve iğen dahi katılık etme. Ve reva görme ki ayruk kişiye kakıdığını andan çıkarasın. Ve eğer günah dahi işlese çün senden haceti vardır, günahını affeyle.

Ve kendi çakerlerine yok yerden bahane isteme, ta ki sen anlarınla şen olasın. Ve anlar senden ürkmeyeler ve dayim kullukçuların şen tut. Zira kullukçuların senin köylerindir. Niteki köyü şen tutasın, hâsılı artuk verir. Kullukçu dahi şen olsa kulluğu artuk eder. Ve eğer viran tutarsan senin dahi işin viran ola. Andan gerü kullukçuların fermanberdarların tut, kapında buyruğun tutan kullukçunun ağduğu buyruk tutmayan kullukçunun onadından yeğdir. Andan gerü eğer bir iş buyurasın, iki kişiye buyurma, ta ki ol işe ziyan değmeye; demişlerdir ki iki kişi arasında pişen aş ya tuzlu olur, ya tuzsuz. Ve iki avrat olduğu ev temiz süpürülmez.

Ve eğer, sana kulluk buyursalar ben bunu yalnız nice işleyeyim diye ortak isteme, ta ki ol işine halel ermeye. Sonra ol işi buyuran katında yüzün kızarmaya. Amma dostuna ve düşmanına kendüzünü ısıcak göster, sovuk gösterme. Ve halkın suçun gözleme. Katı meşgul olma ve her bir sözü alıp parmağına dolama. Ve var yere ve yok yere halkı kınamağa gönül bağlama, kerem yolunu sakla ve gözle, ta ki her dilde seni öğeler ve eyi adla âlemde meşhur olasın. Ve keremle maruf olasın, vesselâm.

---

[1] İster istemez, lüzumlu lüzumsuz.

OTUZUNCU BAP

BİR SUÇLUYU AFFEYLEYİP BAĞIŞLAMAK MI YEĞDİR, YOKSA CEZA ETMEK Mİ? ANI BEYAN EDER

Ey oğul, her bir suç içün kimseyi kınamak sanusun sanma. Şöyle kim eğer biregü bir suç işlese sen kerem eyle ve ol suçun özrünü andan dile. Zira ol suçlu âdem oğludur, âhir âlemde suçu evvel Âdem atamız işledi. Şöyle ki ben derim bu iki beyitte:

Şiir:	Türkî tercüme:
Ger men ruzî zi hizmetet geştem ferd	*Vaslından ayrı hecr ile mahrem değil miyim?*
Sad bāre dilem ez an peşiman hord	*Cürmüm bilip nedamete hemdem değil miyim?*
Cânâ beyeki günah ez bende megerd	*Benden çevirme yüzünü bir kez günah için*
Men âdemiyem güneh-i nuhst Âdem gerd	*Âdem günah etti, ben âdem değil miyim?*

İmdi uranı bir suç için kimseyi kınama, ta ki seni dahi suçsuz kınamayalar. Yani halk keşki böyle etmeye idi, diye kınamayalar. Ve yok yere hışımnâk olma. Kakımaktan gayet üşendiğin vaktin kakıncını yutkunmağı âdet edin. Ve çün biregü katında suç işleye ve döne senden suçun bilip af istese ol suçu bağışlamağı kendüzüne vacip bil. Eğerçi ki katı ulu suç ise dahi affetmek yeğdir. Zira ki eğer kul suç işlemese hocanın affı belirmezdi. Eyle olsa çün sen dahi suçuna göre fezasın veresin, pes sende kerem nerede olmuş ola. Evet eğer affedip bağışlarsan ululuk şerefinden hâli olmayasın.

Amma sen cehdet ki suç işlemeyesin, ta ki sonra özür dilemeli olmayasın. Ve eğer nagâh biregü katında suçlu olsan, yine özrün dilemeğe âretme, ta ki aradan ünegülük ipi kesile. Ve eğer biregü bir suç etse ki elbette kınamak gerek, eğer tamam ol suça göre kınarsan, kerem ve şefkat ve hilm yolun unutmuş olasın. Amma nizam-ı âlem için şöyle gerektir ki bir dirhem suç edeni buçuk dirhem suç etmiş bigi kınayasın, ta ki siyaset resmini yerine getirmiş olasın. Ve hem kerem şartın sakınmış olasın ki reva olmaya kerem ehline şefkatsizler işin işleyeler. Buna münasip

HİKÂYET. Şöyle işittim kim Muaviye zamanında bir bölük halk bir suç işlediler

ki hepsini anın öldürmek vacipti. Pes Muaviye buyurdu ki önünde boyunların uralar. Birkaçının boynun urdular. Aralıkta birin dahi getirdiler kim boynun uralar. Ol kişi ayıttı: "Ya müminler beyi, her ne kim bize edersin, suçumuza göre yeridir ve biz suçumuza ikrar ederiz. Amma Allah içün iki keleci söyleyim, dinle ve yine bana cevabımı ver." Muaviye ayıttı:

– Söyle.

Ol kişi ayıttı ki: "Senin keremin ve hilmin ve şefkatin var idiği dükeli halk içinde belli olmuştur. Eğer bu suçla bizi bir bey katına iletseler ki hiç şefkati ve keremi olmaya idi, acep nice ederdi?" Muaviye ayıttı: "Hemen ben ettiğim bigi ederdi." Ol kişi ayıttı:

– Pes senin kereminden ve şefkatinden bize ne fayidedir, dedi. Muaviye beylerine ayıttı:

– Eğer ol kişi bu sözü önden demişse idi kamusunun suçun bağışlardım, dedi. Buyurdu, ol kişiyi kalan yoldaşlarıyla azat ettiler.

İmdi ey oğul, senden dahi suçlular af istese sen dahi bağışla, dileklerin kabul eyle.

~ FASIL. Eğer biregünün senin katında haceti olsa ve bilsen ki ol haceti bitirdiğinden senin dinine ve dünyana ziyan yoktur, pes sehil altın için ve akça için ol eksiklinin hacetin bitirmeyip katından gönlünü sınıklı gönderme, hacetin bitiriver. Anın eyi sanusunu senin üzerine, yanlış gösterme. Zira ki ol seni eyi kişidir diye güman etmeyince gelip senden nesne dilemez ve hem ol miskin ol haceti sebebinden sana gelir ve esir olur ki biregüden dilekli olmak ikinci esirliktir, demişlerdir. Pes esire merhamet etmek gerektir ki esirlik eyi değildir, yaramaz nesnedir. Pes bu mânada taksirlik kılmağı reva görme, yani eksiklilerin hacetin, gücün yettiğince bitirgil, ta ki iki cihan hoşnutluğun hâsıl etmiş olasın.

Geldik sana eğer biregüden bir hacet dilemek endişesi düşse, dene gör, ol kişi cömert midir, yoksa bahil midir. Eğer cömert ise hacetin andan dile. Amma dilek vaktini sen dahi gözet. Yani bir vakit ki ol kişinin gönlü dar veya henüz aç iken dileğini dileme, ta ki umduğundan mahrum olmayasın. Andan gerü dilersen bir bitecek nesneyi dile. Ele girmeğe imkân olmayan nesneyi dileme, tâ hâsıl ola. Ve hacet dilemeğe vardığın vakit evvel eyi sözler fikreyle ve bir hoş edeple ve kaide ile münasip söz getir ortaya, andan onatlıkla bu münasebetten sözünü ayır, maksuduna ilet ve hacetin dile. Ve sözünde ki söylersin, çok lûtuf göster ki lûtuf göstermek hacet vaktinde ikinci şefi'dir, demişler, yani bir sözü geçer kişi yeridir. Ve bir "ahı" demeyince ol lütuf gösterdiğinin yardımı vardır. İmdi eğer haceti böyle dileyebilirsen, beher hâl vardığın

yerden dileğin hâsıl olmayınca olmaya, şöyle ki ben derim bir rubaide:

Rubai:	Tercümesi:
Ey dil hahî ki der dilârâm resî	*Ister misin gönül ki dilârama eresin*
Bi bîmarî bedan meh-i tâm resî	*Dün olmadan karanu, meh-i tama eresın*
Bari be-murad-ı vey bizî, ez pey-i anki	*Gözle rızasın ol sanemin iste kâmını*
Ger dânî hâst kâme der kâm resî	*Ger kâmın isteyebilesin kâma eresın*

Eyle olsa hacetin olduğu kimse katında kendüzünü bir kemter kul yerinde görmek gereksin ki el-insanü abîdü'l-ihsan, yani âdem eyiliğe kuldur. Ve biz Allahu teâlâya anın içün kulluk ederiz ki her dem anın dergâhına ihtiyacımız vardır ki eğer muhtaçlıktan münezzehmişse[1] halk hiç kimse Allahu teâlânın ibadetinden yana yüzün ve yönün döndürmezdi.

İmdi çün dilek diledin ve dileğin icabete makrun oldu, verdiler: Pes ol kişinin şükrün yerine getir, hoşnut et anı senden, ta ki ol dahi hacetini bitirmek fikrin arturmak ardınca ola. Niteki Hak teâlâ buyurur: Ve lein şekertüm leezidenneküm, şükür nimet ziyadeliğine sebeptir. "Hak teâlâ şakir kulları sever." Ve hem evvelki dilekte kabul olıcak şükretmek ikinci dileğin kabul olmağın ümizidir. Amma eğer biregüden hacet dilesen ve kabul olmasa ol kişi katında hacetin bitmediğini kendi taliinden bil. Varıp ol kişiden halka şikâyet etme, hacetimi bitirmedi deme. Zira ki senin halka şikâyet ettiğinden ol kayırırmışsa[2] hacetini bitirirdi.

Andan gerü eğer bu dilek dileyü vardığın kişi eğer bir bahil ve nâkes kişi ise ayık iken varıp andan nesne dileme, sarhoşluğu vaktinde dile ki bahiller ve nâkesler sarhoş iken cevanmert olurlar ve kerem gösterirler. Eğerçi ertesi pişman olurlar, illâ sen hacetini bitirmiş olursun.

İmdi şöyle bilmiş ol ey oğul ki çünki bu mukaddemde geçen sözleri söyledim ve tamam ettim. Ve her yönden biraz aklım erdiğince söyledim ve dilerdim ki yendek bu yüzden söyleye idim. Nâgâh pişelerden dahi öküme geldi, ta ki anı dahi okuyasın ve bilesin, zira bilmeğe yarar. Şayet ki rüzgâr seni bir pişeye görümlü eyleye. Ben hod dilerdim ki cemî ulûm bende ola idi ki sana öğrede idim, ta ki öldüğüm vaktin senden yanadan biraz kaygım eksik ola idi. Ve lâkin ben bilüden piyade kaldım, yetemezem. Amma ilmi bildiğim hâlde dahi benim sözüm sana ne denli fayide ede ki benim

---

[1] Eğer muhtaçlıktan uzak olsaydı.

[2] Çunku senin fazla şikayetinden kayırmış olsaydı.

sözümün eseri senin gönlünde benim atam sözü bigi olıser, gönlümde.[1] Hele seni melâmetleyip söylemezem. Sen gerekse tut, gerekse tutma. Ben söz tadın dimağına vermiş olayım, ta ki gereklü demde bir söz-başarır kişiye ihtiyacın olmaya; eğer sen işidesin ve eğer işitmeyesin, hele ben her pişeden birkaç söz söyleyim, ta ki sözde bahillik etmemiş olam, vesselâm.

[1] Benim sozümun senin gönlundeki etkisi, babamın sozunün benim gönlumdeki etkisi gibidir.

OTUZ BİRİNCİ BAP

İLİM TALEP ETMEK VE FAKİHLİK VE MÜDERRİSLİK VE KADILIK AHVALİN BEYAN EDER

Şöyle bilmiş ol ey oğul ki, sana birkaçın pişelerden anam dedimdi. Ve maksut pişeden yendek şol dükkânında oturup işleyenler değildir. Kişi her iş ki elinde tuta ol iş ana pişe olur. Pes gerektir ki elinde tuttuğun işi eyice bilesin başarmasın, ta ki ol işin hâsılından bol yiyesin. İmdi şöyle ki ben bilirim, hiçbir pişe yoktur ki âdem anı isteyicek tamam ârâste işlemeğe doğrulmuş ola, hemen el uralar ve işleyeler, hiç buna imkân olmaz. Helbette pişeye dahi terbiyet gerektir ki sen terbiyet edesin. Şöyle onatlayasın ki iş deminde âsanlıkla işlene, zira ki terbiyetsiz nesnenin zahmeti artuk olur.

Geldik imdi ey oğul pişeler çoktur. Eğer herbirin ayrı ayrı sercümlesin şerhedersem imkân olmaz. Ve hem kitabım dahi orandan çıkar, uzun olur. Ve lâkin her cinsten ki vardır, pişeler üç kısımdan taşra değildir. Birisi bir ilimdir ki pişe yerine tutarlar. Ve birisi bir pişedir ki ilim yerine tutarlar ve birisi mücerret ilm-i Nass'tır.[1]

Amma ol ilim ki pişeye sayılır, tabipliktir ve müneccimlik ve mühendislik ve hakkâklik ve şairliktir ve ne ki bunlara benzer var ise.

Ve ol pişe ki ilme taallûktur, çilingirlik ve nalbantlık ve yapıcılık ve kehriz kazıp dağlar dibinden yazılara su çıkarmaktır ve ne ki bunlara benzer var ise, bunlar bir pişedir ki ilme mensuptur.

İmdi kitabın mütercimi Mercümek'ten bir sual vârit oldu. Ol sual oldur ki sebep ne ki tabiplik ve anın mütabileri pişeye mensup ola, amma nalbantlık ve mütabileri ilme mensup nice ola! Cevap budur ki tabip ve müneccim ve bakilerin tahkiki yoktur ilminde, amma pişe ediniptürürler, andan kesbetmek içün.[2] Amma çilingir ve nalbant ve bakisi bular ilmini tahkik bilirler. Delil budur ki eğer tabip elbette ben illeti gidereyim dese elinden gelmez. Evet bunlar sanatında ben bunu şöyle edeyim de-

---

[1] Ve birisi yalnız Tanrı ilmidir, Kur'ân ilmidir.

[2] Fakat ondan kazanmak için sanat edinmişlerdir.

se elinden gelir. Ve'l-baki alâ hâzâ.[1]

Geldik sözümüze: Birisi ilm-i nass'tır. Ol maruftur ki ilm-i rabbanîdir. Ana hod şerh hacet değildir.

Ve lâkin ben hod her birine ne denli suret bağlamak gerektir, aydıvereyim. Ve her birinin kolayın göstereyim. Zira her bir işin maksudu iki yönden hâli değildir. Ya budur ki rûzgâr seni bir pişeye görümlü ede, ya etmeye. Eğer muhtaç ederse bari kangı pişeye muhtaç olursan ol işin sırrından haberdar olmuş olasın. Ve eğer pişeye muhtaç olmayıp şöyle ululukla kalırsan pes ululara her işin aslından haberdar olmak elbette gerektir. Pes bilmiş ol ey oğul ki hiçbir pişenin ilminden hâsıl edip nesne yemezsin, meğer ki hark edesin, yani delesin sınaatin içine giresin, karışasın, pişenin içinden türlü türlü suret gösteresin, nitekim şer'dir.[2] Eğer şer' içinde kadı ve kassam[3] ve müzekkir türlü türlü suret göstermese, dünya menfaati âleme erişmezdi. Ve nücum ilminde takvim çıkarmayınca ve tali-i mevlûd tutmayınca ve falcılık ve yalan ve gerçek söylemeyince dünyanın faidesi müneccime erişmez. Ve tıpta dahi el iş işlemeyince türlü türlü renk karup[4] ot vermeyince, gerekse hata olsun ol verdiği, gerekse savap, bu dediklerim etmeyince dünyalıktan tabibin muradı hâsıl olmaz, kalanı dahi buna göre. Amma cemî ulûmda din ilminden ulu ilim yoktur. Büyük ilim din ilmidir. Ve bu din bir ağaçtır ki kökü tevhittir ve budakları şer' ve bunları birbirinden ayıran nef-i dünyadır.[5] Zira ki tevhide tevcih bir ağaçtır ve kökü Hak teâlâdır ve budağı Resul'dür. Ve yaprakları müminlerdir ve çiçeği müminlerin iyi amelidir ve yemişi ol amelin sevabıdır. Pes imdi ey oğul, sen dahi gücün yettiğince din ilmine dürüş ve din ilmini bilenlerin yöresine dolan, ta ki hem dünya hâsıl edesin ve hem ahiret ele getiresin. İmdi eğer Tanrı'dan tevfik bulursan evvel din ilmine yapış ki özdektir, kalanı budaktır. Pes özdeksiz budak istemek ağdukluk nişanıdır. Pes eğer bu dediğim pişelerde ilim talibi olursan perhizkâr ve kani ol, yani helâli ve harâmı seçici ol. Ve tamah ehli olma. Ve ilim sevgisin gönlünde berkit ve dünya sevgisin gider. Şöyle

---

1 Geri kalanlar da bunun gibi.

2 Şeriatta olduğu gibi.

3 Ferâize göre miras taksim eden şeriat memuru. Ferâiz, Kur'ân-ı Kerim'in veraset hükümleriyle ilgili surelerinde kaçta kaç miras alacakları kesin olarak bildirilmiş olan on iki mirasçının hisselerine verilen addır. Bu nedenle verasetle ilgili hükümlerin hepsine birden ferâiz ilmi denilir.

4 Türlü sanat gösterip.

5 Bu din bir ağaçtır; kökü Allah'ı bir bilmektir, dalları şeriattır; bunları birbirinden ayıran da dünya menfaatidir.

ki ilme dost olasın ve dünyaya düşman. Ve cefaya ve zahmete tahammül et ve sebükruh ol. Ve gece uyumağı ve tez uyanmağı huy edin. Ve yazmağa ve okumağa katı haris ol, yani yazmaktan ve okumaktan artuk hiç nesneye arzun olmasın. Ve gayet alçakgönüllü ol, tekebbür olma. Ve okumaktan üşenme ve ne okusan ezber etmek ardınca ol ve ezberini tekrar edici ol. Ve söz ki işidirsin, derunundan haberdar ol. Ve casus ol, sözü gözle ki nereden gelir ve nereye gider. Ve âlimleri sevici ol ve dayim ilm ehline yakın ol. Ve âlimler katında hürmetli ol, edepsiz olma. Ve ilim öğrenmekte haris ol ve unutkan olma. Velî üstadının ve her eyilik gördüğünün hakşinası ol. Ve gerektir kim dayim kitap ve cüz'ler ve kalemdan ve divit senin yanından eksik olmaya. Ve hiç bunlardan artuk nesneye gönlün meşgul olmaya. Ve her ne kim işidesin, ökünde tutmak ardınca ol. Ve sözü az söyle, uzak fikirli ve ince bakışlı ol. Ve öget ol ve ağdukluğa razı olma. Zira bir talib-i ilim[1] ki bu dediğimleyin ola, sehil müddet geçmeden bir yegâne âlim ola.

~ FASIL. Geldik imdi eğer dürüşüp âlim olursan gerektir ki gayet dindar olasın. Ve dersi çok et, ibadette ve namaz ve oruç ve taat bucağında mücavir ol ve tenin ve giyesin dayim arı tut ve hazırcevap ol. Velî her ne türlü mesele ki vâki ola, fikretmeyince cevap verme. Ve kendün ağdukluğuna hoşnut olmağı terkeyle. Ve kimsenin ağduk söziyle amel eyleme. Ve cehdet ki kendi reyini ayruk kişi reyinden yeğ göresin. Ve bir mesele-i zaif ile kendi fayiden için vecheyn ve kavleyn deyip[2] amel eyleme. Ve şol nesneye ki senden öndin gelen eminler ve mutemetler itimat ediptürürler, sen dahrandan artuk nesneye itimat etme. Bunu helbet filân kitapta, filân cüzde gördüm deyip kitabı ve cüz'ü piş tutunma.[3] Ve bir râvi bir şehirde mâruf olsa, sen dahi andan bir rivayet işitsen ön gelen râvilerin sözüne bak, eğer müttefikse[4] anların sözüne benzerse, kabul et. Değilse meçhul sözü mâruf râviden işitme, haberi birbirine ulaştırmaktan kaçma.[5] Yani bu söylediğim sözü filân söyledi, filândan filâna değdi, filândan filâna, tâ bana erince demeden üşenme. Böyle olmayınca her nesneye itikat etme. Ve müctehit ol. Ve taassupla, yani kimseye yan basıp yüz göre söyleme.[6] Ve eğer kimse

---

1 Bilgi isteklisi.

2 Kendi faydan için, bunun iki yönü vardır ve bunun hakkında iki rivayet vardır deyip zayıf bir meseleyle iş görme.

3 Kitap ve risaleyi kendine siper etme; kitabı ve cüzü öne sürme.

4 Eğer onlarla aynı fikirdeyse; onların fikrine uyuyorsa, birbirini tutuyorsa.

5 Bir haberi ilk kaynağına kadar, ondan ona kesiksiz aslını araştırmaktan kaçınma.

6 Kimseye taraftar çıkıp da onun hoşuna gidecek gibi söyleme.

ile münazara etsen, söyleşsen evvel garîmine bak. Eğer kuvvetin varsa ki anınla sözü ilim ehli şartınca söyleşesin, pes müdahale et, yani anınla söze karış, meselelerle; yoğ ise söyleşem diye mevkuf et.[1] Evet, bir muhkem delil getir ve ol bir hüccete kani ol. Ve tard[2] ve akis[3] ve mevhum sözler ki fayidesiz ola, söyleme. Dâvayı tezrek kes, sözü hazırla, sakla, ta ki çok söz telef etmeyesin. Yani bir bunun bigi söz kesen söz ki hâtırında olmaya, garîminin bir sözü senin ol çok sözlerini telef eder.

İmdi kıyas et, eğer garîmin fakih ise evvel Kur'ân'dan bir âyet, vereceğin habere peşrev kıl. Ve her neden kim haber veresin, kıyas ile, orana gelecekleyin söyle. Orandan taşra söyleme. Ve usul münazarasında, yani din ilminin aslın bildirmek üzerine söyleşsen vâcip olan ve olmayan ve mümkün olan ve olmayan, her neden gerekse söyle, ayıp değildir, ta ki bu söylediğinden garazın ne ise bildiresin. Ve söylediğini hoş tertip ile fasih söyle, tutulu tutulu söyleme. Ve mânasız sözü uzadı tutup söyleme.[4]

~ FASIL. Geldik imdi eğer müzekkir, yani vaiz olursan hâfız olup Kur'ân'ı yâdında ezber bilmek gereksin. Ve ana göre hadîs ve kavl-i meşayih[5] gerek ki yâdında ola. Ve kürsüye çıkıp vaazettiğin vakit aşağı kürsü altında oturanlar ile cedel etme, çekişme. Meğer bilesin ki ol söyleştiğin senden zaif ola. Yoksa perden yırtılır.[6]

Ve kürsü üzerine çıktığından sonra her ne dilersen söyle, tek savap olsun, söylediğin hata olmasın Pes ne söylersen söyle ki ol hadakada ne söylersen ve ne sual edersen kimse dönüp sana cevap vermez. Ve sözü fasih ve revan söyle, elikme. Ve şöyle tasavvur eyle ki bu meclisinde oturan halk hep hayvandır, bunlar hesaba, mecala getirme,[7] nice ki gönlün dileğidir, şöyle söyle. Velî tenin ve giyesin arı olsun. Dayim taharetsiz yürüme ve va'zettiğin vakit müritlerinin haykırıcılarını hazır et. Şöyle ki meclisinde oturalar ve sen kaçanki bir nükte ayıdasın, ol müritlerin karşı na'ra uralar, haykıralar. Senin va'zını germ düşüreler. Ve çün göresin ki meclisinde halk

---

1 Sana bir şey bulacağım de, sözu ileriye bırak.

2 Sözün gelişine uymak.

3 Sözü delilin aksiyle ispat yolu (bu ve bundan önceki notta geçen tabirler eski Maâni ve Beyan ıstılahı olup iki cümlenin tek manayı iki başka yoldan birbirlerini pekiştirecek şekilde söylenmesidir).

4 Manasız sözu uzatıp durarak soyleme.

5 Peygamber sözu ve buyuklerin sozleri.

6 Yoksa haysiyetin kırılır, küçuk duşersin.

7 Bunları adam yerine sayma; hesaba kitaba katma.

ağlaşır, sen dahi bile ağla. Ve eğer bir sözde fürumande kalsan, ya mânası hatırına gelmese, ya unudasın, üşenme, elikme, ol aracığı tekbir ile ve salâvat ile ve söz ısıcaklığı ile sıvışıtır, ta ki ayıp ve noksan olmaya. Ve kürsü üzerinde sebük-ruh ol, ağır canlı ve türş yüzlü olma, ta kim meclisin halka ağır gelmeye. Zira deyiptürürler ki "Külli şey'in mine's-sakîl-i sakîlü: Ağır canlıdan ne gelirse sakildir."

Geldik söz söylerken müteharrik ol, yani söz vaktinde kaskatı olup durma. Karşı sağına ve soluna hareket ederek söyle. Ve germ germ söylenidururken dönüp süst süst söyleme. Ve her dem ol meclisinde seni dinleyen halkı dene. Firasetle gör, cezm ile gör, eğer bunlara ağır nükteler hoş gelse muteber nükteler söyle. Ve eğer âmiyane isteseler, sen dahi âmiyane söyle. Zira ki âm halka ne yarar ve bunlar neye hıridar idiğin kim ne bilsin. Amma çünki söz beğendirdin ve âm katında makbul oldun, andan gerü hiç üşenme, en yaramaz sözünü eyi söz yerine satagör ki kumaş ne denli yaramaz olsa çün müşteri bulundu, baha getirir, eksiği olan alır.

Amma halk katında makbul olduğun vakit düşmandan gafil olma, korka-durgıl ki vaizlere düşman olmaz kimse, illâ halk katında kabul olduğu vakit. Ve andan ol yerde kim makbul düşmedin, ol yerde durak edinme.

Ve biregü, kürsü üstünde otururken senden sual etse bunun bigi suale, eğer bildiğin sual ise, cevap ver. Ve eğer bilmediğin sual ise ayıt ki "Bunun gibi suale cevap bunda verilmez, eve gel" de. Ol hod bunun bigi nesne içün senin evine gelmez. Ve eğer ruk'a yazıp kürsü üstünde eline verseler, çün bilmediğin meseledir, kürsü üstünde kakı ve ol ruk'ayı yırt ve ayıt ki "Bu mesele mülhitlerin ve dahi zındıkların meselesidir ve bunu soran dahi zındıktır," de. Hep halk ayıdalar ki "Lânet zındıka gelsin ve mülhide bile," diyeler. Pes bu korkudan kimse senden ayruk sual edemeye.

Andan gerü her ne söz ki bugün meclisinde söyledin, anı ökünde tut, unutma, ta ki bir mecliste yine anı tekrar etmeyesin. Ve her dem açık yüzlü ol ve abus olma. Ve her bir şehre kim varasın, anda çok durma ki vaizlerin ve falgirlerin rızkı gezmekle açılır ve az durduğu ile makbul olur. Pes yeni yüz iken halk usanmadan bir şehre dahi sıvışıgör. Ve cehdeyle ki vaizlik hörmetin saklayasın. Hemişe tenini, geysini arı tut. Ve şeriat ahkâmını zâhirinde ve bâtınında eyi sakla. Namaz bigi ve oruç bigi ve tatavvu ibadet gibi. Ve gayette sözün hûb ve dilin arı olsun. Ve bazarda âm halkı arasına çok varma, ta ki âm halkın gözüne aziz görünesin. Ve yaramaz kişilere musahip olma sakın. Ve kürsü edebin sakla ve şartın yerine getir ki ben bu sözü bir yerde dahi getiriptiririm demekten ve tekebbürlükten ve yalancılıktan ve şehvetpereslikten ırak ol. Ve sen eyi amelden ne işlersen halka dahi anı buyur ve sen edemediğin nesneyi halka edin diye buyurma, ta ki insafsız âlim olmayasın. Ve okuduğun ilmi eyi bil. Ve çünki

eyi bildin, pes eyi ibaretle harceyle. Yani ilim sözü ki ağzından çıkar, hûb ibaretle çıksın, zira ne kadar ki söz hûb ola, çün yahşi ibaretle söylemeyeler, lezzet vermez. Eyle olsa söz ehli hacil düşer. Ve ilimden bilirim diye dâva eyleme ki bu dâva bimânadır, ulular katında. Ve va'zında her ne ki söylersin havf ve recadan bile söyle, gâh korkut ve gâh ümitlendir. Halkı bir uğurdan Hak teâlânın rahmetinden ümitsiz etme. Ve iğen dahi halkı bir uğurda uçmaklık etme. Ve va'zedicek evvel ol yerden söyle kim yahşi bilirsin ola, ta ki bu vaizlik dâvasını hüccetsiz etmemiş olasın, zira ki hüccetsiz dâvanın sonu utanmaklıktır hâ. İşte vaizler tariki budur.

FASIL. Geldik eğer danişmentlikte ulu mertebeye eresin, şöyle ki kadı olasın. İmdi çünki kadı oldun, gerek ki yavaş olasın. Ve zeyrek ve tez-fehim ve sahib-temyiz olmak gereksin. Ve her işin önünde ne vardır anlayasın. Ve gerektir ki merdüm-şinas olasın. Heybetli ve din ilminde gayet bilü ehli ve her tayifenin tarikın bilmek gereksin ve her tayifenin hilesi ne türlüdür, anlamak gereksin. Ve her mezhebi nice riayet etmek gerek ve hem ol mezhebin kavmin nice gözlemek gerek. Ve hem kadıların hileleri gerektürür ki sana malûm ola, ta ki eğer bir vakit senin katına bir mazlum gelse, hüküm için ve tanığı olmasa ve hak elbette anın olsa, velî tanığa âciz olsa, münkir bir and içecek olursa bu miskinin hakkı zayi olur. Pes anın bigi demde ol tanıksız müstehıkka feryad ermek gereksin. Hile ile ve tedbir ile anın hakcağızın alıvermek gereksin. Nitekim kadı Ebu'l-Abbas Rûyânî ol bir miskinin hakkın ol bir münkirden alıverdi, tanıksız.

HİKÂYET. Şöyledir ki Taberistan'da Ebu'l-Abbas el-Rûyânî derlerdi, bir kadı vardı – Rahmetullahi aleyh. Gayet hayâ perdesiyle mestur kişi idi. Âlim ve dindar ve salih ve ince nazarlı ve sahib-fikr ve sahib-tedbir idi. Meğer bir gün bir miskin bunun katına geldi, hüküm isteyü ve biregüden yüz altın dâva etti. Pes kadı ol garîme sordu ki sende bu kişinin altını var mıdır? Ol garîm inkâr etti. Bende bunun hiç nesnesi yoktur, dedi. Kadı bu altın isteyene ayıttı:

– Tanığın var mı? Ol ayıttı:

– Yoktur.

– Pes and verelim buna. Eyle dedi ise altın ıssı ağladı ve ayıttı:

– Ey mevlâna kadı, zinhar bana medet eyle ki benim tanığım yok ve ol and içmekten kayırmaz.

Kadı ayıttı:

– Ben senden ötürü şeriatten taşra çıkacak değilim, elbette ya sana tanık gerek, ya ana and.

Pes ol kişi ağladı, toprağa yuvalandı ve ayıttı:

– Ya mevlâna kadı, zinhar ben mazlumum ve eğer bana medet etmezsen magbun olurum, tedbir ile benim işime bir çare eyle. Kadı çün ol kişinin ağladığını gördü; bildi bu dâva eden gerçektir. Pes kadı bunu esirgedi, ileri okudu[1] ve ayıttı:

– Ey kişi sen altını buna niçin verdin. Ol kişi ayıttı ki ödünç verdim. Kadı ayıttı:

– Nice ödünç verdin buna, deyiver, dedi.

Ol kişi ayıttı:

– Mevlâna kadının ömrü uzun olsun, bu kişi benim dostumdu. İttifak şöyle düştü ki bu bir karavaşa âşık oldu. Ve ol karavaşın bahası yüz elli altındı. Ve bunun var sermayesi yüz altına ermezdi. Vardı bu kişi aşüfteler bigi herdem yürüdüğü yerde zârî kılıp ağlardı. Bir gün ikimiz bağlar arasına temaşaya gittik. Bir bu ve bir ben, yalnızca seyrederdik. Bir yere geldik, oturduk ki biraz dinlenevüz.[2] Bu kişi bana karşı ol karavaşın vasfın ederdi ve ağlardı, şöyle ki benim buna özüm köynüdü; yirmi yıldır ki birbirimizle dostuz. Ben bu kişiye ayıttım ki: Ey filân senin ana yetecek altının yoktur ve kimse dahi sana medet etmeyiser.[3] Şöyle ki bu sevdada âciz kaldın. İmdi benim dar-i dünyada yüz altına gücüm yeter. Artuk yoktur ki bu kadar ömr içinde hemen hâsılım bu yüz altuncuktur. Sana ödünç vereyim, tâ sen dahi birkaç altın dahi katasın ve ol karavaşı satın alasın ve bir ay anınla zevkin süresin. Ve bir aydan sonra yine karavaşı sat ve bana altınım geri ver, dedim.

Bu ayağıma düştü ve andlar içti ki ol karavaşı bir ay tutam ve bir aydan sonra eğer ziyanına isteyeler ve eğer assısına, satam ve sana altınını verem, dedi. Eyle olsa ben dahi altuncuğumu belimden çözdüm, verdim. Arada Allahu teâlâdan artuk kimse yok idi. Hemen bir bu idi ve bir ben. Pes bundan sonra ki ol karavaşı aldı, dört ay geçti ki ne karavaşı satar ve ne altunu verir.

Kadı ayıttı:

– Ol vakit ki altunu bu kişiye verdin, nerde otururdun?

Ol kişi ayıttı:

– Bir ağaç dibinde.

Kadı ayıttı ki: "Ağaç dibinde oturmuş imişsiz, ya niçün ayıdursun ki tanığım yok." Pes kadı bu inkâr edene ayıttı ki: "Sen benim katımda otur." Ve döndü altun ıssına ayıttı:

---

[1] Onune çağırdı; ileri gel, dedi.

[2] Biraz dinlenelim.

[3] Kimse de sana yardım etmeyecek.

– Gönlünü melûl tutma, yürü, ol ağaç dibine var ve iki rekât namaz kıl ve bir nice kez Peygambere salâvat getir. Ondan sonra ol ağaca ayıt ki seni kadı okur, gel bana tanıklık ver, de.

Ol inkâr eden bunu işidip gülümsendi. Kadı anı gördü, velî görmeze urdu. Amma altun dâva edene ayıttı:

– Var, tez ağaç gelsin, tanıklık versin.

Bu kişi ayıttı:

– Korkaram ki benim sözümle gelmeye. Kadı bir nişan verdi ki ilet bu nişanı göster ve ayıt ki seni kadı kığırır. Uş nişan, gel ve ol bildiğin tanıklığı ver, de.

Pes bu er, kadı nişanın aldı ve gitti. Ve ol inkâr eden kadı katında oturdu. Velî kadı ayruk hükümlere meşgul oldu. Hiç bu kişiden yana meşgul olup bakmadı. Bu kişi kendü kendüye fikre batmış iken kadı apansızdan yönün buna döndü ve ayıttı ki: "Ol kişi şimdiye değin ol ağaç dibine vardı mı ola?" Bu kişi ayıttı:

– Yok, henüz varmadı.

Kadı yine ahkâma meşgul oldu. Ol yana altun ıssı, nişanı ol kavak ağacına gösterdi, gel seni kadı okur, ta kim bana tanıklık veresin, diye bir zaman durdu. Âhir çün gördü ki, hiç ağaçtan avaz gelmez. Ve hem gidecekleyin değil,[1] gayet kaygılı olup geri döndü. Geldi, kadıya ayıttı: "Vardım nişanını gösterdim, gelmedi."

Kadı ayıttı:

– Yanıldın sen, geldi ol ağaç, tanıklık dahi verdi.

Tez kadı yüzün ol münkire döndürdü, ayıttı:

– Tez ver, yoksa ben keksiz karavaşı satarım ve bunun altınını veririm.

Ol kişi ayıttı ki: "Ol kişi gidelden beri ben bu aradan gitmedim ve hiç ol ağaç gelip tanıklık vermedi."

Kadı ayıttı:

– Eğer sen ol ağaç dibinde altun almamış imişsen ben sana sorduğum vakit ki ol kişi ağaç dibine vardı mı ola, dediğim vakit niçün sen demedin ki ol ağacı ben bilmezem diye. Pes ol kişiye ilzam verdi ve altunu aldı andan ve ol hak ıssına verdi.

Eyle olsa pes hükmü yendek kitaptan etmeyeler, kendi kıyas ilminden dahi hüküm istihraç edeler. Ve haklı kangısı idiğin bilmeğe tedbirler kılalar.

Andan gerü ol vakit ki evinde oturasın, gayet yavaşlığile otur, amma mahkemeye kadılığa çıkıcak gayet heybetli ol, gülmeyip yüzünü türş edip oturmak gereksin, ta ki

[1] Hem de gidecek gibi değil.

halk gözüne ulu ve muhteşem görünesin, kendüzünü ağır tut. Yeyincek olup tegme yerde senin güldüğün hor görmesinler. Ve evvel çok ara, bir hükmü tahkikına yetur, andan sonra azacık söz ile kat'et, ta ki bir söze dahi muhtaç olmasın. Dâvalardan ve dâvacıların çok sözünden hiç üşenme ki anlar çok sözle kaziyyeyi yöneldirler.[1] Sana az söyleyip tez hükmetmek kolay olur. Pes dâvacıların kavgasından gönlüne tasa bırakma, sâbir ol, yani kavga cefasına katlan. Ve nagâh bir mesele vâki olsa, kendi reyine tekye urma,[2] ben bunu hallederim deyip durma. Bildiğin müftilerden dahi bir rey iste. Amma cehdeyle ki senin reyin anlardan ruşen ola. Ve kendi mezhebin ilminde çok ders etmekten hâlî olma ve sınanmış meselelerle amel et ve kendi tecrübenden dahi işe sür ki varlık kişinin tecrübesidir ki kadının reyi kim tecrübesi yüzünden ola, ol dahi şeriate beraberdir, yani şer'î meselelere beraberdir. Zira çok mesele vardır ki şeriat yüzünden hükmü ağır gele kişiye. Kadı gerektir ki anı yeynilde. Pes ol sebepten derler ki kadı olan kişi müctehit gerektir. Ve âlim ve zâhit ve arı dirlik ıssı ve müttaki gerek.

Amma bir nice vakit vardır ki anın bigi demde hükmetmek olmaz. Kadı olan kişi dahi hükmetmemek gerek. Bir aç iken hükmetmeye ve bir susuzken ve bir hamamdan çıkıcak hükmetmeye ve melûl olup gönül darlığı vaktinde dahi hükmetmeye. Ve dünya fikrine meşgul iken hem hükmetmek yoktur. Anın bigi demlerde hiç hükme şüru' etmemek gerek. Andan sonra hükûm vaktinde itice kişiler kadı nakiplerinden mahkeme kapısında durmak gerek ki hükmederken kadının önünde dâvacı çok söyleyicek komayalar, çok söz söyletmeyeler, dâvacıya tezcek maksudun söyledeler, tâ kadı dahi tez hükmede, ta ki bir kişiye dahi nöbet değe. Zira ki kadı hâl bilmeğe oturur, uzun uzun kıssalar işitmeğe oturmaz. Pes dâvacının sözü kısa gerek ve onat gerek. Amma kadı yüzün tanıktan yana tutup key dinlemek gerek. Bir dâvada ki mal çok ola, davacısı eyi halk olmaya, murdar dirlikli kavim ola. Kadı anda her ne tecrübe ve kıyas tecessüs edebilirse etmek gerek. Bunun bigi vakitte taksirlik etmemek gerek ve sehil tutmamak gerek, ta ki müstahakkın hakkı zayi olmaya ve dayim gerektir ki kadının yanında adil naipleri ola. Ve cehdeylemek gerektir ki kadı hükmettiğinden sonra kendinin hükmün ayruk bozmaya ve kendinin buyruğunu muhkem tuta.

Hergiz kadı kendi eliyle hüccet ve ahkâm bitisin yazmamak gerek. Yazıcı yazıp, kadı nişan urmak gerek. Meğer ki bir zaruret vakti ola, yazıcı bulunmaya ki kendi yaza. Maksut budur ki kendi hattını aziz tuta. Ve kadı gerek kim hünerli ola. Kadının

---

[1] Onlar çok sözle meseleyi başka tarafa çevirirler; konuyu başka tarafa götürürler.

[2] Kendi görüşüne dayanma.

ulu hüneri oldur ki âlim ola ve zâhit ola, harâmdan sakına.

İmdi üşte kadıların hâli budur. Amma eğer bu kadılığı başaramayıp ol ilimden nasibin olmasa ve at binmeği pişe edinsen çün at arkasından rızk kazanam dersen var bezirgânlık yolun tut. Ola ki anı başarasın ki bezirgânlık dahi ulular pişesidir, bilmiş ol, vesselâm.

OTUZ İKİNCİ BAP

BEZİRGÂNLIK ÂYİNİN VE ALIP SATMAK RESMİN BEYAN EDER

Şöyle bilmiş ol ey oğul ki, bezirgânlık eğerçi bir iş değildir ki anı pişedir diye bilesin. Amma çün hakikat nazarıyla bakasın, bezirgânlık resmi hemen pişekârlık resmidir. Amma ol dahi müşkül pişelerdendir. Nitekim zeyrekler demişlerdir: Bezirgânlık bir ağaca benzer, yemişli ki ol ağacın kökü cehle ulaşıptır ve budakları akla ulaşıptır. Yani assının gözlediği akla mütabaat ettiğidir, ziyana ve başa ve cana bakmadığı cehl-i mahz'dır.[1] İllâ eğer bu cehil olmasa bezirgânlardan hiç erenler fayide görmeyelerdi. Şöyle ki demişlerdir: Lev le'l-cühhalü le-heleke'r-ricalü, yani cahiller olmasa erenler helâk olurdu. Maksut bu sözden budur ki her kişi akçası çok olmak içün tamah edip şarkta olan nimeti garba ilete ve garpta olan nimeti şarka ilete, dağda taşta, düzde ve denizde canını ve malını bunca muhatara yerlerde eline ala, yolda uğrudan ve harâmîden ve yırtıcı, adam yiyici hayvan canavardan ve ürkülükten ve yağılıktan hiç kayırmaya. Magrıp halkına şark nimetin yetire ve maşrık halkına garp nimetin yetire, elbette nâçar böyle olmak gerektir. Zira ki âlemin şenliği bununladır. Pes bu dediğime sebep bezirgânlıktan artuk nesne olmaz. Eyle olsa yolunda bunca hatarlar var idiğin bilirken tamah edip uğrayanın akılsızlığına ve bilüsüz olmayup gözü körlüğüne delil ola. Bakisini dahi buna göre kıyas etmek gerek.

Amma bezirgânlık iki kısımdır. İki türlüsü dahi hatarsız değildir. Bir kısmı misafir olup assı içün elden ele gezmektir. Ve bir kısmı bir yerde oturup muamele kılmaktır. Şöyle ki bir yerde mukim ola ve kâsit olmuş davarı ala, saklıya ki revayiş olıcak artuk bahaya satam diye. Bu dahi muhataradır, velî malına muhataradır. Eyle olsa key ciğerdar yürekli kişi gerektir ki geçmez kumaş ala, vaktinde satam, assı edem diye ki sonra ziyandan kayırmaya.

Geldik müsafir bezirgânın hod muhatarası ne idiğin evvel malûm ettimdi. Geldikimdi iki yönden dahi bezirgân gerek dilir ola, korkak olmaya, başın ve malın kayırmaya. Zira korkaklığından eğerçi ki ziyan etmeye, assı dahi etmez. Niteki ulular de-

[1] Katıksız cehalet; bilgisizliğin ta kendisi.

mişlerdir: Korkak bezirgân ne assı eder ne ziyan.

Münasip Türkî şiir:

Tacir ki mal ve baş ele ala, revan ola
Korkaklık etse assısı cümle ziyan ola
Korkak ne assı ve ne ziyan ede dediler
Hâşâ sözünde anların kim yalan ola

Geldik bezirgânın dirliğine: Gerektir ki gayet dindar ola ve doğru ola, yalancı olmaya. Ve kendi assısı içün biregünün ziyanın istemeye. Ve kimse ile alış veriş ve muamele ederse kendüden aşağı kavimle ede. Ve eğer kendüden böyük kimse ile ederse ululuğuna göre dindarlığı ola ve mürüvveti ola. Ve key sakın türlü türlü mekr ile âdem aldayanlardan. Ve dahi meta' bilmekte hünerli ol, yani eyisin, yavuzun, hasın ve harcısın seçmek gereksin. Ve yakın dostunla alış ve satış eyleme. Ey oğul eğer edersen dostundan assı umma, sermayesine razı olmak gerek, ta ki dostluk bünyadı harap olmaya ki çok dostluk sehilce assıya ve ziyana katlanmadıkları ucundan yele vermiştir. Andan gerü artucağa tamah edip[1] veresiye nesne satmayalar. Zira ki artuk tamah ziyan getirir. Ve her neye ki olsa bu sehil nesnedir demeyeler ki bu mühmeldir, bu sehildir demek ulu ziyandır. Şöyle ki ben dedim,

Türkî şiir:

Dedim olur isem yine andan ırağ ben
Görem gönülde derd-i serinden ferağ[2] *ben*
Bu sehl fikr'saldı beni çok ziyana gör
Şimdi bulamazam anı tutup çerağ ben

Pes bundan malûm oldu ki hiç nesneyi sehil tutmak[3] yoğimiş. Andan gerü sakın telefkâr olma, yani fayidesiz yere akçayı çürütme. Zira ki bezirgânların zevali telefkârlıktandır. Nitekim sebatı tasarruftandır. Mesela tasarruf budur ki assısının bazısını harcede, birazın sermayeye kata, eyle olsa bezirgânlığı sabit ola. Kaçanki assı ve sermaye bile harcola, tez günde mal gide, zevale düşe. Pes telefkârlık eyi değildir ki, İnne'Allahe lâyuhibbü'l-müsrifîn.[4]

---

1 Bundan başka faize tamah edip de.

2 Gonlumde onun baş ağrısından kurtulup rahatlık goreyim.

3 Bundan, hiçbir şeyi hafifsemenin, kolaya saymanın doğru olmadığı belli oldu.

4 "Allah israf edenleri sevmez." [ARAF 7:31], [EN'AM 6:141]

Andan gerü ey oğul alıcak metâın eyisin al. Mesela eyisi oldur ki, alıcak batmanla veya okka ile alalar ve diremle, ya miskalle satalar. Ve yaramaz metâ oldur ki bunun hilâfınca ola.

Andan gerü tahıl almak ve satmak assısı tamamından katı yaramazdır, sakın, kı bednam olmayasın. Zira tahılı ucuz alıp kız olıcak satam diyenin adı madrabaz olur. Cehdi budur ki yağmur yağmaya, tahıl bitmeye, kuruluk ola. Top kendinin dahi niyyetinde olmasa, halk eyle der. Pes bunun gibi tohmetten kaçıp tahıl assısın gözleme. Ve andan gerü almakta ve satmakta ulu dindarlıktır ki şirâda yalan söylemeye. Zira ki kâfir ve Müslüman arasında şirâda yalan söylemek katı ayıptır. Şöyle ki ben derim Parsî şiiri tercüme kılıp:

Parsî şiir:	Tercümesi:
Ey der dil-i men fikende aşk-ı tü fürûğ	*Cânân gönülde aşkın odu çün nihân ola*
Ber gerden-i men nihade timar-ı tü yûğ	*Can merkezinde nur-i tecelli ayan ola*
Işk-ı tü becan-ü dil hıridestem men	*Aşkın satın aldım u verdim gönülü can*
Dânî behıride ber negûyend dürûğ	*Hâşâ ki uş bu beʿ u şirâda yalan ola*

Zira şirâda yalan söylemek harâmhorluğa delildir. Ve hem malı harâm olur. Sonra harâmın sebatı olmaz.

Andan gerü satmadan hiç kimseye kumaşını alıp gitmeğe verme. Zira teşvişten hâli değildir. Ve muamelede, yani kumaş alırken ya satarken hiç utanma, assı bulmağa cehdeyle ki zeyrekler demişlerdir ki utanmak rızkı menʿ eder, neteki buyurur: El-hayâu yemnauʾr-rızka. Pes alış veriş deminde dayim hörmet gözlemeye ve iğen dahi mürüvvetsiz olmaya. Pes malûm oldu ki miyane hoştur. Zira ki tasarruf gözleyen bezirgânlar demişlerdir ki bezirgânlığın aslı hem tasarruftur, hem mürüvvet. Pes evvel tasarruf et ki maldar olasın. Sonra mürüvvet et, tâ niknâm olasın. Şöyle ki tasarruf, mal bekçisidir. Mürüvvet dahi cah ve ululuk bekçisidir.[1] Buna münasip

HİKÂYET. Şöyle işittim ki bir bezirgân bir bezirgânın dükkânına varmış ve bin altun verüp kumaş satın almış, âhir hesap etmişler, bir kırat altun aralarında hilâf olmuş. Mesela satan ayıtmış: "Senin bende bir altunun kaldı." Alan ayıtmış: "Bir kırat dahi artuktur." Kırat dedikleri bir çekirdek ağırıdır. Filcümle ol ayıttı: "Bir altun." Ve bu ayıttı: "Bir altun ve bir kırat." Akşama değin birbiriyle söyleştiler. Bezirgân ol bir çekirdek altun içün kavga eder ve çağırır. Şol kadar galebe etti ki bu kumaş satan kişi

[1] Tasarrufun mal bekçisi olması gibi muruvvet de ululuğun bekçisidir.

üşendi, nâçar bir çekirdek altunu verdi. Ol bezirgân aldı ve gitti. Meğer bu kumaş satanın bir hizmetkârı varmış, seğirtti, ol hocanın ardından yetti ve ayıttı:

– Hoca, ben dahi kumaşın tutmakta, kapamakta bile idim, yardım ettim, bana şagirdane ver, dedi. Hoca ol bir altunu ve kıratı ol oğlana verdi. Oğlan altunu aldı, hocası katına geldi. Hocası sordu ki nereye vardın? Oğlan ayıttı:

– Ol kumaş alan hocadan şagirdane dilemeğe vardım. Hocası ayıttı:

– Ey harâmzâde, biregü tanlacaktan tâ akşama değin bir çekirdek altun içün kavga edip çağırmış bağırmıştır ve halktan utanmamıştır. Sen andan nesne mi umarsın, ya umduğunçün nesne mi veriserdür?[1] Oğlan altunu gösterdi. Bezzaz teaccüp etti. Kendü kendüye ayıttı: "Ey kadir Allah, bu oğlan bir hûb oğlan değildir ve işe dahi yaramaz, henüz kiçidir. Filcümle bu işten ötürü verdi desevüz gümanlı olavuz.[2] Bu bahillikle ol kişi bu civanmertliği nice edeydi acep, dedi. Bunda bir sır vardır, görmek gerek," dedi. Dahi durdu, ol kişinin ardınca vardı, erişti ve ayıttı:

– Ey hoca, billâhi bir lâhza dur, senden sualim vardır, dedi.

Hoca ayıttı:

– Ne dersin?

Bezzaz ayıttı:

– Ey hoca, senden bir acep nesne gördüm ve gördüğüm budur ki bunca halk arasında akşama değin bir kırat içün cenkeyledin, almayınca komadın. Şimdi ki aldın, kıratla bir altunu yine benim hizmetkârıma verdin? Pes bunca kavga zahmetin çektiğinin fayidesi nedir? Bana beyan et. Anda bahillik ve bunda cevanmertliğinin hikmeti nedir? Ayan et, dedi.

Ol hoca ayıttı:

– Bunda ne acepleyecek nesne vardır? Çünkü ben bezirgânım, bezirgânlığın şartın saklasam gerek. Zira bezirgânlıkta şart oldur ki muamelede bir akçası hayf yere gitse[3] ömrünün yarısı gitti bile. Ve mürüvvet deminde mahallinde nesne tartınsa asılsızlığına tanıklık vermiş ola. Pes ol sebepten ben ne yarı ömrüm gidip mağbun olmak istedim ve ne asılsızlığıma tanıklık vermek istedim. Pes hem adımı kayim tuttum, hem ömrümü.

İmdi bundan malûm oldu ki bezirgân bu sıfatlı olmak gerek.

Andan gerü bir bezirgân olsa ki sermayesi az olsa, çok sermaye tamaına hiç kimse

---

[1] Ya umduğun için sana bir nesne mi verecek?

[2] Bu işten ötürü verdi desek boş zanna düşmüş oluruz.

[3] Bir akçesi ziyan olsa, yazık olsa.

ile ortak olmaya. Illâ meğer ki gayet bay kişi ola ve utangan ve mürüvvetli ola, ta ki ortak olmağa yarar ola. Zira anın gibi kişi ziyana dahi katlanır. Andan gerü elde sermayesi az olsa bir davar almaya ki harcı çok ola. Mesela yüz akçalık davar ki maksut yerine varınca bin akça dahi harcola, almayalar. Ve bilmediği kumaşa talihimi deneyeyim diye sermayeciğin dağıtmaya. Ve bir elden bir ele biti verseler okumayınca alıp gitmeye. Mühürlü alıp gitmeye ki bitilerde çok türlü belâlar olur, bilinmez kangı belâya uğrar. Amma haceti açık bitilerden yüz çevirmeye. Ve bezirgânlar bir şehre gelseler korkulu haber vermeyeler, hayır haber vereler. Çün yoldan geleler, kimseye taziye haberin vermeyeler. Amma beşaret haberin vermeye taksirlik etmeyeler. Ve yoldaşsız yola gitmeyeler. Ve yoldaşın eyisin isteye bula ve yolda konucak kafilenin ortasında kona, tâ uğrudan emin ola. Kafile arasında yaraklı ve silâhlı kişilerin arasında oturmaya, zira harâmîler evvel kafilenin yaraklısına gelirler. Ve eğer yayağ ise atlıyle yoldaş olmaya ve yad kişiden yol sormaya. Meğer bile ki ol yörenin rençberlerindendir. Zira çok müfsit vardır kim yanlış yol gösterir ve mağbun eder.

Andan gerü yolda uğradığına açık yüz ile selâm vere ve kendüzün pejmürde ve âciz göstermeye. Ve bacdarlara hiyanetlik göstermeye, ta ki malına noksan değirmeyeler. Ve lâkin hulk ile ve tatlı dille aldasa revadır. Ve azıksız yola gitmeye, eğerçi ki yol gayet şen ola. Ve yol bekleyenleri ve mükârileri hoşnut etmek gerek. Ve konacak yer içün filân kişi gayet biliştir, katına konayım deyip, ciğer berkidip[1] itimat edip konmaya. Zira çok kişilerin başını ve malını yine bilişleri alıptır. Pes gafil olmamak gerek, amma eğer bilişin bey' u şirâ ehli[2] ve dindar ise anın gibinin katına konarsan revadır. Andan gerü sohbet ederse üç kişiyle ede. Evvel anınla ki cevanmert ola ve ayyar-pişe ola. Yani ayyar-pişelerle musahip olmak uğrudan ve harâmîden ve mekkârdan iymin eder. Ikinci mürüvvetli baylarla ki bunların musahipliğinden bun deminde yardım hâsıl olur. Ve üçüncü yol, iz bilenler ki bunların sohbetinden rahdân olur, yol bilmezlik endişesinden iymin olur.

Andan gerü bezirgânlığa heves eden cehdetmek gerektir tenini ıssıya ve sovuğa öğrede. Ve açlığı ve susuzluğu huy edine. Ve atına katırına kendi hizmet ede. Yendek seyise ve harbendeye ve mükâriye inanmaya, ta ki bir vakit bu hallerden birisi vâki olursa bunalmaya, zahmet çekmeye.

Andan gerü ey oğul bir işi kim sen işleyebilesin, ayruk kişiye işletme. Hem sen işle, ayruk kişiye inanma. Zira zemane, âdemi tez aldar.

---

[1] Metanet gösterip; cesaret gösterip.

[2] Alışveriş adamı.

Andan bezirgânlıkta doğru, dindar ol ki bezirgânlığın ulu sermayesi doğruluk ve dindarlıktır. Ve alışta ve satışta cüst ve emin ve doğru sözlü ol, ta ki udlu olmayasın.

Andan gerü bezirgânlıkta az az alıp geç geç satılacak davar alma. Çok çok alıp tez tez satılır davarı alıcı ol, zira ki geç satılan kumaşın çok assısından tez satılan kumaşın azacık assısı yeğdir. Zira zamanla bu az, ol çoktan dahi çok olur.

Andan gerü gücün yettiğince cehdeyle ki veresiye kumaş almayasın ve satmayasın. Zira ki assısı ziyanına değmez. Ve eğer nâçar olup veresiye alış veriş edersen bari birkaç tayife ile etme. Evvel az sermayeli kişiyle ve yeni denenmiş kişiyle ve Alevi seyyitlerle[1] ve danişmentlerle ve kadı-vekillerle ve müftülerle ve hadımlarla ve emred oğlanlarla, ne denli cehdin varsa, bu tayife ile veresiye alış veriş etme. Zira her kim bu kavmile veresiye muamele ede, gavgayile baş ağrıtıp ziyandan ve peşimanlıktan kurtulmaya.

Andan gerü görmedik kişileri maslahatın üzerine koma ve sınanmadık kişilerden emin olma. Ve sınanmış kişiyi sınanmadık kişiye değişme. Zira çok zaman gerektir, bir âdemi sınamağa ve ana itimat etmeğe yaraya. Pes bunun gibi, değmede ele girmez. Meselde demişlerdir ki sınanmış dev yeğdir, sınanmamış âdemden. Andan gerü âdem denemek istesen ayruk kişi katında iken dene ki tâ sınanınca sana ziyanı değmesin. Andan sonra kendü katında dene, andan itimat et. Zira kişi ki kendüye fayidesi değmeye, sana ne kadar fayide ede. Ve zinhar nakdi hoş gör ki bugünkü nakit ki serçe ola, yarınki veresi tavustan yeğdir.

Ve mâdemki on akçan kuru yer seferinde buçuk assı ede, bir akça assı için denize girme. Yani on akçam onbir olsun diye deniz seferin etme ki deniz seferinde eğerçi ki assı bol ola, amma zahmeti ve ziyanı dahi artuktur. Pes gerekmez, ki çok assı içün var sermayeni yele veresin. Şöyle ki kuruda eğer mal gitse baş kurtulmağa imkân olur ki mal bulunur can bulunmaz. Velî denizde böyle olmaz, hem mala hatardır ve hem cana. Hem denizi bir padişaha benzedirler ki bir kulunu az az böyütür, bir gün gönlü azıcak şöyle yere urur ki cihana gelmedik gibi olur. İmdi deniz böyle hatarlı iken girmek akıldan değil. Amma acayip âsarın görmek içün bir kez denize girsen revadır ki Peygamber aleyhisselâm dedi kim: İrkebû'l-bahre merreten f'enzurû fî âsâr-ı azameti'l-lâhi teâlâ, yani gemiye binin, deniz yüzünde bir kez seyredin ve görün azameti eserin, Allahu teâlânın, tâ bilesin ki Hak teâlâ ne azîm padişahtır ki bunun gibi heybetli nesne yaratmıştır. Pes malûm oldu ki deniz seferin bir kezden artuk etmek

---

[1] Ali evladından olan seyyit; Peygamber torunu ve Ali ile Hazreti Fatıma'nın oğlu Huseyin soyundan gelen kimse.

yoğumuş. Ol dahi ibret içün, assı içün değil.

Andan gerü almak satmak deminde yendek halktan ben assı edem, deme. Benden dahi assı etsinler demek gerek ki kendi assısı içün halkın ziyanın gözlemek insafsızlıktır. Ve kendi işini ayruk kişiler eliyle tutma ki ayruk kişi eliyle yılan tutmak gerektir demişlerdir. Pes bundan kıyas etmek gerek.

Ve andan gerü bezirgân gerektir ki assısın ve ziyanın dayima yaza dura, ta ki yanılmaktan ve unutmaktan emin ola. Ve alış veriş ettiği kişiler ile dayim muhasebe ededurmak gerektir ki muamelesin hesap etmek malına adletmektir, etmese telef olur ve malına zulmetmiş olur.

Andan sonra kimseden ödünç alıp veresiye muamele edersen cehdet ki üzerine hüccet yazdırmayasın, ta ki bir vakit inkâr etmek istesen edebilesin. Zira hüccet olıcak inkâr edemezsin. Ve her dem assını ve ziyanını mütalâa ededur. Yani ol defteri ki assını ve ziyanını anda yazıpdurursun, her dem ol defterin yüzüne bak ve oku, ta ki assından ve ziyanından haberdar olasın, ki kişi assını ve ziyanını bilmemek katı ayıptır. Niteki meselde getirmişlerdir ki biregüyü yerseler ne assısın bilir ne ziyanın, derler. Pes assını ve ziyanını her dem gözleyedurgıl. Ve hayinlikten dahi katı sakın, yani zagal olma, halka uğurlayın kalplık etme ki kalp, ziyanı kendine etmiş olur. Buna münasip

HİKÂYET. Şöyle işittim ki bir kişinin çok koyunları vardı ve ol kişinin bir çobanı vardı. Katı pârsâ, yani arı dirlikli ve salih ve harâmdan sakınan kişi idi. Her dem bu çoban süt ki sağardı, koyun ıssının katına getirirdi. Ol kişi, gelen südün yarısı denli su katardı. Yine ölçü ile çobana verirdi ki var bunu sat. Çoban miskin, ol kişiye öğüt verirdi ki halka bunun gibi etme, bir gün uğrarsın derdi. Ol hiç işitmezdi, her gün eyle ederdi. Ve her gün çoban aydurdu ki "Hey kişi halka bu hayinliği etme ki hayinlerin sonu çürük olur" deyip nasihat verirdi ve ol hiç işitmezdi. Ta ki ittifak düştü, bir gece çoban koyunu yatağa götürdü. Bir dere önceğizine yatırdı, kendi bir yüksekçe yere yattı. Meğer ilkyaz günleriydi. Dağda yağmur yağar, ol dereye sığmaz sel gelir, koyunları pak süpürür. Şöyle ki bir diri kurtulmaz. Çoban kurtulduğuna şükreder. Koyun ıssının katına gelir, bilesinde süt yok. Koyun ıssı ayıttı:

– Süt niçin getirmedin?

– Koyunu kanı ki süt getirem.

Ol kişi ayıttı:

– Koyuna n'oldu?

Çoban ayıttı:

– Ben sana demez miydim ki süde su katma, halka hayin olma. Sen işitmezdin, ta ki ol süde kattığın sular cem' oldu, derildi, bir ulu sel oldu, geldi hep koyunları aldı ve gitti.

Sonra ol kişi tamah ile hayinliği ucundan tâ ölünce yoksulluk mihnetinden kurtulmadı. Pes ne cehdin varsa mekirden ve hayinlikten sakın ki hayinlik ve kalplık, gerü, edene uğrar. Nitekim Hak sübhanehu buyurur: Ve lâ yahiku'l-mekrü's-seyyi illâ bi-ehlihi.[1] Peygamber aleyhisselâm dahi buyurur ki: Men âşe bi'l-mekri mâte bi'l-fakri.[2] Yani her kim ki mekrile dirilse yoksulluğ ile öle. Pes cehdet ki hayinlikten sakınasın ki kişinin bir kez hayinliği zâhir olsa ayruk halk ana itimat etmeye. Eyle olsa doğruluğu pişe edin ki doğruluk ulu tarrarlıktır. Tarrar diye biregüye derler ki biregünün malın menalin cerrede, kendi katına getire. Pes ulu tarrarlık budur ki eminlik gösterip halk kendi eliyle nesi varsa buna verir ki saklaya, arada tanık yok, tezkiye yok. Eğer vardığı yerde öldü ise hod emanet kaldı emine, Tanrı'sı ile kendisi bilir. Eyle olsa eminlik hem dünyaya ve hem ahirete yarar.

Geldik imdi bir dahi cehdeyle kim halk içinde muamele gösteresin. Yani alışta verişte müsamahat edesin. Mesela bir kişiye onun on bire kumaş sattın, üç kez onun on buçuğa ver, dahi gör halk sana nice akar, muamele berekâtında kumaş tez satılır, assı çok olur.

Geldik imdi kimseyi vâdeye salma. Yani biregüye sana şunu edem, bunu edem deme. Eğer deyicek olursan bari vâdene vefa et, ta ki yalancı olmayasın ki kişi edem dediğini etmese yalancı olmuş olur. Pes sen ahdine doğruluk et, ta ki Hak teâlâ senin kesbine berekât vere.

Geldik muamele üzerine hüccet vermeli olsan ya hüccet almalı olsan key sak olmak gereksin ki çok kişileri hüccetle aldayıptururlar. Kabzetmeyince malı hüccet verme. Her kanda varırsan bir biliş bulmak ardınca ol. Eğer biliş bulmasan ol yerde bir emin kişi ile bilişmek ardınca ol ve ne denli ulu bezirgân isen dahi kaçan ki şehirden bir şehre gidesin, sefer bitisin[3] bile iletmeyince olma. Yani bu şehrin bir adı belli kişisinden biti al ve ol varacağın şehrin bir adı belli kişisine. Eğerçi ki hiç ol bitiye ihtiyacın olmaya, amma gerektir şerefin ziyade ola. İki sebepten: Evvelâ bu ki eyiliğin ve ol mülkten aşikâre gittiğin ki çoklar kalplık edip şehirden uğrulayın kaçarlar, sen ol töhmetten berî olursun. İkinci ol kim varacağın yerde ululer, bizi anarlarmış diye

---

1 "Halbuki kişi kazdığı kuyuya kendi düşer." [FÂTIR 35:43]

2 Hileyle yaşayan fakirlikle ölür.

3 Eskiden mürur tezkiresi; yol tezkiresi; yol vesikası; yol kâğıdı.

gönülleri hoş olur. Sen arada elçi olmuş olursun. Pes seni hoş görürler ve ne kaydın varısa kayırırlar. Hele bari anun gibi sefer bitisinin eğer assısı dahi olmaya, ziyanı dahi olmaya. Hiç eksiğe dahi yaramasa hele bilende olsun.[1] Andan gerü bilüsüz, ebter ve akılsız kişilerle yoldaş olma. Eyi yoldaş bulmayınca yola gitme, niteki demişlerdir: Er-refik, sümme't-tarik. Yani evvel yoldaş, andan yol demek olur.

Geldik kimse ki seni emin ve doğru kişidir diye güman etse sen dahi anın gümanın yalan eyleme, yani biregü seni denemeden eyi kişi sansa, sen ana eğrilik ve hayinlik gösterip anın sanusunu yalan etme. Ve her neyi satın almak istersen görmeden alma ve her neyi ki satmak istesen evvel sa'rini, yani narhını sormayınca, ol şehirde nice satılır, ol bahasını bilmeyince satma. Ve sattığını şart-ı tamam ile sat, yani muhayyer bazar etme.[2] Beğenirsen alasın, beğenmezsen gerü veresin deme ki bunun gibi bazarda derd-i ser ve zahmet çok olur. Evet aldığını sen dahi muhayyer alırsan revadır ki tâ aldığından sonra yahşi deneyesin, eğer fayideli ise kabul edesin, fayidesi yoğise yine ıssına veresin. Andan gerü ağır başlı ol, yeyincek olma ki bezirgânlığın ulu hüneri ağır başlı ve lengerlü olmaktır. Ve evinde düzenini bol et. Şöyle ki her cinsten ne alsan, baldan, yağdan, arpa, buğday ne ki buna benzer var ise bir yıldan bir yıla hesap et. Ne kadar nesne yeterse sen iki ol kadar al. Ve her dem yine bazarda narh ne idiğin soradurgıl. Kız olıcak olursa ol ev yarağından yarı artuğu satasın, assısına ev harcı sana sehil ola. Ol yıl yemek sana müfte karîb ola ki bunun gibi işte ne günah var ve ne bednamlık vardır. Hiç kimse bahil dahi demez ki bu cümle, kethüdalığa mensuptur, iş eridir derler. Hiç bap ile bu işte ayıp edecek nesne yoktur.

Geldik imdi eğer göresin ki bu düzeni ki böyle düzmüştün, nagâh buna bir halel erişti, şaştın. Cehdeyle ki tez yine yerine yetiresin, top başaramasan harcını kes tâ ol ziyan yerine gele ki tasarruf, yabandan kazanılmış assı gibidir, ki malı artırır. Amma ey ciğergûşem eğer ittifak düşüp bezirgân olamasan ve dilesen ki bir şerif ilim öğrenesin; din ilminden güç ise hiç tıp ilminden assılı ilim yoktur ki Peygamber aleyhisselâm buyurur: El-ilmü ilmani, ilmü'l-ebdan, sümme ilmü'l-edyan.[3] Dine fayide çok olduğundan ötürü evvel beden ilmini andı, ta ki halk içinde tıp ilminin şerefi belli ola ve halk ana rağbet ede.

---

[1] Hiçbir işe yaramasa bile yanında olsun.

[2] İlişiğini keserek sat; şarta bağlı satış yapma.

[3] Bilgi iki türlüdür: Beden bilgisi, sonra da din bilgisi.

OTUZ ÜÇÜNCÜ BAP

TABİPLER ÂYİNİN BEYAN EDER

Ey oğul, eğer tabip olursan gerektir ki tıbbın aslın eyice bilesin, mesela tıp iki kısımdır: Biri ilmî ve biri amelî. İlmî dahi kaç nevi idiğin ve amelî dahi kaç nevi idiğin yahşi bilmek gereksin. Ve bilmek gereksin sende ol ki mevcuttur, terkibinden ya tabiîdir, ya harici. Ve amma ol ki terkiptir, anasır-ı erbaadandır.[1] Ol ki tabiîdir, üç nesnedir. Biri oldur ki bu beden anınla kayimdir, yani beden dikçe durduğu anınladır. Akıl gibi ki âdem lâya'kıl olıcak beden yıkılır. Ve birisi dahi oldur ki bedenin berkliği anınladır ve ol kandır. Nitekim kan çok gidicek beden süst olur, gevşer. Ve bir dahi oldur ki bedeni harekete getirir, hâlden hâle döndürür. Türlü türlü cünbüş ve hareket andandır. Ve ol candır ki cansız ten müteharrik olmaz. İşte bunlar tabiîdir. Elbet âdem bunsuz olmaz.

Amma ol ki haricidir, taşradan, yani bedenin taş yüzünden medet bulmakla ya bedene menfaat ergüre ya ziyan ergüre, vasıta ile. Mesela bir kişi bir kişiden intikam almak ister ve yalınız olıcak hiç dınmaz, hâssa ki düşmanı kendüden yeğin ola. Amma eline yardımcı girse filhâl bir ziyan ergürür intikam almağiçün. Yahut biregüye fayide ergürmek istese hem yardım olıcak tez ergürür. Eyle olsa bedenin sebatı ve kıvamı bunlarınla sabit ve kayim olur. Ya cins-i maddeden ya cins-i surettendir. Ol ki cins-i maddedendir, yani ansar-ı erbaadır ki bunların kaç idiğin sorsalar dörttür diyesin: Od, toprak ve yel ve su. Bunlar ustukussattan[2] katı ırağ olandır. Ve ol ki ustukussata yakındır, emzicedir ki sağışta dokuzdur, biri mutedil, sekizi birbirine muhalif. Eğer bunların ayrı ayrı şerhine meşgul olursavuz kitap uzanır, hem sahib-i kitap yâdetmemiştir.[3]

Geldik bu dokuz emziceden dördü münferittir ve dördü mürekkep; ve ol emziceden yakın dördü hılttır, kan ve safra ve sevda ve balgam gibi. Ve bu ahlâttan dahi yakın olan âzadır ki adedi bir kavilde dörttür ve bir kavilde ikidir. Dörttür diyenler öy-

---

[1] Eskiler dunyada dort temel unsur olduğuna inanırlardı: Ateş, toprak, hava, su. Vucudun terkibi de dorttu, bunlara daha ziyade ahlât-ı erbaa denir: Safra, balgam, kan ve sevda.

[2] Vucudu teşkil eden esas unsurlar.

[3] Kitabı yazan da bunları anmamıştır.

keni ve ciğeri bile izafet ederler.[1] Amma âza-yı re'siye[2] ikidir diyenler hemen dil ve dimağdır, derler.

Geldik, maksut budur bu sözlerin mânasından ki âzanın endamları terkibi ahlâttır ve ahlât terkibi mizaçtandır, yani birbirine amihte olduğundandır. Niteki su toprağa karışmaya, balçık olmaz. Pes bu âzanın terkibi ahlâttandır, yani safra ve sevda ve balgam ve kandan. Ve ahlât terkibi mizaçtan, yani bunlar birbiriyle amihte olmaktan;[3] mesela safra safraya amihte olsa bu iki safranın arasında bir hararet tevellüt olur, adı safra olur. Kalanı dahi buna göre. Ve mizaç terkibi ustukussattır. Ustukussat dedikleri hükema ıstılahınca oda ve suya ve toprağa ve yele derler kı safra ve sevda ve kan ve balgam bu ustukussattan terkip olur. Amma idrak etmeğe âdeme ahlât yakındır, ustukussattan, yani yakın görünen safra bölüğüdür. Yel, su, od ve toprak bölüğünü dürbinler görür. Eyle olsa tenin anaru menzili od ve su ve toprak ve yel ve berü menzili safra ve balgam ve kan ve sevdadır ki göz idrak eder, yakınlığına delil bunu ve anı görür; göz idrak edemez. Iraklığa sebep ve delil budur.

Geldik suret cinsine: Ol ki suret cinsidir, üç kısımdır, kuvâ ve ef'al ve ervah. Amma kuvâ üç kısımdır: Nefsanî ve hayvanî ve tabiî. Geldik ol ki nefsanî kuvvettir, histir ve bu dahi beş kısımdır. Biri görmek ve biri işitmek ve biri yiylemek ve biri tatmak ve biri lemis, yani el urup bir nesnenin irisin ve yumuşağın seçmek ve bunlar taşraki âzalardır. İçeri dahi birkaç nesne vardır ki kuvveti ve hareketi ve aksamı sağışta hemen bu taşradaki âza bigidir ki hissi ve hareketi ola ve kuvveti ve siyaseti ola. Ve bu dediğim üç kısımdır. Biri zikir ve biri fikir ve biri hayal.

İmdi hayvanî dahi iki kısımdır: Biri fail ve biri münfail, yani hareket ve sükün.

Tabiî dahi üç kısımdır: Müvellide ve mürebbiye ve gadiye. Yani biri doğurducu, kuvvet doğurur ve biri kuvveti besler ve biri bu kuvvete gıda getirir. Pes cemî ef'al bu üç kuvvet dâdı içündür ki nefsanî ve hayvanî ve tabiîdir. Pes varlık bu üç kuvvettir ki can dahi bu kuvvetlerin hâdimidir.[4] Anın içün hakîmler ruh üçtür derler. Yani bu kuvvet-i nefsaniyye ki ruh-ı nefsanî derler. Ve kuvvet-i hayvaniyeye ruh-ı hayvanî derler. Ve kuvvet-i tabiiyyeye ki ruh-ı tabiî derler. Pes anların kavlince can üç türlü olmuş olur, ta ki aded-i kuvâ ile beraber ola.

Geldik terkib-i insanın bir cüz'ü dahi tevabidir. Tevabi uyundu demektir. Mesela

---

1 Dorttur diyenler ciğeri ve karacığeri de sayarlar.

2 Esas organlar kı, onlar olmadıkça hayat olmaz.

3 Yanı bunların birbirlerine karışmış olmasından.

4 Varlık bu uç kuvvettendır, can da bunlara hizmet eder.

tevabi ol nesneye derler ki birbiriyle uyuşa, ta ki beden anınla kayim ola, semizlik gibi kim mizaç sovukluğuna mütabidir. Zira ki sovuk mizaçlılar dayim semiz olur. Ve arıklık, ıssı mizaca tâbidir. Ve kızıllık kana tâbidir. Ve huşklük ve cünun sevdaya tâbidir. Niteki nabız hareketi kuvvet-i failiyyeye tâbidir ve bahadurluk bigi ki kuvvet-i hayvaniyye tamamlığına tâbidir ki evvel şecaat hayvandan alınıptır. Ve sağlık gibi ki kuvvet-i şehvaniyyeye tâbidir. Zira iştiha sadık olmasa sağlık olmaz. Ve hikmet gibi kuvvet-i nefs-i natıkaya tâbidir ki nutk olmazsa hikmet dahi malûm olmaz. Ve avârız maddeye tâbidir, yani bedene bir hastalık geldiği içerdeki hılta tâbidir, ya surete.

Ve ol ki seni hâlden hâle döndürür, ana esbab-ı zarurî derler ki altı kısımdır. Biri hava ve ikinci taam ve üçüncü sükûn ve hareket ve dördüncü uyku ve uyanıklık ve beşinci şâdî ve kaygı ve altıncı nefis havadisleri, hışım ve korku ve peşimanlık gibi. Pes bunlar zaruridir ki âdem bunlardan ihtiraz edip sakınsa olmaz, elbette gelir. Ve her bir halkın teninde bir eser belirmeyince olmaz. Pes eğer bu dediklerim miyane olursa âdemde tesiri miyane olur. Ve eğer artuk olsa halkı hâlinden giderir, bir hastalık hâsıl olur, ol fiilin, ifratından, yani tokluk hadden aşıcak, ya açlık, ya uyku, ya uyanıklık, ya kaygı, ya şâdî, ya hışım ve ne ki buna benzer var ise iğen hadden aşıcak elbette hasta etmeyince olmaz. Geldik ol ki tabiattan hariçtir, üç kısım üzerinedir. Yani uyku gibi nesne tabiata mensuptur, hariç değil, zira kişi az uyumak ve çok uyumak elindedir.

Amma bu üç kısım ki tabiattan hariçtir, biri uzvun hastalığına mensuptur ki beden hâlin tağyir eder, hasta kılar. Çıban gibi ki bir uzuvda çıkar, dükeli bedeni hasta eder. Bakisin dahi bundan kıyas etmek gerek.

Geldik ıssı hastalığı beş kısımdır. Ya çok ola, ya az, ya miyane, ya kuru, ya ter.

Sovuk hastalığı dahi sekiz kısımdır. Şöyle ki ter sovuk ki balgamdır, dörttür. Ve kuru sovuk ki sevdadır, dörttür, pes sekiz kısım oldu.

Geldik ol hastalık ki bir hastalık ucundan dahi ola, oldur ki bir uzuvda bir hastalık belirse, çıban gibi, ya gayrı gibi, gerü kalan âza dahi sayru olur. Ve ol hastalıklar kim bir hastalığa dahi sebep ola ve beden dairesine düşe, ya miktar ile, ya vaz'ile, ya sağışla ola. Yani ya fiille belire, kendi görünmeye, boğaz ağrısı, ısıtma gibi. Ya bir şekil görüne, verem gibi.[1] Ya birkaç şekiller görüne, çıbanlar gibi. Ve hilkat sayruluklarının sebebi, ya şekil sayruluklarının sebebi ola. Pes bu illetler dahi yedi kısımdır. Ya sebebi kuruluk ve irilik ola, uyuz gibi ve demregü gibi. Bu dahi iki kısımdır. Ya bilâsebep ola, ya sebebi mülaşe ola. Hem bu dahi iki kısımdır. Ve miktar sayruluğu hem

[1] Yahut da verem (şiş) gibi görünür.

üç nevidir. Ve vaz' sayrulukları ve gudet sayrulukları hem ikişer kısımdır. Ya, teferruk-i ittisal sebebi ola, yani yaralar, dört nevidir: Deri ve et ve sinir ve söğek zahmıdur, nev'i dört olduğu budur. Birbirine benzeyen uzuvların marazları üç kısımdır. Müşterek marazlar ki birbiriyle amihtedir. Sekiz kısımdır, dördü müfret ve dördü mürekkep. Müfredi: Issı ve sovuk ve kuru ve ter. Ve mürekkep olan, yani iki hılttan peyda olur: Issı ve kuru veya ıssı ve ter, ya sovuk kuru, ya sovuk ter. Ve aslî maraz dört nevidir, ki hilkate düşer, niteki ileride dedikti. Hilkat ve miktar ve vaz' ve gudet. Ol ki hilkatin dört marazıdır: Biri oldur ki şekle düşer ve tegayyüre düşer ve irilik olur, mülâşe bigi boğaza düşer.

Geldik miktar sayrulukları iki türlüdür. Ya madde ziyadeliğidir, ya noksanıdır.

Ve vaz' sayruluğu dediğimiz iki türlüdür. Ya bir uzuv yerinden zayil ola âdemin, şol yir başlar[1] gibi ki âdemin bir endamına düşe, ol endamı yir gider. Ya iki endamı berktiği yer fesat bulur, yaramaz hılt sebebinden.

Geldik gudet sayrulukları hem iki türlüdür, ya ziyade madde ya noksan gibi. Geldik teferrukü'l-ittisal zahmı gibidir ki et ve deri birbirinden ayrıla. Amma bu maraz ya âzay-i müteşabiheye düşer, ya âzay-ı âliyeye, ya ikisine bile bir defada. Âzay-ı âliye, gözdür ve kulaktır ve dil ve el ve ayaktır. Niteki bir kehhale sormuşlar ki göz nedir? Ayıtmış ki âliyonu basar, yani âli bunun gibi azaya derler. Ve müteşabihe, bunlara yakın olan uzuvlara derler.

Geldik araz sayruluğu oldur, bir sebep ucundan ârız ola. Bu dahi üç türlüdür. Biri budur ki bir katı bütün işlerden olur kim yahut tene bir hal vâki olur, ya beden boş bulunur ki ârız hâsıl olur.

Geldik bu katı bütün ef'al dahi üç türlüdür. Ve ol ki beden ef'aline taallûktur, dört türlüdür. Ve ol ki istifrağa taallûktur, hem üç türlüdür.

Geldik imdi ey oğul, bilmiş ol ki tıp ilmi iki kısımdır, bir kısmı ilimdir ve bir kısmı ameldir. İlim kısmı budur ki şerhettim. Dahi ruşen olsun dersen bu sözler ki dedim, her birin kangı kitaptan bulmak gerek, beyan edem, ta ki hakikat bilesin ki bu ilmi Calinûs şerh ediptir, ekserini *Sitte Aşere-i Calinûsî*'den[2] getirdik. Geldik imdi eğer ustukussat nedir bilmek istersen *Sitte Aşere*'de ustukussat babında göresin, İlm-i Ahlât bilmek istesen *Sitte Aşere*'nin ikinci makalinden maksudun bulasın. Ve âzay-ı müteşabihe dediğimizi *Sitte Aşere*'nin *Teşrih-i Küçek*'inden[3] bilesin. Ve âzay-ı âlinin şer-

---

[1] Çıktığı yeri yiyip çuruten yaralar, çıbanlar.

[2] Galenos'un tıbba ait onaltı kitabı.

[3] İbn Nedim, Galenos'un telifleri arasında bu ya da benzeri isimde bir kitap saymaz. *Sitte*

hin, teşrih olur, *Teşrih-i Büzürk*'ten bilesin. Amma bu *Teşrih-i Büzürk*,[1] *Sitte Aşere*'den değildir, başına bir kitaptır. Kuvay-ı tabiiye nedir bilmek istesen hem *Sitte Aşere* kitabındadır, bulasın. Ve kuvay-ı hayvanî şerhi hem *Sitte Aşere*'de, nabız babında göresin. Ve kuvây-i nefsanî şerhi *Rây-ı Bukrat ve Eflâtun* derler bir kitap vardır,[2] Calinûs tasnif etmiştir, anda beyan eder, bilesin, ki *Sitte Aşere*'den değildir.

Geldik eğer dilersen ki bu ilimde mahir olasın ve ilim duraklarına seyredesin.[3] *Kevn ü Fesat*[4] kitabından ustukussat ve mizaç ilmin oku. Ve *Semâü'l-Âlem*'de[5] dahi vardır, anda dahi talep et. Kuvâ ve ef'al ilmin *Nefs Kitabı* ve *His ve Mahsûs Kitabı*'nda[6] talep et. Tâ şerhi sana malûm ola. Ve âza ilminin şerhin *Kitabü'l-Hayavan*,[7] derler. Andan talep et. Ve aksam-ı emraz şerhin[8] *Sitte Aşere*'nin evvel makalesinde ki ârâz-ı ilel kitabıdır, andan bilesin. Ve esbab-ı âraz,[9] hem yine *Sitte Aşere*'nin ikinci makalesinden talep edesin. Ve esbab-ı emrâzı hem *Sitte Aşere*'nin dördüncü ve beşinci makalesinden talep edesin. Şöyle ki yâdettim, malûm edinirsen allâme olasın.

Aşere'de *Kitabü'l-Makalâti'l-Hams fi't-Teşrih* adında bir kitap sayılmaktadır. *Sitte Aşere*'den hariç *Kitabü't-Teşrihi'l-Kebir* var ki, müellif bunu ayrıca zikretmektedir. Ve *Kitab-ı İhtilâfi't-Teşrih* ve *Teşrihü'l-Hayavani'l-Meyyit* ve *Teşrihü'l-Hayavani'l-Hayy* ve *Kitab fi İlm-i Bukrat fi't-Teşrih* ve *Kitab-ı İlm-i Aristotalis fi't-Teşrih* ve *Kitab-ı fi't-Teşrihü'r-Rahm* ki, bu altı kitaptan hiçbiri bu *Teşrih-i Kûçek* olamaz. Belki de bu *Sitte Aşere*'ye dahil *Kitabü'l-Makalâtü'l-Hams fi't-Teşrih*'dir ki, *Kitabü't-Teşrihi'l-Kebir*'den ayırmak için *Kitab et-Teşrihi's-Sagir* diye bilinir olmuştur ve müellif buna *Teşrih-i Kûçek* adını vermiştir.

1 Bundan murat Galenos'un *Sitte Aşere*'sine dahil olmayan *Teşrihu'l-Kebir-i* Calinûs'tur.

2 Bundan maksat *Kitab-ı Rây-ı Bukrat ve Eflâtun*'dur. Bu da Galenos'un *Sitte Aşere*'sinden hariç teliflerindendir.

3 Bu ilimde maharet elde etmek ve onun merhalelerini dolaşmak istersen.

4 Aristoteles'in iki makaleden oluşan kitabıdır.

5 Bu da Aristoteles'in kitaplarındandır ve dört makaleden oluşmaktadır.

6 Galenos'un eserleri arasında *Kitabu'n-Nefs* adında bir kitap yoktur. Fakat *Sitte Aşere* haricindeki risalelerinde *Kitab fi inne kuvâ'en-Nefs Tabiatun li-Mizaci'l-Beden* adında bir kitabını İbn Nedim söyluyor ki, muellifin kastettiği *Kitabu'n-Nefs*'in bu olması muhtemeldir. Fakat *Kitabü'n-Nefs* Aristoteles'in uç makaleden oluşan bağımsız bir eseridir. *Kitabü'l-Hiss ve'l-Mahsûs* da Aristoteles'in uç makaleden oluşan başka bir eseridir.

7 Aristoteles'in 19 makaleden oluşan *Kitabü'l-Hayavan*'ının kastedildiği bellidir.

8 Galenos'un *Sitte Aşere*'sinden *Kitabu'l-İlel ve'l-Emraz* kastedilmekte olup İbn Nedim'in *Kitabü'l-Fihrist*'inde adı *Kitabü'l-İlel ve'l-A'raz* diye kaydedilmiştir.

9 Hastalıkların sebeplerini.

FASIL. Çünki ilim kısmın yâdettim, nâçar amelinden dahi bir şemme yâdetmek gerek. Eğerçi ki söz uzanur, elbette anmak gerektir. Zira ki ilim ve amel can ve ten gibidir; can, tensiz olmaz ve ten, cansız, bu dahi böyle.

Geldik eğer bir hastanın üzerine varıp ilâç etmek istesen evvel yemek endişesin et ki bu hasta pir olsa gıda ne buyurman gerek, yiğit olsa, ya oğlan olsa ne yedirmek gerek. Hastalıktan duranlara gıda ne gerek ki asıl ilâç gıdadır. Zira ki ilâç iki türlüdür. Birisi yedirmek ve içirmekle ve birisi yemesin içmesin kesmekledir. Amma evvelden tabip ilaca meşgul olmamak gerek, ta ki evvel hissede, göre, bir hastanın kuvvetini deneye ve illeti ne illettir bile ve ne sebeptendir sayruluğu, deneye; mizacı nedir ve faslı yaz mıdır, yay mıdır, güz müdür ve kış mıdır ve mahass, yani nabız hâli nicedir ve bu hastalık ki ârız olmuştur, ne cinstir, zâhirde. Ve eyide ve yavuzda alâmetler ki bâtından olan sayrulukların nişanını verir, bilmek gerek. Ve buhran nişanların eyi ve yavuz bilmek gerek. Buhran şol deme derler ki tabiat, bedeni sayru eden madde ile cenk eder. Tabiat yenerse buhran tamdır, illet yense nakıstır, yaramazdır.

Geldik ısıtma kaç cinstir bilmek gerek. Ve her birinin renci nicedir bilmek gerek. Ve her bir rencin tedbîrini nicedir bilmek gerek. Edviyeler terkip etmekte mahir gerek ve kıyas ehlinin mezhebince olmak gerek ve mualecat kanunun bilmek gerek, ta ki tabip işinde habtetmeye ve ilâç edebile. İmdi bu dediklerimi eğer ayrı ayrı şerhedersem söz uzanır, amma her birinin şerhi kangı kitaptadır ayıdıvereyim, ta ki hacet vaktinde mütalâa kılasın ve bilesin.

Geldik eğer hıfzussıhha, yani dayim tendürüst olmak tedbirini istesen, *Sitte Aşere* kitabında *Asıhhâ* babından[1] ilâç edesin. Ve yavuz alâmetleri ve eyi alâmetleri bilmek istesen Takdime'den ki *Takdimetü'l-Ma'rife*[2] derler, bir kitaptır, andan bilesin, ya *Fusul-i Bukrat*'tan.[3] Ve nabız alâmetlerini *Nabz-ı Kebir* ve *Nabz-ı Sagir*[4] nüshasından bilesin. Ve bevl hâlin, yani karure hâlin *Sitte Aşere*'nin evvel makalesinden iste. Ve Calinûs bir kitap dahi tasnif etmiştir, *Sitte Aşere*'den gayrı *Kitabü'l-Bevl*[5] derler, hem karure bilmek için ana dahi nazar edesin. Ve bâtında olan sayrulukların nişanların *İlel*

---

1 Galenos'un *Sitte Aşere*'sinden *Tedbiru'l-Asihhâ* kastedilmektedir.

2 *Takdimetü'l-Ma'rife* Galenos'un *Sitte Aşere*'den hariç bir kitabıdır. Yine Hippokrates'in de bu isimde bir kitabı vardır ki Galenos tefsir etmiştir.

3 Bukrat'ın Galenos tarafından tefsir edilen *Kitabu'l-Fusûl*'ü kastedilmektedir.

4 Ibn Nedim, *Sitte Aşere* içinde *Nabz* adında iki kitap söylüyor. Biri *Kitab ilâ Tavseren fi'n-Nabz* oteki *Kitabü'n-Nabzi'l-Kebir*'dir. Müellifin *Nabz-ı Sagir* dediği birincisi olacaktır.

5 Bu eserin kime ait olduğunu araştıramadım.

ve'l-âraz[1] derler, bir fasıldır *Sitte Aşere*'de, nazar edesin. Ve emraza çare tedbirin istesen bir kitap vardır, Bukrat tasniflerindendir. Adı *Mâü'ş-Şair*,[2] ondan iste, ya yine *İlel ve'l-araz*'dan, ya *Hiletü'l-bür*[3] derler bir nüsha vardır, andan iste. Ve edviye terkibin Calinûs terkiplerinden edesin. Amma ilâçta çok tecrübe etmek gereksin. İllâ tecrübeyi bir belli kişilerde etmeyeler, meçhul kişilerde ederlerse revadır.

Amma mualiç olan kişi gerektir ki bimarhanede çok hizmet ede, ta ki garip illetlerin sureti ana açık ola, yani her rencin adından haberdar ola, ta ki ilâç etmek ana âsan ola, ki adın bilmediği rence ilâç etmek cehle mensuptur. Pes her neyi ki nüshada okursun, cehdet ki suretin gözle, dahi göresin ki nüshada görmek düşte görmek gibidir, hakikatsizdir. Gözle görmek tahkiktir; bir mualeceye kalmamak gerek, yani bu rence bir ilâç bilirim yeter deyip durmamak gerek, Bukrat'ın *Vasiyetnâme*'sini[4] okumak gerek. Hasta ilacında ta ki emanetkârlık şartın yerine getirmiş olasın. Zira ki hasta kendüzün sana emanete kor ki canı senin, sebebinden selâmet ola. Çün sen ilâçta bilmezlikle habtedesin,[5] ol hastanın canın sen telef etmiş olursun, pes hayin oldun. Niteki demişler: Nîme fakih din büred ve nîme hakîm can büred.[6] Eğerçi âdem öldürmek hakîmlerin fahrıdır, velî sen bunun gibiden sakın.

Andan gerü tabibin gerektir ki dini pak ve donu pak ve arı ola ve dayim müşk ile gülâb ve hoş kokulu abîr dürtüne. Ve çün sayru katına vara, gökçek yüz göstere ve tatlı söyleye. Ve hastanın yüreğin sovudacak söz söylemeye, ısıcak söyleye ki hastaya ısıcak söz söylemek yüreği kuvvetin artırır ve hararet-i garizî bedenin dayağıdır,[7] ol hararetı ziyade kılar.

Geldik alâmetler bilmek, yani sayrunun üzerine varıcak eyi nişanlar olur kim âdem anınla ümitlenir ve yavuz nişanlar dahi olur ki ol sayrudan ümit kesilir. Pes tabip bunları bilmese tez şermsar olur.

Geldik imdi kaçan ki tabip, sayru katına vara hâline baka: Eğer sayruyu uyur bigi

---

1 Galenos'un *Sitte Aşere*'sinden *Kitabü'l-İlel ve'l-Emraz* kastedilmekte olup İbn Nedim'in *Kitabü'l-Fihrist*'inde adı *Kitabü'l-İlel ve'l-A'raz* diye kaydedilmiştir.

2 Hippokrates'in yazmış olduğu, şiddetli hastalıklara ait bir kitap olup buna *Kitab-ı Mâu'ş-Şair* de denir.

3 Tedavi yolları anlamındaki bu eserin de kime ait olduğunu araştıramadım.

4 Hippokrates'in tıbba ait bir eseri.

5 İlaçta bilmezlik yüzünden bir hata işlersen.

6 Yarım fakih dinden eder, yarım hekim de candan.

7 Yaradılıştan olan hararet, vücudun doğal hararetı.

görse, sayruya söyleye, eğer sayru cevap verse, evet söyleyen kimdir bilmése ve gözünü geh yumsa, geh açsa ve samur samur kümrense yavuz alâmettir. Ve bihûd olup elin her bir yana salar, nesne arar gibi yerinden ırılur ve şurideler gibi ıstırap gösterir, hem bu dahi yavuz alâmettir. Ve ol bihûdlukla ki dedik, eğer her dem katı katı çağırıp kendinin elin ve parmakların ursa ve kendi elin berk berk tutsa hem yine yavuz alâmettir. Ve eğer kusup kusuntusunun rengi kızıla, ya sarıya, ya karaya veya aka mayil olsa, tâ kusması durunca katı korku vardır, ol sayruya. Ve bir sayru ki öksüre, balgamın bir pare bez üstüne alalar, kurudalar ve oda salalar. Eğer yandığından sonra eseri belirirse yavuzdur. Bu cümle nişanlar ki dedim, ümitsiz nişanlardır. Bir sayruda ki bu alâmetler ola, göresin, ana timar etme, ot verme ki fayidesi yoktur. Amma eğer bu nişanlardan birisi olmasa ümiz-i selâmettir.[1] Geldik madde alâmetlerin bilmekliğe.

~ FASIL. Nabza el urmak gerek, eğer kuvvetli sıçraya ve parmakları arasına, ya parmaklar altına yürür gibi görüne, bilesin ki kan galiptir. Eğer ince ve tez tez atılsa parmağın altında, bilesin ki safra galiptir. Ve eğer parmağın altında geç geç atılıp süst ve yuğun görünürse, bilesin ki rutubet galiptir, yani balgam. Ve eğer ince ve geç atılsa yubuset galiptir, yani sevda. Ve ol vakit kim bu dediklerime muhalif göresin, damarın meyli kangı yana artuğ ise hükmü ana etmek gerektir. Yani ki bir nöbette gâh ince, gâh yuğun, gâh tez, gâh süst atılsa madde mürekkepliğine delildir. Mesela gâh sulp, gâh nerm atılsa kan ve balgam bile amihte olduğuna delildir. Tez kâhil olsa safra ve sevda amihtedir. Geldik imdi mihasse halinden, yani nabız halinden bu denli bilindi, şimdi gerü karureye dahi nazar et.

~ FASIL. Sayrunun bevlin, yani sidiğin karureye, yani şişeye al ve nazar et. Eğer ak ola, velî bulanık ola, ruşen olmaya, delildir ki ol kişi kaygıdan sayru olmuştur. Ve eğer ak ola ve ruşen ola, bulanık olmaya, hastalığı yeldendir ve rutubettendir ki henüz hamdır, puhte olmamıştır. Zira madde puhte olmayınca eczası birbirinden ayrılmaz. Ve eğer iğen duru ruşen olsa ki hemen yine su rengin tutsa bir kerih yığrenci nesne sebebinden hasta olmuş ola. Ve eğer turunç renginde olsa ve içinde zerre zerre nesne görünse sayruluğu iç ağrısından olmuş ola. Ve eğer yağ gibi görünüp karure dibinde hat gibi iplik resminde görünse ol hastalığın vakti yakındır, ilâç etme. Eğer ısıtmalı kişinin karuresi sarı zafran gibi olsa ve şişe dibinde zerre zerre nesne görünse ol kişi tez sağıla. Zira ki kan dahi safraya yar olmuştur. Eğer sidiği üstünde sarı yağ

[1] Kurtulması umut edilir.

gibi nesne görünse ve altında kara renkli nesne görünse içinde göğermiş baş vardır, ana tımar etme ve eğer sidiğin üstünde kara renkli nesne görünse ol dahi yaramazdır, andan kaçagör. Ve eğer karure dibinde sarı ya yeşil renkli nesne görünse sağlık nişanıdır, tez hoş ola. Ve eğer hezeyan söyleye ve sidiği kızıl ola ki rengi karalığa mail ola ve üstü köpüklü ola, içinde eti kararmış demevî baş varduğuna delilidir, hazer etmek gerektir ki korkulu rençtir. Ve eğer karure rengi kara olup üstünde nokta gibi kan olsa hem yavuzdur, andan ırağ ol, yakın varma. Ve eğer ol kara sidiğin üstünde köpük gibi, ya kan gibi nesne görünse ol sayru ile esenleşegör ki veda vaktidir. Eğer karure sarı olup arasında şol güneş şulesi gibi nesne görünse ve rengi kızılsağu ola, belki renci kandandır tez kan aldıra ki şifa bulur tezde. Eğer ol sarılıkla arasında iplik iplik kızıl nesne görünse anı dahi Tanrı'ya ısmarla. Ve eğer ol sarılıkla içinde iplik iplik kan görünse bir hastalığı var iken bir türlü sayruluk dahi gele. Hastalığı iki türlü renç ola. Eğer sarı içinde iplik iplik görünen yeşil olursa hastalığı dalaktan ola. Ve eğer yeşil ve kara iplik gibi görünse anı ayruk görmeyisersin. Eğer ol iplik iplik bigi görünen yeşil ve ak görünse ve içinde sirke kurdu gibi bile görünse ol sidik ısının renci bevasir ola,[1] ve cimâ edemez olur.

~ FASIL. Çün alâ kadrihî nabız bildin ve karure anladın, andan illetlerin cinsin iste. Kaç cins sayruluk vardır, bilmek gerek. Zira ki sayruluklar hemen bir cins değildir, ecnastır.[2] Ve çünki hastalık ne cins idiğin bildin, ilacın dahi ana göre et. Yani bir hastalık ki gıda ile salâh gelir, hemen muvafık gıda buyur. Ot vermeğe, yakıya[3] meşgul olup dürüşme. Ve eğer göresin içeriden erik ya zerdali hoşafıyla tımar olur, ya taşradan yakı ile ilâç olur. Pes hapla ve matbuhla[4] ilâç etme. Ve ağır macun[5] yedirme. Ve cehdet ki iti otlar[6] vermeğe dilir olmayasın.[7] Çün göresin uranı bir nesne ile harareti söyündürürsün ve zahmeti sakin edersin, pes istifrağa tecavüz etme.[8] İstifrağ âdemin için boşaltmağa derler, otla ya kan almak ile. Ve lâkin çün göresin zahmet hadden aştı, sehil ilâç ile çare olmaz. Pes anın gibi demde ot vermekle meşgul olma.

---

1 Basur hastalıkları.

2 Cins cinstir, turlu turludur.

3 İlaç vermeyi yahut yakı yapıştırmayı düşünme.

4 Bazı bitkiler kaynatılarak yapılan ilaç.

5 Keskin macun.

6 Keskin ilaçlar.

7 Curetkârlık etmiş olmayasın.

8 Kusturmaya uğraşma.

Ve hiç bap ile sayruya tōhmet etme[1] yani ilâçta habt olur ise sen perhiz etmezsin deyip tōhmet eyleme. Ve boğazına sabretmeyen sayrudan kaçagōr ki sen on gūnde ılâç ettiğini ol bir lokmada bozar. Ve eğer nâçar anın bigiye ilâç edersen boğazına hükmetme.[2] Ol ne yerse sen anın yediğinin ziyanın def'edecek nesne ver. Ve kalan ılacına meşgul ol. Ve andan gerū her marazın devasın yahşi bil ki tabip olana deva bilmekten yeğrek nesne yoktur.

İmdi ben bu bapta çok sōyledim. Zira ki bu ilmi katı severim, şöyle ki bu ılım fayideli ilimdir. Ve ben dahi anınçūn çok sōyledim ki kişi sevdiğinin sōzūn söylemeğı sever olur. Amma ey oğul eğer ittifak düşūp bu ilmi öğrenmesen barı nūcum ılmın öğrenmeye cehdeyle ki bu ilim dahi şerif ilimdir. Ve ilm-i nebevîdir.[3] Yani İdris Peygamber ilmidir ve mucizesidir.

---

1 Hastayı azarlama; hastalığından dolayı onu suçlama.

2 Perhiz verme.

3 Peygamber ilmidir.

OTUZ DÖRDÜNCÜ BAP

NÜCUM İLMİN NİCE BİLMEK GEREK, ANI BEYAN EDER

Ey oğul, eğer müneccim olasın, evvel riyazet ilmine[1] emek çekmek gereksin ki ihkâm ilmi[2] çoktur, ne ile gerekse hâsıl olur.[3] Amma bu nücum ilmi az ilimdir,[4] illâ müşkil ilimdir.[5] Bu ilim ele girmez, illâ çok riyazet[6] ile ki eğer eyle olmasa bu ilimden ol ki maksuttur, hâsıl etmemiş olursun. Zira ki kimse ol mertebeye erişmez ki hata etmeye fenninde. Amma bu ilmi katı sakınmak gerek,[7] ta ki hükmünde hata olmaya. Zira ki nücum ilminin semeresi ahkâmdır.[8] Çünki nücum öğrendin, takvim çıkarmak gerek.[9] Ve çün takvim çıkardın, fayidesi ahkâmdır.[10] İmdi eğer dilersen ki bu yıl böyle olsa gerek, dediğin vakit hükmünde hata olmaya, cehdeyle ki takvim çıkarmak aslın eyi bilesin ve mukavvimlikte kaadir olasın ki hükmettiğin ol vakit dürüst gelir ki takvimin dürüst ola ve talih onat gele,[11] yani istihracın[12] dürüst gerek. Key gözle istihracına itimat etmeyesin, meğer ki çok zahmet çekesin ve katı dürüst hesapla ve dikkat-i nazarla[13] tertip edesin. Çünki hesabın nazarda dürüst geldi, andan gerü her ne kim

---

1 Matematik ilmi.

2 Astroloji; yıldızların hareketini inceleyerek gelecekten ve olacaktan haber verme ilmi.

3 Neyle olsa elde edilir.

4 Fakat bu ilmin sahası dardır.

5 Ancak güç ilimdir.

6 Bu ilim ancak matematikle elde edilir.

7 Fakat bu ilimde çok dikkatli ve ihtiyatlı olmak gerek.

8 Çunku nucum ilminden elde edilecek meyve geleceğe dair çıkarılacak hukumlerdir.

9 Gezici yıldızlarla güneşin ve ayın boylam ve enlemlerini, gunun bir tur koordinatlarını veren takvim; buna nucum takvimi denir. Bu koordinatlar yıldızların konumunu verir, bundan da hukumler çıkar. Işte bu takvimi ve hukmu elde etmeye takvim çıkarmak denir.

10 Bu takvimin faydası ondan gelecek ve olacak hakkındaki hukumleri çıkarmaktır.

11 Talihin makbul ve aşikâr olsun.

12 Yıldızların hareketlerinden manalar ve hukumler çıkarmak.

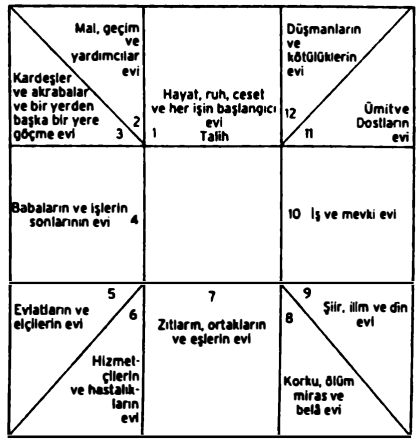
13 Pek doğru hesapla ve ince dikkatli gorüşle.

hükmedesin dürüst gele.

Andan gerü her neye kim hüküm istesen ya tali'den ya mevlûd zamirinden evvel gerektir ki yıldızlar ahvalinden[1] ve tali'den ve tali' ıssısından[2] ve büruçtan[3] ve dereceden ve kamerden[4] ve kamer burcundan[5] ve her bir burcun mizacından[6] ve yıldızlar mizacından[7] ki her burçta bunlar nice olurlar; ve her yıldız kendi kendi evinde bulunsa nice olur;[8] ve bir yıldızdan ki ay yüz kaytarmış ola, nice olur; ya bir yıldız ki ay

---

1 Yıldızların bir yerin ufkuna göre gökyüzünün oniki parçaya bolunmuş olan hanelerine konması.

2 Bu oniki haneden doğmak üzere bulunan kısma tali'; batmak üzere bulunan kısma sâbi'; meridyen üzerindeki kısma âşir; gece yarısında bulunan kısma râbi' denir. Ve bu dört parçaya birden vetedler denir. Tali' ıssına (sahib-i tali') gelince oniki burçtan her birinin bir sahibi vardır. Yani yedi gezegenden her biri bir burcun sahibidir. İşte tali'de hangi burç varsa, o burcun sahibi olan gezegen tali' ıssıdır.

3 Oniki burç şunlardır: Hamel (Koç), Sevr (Boğa), Gevzâ (İkizler), Saratan (Yengeç), Esed (Arslan), Sumbule (Başak), Mizan (Terazi), Akrep, Kavs (Yay) yahut Râmih (Okçu), Cedi (Oğlak), Delv (Kova), Hût yahut Semek (Balık).

4 Burçların derecelerinden ve aydan.

5 Ayın bulunduğu burç.

6 Canlıların ve eşyanın tabiatı gibi burçlara da bazı mizaçlar yorarlar: Her burcun bir insanın talihi ve hayatı üzerinde bu yönden etkili olduğu kanaati vardır.

7 Burçlarda olduğu gibi her yıldızın bir tabiatı vardır. İnsan hangi yıldızın etkisi altında kalırsa o talihe sahiptir.

8 Her gezegen bir burç evidir. Mesela Satürn'ün evi Oğlak ile Kovadır, burada en sağlam yerindedir. Fakat Yengeç ile Arslan da Satürn'ün evidir. Ancak buradayken vebalinde, yani

andan yana yüz tutmuş ola, nice hüküm gösterir; ve ol yıldız ki seyr derecesinde müstevli ola,[1] yani hâkim ola ne yüz gösterir; ve saniye yıldız[2] ki ikinci seyir ana ermiş ola nicedir, hükmün bilmekte gafil olma. Ve on iki sehimler ki vardır,[3] bilmek gerek. Ve derecata[4] ve zîcat'a[5] ve erbab-ı müsellesata[6] ve hadde ve surete ve şerefe ve hubuta[7] nazar et. Ve mal ve ferah ve âfet evi kangı burçtur ve evc[8] ve hadîd[9] nedir ve nice yüz gösterir,[10] bilmek gerek. Andan sonra nazar et, ayın havalelerine[11] ki nahs[12] ve sa'd[13] yıldızlardan kangısı havale olmuştur. İkbal[1] ve idbar[2] kangısınındır. Yani

---

en kötü vaziyetinde olup bütün özelliklerini kaybeder.

1 Bir yıldızın evinde olması demektir. Her yıldızın evinde beş esaslı taksim var: Müsellese, had, vecih veya suret. Bir de daha büyük olarak yıldızın beyti, hepsinden büyük de şerefi vardır. Yıldız bu beşin birinde bulunmasıyla kuvvetlenir. Bunların ikisi üçü bir tali'de bulunursa o yıldız o tali'e müstevli denir. Bu beş derecenin her birinin ayrı emsali vardır.

2 İhkâmda gezegenlerden sonra saniyelerin de rolü karıştırılır, bunlara saneviyat denir ki, kitabın kastı budur. Saniyelerin ve kuyrukluyıldızların hükmü demektir.

3 İki veya üç yıldızın boylam dereceleri arasında bazı bağlantılardan öyle bir derece elde edilir ki, güya boylamı bu derece olan bir yıldız varmış gibi ihkâmda bu hayali yıldıza bazı etkiler atfederler. Bu derecelere de sehim adı verilir. Bunların sayısı yüzü geçer, fakat en geçerli ve güvenilir olanları onikisidir. En geçerli olanı da Sehmülgayb ve Sehmüsseade'dir.

4 Nücum ıstılahlarındandır.

5 Zayiçeler veya zicler. Yıldızların yerlerini belirlemeye yarayan göksel heyet cetvelleri.

6 Burçları üçer üçer dört kısma ayırırlar; bunların her birine müsellese denir; her müsellesede de bir yıldız vardır. Bu yıldıza müsellesenin rabbi derler, cem'i de erbab-ı müsellesat'tır. Erbab-ı müsellesat; erbab-ı hâd; erbab-ı suret ve erbab-ı şeref .

7 Şeref en yüksek derece ve hubut en aşağı derecedir. Burcun bir derecesinde şerefi, bir derecesinde hubutu vardır. Mesela güneş Koç burcunun 19'unda şerefindedir, Terazinin 19'unda da hübutundadır. Başka yıldızların da böyle şerefleri ve hubutları vardır.

8 Bir yıldızın yere en uzak bulunduğu derece.

9 Bir yıldızın yere en yakın bulunduğu derece.

10 Hangi ahkâmı haizdir.

11 Havale yahut nazar: Beş tane nazar vardır: Terbi' (ay ile yıldızın arasının 90 derece olması); mukarene (ay ile yıldızın aynı boylamda bulunması); tesdis (ay ile yıldızın arasının 60 derece olması); teslis (ay ile yıldızın arasının 120 derece olması); mukabele (ay ile yıldızın arasının 180 derece olması). İşte havale, ayın yıldızlara göre yukarıda aldığı vaziyetlerdir.

12 Uğursuz gezegenler olan Mars ve Satürn.

13 Uğurlu gezegenler Jüpiter (Sa'd-i ekber = Büyük Uğurlu) ve Venus (Sa'd-i asgar = Küçük

karşı gelmek[3] ve geri gitmek[4] ve hayır ve şer nedendir. Ve nazar-ı mukarene[5] ve ittisal[6] ve insıraf[7] ve nurdan ırağ olan yıldız[8] nicedir. Ve ittisalden ırağ nedir. Ve seyirden hâlî yıldız[9] ve yaramaz hareketli yıldız[10] nedir. Ve cem'[11] ve men'[12] ve red[13] ve def'uttabia,[14] işkâl[15] ve itiraz,[16] kuvvet[17] ve mükâfat,[18] ve kabul[1] ve teşrîf[2] ve tağrip[3] ve

---

Uğurlu) olup ötekiler sa'd ile sa'd; nahs ile nahs olurlar.

1 Yıldızların evce doğru gitmesi; talihin iyiye doğru yükselmesi.

2 Yıldızın evcden hadîde doğru inmesi. Talihin kötüye dönmesi.

3 Karşı gelmek (istikamet): Yıldızların yıllık hareketi olan medarî hareketinin daima batıdan doğuya doğru olması.

4 Geri gitmek (ricat): Yıldızların yıllık hareketinin doğudan batıya doğru olması.

5 Her iki yıldızın bir burçta bulunması demektir ki, buna kıran da denir.

6 Bir yıldızın başka bir yıldıza gelip yetişmesi.

7 Bir yıldızın başka bir yıldızdan ittisalini kaybetmesi. Mesela Venüs ile Ay aynı boylamda bulunur. Ay bir yıldızdan beş altı boylam derecesi ayrıldığında, Ay yıldızdan beş altı derece insıraf etmiştir denir.

8 İki yıldız birbirine yakın olur ve aralarında iyi bir nazar olur. Fakat bu ikisinin arasında bir gezegen de bulunur, bu gezegen o iyi nazarı, onların beraberliğini, ittisalini bozar, buna nurdan menetti derler.

9 Nücum ilminde bir de burçları karanlık ve aydınlık diye ayırırlar. Yıldız karanlık yerden geçerken ona hareketinin hiçbir kıymeti yok manasında "seyirden hâlî" derler.

10 Yıldız ricatte bulunursa, onun sa'di nahse çevrilir, onun için yaramaz hareketli yıldız denir.

11 Cemu'n-nur: Ittisal halinde, nezaret halinde bulunan iki yıldızın arasına giren üçüncü bir yıldız bunlarla o kadar imtizac eder ki, her ikisinin nurlarını cem'eder, bir araya toplar.

12 Menu'n-nur: ittisal halinde bulunan iki yıldızın arasına giren üçüncü bir yıldızın her ikisinin nurlarını menetmesi, ışıklarına engel olması.

13 Reddu'n-nur: Ittisal halinde bulunan iki yıldızın arasına giren üçüncünün, onların nurunu iyiyiken kötüye, sa'dden nahse çevirmesi.

14 Bir yıldızın, başka bir yıldızın tabiatını ittisal, mukarene gibi veya herhangi bir sebeple değiştirmesi.

15 Yıldızların arasında öyle bir vaziyet olur ki, herhangi bir başka yıldız çıkacak hükmü müşkül bir vaziyete sokar, buna işkâl denir.

16 Yıldızların arasında mevcut bir vaziyetten çıkacak hükmü başka bir yıldızın bozması.

17 Yıldızların vaziyetinden doğal olarak çıkacak olan hükme, üçüncü bir yıldızın alacağı herhangi bir vaziyetle kuvvet vermesi.

18 Yıldızların vaziyetinden doğal olarak çıkacak hükme, üçüncü bir yıldız araya girerek ayrı

içtima[4] ve istikbal[5] ve marife[6] ve hîlâc[7] ve kethüda[8] ve atâ vermek[9] ve az etmek[10] ve çok etmek[11] kangı yıldıza tâbidir. Ve ömür uzunluğu ve kısalığı nedendir. Ve beş türlü tesyirlerin[12] sürücüsü kimdir, ta ki bunları bilmeyince hükmetmeyesin. Çün bu dediklerimi hâsıl ettin, andan gerü ihkâmda ne sözün varsa söyle, ta ki senin hükmün rasgele.

Amma eğer sen takvim istihraç etmesen bir ayruk kişinin takviminden ahkâm söylemek istesen bir belli mutemet kişi takviminden hükmeyle ki ol ilimde hâzıklığı meşhur ola. Ve ol takvim küllisi bir meşhur hatasız zîcten[13] istihraç olmuş ola. Bir belli, yazısında, hata etmez yazıcının yazısiyle yazılmış ola. Ve onatlığ ile içine ol takvimin nazar edilmiş ola. Ve cem'ine ve bastına[14] nazar edip görmüş ola. Tekrar tekrar göz geçirmiş ola. Ve tahkik dürüstlüğün bile. Andan ki ol takvimden hükmede. Filcümle bu kamu şartlar olduğundan sonra dahi katı sakınmak gerek, sehivden ve hatadan, ta ki hesap yanlış düşmeye.

Geldik çünki bu dükeli ihtiyatları ettin ve katı sakındın. Buğur itikadın şöyle gerektir ki hükmünü yanlışsız dürüst bilesin. Zira ki hükmettiğin ahkâma mutekit ol-

---

bir hüküm verir ki, buna da mükâfat denir.

1 İki yıldızın arası bozukken, yani birbiriyle uyuşması mümkün değilken birbirlerini kabul etmesine denir.

2 Yıldızın daima doğu tarafta bulunması.

3 Yıldızın daima batı tarafta bulunması.

4 Güneş ile ayın aynı derecede birleşmesi.

5 Güneş ile ayın mukabelede, yani 180 derecede bulunması.

6 Nücum tabirlerinden.

7 Bir şahsın doğum tali'inde, kaç yıl yaşayacağını gösteren derece.

8 Bir yıldızdır ki, birtakım usullerle bulunarak doğanın ömrü bununla hesaplanır.

9 Kethüdanın verdiği ömür miktarı.

10 Yıldızlar, doğum tali'indeki vaziyetine göre bazılarının ömrünü azaltır.

11 Yıldızlar, doğum tali'indeki vaziyetine göre bazılarının ömrünü çoğaltır.

12 Bu bir adamın talihinde olur. Hayatında, bir kimsenin talihinde müstevli olan yıldız, onun saadetine ait olan yıldızla aynı vaziyetlere ne vakit gelecek? Eğer bu mesut bir nazarsa beraber geldiği vakit o adam saadete erer, uğursuz bir nazarsa felakete uğrar.

Beş türlü tesyir vardır: Sâbi' derecesinin tesyiri, tâli derecesinin tesyiri, âşir derecesinin tesyiri, râbi' derecesinin tesyiri veyahut bu derecede bulunan yıldızların tesyirleri.

13 Zicat: Zayiçeler veya zicler. Yıldızların yerlerini belirlemeye yarayan göksel heyet cetvelleri.

14 Hesapları, bildiğimiz dört hesap ameliyesi, toplaması ve dağıtması.

mayıp gümanlı olursan ayruk hükmün rasgelmez. Andan gerü bu şartlarla kı dedım. eğer tali-i mevlûddan[1] mesele soralar, cevap vermek elinden gelir, şöyle kı ekser hukmün zamirde rasgele. Amma tali-i mevlûdü nice tutmak gerekir,[2] bilmek gereksın Zira ki tali-i mevlûd sözünü ben kendi üstadımdan –Rahmetullahi aleyh– şöyle işittim ki tali-i mevlûdu anadan doğduğu vakit tutmak nesne değildir. Belki hüküm dürüst değildir, zira ki mevlûdun aslı ekildik vaktidir, yani nutfe ana rahmine düştüğü vakittir. Şöyle ki meni ata sulbünden ana rahmine düştüğünleyin[3] eğer sülale olacak ise[4] talihi nikbaht mı, ya bedbaht mı ola, ol vakit yazılır. Amma doğduğu vakit olan talihe tahvil-i kübra derler. Rahim darlığından cihan genişliğine geldiğiyçün; ya küçüklüğünden sonra ululuğa erdiği içün ola. Amma âdemin alnına hayır ve şer ne yazılsa ve ne vâkıa ki başına kişinin gelse gerek, ana rahminde yazılır, doğduğundan sonra gelir. Bu sözde delil Resul Hazreti aleyhisselâm haber buyuruptur ki: Eş-şakiyyü men şaka fî batni ümmihi ve's-sa'îdü men sa'ide fî batını ümmihi. Yani bedbaht anası karnında bedbaht olandır ve nikbaht hem anası karnında nikbaht olandır. Amma ol demde söylemeğe sana söz değmez. Zira ki ol nutfe düştüğü deme kimsenin idraki ermez. Pes kimsenin eli ermediği yere sen ayak basma. Velî tali' tahvil-i kübradandır, hükmedeyim dersen anda dahi öndin geçen üstatların şartın gözlegil ve kanunun saklagıl. Her hükmünde şol ön şerhettiğim gibi gözle, ta ki sehivden emin olasın.

Geldik eğer kimse senden bir mesele sorsa nücumdan, ya nücuma münasip ilimden evvel ol sual ettiği vaktin tali'ine nazar et. Ve ol vakit tali'inin sahibi kimdir. Ve aya ve ayın burcuna ve ol ay burcunun sahibine ve ol yıldız ki ay andan yanadan yüz çevirmiş ola[5] ve ol yıldıza ki ay andan yana yüz tutmuş ola.[6] Ve ol tali'e münasip olan yıldıza veyahut vetedte olan yıldıza[7] ve eğer vetedte bir iki yıldız göresin gör ki veted-

---

1 Doğan çocuğun talihinden.

2 Fakat doğan çocuğun talihini nasıl tutmalı, bunu bilmek gerektir.

3 Çocuk, atanın belinden ananın rahmine düştüğü zaman.

4 Eğer çocuk doğacak ise.

5 Ay, o yıldızdan uzaklaşmış olsun.

6 Ay ondan tarafa yuzunu çevirmiş olsun, yaklaşmış olsun.

7 Nucum ilmine gore gokyuzu oniki parçaya bolunmuş olup her birine hane denir. Bu hanelerden doğmak uzere bulunan kısma tali'; batmak uzere bulunan kısma sâbi'; meridyen uzerindeki kısma âşir; gece yarısındaki kısma râbi' denir. Ve bu dört parçadan her birine de veted denir ki, yukarıdaki birinci haneye veted-i tali'; ikinciye, yani yedinci haneye veted-i gaib; onuncu haneye vetedussemâ ve dorduncu haneye de vetedulars derler ve yıldız-

te kangısı müstevlidir, cevaba kangısının tanıklığı gerçektir. Pes bunları bil ve ol mucipçe cevap ver, ta ki cevabın rasgele ve sual seyrinde cevabın oku, musip ola.

FASIL. İmdi ol ki şart idi, ihkâm kısmından biraz beyan ettik. Amma ilm-i hendese[1] ve ilm-i hesap[2] dahi hoş ilimdir, nücuma ve gayrına dâhil olur ilimdir. Eğer ittifak düşüp bu ilmi dahi öğrenecek olursan zinhar ki bir saat bu ilmi tekrar etmekten hâli olmayasın. Zira ki hesap ilmi vahşi ilimdir.[3] Pes yahşi hesap etmeğe tekrar lâzımdır, ta ki hatır bu ilimle üns tuta.

Amma mühendis olursan ki bu ilim dahi hoş ilimdir, buna kıyas gerektir. Şöyle ki eğer yer ölçmek istesen evvel köşe nice düşmek gerek,[4] anı yahşi bilmek gereksin. Ve köşeler yanına düşecek muhtelif şekillerden gafil olmamak gereksin, yani evvel bir duvarın ölçeyim, sonra dört bucakların beraber edem deme ki bu dört bucak birbirine rasgelince çok tefavüt vardır.[5] Ve cehdeyle ki bucaklar birbirine rasgele ki gayet pehlivan mühendis gerektir ki rasgetirebile; kim benim bu ilimde üstadımın dayim bana öğüdü bu idi ki hâ ey filân, sakın köşede bir zerre eğrice yer kalmaktan gafil olmayasın ki köşe mesahasında çok türlü gejlik olur ki değme mimar seçemez. Zira bir köşeden bir köşeye değin bir şekildir ki her yerden bir eğri gösterir, amma sen anı dosdoğru sanırsın. Niteki kavsî köşeler olur, doğru gibi görünür.[6] Üş bu misalde ⌓ yahut bu misalde ◡. Pes çok doğru köşe münharif ola, sen anı rasttır diye sevinensin, amma cetvele gelicek, yani ip tutup gericek çok tefavüt ede.[7] İmdi eğer bir şekil ola ki sana müşkil görüne ve nice olacağı malûm olmaya, kıyasla şöyle ola deme. Ve lâkin sen anı bildiğin şekle getir, ya sesû ile ya çârsû ile ki hiç bundan taşra şekil yoktur. Pes müselles, ya murabba ettiğinden sonra nice ki gönlün dilerse ölç, ta ki dürüst ve rasgele ve müşkilin hallola.

İmdi bu bapta ne denli çok söylesem elimden gelir, amma kitap uzanır. Bu kadar dahi nâçar söyledim, zira nücum söylemiştim, diledim kim bu bapta dahi bir nice söz söylemiş olam.

---

ların hareketi bu dort vetede tâbi diye bilinir. Ve bunları saadet ve varlık hanesi sayarlar.

1 Geometri ilmi.

2 Matematik.

3 Çünkü matematik çabuk unutulan bir ilimdir.

4 Açıları ölçmek ve duzgun getirmek.

5 Bu dört bucak birbiriyle karşılaştığı zaman çok fark vardır.

6 Nitekim kavs köşeli olur, doğru gibi (koşesiz gibi) gorunur.

7 İp tutup gerdiğin zaman çok fark vardır.

OTUZ BEŞİNCİ BAP

ŞAİRLER TERBİYETİN BEYAN EDER

Ey oğul, eğer şair olup şiir ayıtmağa kasdetsen cehdet ki şiir de sözün murabba ola, yani ruşen ola, açık ola. Ve sakın ki gamız söylemeyesin, yani örtülü söylemeyesin. Mesela bir şiirde bir sözün ki mânası şerhin sen bilesin ve ayruk kişi bilmeye, anın bigi sözü söyleme. Zira şiiri halk içün aydurlar; kendi kendiler içün ayıtmazlar. Pes şiirin mânası açık gerektir ki ruşenliği sebebinden ötürü, kim gerekse rağbet ede.

Amma şair gerektir ki hemen vezne ve kafiyeye kani olmaya. Pes sen dahi hayalsiz ve tertipsiz ve sınaatsız şiir ayıtma. Tecnis[1] ve tatbik[2] ve mütezâd ve müteşabih[3] ve müstear ve tecnis-i mükerrer[4] ve müreddef[5] ve ne ki buna benzer var ise kim bunda şerhetsek olmaz, aruzda bulasın[6] ve bilesin. Amma eğer dilersen ki şiirin kamu şairler şiirinden üstün görüne, sözü müstear söyle, amma istiareyi imkânla söyle,[7] yani istiareyi medihte çok istimal et, hâssa ki methettiğin kişi kemal ehli ola. Amma eğer gazel[8] ayıdasın, terane içün,[9] iğen dahi masnû' olmazsa kayırmaz.[10] Illâ lâtif ve ter gerektir ki gazeli ayıdasın. Ve amma kafiyesi ve redifi gerek ki bir mâruf kafiyede ve redifte ayıdasın. Yani söylenmemiş kafiyedir deyip bir meçhul kafiyede ayıtma. Gerekmez yerde Arabî müşkil lâfız katıp şi'rin sovuk etme. Ve her ne ki şiirinde söylersin,

---

1 Soylenişleri aynı, anlamları farklı iki kelimeyle kafiye yapılması yahut aynı kelimenin farklı iki anlamda kullanılmasıyla yapılan edebi sanat.

2 Edebiyatta beraber ve birbirine mukabil olan iki kelimeye denir.

3 Edebiyatta birbirine benzeyen iki kelimeye denir.

4 Katmerli cinas.

5 Kafiyeden sonra redifi bulunan nazım, kafiyesi redifli olan nazım.

6 Bir şiirin veznini ve ondaki değişiklikleri, doğru ve yanlışları bildiren ilim.

7 Mubalağaya kaçmadan imkân dahilinde olan istiareyi kullan; yaptığın istiare akla yatsın.

8 Islami edebiyatta, çoğu aşk olmak uzere din, tasavvuf ve bazen de kahramanlık konularına hasredilen beş beyitten onbeş beyite kadar tek kafiyeli bir nazım şekli. Ayrıca bunların bestelenmiş şekline de gazel denilir.

9 Bestelenerek soylenen şiir.

10 Pek sanatlı olmasa da ziyanı yoktur.

âşıklar vasf-ı hâline göre lâtif söyle ve şiirde hoş misaller ve teşbihler getir, şöyle ki hem hâssa hoş gelsin hem âmma, ta ki senin şiirin şöhret tuta ve mâruf ola.

Ve şiiri aruzun ağır vezinlerinde ayıtma, ta ki şiirin dahi sakil düşmeye. Zira ki sakil vezinde şiir ayıtmağa kimse heves eylemez, meğer ki ayıdan dahi bir ağır canlı sakil ola; ve ayruk vezinde ayıtmağa âciz ola; ve lâfz sakilliğinden hafif yerlerde nesne ayıdamaya.[1] Amma eğer senden bu vezinde şiir isteseler ol sakil bahirde ayıdırsan revadır. Ve ilm-i aruzu eyi öğrenip bilmek gereksin. Ve şiir ilminde her beyit ki masnû' ola, ol beytin elkabın ve şiir nakdin eyi öğren.[2] Şöyle ki eğer şairler arasında sana münazara düşer ise,[3] ya birbirinin perdesin açmağa imtihan ederlerse[4] cevaptan âciz olmayasın. Ve her söz ki ayıdasın, medihte,[5] ya gazelde, ya hicivde, ya tevhitte,[6] ya mersiyede, yerli yerince söyle, ta ki sözün mürettep ola,[7] gayrı mahallinde söyleyip söze zulüm eyleme. Ve bir sözü ki halk anı nesirde söylemeği kabih görürler, sen anı nazımda söyleme ki nesir raiyyet gibidir ve nazım padişahtır. Bir nesne ki raiyyete yaramaya, padişaha nice yaraya.

Andan gerü gazel ve türkü ki ayıdırsın, ter ve âbdar ayıt. Methedersen garrâ methet. Ve ruşen ayıt, donuk ayıtma, ta ki anın ucundan işidenlerin gönlü kabzolup tutulmasın. Ve bülent-himmet ol, küçek-nazar olma. Her kişininki üzerine nesne ayıdasın, miktarını bilip ayıt, ta ki methin hicve dönmeye, yani bilmek gereksin ki her tayifeyi nice methedip öğmek gerek. Her kişinin mahalli nedir, bilgil. Mesela bir kişi ömrâ yanına bıçak takındığı olmaya, kılıcınla arslan düşürdün, sünün ile Billur dağın[8] getürdün deme, ya Bîsütun dağ'ın[9] getürdün, deme. Bîsütun Acem'de bir dağın adıdır. Andan gerü bir kişi eşeğe bindiği yok ola, atın Düldül'den yeğdir, ya Burak'tan yeğdir, deme, ya benzer nesnedir deme. Üşte hicve dönen medih budur. Pes bilmek gerek ki her kişiye methi nice demek gerektir.

---

1 Sözu ağır ve kaba olduğu için hafif yerlerde söyleyemez.

2 Şiirin kıymetini, şiirin iyisini kotusunden ayırmayı öğren. Nakd-i şiir ve nakdu'ş-şiir bir edebi ilimdir, bunun vasıtasıyla şiirin iyisi, kötüsü bilinir.

3 Karşılıklı şiir söylemek gerekirse.

4 Yahut birbirlerinin değerinin ne olduğunu göstermek için imtihan ederlerse.

5 Güzelleme, birini övmek için yazılmış olan şiir, methiye.

6 Tanrı'nın birliğini anlatan şiir.

7 Yerli yerinde, sıralı, düzenli.

8 Bir masal dağı: Kal'a-i Billûr, bkz. *Elf Leylc ve Leyle*, 128. gece, Bulak neşri, s. 254.

9 İran'ın batısında, Kirmanşah'ın doğusunda, Bağdad yolu uzerinde bilinen bir dağ.

Andan gerü şaire vâciptir ki methedeceği kişinin tabiatını araya ve bile ki ana nice söz hoş gelir, ana göre öğe anı, zira, ta ki sen anı kendi dilediği gibi öğmeyesin, ol dahi sana gönlün dilediği gibi nesne vermez.

Andan gerü hakir-himmet olup[1] kendüzünü hor gösterme. Yani her kasidede özünü kulunum, kullukçunum, deme. Meğer bir yerde diyesin ki böyle dediğinde yarar ola. Ve hicvetmeği âdet edinme ki yendek seğek sudan dürüst gelmez.[2] Yani bir gayret ehline uğrayasın,[3] intikam ede. Amma eğer mersiyyede, tevhitte kaadir isen ki yahşi ayıdabilesin, pes taksirlik etme ki tevhit ve mersiyye hem dünyada hoştur ve hem de ahirette.

Andan gerü şiirde yalanı hadden geçiri söyleme. Ne denli ki şiirde mübalâğa, yalan hüner ise dahi ki oranla hoştur. Ve dostların ve muhiplerin vefatına mersiyye ayıtmağı kendüzüne vâcip bil, şöyle ki halk senin dostluğuna rağbet edeler. Ve hem gazel ve mersiye ayıtsan bir tarika ayıt, hiciv ve medih bir tarika.[4] Yani gazel ve mersiyye, hiciv ve medih birbirinin aksidir. Ve eğer nice ayıdalar bilmezsen, medihte biregüyü öğsen gerek, hicivde yermek gerek. Mesela medihte hoş-hû dedin, hicivde bet-hû de, pes methin aksi oldu. Gazel ve mersiye dahi şöyle biregünün diriliğinde hüsn-i kemalin öğerdin ve vasfederdin. Öldüğünden sonra noksanın anmak ol kemalin mersiyye oldu.[5] Bakisin bundan kıyas et.

Andan gerü gönüller hedefine tir-i suhan atmak istersen[6] kendi tîrkeşinden at, biregü bileğinden atma, yani her ne söz ki ayıdasın, sanatı ve hayali kendi tasarrufundan harceyle, biregü şiirinden uğurlama ki ariyeti don giyenin soyumcuğu tez açılır.[7] Pes biregü sözünden hayal almağa öğrenirsen tabiatın açılmaz, söz meydanı, gönlün yazısında küşade olmaz. Hemen ol söz uğruluğunda kalırsın, ölünce ayruk sözde derecen artmaz, yani evvel şiire heves ettiğin vakit nice isen âhıra değin şöyle kalırsın. Ve lâkin masnû' şiir ayıtmağa kaadir oldun ve gücün yetti, her hayal kasdın bilmeğe; ve mahir oldun buhûra ve evzana.[8] Ol demde eğer bir garip mâna işidesin ki sana ga-

---

1 Kuçuk himmetli olup da, himmetsiz olup da.

2 Testi sudan daima sağlam donmez.

3 Yani gayretlilerden birine raslarsan.

4 Gazel ve mersiye soylersen başka yolda soyle; hiciv ve medih söylersen başka bir yolda.

5 Oldukten sonra bir kimsenin yokluğunu duyup anlatmak mersiyedir.

6 Bundan sonra gonuller hedefine söz okunu atmak istersen.

7 İğreti elbise giyen tez çıplak kalır.

8 Aruzun muhtelif kalıplarını ve vezinlerini kullanmakta maharet elde ettin.

yet hoş gele ve dileyesin ki ol garip mânayı andan getiresin ve bir yere dahi iletesin ve istimal edesin,[1] ayniyle istimal etme. Bir dona dahi sok, ta ki uğruluğun isbat olamaya. Mesela ol mânayı medihte gördün, mükâbere edip sen dahi anı medihte getirme. Evet bir surete dahi girdiği budur kim bir garip kast ki medihte işittin, sen hicivde getir; hicivdekin medihte getir; gazeldekin mersiyyede getir ve mersiyyedekin gazelde getir; ta ki örtülü ola ve değme kişi uğruluğundan haberdar olmaya ve ol mâna nereden alındı, bilinmeye.

Andan gerü eğer biregüye methetmeğe varasın veya bazarda meddahlık etmek istesen cimri suretli olma ve eski ve kir don ile varma. Yüzün açık ve donun arı olsun. Ve küşade-hâtır ol,[2] ta ki vardığın yerde şiirinden öndin senden bir ferah görüne. Ve çok nadir hikâyetler ve garayip meseller ve mudhike, yani gülüşmelice nükteler çok ezberinde gerektir ki methettiğin kişi katında ve bazarda bunun gibi nesneler şiirinden dahi yeğrek düşer ve mergup olur, vesselâm.

---

1 O zaman bir yerde sana gayet hoş gelen bir buluş işitip de o guzel buluşu oradan alıp bir başka yere götürüp kullanmak istersen.

2 Guler yuzlu, şen, içi ferah.

OTUZ ALTINCI BAP

MUTRİPLER RESMİN BEYAN EDER

Şöyle bilmiş ol ey oğul ki, eğer mutriplik öğrenip çalıcı olursan hoş-hû ve sebük-ruh ol, yavuz hulklu, ağır canlı olma ve dayim gücün yettiğince hoş kokulu nesneler, abîr ve müşk ve gülâb bigi, dürtün ve bilene getir,[1] ta ki vardığın yerde hoş-bû olasın ve dayim çerb ve tatlı dilli ol ki mutripler eğerçi ki er ola, amma cemî hareketi zenane gerek. Ve çün bir sohbete girdin, dayim yeyincek ezgiler çalma ve yendek ağır ezdiler dahi çalma. Zira sohbette oturan heriflerin tabiatı düz değildir.[2] Nice ki halkın tabiatı düz değildir, hulku dahi düz değildir. Sebep oldur ki birine hoş gelen, birine dahi hoş gelmez. Pes sebep budur kim bu tarap ehlinin üstatları bu sanatta bir tertip komuşlardır, yani bir düzen düzmüşlerdir ki ne denli tabiatı muhalif kişiler bir yerde cem'olsa dükelisine hoş gele. Pes evvel hüsrevanî[3] hafif ahenk tasnif ettiler ve çalalar padişahlar meclisi içün ve andan sonra ağır ezgiler bünyat ettiler, şöyle ki ol ezgide savtlar ayıtmağa kolay oldu,[4] pes buna rah-ı giran[5] diye ad kodular, yani sakil. Pes

---

1 Beraberinde bulundur.

2 Bir sohbette hep birlikte bulunan herkesin tabiatı bir değildir.

3 Sasani hükümdarı Hüsrev Perviz'in sazendesi ve zamanının unlu bir bestekârı olan Barbüt, Hüsrev Perviz adına birtakım makamlar ve bu makamlarda eserler vücuda getirmiştir ki, bunlara Nevay-i Husrevani denilir. Mes'udi *Mürucu'z-zeheb*'de bunlara Turuku'l-Mülûkiyye adını verdiği gibi, Bedr-i Dilşad'ın *Muratnâme*'sinde de şu kayıt vardır: "Der beyan-ı âdab-ı musiki. Ve ey *Dilşad*, bu ilmin evvel âdabından biri budur kim bir kişi nevbet-i mürettep ayıtmaya şürû' etse evvel başlaya, bir makam göstere, andan sonra pişrev ayıda, andan sonra Husrevani gostere.

Tembih. Husrevani oldur kim bir makam göstere, ol makamda pişrevinden sonra ya sakil veya hafif iki devir nakaratı nakşiyle gostere, andan sonra bir kavil ayıda, badehu bir gazel ayıda ve bir pare dahi kim ana terane derler, sonra bir kavil dahi ayıda kim ana fürudşad derler. Ve eğer bu tertip üzere güyendelik etse edeb-i musiki saklayıp nevbet-i mürettep tamamı ayıtmış ola."

4 Şöyle ki, o makamda nağmeler söylemek kolay oldu.

5 Ritm ve melodileri ağır ve geniş eserler; ağır ezgi.

evvel kim bünyat uruldu hafif ve sakildir, ön ayıttığın hafif, beyler ve ulu selâtinler için bünyat ettiler. Sakil dahi pîrler ve lengerlü kişiler için bünyat ettiler ki hünerperver ola. Amma gördüler ki kamu halk hünerperver ve pir-tab' değildir,[1] pes yiğitler içün dahi bir tarik kodular, isteyip bir yol dahi, yani bir ahenk dahi buldular, hem hafif aradılar, lâtif şiirler buldular ki vezni yeyincek ola, getirdiler ve ana göre yeyincek sebük-savt[2] düzdüler, birbirine amihte ettiler, adını basit kodular. Hem bu dahi hafiften sayılır. Pes bu tertibi ki düzdüler, anınçün düzdüler ki çün bir sohbete varalar, bir ağır ahenk ayıdırlarsa ardınca bir hafif ahenk dahi ayıdalar, ardınca bir basit. Eyle olsa hem pirler behrement olurlar ve hem yiğitler. Amma bu ahenklerden oğlanlara ve yiğit avratlara behre erişmez, zira anların tabiatları dahi ednadır, anlamakları katı kördür. Pes vardılar, üstatlar dahi hafif teranecikler,[3] savteceğizler[4] ahenk ettiler, ta ki anlara dahi bu babı nasip ettiler.

İmdi ey ciğergûşem, sen dahi hemen bir nev'in çalma, her neviden bile çal, ta ki her tayife ki meclisinde ola, hep hâtır-hoş olmuş, haz almış ola. Cehdeyle ki muhtasar hikâyetler yâdında ola, ta ki vaktahâ münasebetle bir hikâyet ayıttığınla ve kengek kurduğunla çaldığın zahmetinden biraz rahat olasın.[5]

Andan gerü eğer bu çalıcılık içinde şiirin dahi olursa kendi şiirinin âşıkı olma, yani mecliste kendi şiirin ayıtmağı yendek âdet edinme, belki hiç ayıtma. Ve becit rivayeti kendi şiirinden ayıtma. Zira ki sana hoş gelen nesne şayet ki sohbet halkına hoş gelmeye. Eyle olsa sakil düşersin ki mutripler şairler râvisidir,[6] kendi şiirleri râvisi değildir.

Andan gerü eğer nerd ve şatranç dahi bilirsen seni bir sohbete kığırsalar ve görsen ki iki kişi nerd oynar, ya şatranç, sen sazını elden koma, anlara talim etmeye mukayyet olma, nevahte meşgul ol ki anlar seni sazendeliğe okudular, kumarbazlığa okumadılar. Ve her bir ırcuğaz ve türkücük ki öğrenirsin, zevkini sakla, yani ısıcak ayıt, ta ki tatlı ola, sovuk ayıtma, ta ki bilezzet olmaya. Ve gazel ve savt ki öğrenirsin

---

1 Bakılar, bütün insanlar hünerli ve ağır tabiatlı değildir.

2 Hafif besteler yapılar; az usullu ve kıvrak parçalı nağmeler vücuda getirdiler.

3 Hafif besteler.

4 Hafif parçalar; hafif türküler ve şarkılar.

5 Biraz hikâye söyleyip sohbet açtığın zaman çalma zahmetinden biraz kurtulur, dinlenirsin.

6 Çalgıcılar şairlerin râvisidir, kendi şiirlerinin râvisi değildir. Arap edebiyatında, hele Cahiliyyet devrinde şairlerin şiirlerini ezberleyip okuyan adamlar vardı; bu adamlar o şairin âdeta ayaklı divanı gibi olup şiirlerinin yayılmasında başrolü oynardı.

vezinsiz ve usulsüz[1] öğrenme. Cehdet ki elini ağzına yahşi mütabi edesin,' uydurasın ki çalıcıya bundan ayıp yoktur ki elini bir yanada çala ve ağzını bir yanada dahi ayıda.[2]

Ve eğer âşıksan sohbet ehline yendek kendi aşkından haber verme. Kendü hâlin vasfı sana hoş geldiğiyçün anlara dahi hoş gele sanma. Her ırı ki urlarsın, yendek bir mânada ayıtma,[3] her birini bir mânada ayıt, yani geh hüsniyyat, geh visal, geh fırak. geh vefa ve geh cefadan türküler ayıt, ta ki sohbetin müessir düşe. Ve çok şiirler ezberle, kimi fırkatnâme[4] ve kimi vuslatnâme; zecirnâme, kimi itabnâme;[5] ve mende ve kabulde;[6] vefada ve cefada; ve hoşnutlukta ve şikâyette, cemî hallere münasip her fenden ve her fasıldan gerek ki bilesin. Ve her vakitte ne okunmak gerek bilesin. Mesela gördün bahardır, hazaniyyat[7] ayıtma, bahariyyat[8] ayıt. Hazan vaktinde hazaniyyat ayıt, bahariyyat ayıtma. Ve yayda ve kışta hem böyle gerek.

Andan gerü ne denli ki üstad-ı cihan olasın, çün vaktini gözlemedin, hüner dayiresinden çıkmış olursun. Pes bir sohbete varıcak herifleri gözlemek gerek. Eğer göresin ki ol kişiler has kişilerdir ve ehl-i kavimdir,[9] şöyle ki saz kısmından nesne anlarlar ola, hoş seyirler[10] ve gökçek nevalar[11] göster ve hoş ezgiler çal. Amma her şiir ki sazınla ayıdasın, gerektir ki ekseri pirâne ola ve kethüdayane.[12] Medih ve tevhit ve dünya zevalinde kasideler ayıdasın, ta ki ol sohbete münasip verziş göstermiş olasın. Ve eğer bu sohbette göresin ki yiğit yenildir,[13] hem onlara münasip hezliyyat[14] ve hüs-

---

1 Öğrendiğin gazel ve teraneleri vezinsiz ve usulsüz öğrenme.

2 Eli bir tarafta, ağzı bir tarafta; sözü sazına uymayacak şekilde söylememeli.

3 Söylediğin her şarkıyı daima aynı konuda söyleme.

4 Konusu ayrılık olan şiir; ayrılık acısını anlatan şiir.

5 Zecirnâme de itabnâme de konusu azar ve paylama olan şiirdir.

6 Yapmaktan alıkoymak, yaptırmamak yahut kabul etmek, hoş görmek ve uygun bulmak gibi konularda.

7 Sonbahar şiirleri, sonbaharı anlatan şiirler.

8 Bahar şiirleri, baharı anlatan şiirler.

9 Baktın gördün ki o kimseler büyük adamlardır, halkın ileri gelenleridir.

10 Hoş makamlar.

11 Güzel sedalar.

12 Sazınla söylediğin şiirlerin çoğunun ihtiyarlara göre ve ağırbaşlı olması gerekir.

13 Eğer bir sohbettekilerin çoluk çocuk olduğunu görürsen.

14 Mizahi, alaylı şiirler.

niyyat ve hamriyyat[1] ve hamr içenleri methetmek gibi, anları germ düşürür nesneler bunlardır,[2] pes ayıtmak gereksin. Ve eğer sipahiler ve ayyarlar[3] sohbetine eresin, rubailer,[4] maveraünnehrîler[5] tarepengiz usuller[6] ki sipahiler haline ve ayyarlar fiiline yarar ola, ayıtmak gereksin. Pes mutriplik şartın sakla ki şartı budur. Çalıp ayıdıcak evvel rast perdesinde[7] nesne ayıt, andan mayede[8] ve ırakta[9] ve zirefkendede[1] ve sel-

---

1 Güzelleri ve şarabı öven şiirler.

2 Kızıştıracak, hararet verecek şeyler bunlardır, işte bunları söylemen lazım.

3 Hırsız, asi ve yol kesen.

4 Dört mısralı ve aruzun belirli vezinlerinde yazılan bir nazım şekli.

5 Bir beste adı.

6 Neşeli, kıvrak makamlar, usuller.

7 Musikide bir makam adı. Bu makama eski nazariyeciler "ümmü'l-makamat" (makamların anası) adını vermişlerdir.

"Rast'tan başlayarak dügâh ve segâh ve çargâh perdesi, yine çargâh perdesinden dönüp aşağı segâh ve dügâh perdesiyle rast perdesine gelip orada karar eder. Amma çargâh'tan yukarı neva ve hüseynî ve acem ve gerdaniye perdesine kadar, rast perdesinden aşağı ırak ve aşiran ve yegâh perdesine kadar seyri vardır. Sonrakiler ve sonrakilerden öncekiler böyle itibar etmediler." (Mevlevi şeyhi Abdülbaki Dede'nin edvar kitabı, *Tetkik ve Tahkik*)

Çü azmettin bilesin rastı rast
Ver ol kılı ki ola ol perde rast
Hoş ağaz et ol evden gir anda
Biraz pervaz edip kalk gel dur anda
Mahattu mahracın bildin çü birdür
Makam-ı rast budurur hemen gör (Bedr-i Dilşad, *Muradnâme*)

8 Musikide bir makam adı.

Dugâhın perdesidir mahracı rast
Diyem benden edersen bunu derhâst
Mahattı perde-i pencgâh evidir
Ikinci tabkaya ister yörudur. (Bedr-i Dilşad, *Muradnâme*)

Eski maye. "Aşiran başlayıp yegâh perdesinde karar eder. Bu öncekilerden evvelkilerin ihtiraıdır." (Mevlevi şeyhi Abdulbaki Dede, *Tetkik ve Tahkik*)

9 Musikide bir makam adı.

Dügâhın perdesinden et hurucu
Nüzul eder ırak evine gerü
Hemen bildin ırakın gerçeğini

mekte[2] ve buselikte[3] ve sipahanda[4] ve bestenigârda[1] ve rehâvide,[2] yani bunları birbiri

---

Mahattu mahracının niduğunü (Bedr-i Dilşad, *Muradnâme*)

"Dügâh perdesinden başlayıp rast ve ırak perdesine inup onda karar eder. Fakat dugâh perdesinden yukarı segâh ve çargâh ve neva ve hüseynî ve eviç perdesine kadar ve ırak perdesinden aşağı aşiran ve yegâh perdesine kadar seyri vardır. Bunda hilâf daire ile huseynî perdesi yerine hisar perdesi ahzi vardır." (Mevlevi şeyhi Abdulbaki Dede, *Tetkik ve Tahkik*)

1 Musikide bir makamın adı.

Segâh ağaz eden buzürk yüzünden
Uğurlar Zühre'nin kühlün gözünden
Edinir maye evin mesken ü dar
Yaşınur görmesinçün bunu ağyar (Bedr-i Dilşad, *Muradnâme*)

"Zirefkende-i küçek dahi oldur ki, gerdaniye ve evc ve hüseynî ve nimsabâyî gosterup badehu segâh göstere ve perde-i dügâhta karara saba üslûbu üzere ayıda." (Kemani Hızır Ağa edvarı)

2 Musikide bir makamın adı.

Üçüncü avaze selmek'tir işit hey
Hoş açgıl çeşm-i şem'in can ile key
Bunun bil mahracı zengüledendür
Mahattı rast evine nice iner gör (Bedr-i Dilşad, *Muradnâme*)

"Dügâh perdesi ittisali ve andan ağaz ile nişabur ağaze edüp rast perdesinde karar eder. Bu terkip de oncekilerin ihtiraıdır. Amma penegâh-ı zaitten farkı ecza-i terkipten bedihidir." (Mevlevi şeyhi Abdulbaki Dede, *Tetkik ve Tahkik*)

3 Musikide bir makam.

Mahatt u mahracı bunun dügâhtır
Fehm güşiyle hûşunun çeşmin aç dur. (Bedr-i Dilşad, *Muradnâme*)

"Huseynî perdesinden başlayıp neva ve çargâh ve buselik ve dügâh ve zirgüle perdesi, sonra yine dugâh perdesine gelip orada karar eder. Amma huseynî perdesinden yukarı acem ve gerdaniye ve muhayyer perdesine kadar çıkışı vardır. Bunda da ahavatında olan ihtilâftan başka sonrakilerin kararda zirgule perdesini iltizamıdır." (Mevlevi şeyhi Abdulbaki Dede, *Tetkik ve Tahkik*)

4 Sipahan (Isfahan) Musikide bir makam adı.

Hurucet perde-i pencgâhtan ey yâr
Dugâhın perdesinden in otur var (Bedr-i Dilşad, *Muradnâme*)

"Dahi oldur ki, hicaz ve neva perdelerinden huseynî ve acem gösterip badehu yine neva ve

çargâh ve nimhicaz gösterip badehu yine neva ve çargâh ve segâh gösterip perde-i dügâhta karar ede." (Kemani Hızır Ağa edvarı)

"Neva perdesinden başlayıp hicaz perdesi, yine neva perdesinden çargâh ve segâh ve dügâh perdesine inip orada karar eder, amma neva perdesinden yukarı hüseynî ve acem gerdaniye ve muhayyer perdesine kadar ve dügâh perdesinden aşağı rast perdesine kadar seyri vardır. Bunda ahavatında olan daire ihtilâfından başka hilâf yoktur." (Mevlevi şeyhi Abdülbaki Dede, *Tetkik ve Tahkik*)

[1] Musikide bir makam adı.

Eğer aklın kılarsa sana yâri
Diyem fehmidesin bestenigârı
Sen ağaz eyle gerdani evinden
Hazer et bank-ı maklûbun divinden
Hemen tağyir-i bu'd et aşağı in de
Karar eyle segâh çargâh evinde (Bedr-i Dilşad, *Muradnâme*)

"Dahi şol müessir terkiptir ki, çargâh kopup sabânimi ile çargâhta rasta inip göstere ve perde-i ırakta karar ede; neva yerine sabânimi ve filcümle evc yerine acemnimi göstere." (Kemani Hızır Ağa edvarı)

Bestenigâr-ı kadîm. Isfahan başlayıp segâh perdesinde karar eder. Bundan öncekiler ile sonrakilerden öncekilerin arasında hilâf yoktur, fakat zamanımızda meşhur değildir.

Bestenigâr-ı atîk. Müzeyyenîyle beraber rast başlayıp çargâh perdesinde karar eder. Bu terkip öncekilerin Nihavent dediği terkiptir. Fakat sonrakilerden öncekiler tarafından terk edilmiş ve geçmişlerin sonrakileri yanında bu isimle meşhur olmuş. Ancak zamanımızda bilinmiyor.

Bestenigâr. Çargâh başlayıp ırakta karar eder. Bu terkip sonrakilerin ihtiraıdır." (Mevlevi şeyhi Abdülbaki Dede, *Tetkik ve Tahkik*)

[2] Musikide bir makam adı.

Yedincisi makamatın rehavi
Işiden güşun olur çeşmi mavi
Rehavi olur anlar isen biraz
Segâhın perdesinden ide ağaz
Çıka çargâh evine inmeye ârı
Segâh evinde et geru kararı
Mahatt u mahracı bir oldu bildun
Rehaviyi sorup ha şimdi buldun (Bedr-i Dilşad, *Muradnâme*)

"Şol makam-ı efrençtir ki, rast ve dügâh ve segâh ve neva ile dügâh gösterip badehu rast ile

ardınca seyirde göster,[1] andan sonra savta gir, ta ki tarep ehlinin şartın yerine getirmiş olasın. Ve ol vakte değin sohbet halkı dahi şaraptan esrımiş olalar. Veli denemek gereksin ki sohbet ehlinin her birinin gönlüne ne hoş gelir; kadeh ana gelicek anı ayıdıver, ta ki germ ola ve sana fütuh düşe.[2] Tâ sen anlara dilediklerin ayıtmayasın, anlardan sen dahi dilediğin bulmayasın. Pes mutripliğin ulu hüneri oldur ki dinleyene ne hoş gelir bile ve anı çala ve ayıda.

Mecliste şaraba çok meşgul olma, artuk süci içme, ta ki gümüş hâsıl edesin[3] ki maksudun ol sohbete geldiğinden akça hâsıl etmekti. Amma çünki simden yanadan maksudun hâsıl ola, andan gerü süci içersen kayırmaz, veli esrüklerle karşılaşma,[4] her ne savt anlar isterse sen anı ayıt, sen istediğini ko ki maksut anlara hoş gelmektir. Gerek hakikat olsun, gerek muhal ve mecaz olsun, hiç sen ol muhalden kayırma.[5] Ve çürük hikâyetler ve olmaz sözlere esrükle meşgul olma ki bunun gibi hareketten sim hâsıl olmaz. Pes ol meclisin esriyenlerine ve ev ıssına mukayyet ol. Ve sakın ki arbedeli mutrip olmayasın. Yani sözün yenilmek içün sohbet halkıyla çekişgen olma,[6] ta ki çekiştiğin ucundan mutripliğin düşeliğin zayi eylemeyesin[7] ve yüzün gözün dahi döğülmeye, görkü dahi dökülmeye,[8] yakan yırtılıp perişan olup odana mağbun gitmeyesin. Zira mutripler içkicilerin ücrete tutulmuş kullukçusu gibidir, savaşıcak kovarlar, nesne vermezler.

Ve sohbette bir kişi seni öğse sen ana çok hulk ve tevazu göster ve ol istediği nesneleri çok ayıt ve çal, ta ki kalanı dahi anı görüp seni öğeler ki ayıkla öğücek seni, serhoşla sana akçayı perrân atarlar.

Ve eğer esrükler senin çaldığını, ayıttığını beğenmeyeler, ya bir iki urarlar, şöyle

---

yegâh gostere ve perde-i rasta çarpıp karar ede." (Kemani Hızır Ağa edvarı)

"Perde-i rasttan ağaz edip rugâh, badehu zirgule perdesi, yine rast ve gevaşt perdesine varıp doner, rast perdesine gelip anda karar eder." (Mevlevi şeyhi Abdulbaki Dede, *Tetkik ve Tahkik*)

1 Yani bunları birbiri ardınca tutarlı bir biçimde duzenleyip gostermeli.

2 Ta ki açılasın, gonlun maddi ve manevi ferahlasın.

3 Ta ki para elde edebilesin.

4 Ancak sarhoşlarla munakaşaya tutuşma, sozlerine karşılık verme.

5 Sen olmayacak şeye aldırma.

6 Kendi sozu ustun olsun diye sohbet edenlerle çekişme.

7 Ta ki bu çekişmenin yuzunden çalgıcılığından gelecek kısmeti kaybetmeyesin.

8 Hem haysiyetin de kırılmasın; şerefin aşağı duşmesin.

ki esrükler âdetidir, sen tahammül eyle, melûl olma, becit çal ve ayıt, ki gereği gibi maksudun hâsıl ola. Ve hem mutriplerin bir ulu hüneri dahi esrüklerin cevrine sabretmektir, ki sabûr olmazsa atâdan mahrum kalır. Ve hem deyiptürürler ki mutrip gerektir ki sağır ve dilsiz ola, yani kulağını işitmeyecek sözlere tutmaya. Ve diliyle söylemeyecek sözü söylemeye ve gözle dahi hem eyle ede. Ve çünki meclisten gide, bir nesneyi anda görmüş ola, ya işitmiş ola, bir yerde dahi anı demeye. Meğer ki iyiliği diye ki bu sıfatlı mutripler kanda varsa dayim hörmetli ola ve sim ü zer[1] çok hâsıl ede. Eğer bu vasiyyetlerimi kulağında tutarsan bu kadar nasihat kifayet eder.

[1] Gumuş ve altın.

OTUZ YEDİNCİ BAP

PADİŞAHLAR HİZMETİNDE OLANLARIN ERKÂNIN BEYAN EDER

Eğer ittifak düşerse[1] ki padişah hizmetinde olasın, ne kadar ki padişah seni kendüye yakın ve mukarrep[2] ede, sen ana mağrur olma, kendüzünü ırağrak tut, yakınlığından kaç, amma kulluğundan kaçma ki padişaha yakınlık ıraklığa sebeptir ve kulluk etmek yakınlığa sebeptir. Pes malûm oldu ki hizmet vaktinde yakın olmak gerekmiş, ta ki ol takarrübe halel gelmeye.

Andan gerü ol gün ki seni katı inaklaya, ol gün sen korkunu dahi artır, emin olma. Zira seni her kim semirdir ise, yine ol arıkladıbilir, yani kimin ucundan semirdinse yine arıklığına sebep hem andan olıserdir.[3] İmdi ne denli ki padişah katında aziz ve muhterem olursun, sen gafillikle kendi miktarından çıkma ve ol veliyyünnimetine eyilik sanmaktan artuk ve eyiliğin söylemeğinden artuk tarika gösterme, ta ki ol dahi sana eyilik ede. Ve cehdeyle ol padişah katında eyilikten artuk kimsenin hakkında nesne söyleme ve padişahı yavuz öğretme ki bir gün sana dahi yavuzluğu ermeye ki senin yavuz terbiyetinden padişah halka yavuz iş edicek bir gün sana dahi eder. Buna münasip

HİKÂYET. Şöyle işittim ki Gence'de bir bey vardı, adına Fadlûn derlerdi ve anın rüzgârında bir muhteşem kişi vardı, adı Deylem-i Fadlûn idi. Anı danışıkçı edinmişti. Anın reyinsiz iş işlemezdi. Amma yavuz mürebbi idi, şöyle ki bir kişi suç işlese Fadlûn anı zindana salsa Deylem öğüt verirdi, ayıdırdı:

– Ey şah kolayında yürüyeni incitme, çün incidirsin bari öldürmeyince koma.

Bu yavuz meşveret ucundan suçsuz çok kişiler helâk oldu, ta ki nagâh bir gün kaza koptu, Deylem, Fadlûn katında bir sehil suç işledi, Fadlûn anı zindana saldı. Deylem haber gönderdi ki "bu kadar meblâğ mal vereyim, beni öldürmesin." Fadlûn

---

1 Eğer kısmet olup da; tesadüf olup da.

2 Hükümdarın kendisine yakın bulundurduğu kimse.

3 Kimin yüzünden semirdinse zayıflaman da yine onun yüzünden olacaktır.

ayıttı ki "Ben bunu andan öğreniptürürüm ki dek yürüyeni incitme, çün incittin, öldür diye. İmdi ben senin öğüdünle yine seni öldürürüm" diye buyurdu ki Deylem'i öldürdüler. Deylem, yavuz öğüdü ucundan başın yele verdi.

Pes cehdetmek gerektir kişi ki eyilere öygüne ki eyilerin söylediği yeğdir, yavuzların öğüdünden. Pes sen dahi bunu böyle bil.

Andan gerü devletin kayimliğine mağrur olma. Zira bilmek gereksin ki kamu tamamlar noksana dönecektir. Pes cehdeyle ki padişah hizmetinde haşmeti ve ululuğu doğrulukla hâsıl edesin ki nimet bolluğu haşmet ardınca seğirdip gelir. Yani çünki doğrulukla ululuğa erdin, vâfir nimet dahi hâsıl olur. Zira ulular kande gerekse nimetlidir. Amma sen padişahın hizmeti izzetini, baylık izzetinden yeğrek gör ve andan gerü ne denli ki padişah hizmetinde semiresin, kendüzünü arık göster, ta ki tamahından emin olasın. Delil, görmez misin ki koyun arık olıcak boğazlanmak tamahından emindir ve hiç kimse anı boğazlamağa dahi kasdetmez. Amma semiz koyun olıcak kim gerekse anı boğazlamağa tamah eder.

Andan gerü akça için beyini satanlardan olma, yani filân padişah katına varayım, nimetim çok olsun, deyip akça tamahından beyini koyup gitme ki tamamet dünya malı senin olsa hayin oldu dediklerine değmez, bir bu; bir dahi budur ki padişah tarafından hâsıl olan mal güle benzer, sevgili ve aziz, kokusu hûb, amma gül bigi padişah katında ol malın ömrü az olur. Pes ol maldan bir uğurda gönlün dilediği gibi menfaat tutmazsın. Zira her bir akça ki sultan kulluğundan hâsıl edesin, elinden yine toz gibi âlemde dardağan olur. Amma asıl hâsıl oldur ki doğrulukla hizmet edesin, tâ hörmet ve ululuk bulasın. Çünki bu mertebeye erdin, ayruk sim ü zer eksik olmaz. Zira hörmet ve ululuk sermaye gibidir. Ve ne kim ol ululuktan hâsıl olur, assı bigidir. Pes sehil tamah için sermayeni elden çıkarma. Ve deme kim bundan assım yoktur. Çün hörmetin ve ululuğun sermayesi yerindedir, assıya ümiz vardır. Amma eğer sermayeyi elden çıkarırsan ayruk assıya erişmezsin. Ve her kim ki akçayı özünden aziz göre, aziz iken tezcek horluğa düşe.

İmdi çünki izzet ve ululuk buldun, mal cem'etmek tamahın etme ki aziz kişiler mal cem'etmeğe tamah etse kendi helâkliğine kasdetmiş ola. Meğer ki kendüden ulular hizmetinden ki cem'eder, halka dahi andan nasip vere, ta ki andan yanadan[1] halkın dili bağlı ola ve şerden emin ola.

Andan gerü madem ki padişah hizmetindesin, hiç nesneye hayinlik eyleme, hâssa ki seni ululuğa ergürmüş ola. Pes hayinlik edeyim dersen kara bahtın öndin tutmuş

[1] O taraftan, o yönden.

olasın. Pes devletten düşeceğine delil ola. Zira bir padişah bir kulunu ululuğa ergüre. bu eyiliğe ivaz hayinlik etse delildir ki Hak teâlâ ol ululuğu andan yine alıser.[1] Zira ki anın bigi kişi mihnete lâyık olmasa hayinlik ipi boğazına geçmezdi. Ve eyiliğe yavuzluk etmezdi. Buna münasip

HİKÂYET. Şöyle işittim, hem yine Gence Emîri Fadlûn'un katında bir bey vardı, kendinin hâciplerinden idi, adına Ebü'l-yeser derlerdi. Bir gün Fadlûn, Ebü'l-yeser'e ayıttı: "Berda'a var ki sipahsalarlığın sana verdim." Ebü'l-yeser ayıttı:

– Fermanberem, amma kışın varayım, zira ki Berda'nın havası gayet yaramazdır, hâssa yay günlerinde ola.

Emîr Fadlûn ayıttı:

– Şimdi varsana.

Ebü'l-yeser ayıttı:

– Havasından korkarım ki can azizdir.

Çok münazara ettiler. Âhır Fadlûn ayıttı:

– Niçün bunun bigi çürük itikat edersin. Ecelsiz kimse ölür mü? dedi.

Ebü'l-yeser ayıttı:

– Padişah buyurduğu gerçektir ve lâkin âdemin eceli gelmeyince yay gününde Berda'a varmaz.

Imdi bu hikâyetin mânası budur ki bir kula Tanrı kaza vereceği olmayınca beyine hayin olmaz ki lânet hayine, it kuyruğun saldığınca.[2]

Geldik imdi çünki padişah hizmetinde ululuğa eriştin. Dostun ve düşmanın işinden gafil olma. Belki dostun kimdir ve düşmanın kim, pes eyi yavuz deme eyilik et, dostuna dahi, düşmanına dahi ki eyilikle çok düşmanlar dost oluptur, top dost edemesen eyilikle, pes elin ericek mükâfat et yavuzluğ ile ki ululuk bununla hoştur ki dosta ve düşmana eyilikle ve yavuzlukla mükâfat edeler. Amma keremi gayet ileri tut ki kerem ululaın yemişidir. Pes gerekmez ki ulular yemişsiz kuru ağaç olalar. Zira ki eli dar kişiler ululardan baylık umarlar. Çünki kimse, bir uludan assı görmeye, hiç ol uludan kemter kişi olmaya. Pes senden kimseye fayide değdiğin ululuğuna sermaye ve haşmetine piraye bil ki nimetten fayide budur ancak ki halktan elinden geldikçe eyiliği yığmayasın. Yani bu mânada Şeriat Beyi Muhammed Mustafa aleyhisselâm buyurur ki: Hayrü'n-nâsi men yenfeu'n-nâse ve şerrü'n-nâsi men yedurru'n-nâse. Yani

---

[1] Ulu Tanrı o ululuğu yine ondan alacaktır.

[2] Köpek kuyruğunu salladıkça.

halkın hayırlısı ve eyisi oldur ki halka fayidesi ere; ve halkın şerlisi ve yaramazı oldur ki halka ziyanı ere.

Geldik ululuk umma bir ulunun hizmetinden ki devleti gayet kemale ermiş ola. Zira ki gerü noksana dönmeğe yaklaşıptır. Ve kocalmış salhurde beyin kulluğuna yörenme ki niçeme ömründen kalmıştır, halk anı ölüme yakın görürler, yiğitten ise. Ve hem az bulunur ki pirlik deminde rüzgâr ana vefa etmiş ola, pes hizmetin zayi olur.

Geldik eğer dilersen ki padişah katında hörmetin bir kararda kala. Peygamberin ammisi Abbas, oğluna ettiği vasiyyetle amel eyle. Abbas –Radiyallahü anh– oğlu Abdullah'a ayıttı:

– Ey oğul, eğer bu kişiye, yani emirülmüminîn Ömer'e yakın oldun, seni ileri çekti ve işini gücünü sana inandı ve dükeli halktan sana artuk itimat etti. İmdi eğer dilersen ki düşman sana fırsat bulmaya, beş nesne ile amel eyle: Evvel gerektir kim ol senden yalan söz işitmeye, yani senden yalan söz gelmesin. Ve ikinci anın katında filân kişinin bunun bigi aybı vardır, demeyesin. Ve üçüncü ana hiyanetlik etmeyesin. Ve dördüncü anın buyruğundan taşra iş işlemeyesin. Ve beşinci anın râzını yahşi saklayasın, kimseye demeyesin ki ulular hizmetinde bu beş öğüdü saklamakla kişi cümle maksudına erişir.

Geldik imdi çün padişah hizmetine düştün, dayim kulluğunda ol. Bir kulluk ki göresin, edilse gerek. Bu benim kulluğum değil, bana buyurmadılar deme, et; eğer buyurmadılarsa n'ola, cehdin bu olsun ki ayruk kişi edeceği kulluğu esen bitiresin. Şunun bigi ki padişah her ne vakit ki seni isteye, kulluğunda hazır göre ve dahi yeğrek budur ki ayruk kişi dahi isterse sen bulunasın. Zira ki padişahların himmeti şöyledir ki dayim kullarını denemek ardınca olurlar. Çün bir kez, ya iki kez, ya on kez seni istediğince kullukta gördü ve bildi ki dergâhının mukimisin. Pes sana itimat eder, buğur ulu işlerde komağa başlar, itimat etdüğü sebepten. Pes ta ki sen seni hizmet defterine yazdırmayasın, zahmet çekmekle; ululuk nimetine erişmeyesin rahat ile. Görmez misin çivit, yaprağı çürümeyince çivit olmaz, yani hizmette etin, canın eritmeyince ululukta et, can bağlamaz. Pes Hak teâlâ padişahları şöyle yaratmıştır. Dükeli halk ona ve onun hizmetine muhtaçtır. Çün hizmetin buldun, cehdeyle ki kimseye haset etmeyesin, hâssa ki hasedini bile. Ayruk ol haset ettiğin kişinin sözün söylesen, haset sanır, inanmaz, eğer ol gerçek ise dahi. İmdi budur padişahlar hizmetinin şartı; eğer tutmazsan dahi bari bu öğütleri işitmiş olasın, bir gün gerek olur.

OTUZ SEKİZİNCİ BAP

PADİŞAHA NEDİM OLANLARIN RESMİN BEYAN EDER

Ey oğul, eğer padişah seni nedim edinmek istese ve gel nedimim ol diye buyursa eğer sende nedimlik aleti yok ise pes nedimlik kabul etme. Zira her kim padişaha nedım ola, şöyle gerektir ki eğer sohbet bezeği olmasa bari sohbet bozan dahi olmaya. Yani kimer nedim eğer hüneri yok dahi ise bari tavla görkü at gibi durduğu yerde yaraşığı olur. Amma sakil sohbet çıbanı olmak müşkildir.

Amma yeğreği budur ki padişaha nedim olan kişi beş havâssını dahi padişahın emrinde tutmak gerek, yani gözü anın yüzünden ayruk yüze meylettirmemek gerek ve dili anın zikrine ve kulağı anın sözü istimaına meşgul etmek gerek. Ve gönlünü sırrına mahzen etmek gerek ve tenini kullukta mülâzim tutmak gerek ve canını yoluna feda etmek gerek.

Geldik bunlar böyle olduğundan sonra padişaha nedim olan kişi gerektir ki hoşmanzar ola, ta ki halk anı görüp kerihsinmeyeler ki veliyyünnimeti dahi ol uçtan melûl düşmeye.

Ve nedim gerektir yazıcılık bile ki eğer nagâh halvette yazıcı gerek ola, nedim gerektir, âciz olmaya, filhal ol hizmeti yerine getire.

Ve nedim hem şair gerektir ve eğer şair olmazsa bari şiirşinas gerektir, ta ki şiirin eyisi ve yatlısı ana ruşen ola, yani örtülü olmaya. Ve Farsi ve Arabî çok şiir ezberinde ola. Ta ki eğer bir vakit padişah şair talep etse, filhâl kendü ayıda ol maksuda, ya ana münasip şairlerden rivayet ede,[1] ayruk şair talep olunmaya, ol müşkülü dahi nedim ile halleder ola.

Ve nedime gerektir ki tıp ilmin ve nücum ilmin dahi bile, tâ eğer bu sanattan padişah katında söz geçse, ya tabip veya müneccim gerek olsa, tâ tabip ve müneccim gelince ol ilimden nedim olan, birkaç söz söylemiş ola, ta ki nedimlik şartın yerine getüre. Ve padişahın dahi ana her ilimden haberi varmış diye itikadı ziyade ola ve pa-

[1] Eğer bir vakit padişah şair isteyecek olursa, o konuda ya kendi söylesin yahut da uygun başka şairlerden rivayet etsin.

dişah anın üzerine rağbetin dahi artıra.

Ve nedim gerektir ki alâ-kadrihî sazcağız dahi deprede.[1] Şöyle ki eğer bir halvet sohbet olursa ki anda mutripler bol olmaya, ol nedim olan bildiğinden nevâht ede[2] padişahı eğleye, mutriplikten olan hazzı ol padişah ol yönden dahi hoşnut ola.

Ve dahi nedim olanda gerektir ki hikâyetler mutavvel ve muhtasar gülüştürmeli ve tanmalı sergüzeştler ve garip lâtayifler ezberinde çok ola, ta ki her birisinin zevkiyle padişahın gönlü eğlene. Ve dahi nedim gerektir ki nerdbaz ve şatrançbaz ola, amma kumarbaz olmaya. Yani kanda gerekse nerdi ve şatrancı uc ile oynamaya. Zira ki kumar dedikleri her oyunu uc ile oynamağa derler. Pes kumarbaz olan padişah nedimliğine lâyık olmaya.

Ve dahi nedim olan gerektir ki Kur'ân okumuş ola. Ve zâhir mânasın öğrenmiş ola ve Kur'ân'ın tefsirin[3] dinlemiş ola, ta ki eğer bir vakit şah meclisinde bu yüzden söz anılsa filhal uranı bir müşkili halledip cevap vere, kadı ve danişment gelmek hacet olmaya.

Ve dahi nedim gerektir kim geçmiş padişahlar siyerlerinden[4] okumuş ola. Kendi dahi çok padişahlara hizmet etmiş ola, ta ki her dem padişah katında ol geçmiş padişahların eyi ef'allerinden ve hûb siretlerinden ana ve öğe. Ve yaramaz ef'allerin dahi ana ve yere dura, ta kim padişahın gönlüne eser ede ve meyli hayra ola ve şerden yığlana. Bu işten Hak teâlâ kullarına fayide hâsıl ola ki her kim padişahı hayra yelteye dükeli halka hayır sanmış ola. Ve şerre yelteyen yine şöyledir.

Ve nedimde gerektir ki hem cid ve hem hezel ola, yani hem hakikati ola ve hem mecazi. Amma vaktini her sözün bilmek gerektir ki ne vakit istimal edeler, ki her birini vaktiyle sözün işe sürmese, ol pes mahalşinas olmamış ola. Şöyle ki bir hüner bile ve yerinde harceylemeye, hemen bilmemekle beraber ola. Pes deminde sözü lâtife ile söyleye ve yerinde gerçeklikle.

Ve beher hâl gerektir kim nedimde şecaatten, yani erlikten nesnecik olup ciğerdar ola. Şöyle ki bir iki kişiye kendüyü urmak elinden gelir ola[5] ki padişahı halvet zevkte ve şâdide iken nagâh kimse hayin ola, ya bir düşman anın gibi vakitte padişaha fursat bulup kasdeylese ol demde nedim erlik ve kişilik şartın yerine getire; tuz

---

1 Gücü yettiği kadar saz da çalmalı.

2 Kendi bildiği nağmelerde söylemeli.

3 Kur'ân'ın manasını açıp anlatan ilim.

4 Geçmiş padişahların menkıbelerinden, başlarına gelenlerden.

5 Bir iki kişinin üzerine atılmaya yetecek cesareti olmalı.

ekmek hakkı için can baş ortaya koya, çalışa, ta ki anın sebebiyle padişah cân kurtara. Eğer ol çalışta ölecek olursa tuz ekmek hakkın yerine getirmiş ola ve eyi ad ile olmüş ola. Ve sonunda oğlancıkları var ise ol padişah katında has ola. Ve eğer dıri kurtulacak olursa adı ve ekmeği arttı, tâ ölünce hürmeti ziyade oldu. Hezar tahsin anın gibi nedime ki vefadarlık ile öle.

Filcümle ey nedim eğer bu kamusun ki dedim, eğer hiç bulunmaz ise ya nidersın nedimlik edip; sende hepisi bulunmaz ise bari bir nicesi bulunsun. Nedimlik hemen şarap içmek ve lût yemek ve herze söylemek midir? Bu nedimlik değil leimlıktir. Pes nedimlikten dem ururşan ben dediğin nedimlikten dem ur, ta ki ol hizmet sana vebal olmaya.

Andan gerü padişah sohbetinde sana şarap sunan sakinin yüzüne bakma. Kadehi alsan, ya sunsan yüzün yerden yana tut ve sücücüğün teklifle iç, ta ki şah sana yavuz gümanlı olmasın. Ökün kendinde olsun ve hem gözün, ta kim sana dahi ol iş vâki olmaya ki Kadı Abdü'l-Melik Akberî'ye vâki oldu.

HİKÂYET. Şöyle işittim ki Me'mun halife zamanında bir kadı vardı, Abdü'l-Melik derlerdi, kadılıktan mazuldü ve şarap içerdi. Me'mun anı nedim edinmişti. Bir gün şarap sohbetinde saki bunun eline kadeh sundu. Kadının dahi kellesi germ idi. Kadehi aldı ve sakinin yüzüne baktı ve göz kıptı. Birkaç kez eyle etti. Nagâh halife Me'mun'un gözü duş oldu, Abdü'l-Melik dahi ökün derdi,[1] gözünü ayruk dek durgurmadı, yumculttu durdu, hayli zaman. Halife sordu ki: "Gözüne n'oldu?" Abdü'l-Melik ayıttı:

– Bilmezem ki ne oldu, bu renç bana şimdi uğradı, diye bahane etti. Andan sonra diri olduğunca evinde ve Me'mun katında ayruk gözünü tamam açıp bir kararda tutmadı, ta ki Me'mun'un gönlünden ol gümanı giderdi. Imdi ol kişi ki padişaha nedim ola, buncılayın anın kifayeti gerektir kim ola, ta ki andan kimse bir ayıp izhar edemeye.

Pes nedimlik şerayitleri budur. Amma eğer yazıcı olursan gerektir ki kâtipliğin dahi sermayeleri sana malûm ola.

[1] Aklını başına topladı.

OTUZ DOKUZUNCU BAP

KÂTİPLER RESMİN BEYAN EDER

Ey oğul, eğer yazıcı olursan gerektir ki söz söylemekte kaadir olasın ve hûb hat öğrenesin. Ve orandan geçürü[1] çok yazmağı âdet edinesin, ta ki vardıkça yazıda mahir olasın. Zira bir gün kişi yazmasa yarındası hattı azmağa imkân vardır.

Bu söze münasip şöyle işittim ki Sahip Kâfi gayette hûb hattattı. Azine ertesi divanda yazı yazardı. Döndü kâtiplere ayıttı:

– Yâranlar, her azine ertesinden azine ertesine ki yazı yazam, hattımda bir noksan görürüm, dedi.

– Nedendir? diye sordular. Ayıttı:

– Şundan sezerim ki azine günü divana gelip yazı yazmazam, şol haftada bir gün yazmadığımdan sezerim ki hattımda noksan belirip varır.

İmdi her dem yazmağa meşgul ol. Şöyle cehdet ki hattın ruşen ve lâfzın açık ola. Ve muvassal ola,[2] sözün birbirine ulaşa. Şöyle ki nâmende azacık sözden çok maâni fehmola ve maksut anlana. Şöyle ki şair aydur, Parsî dilinde:

Parsî şiir:	Tercüme:
Nüktei bîn ez dehan-ı dehr bîrun amede	*Nükte kim bu dünye ağzından çıkıptır remz ile*
Nâmei k'ân pür maâni der hadîs-i muhtasar	*Bir bitiktir mânisi key çok ve lâfzı muhtasar*

İmdi nâme böyle gerektir. Andan gerü lâtif misal ile garayip istiare kasıtlarıyla[3] ve Kur'ân âyetleriyle ve Resul aleyhisselâm ahbariyle nâmeni araste tut.[4] Eğer nâmeni Farsi yazmak istesen sırf Farsi lâfzın yazma ki eyi düşmez, arap elfazı bile olmasa. Hâssa ki bir yâd kapıya yazalar, ana hod hiç Farsi yazmak olmaz. Arabî lâfızların tekellüfü hod malûmdur, yani teressüllerde bulunur. Zira ki Arabî nâmelerde seci' gelir. Pes nâmede seci[5] getürmek hünerdir ve hem hoş gelir. Amma Farsi nâmelerde

---

1 Hadden aşırı, oransız derecede.

2 Sozlerin birbirini tutsun.

3 Guzel istiarelerle; mutat olmayan garip buluşlarla.

4 Ve Peygambere –Tanrı'nın selamı uzerine olsun– ait hikâyelerle yazını susle.

5 Nesirde kafiye yapma sanatı.

hoş gelmez. Ve her ne söz kim söylese müşfikine ve şirin ve muhtasar söyleye. Ve kâtip gerekdir ki her remzi tez anlaya ve kâtipler esrarından eyi bilmiş ola ve remızlı sözleri anlaya. Buna münasip

HİKÂYET. Ey oğul, şöyle işittim ki senin ceddin Sultan Mahmud –Rahmetullah– bir gün halifeye bir nâme yazdı ve nâmenin unvanı bu idi ki yâ emirelmüminın gerekdir, kim Maveraünnehr'i bana veresin ve menşur[1] gönderesin, ta ki ben varam ve kılıçla ol ili alam ve halifenin menşurunu gösterem, ta ki ol iklim benim fermanıma muti olalar, dedi. Ve nâmeyi gönderdi. Ol vakitlerde Bağdad'da halife El-Kayim Bi-Emri'l-lâh derlerdi, ol idi. Çün Sultan Mahmud'un nâmesi ana erişti ve mazmunun bildi. Cevap yazdı ki İslâm içinde bana anlardan mutî'rak il yoktur. Ben bu işi reva görmezem, anları üşendirme, yoksa âlemin kavgasın başına üşürürüm, dedi.

Cevap çünki Sultan Mahmud'a yetişti, gayet kakıdı..Halifenin elçisine ayıttı:

– Halifeye ayıt, hey ne söylersin de, yani ben Ebü'l-müslim'den eksik kişi miyim, de. İmdi uş üzerine vardım çok çeriyle ve iki bin fil ile, ta ki dârülhilâfeyi, yani halifenin saray toprağını fil arkasiyle Gazne'ye getürem diye katı tehdit gösterdi ve heybetli filler haberiyle halifenin elçisini gönderdi, tez yine cevap yibersin, dedi. Pes elçi gitti ve bir zamandan sonra yine geldi. Sultan Mahmud'a halife elçisi yine geldi, dediler. Tez Sultan Mahmud buyurdu ki filleri bezediler, dergâha getirdiler. Ve kullar saf bağladılar. Bu tazimle saray çevresine ol mest ve cengî filleri durgurdular. Kendi taht üstünde oturdu. Nevvâb[2] ve huccap[3] ve çavuş[4] ve bevvâb[5] yerli yerinde durdu. Pes emir oldu, halife elçisini getirdiler. Ol siyasetgâhı temaşa kılarak içeri girdi, destbus ettikten sonra nâmeyi çıkardı, sundu. Bir deste kâğıttan, yani yirmi beş tabak kâğıttan bir mansurî tomar[6] burulmuş, üzerine sultanî mühür urulmuş, elçi ayıttı:

– Ağız haberi var, halife aydur ki; "Nâmenizi okuduk, dediğini işittik, senin cevabın ve nâmen cevabı bu tomar içinde derceyledik, oku gör," dedi. Eyle olsa nâmeyi Hoca Ebu'l-Mansur-ı Müşkân ki divan kâtibi idi, el urdu, açtı ve gördü ki evvelinde nâmenin yazılmış: Bismillâhirrahmanirrahim. Kalanı ak kâğıt idi, tâ aşağısına varınca.

---

1 Ferman, berat, hukümdar emri.

2 Naip, birinin yokluğunda veya olumunde onun yerine geçecek olan kimse, vekil.

3 Perdeciler, hâcibler.

4 Hukumdar hizmetine memur kimse.

5 Kapıcı.

6 Olçusu ve cinsi belirli bir tur kâğıt.

En aşağı ucunda bir dahi yazılmış ki elif ve lâm ve mim. Ve sonunda yazılmış ki Elhamdülillâhi Rabbilâlemîn, vessalâtü vesselâmu alâ Muhammedin ve âlihi ecmaîn.[1] Hemen yazılı bu idi, ayruk nesne yok idi. Sultan Mahmud ve cemî kâtipler görüp tanıdılar ve bunun rumuzuna akıl ergüremediklerine melûl olup fikre daldılar. Ve Kur'ân'da her âyet kim anda elif, lâm, mim gelirdi, okudular ve tefsir ettiler. Sultan Mahmud'un nâmesine hiç bap ile cevap anlamadılar. Âhirulemr Hoca Bû Bekr Kuhistanî sercümle kâtiplerden idi, amma henüz nevcevan idi ve hizmette ayağın dururdu.[2] Ululârla henüz oturmak derecesine ermemişti, nedimler arasında ayağın dururken ayıttı:

– Ey Huzavend, bu yazılan elif, lâm, mim değildir. Bir uzun kıssadır. Zira siz iki bin fil ile tehdit ile korku haberin göndermiştiniz ki yerinizin toprağını fil arkasiyle Gazne'ye getürem, diye. Ol dahi cevap yazmış kim elif, lâm, mim, yani Elemtere keyfe faale rabbüke bi-eshabi'l-fil,[3] yani filleriniz cevabın verirler. Kaçan Sultan Mahmud bu sözlerin remzine muttali' oldu, mütegayyir olup bir zaman kendüye gelemedi. Çok ağladı ve şöyle ki İslâmına sığardı,[4] özürnâme gönderdi, çok özürler diledi halifeden ve insaf kıldı. Dahi uzundur, bu söz şerholmaz, söz uzanmasın diye muhtasar kıldık. Amma ol remzi halleden Bû'Bekr Kuhistanî'ye hil'at geyirdi, ululuk menzilin verdi ve çok altın verdi ve nedimler arasında yer gösterdiler, oturdu. İmdi zihin saflığının sen faziletin gör kim bir sözün remzin halletmekle ululuğa erişti ve azîm hörmet buldu. Hem buna münasip

HİKÂYET. Bir dahi şöyle işittim ki Samaniler zamanında Nişabur'da bir bey vardı, adına Ebu Ali Simcur derlerdi. Aydurdu ki: Ben Horasan Emîri'nin sipahsâlarıyım,[5] amma Horasan Emîri anı katına gelmeğe kığırdurdu, Ebu Ali Simcur varmazdı. Velî hutbeyi[6] ve sikkeyi[7] Horasan Emîri adına etmişti ve kendi hizmete varmazdı. Ve Horasan Emîri dahi anı güc ile katına getirtemezdi. Zira ki Samanilerin devletinin so-

---

1 Âlemlerin Tanrı'sı olan Allah'a hamd olsun. Rahmet ve selâmet onun yarattıklarının en iyisi Muhammed'e ve onun soyu ve arkadaşlarına olsun.

2 Hizmet sırasında ayakta dururdu.

3 "Rabbin fil sahiplerine neler etti, görmedin mi?" [FIL 105:1]

4 İslamın gerektirdiği şekilde; İslama uyan şekilde.

5 Horasan emîrinin kumandanı.

6 Cuma namazından once minberde halife adına okunan nutuk, bağımsız hukumdarlığın alametlerindendi.

7 Sikke kestirme hakkı ki, bağımsız hukumdarlığın alametlerindendi.

nu idi. Hemen nâçar Ebu Ali'den hutbeye ve sikkeye ve yılda bir armağana kanı olmuştu. Amma bu Ebu Ali Simcur katında bir fâzıl kişi vardı, Hocan hatibi Abdü'l-Cebbâr-ı Hocanî derlerdi, fakih idi. Amma gayet hûb musannifti ve yahşi kâtipti, tızfehim ve zeyrek. Şöyle ki Ebu Ali anı Hocan'dan getirtmişti ve dergâhına kâtip etmişti. Ve hep işini gücünü ana ısmarlayıp inanmıştı, şöyle ki anın reyinsız iş işlemezdi. Ve lâkin Horasan Emîri katında dahi bir fâzıl kişi vardı, devletli, ulu kişi idi. Adına Ahmed ibn Râfiü'l-Ya'kubî derlerdi, Horasan Emîri'nin kâtibi ve hem veziri idi. Amma Abdü'l-Cebbar-ı Hocanî'yle katı dostlukları vardı. Ve lâkin birbirini dahi görmemişlerdi. İkisi dahi fâzıl ve hünerment olduğu içün işitmekle birbirin severlerdi. Ve nâmeleri dayim birbirine varır gelirdi ve kim gerekse bilirdi ki bu iki azizler birbiriyle dostlardır. Takdirde bir gün Horasan Emîri, Ebu Ali Simcur'u andı ve ayıttı ki: "Ey beyler, Ebu Ali Simcur hutbeyi benim adıma okuda ve sikkeyi benim adıma göstere ve seninim diye. Hadaka demine gelicek kığırdım mı, gelmeye. İmdi bana âr değil midir ki katıma anı getiremeyim, anın gelmesine ne tedarik edersiz, bildirin," dedi.

Kaçan ki Horasan Emîri bu sözü dedi. Ahmed ibn Râfi' anda değildi. Velî vezirlerinin birisi ayıttı:

– Yâ melik, eğer Abdü'l-Cebbar-ı Hocanî, Ebu Ali'nin kâtibi değilmişseydi,[1] anı ele getirmek olaydı ki ol böyle serkeşlikle takat getirdiği ve size âsi olduğu Ebu Ali'nin kuvvetinden değildir, amma Abdü'l-Cebbar'ın hüsn-i tedbiri kifayetindendir. İmdi bize bir çare gerektir ki Abdü'l-Cebbar'ı anın katından giderevüz,[2] ta ki sonra Ebu Ali'nin ele girmesi kenez ola. Horasan Emîri ayıttı:

– Nice giderevüz?

Vezir ayıttı:

– Ebu Ali'ye bir nâme viribiyelim, ayıdalım ki eğer sen gerçek bizim dostumuzsan tez Abdü'l-Cebbar'ın başın kesesin. Yine bu elçimile biti gönderesin, ta ki hakikat dostluğun bize malûm ola, yoksa uş vardım, ne çaren varısa savaşa, edegör,[3] diyelim.

Horasan Emîri bu sözü beğendi, ayıttı:

– Den, imdi yazın, dedi. Vezir ayıttı ki:

– Bir müşkülümüz var, anın tedbiri nice ola. Emîr ayıttı:

– Ol ne müşküldür?

Vezir ayıttı ki:

---

[1] Eğer Abdulcebbar-Hocanî, Ebû Ali'nin kâtibi olmasaydı.

[2] Abdulcebbar'ı onun yanından kaldıralım.

[3] Savaşa ne çaren varsa, yap.

– Elbet bu yazılacak nâme Ahmed ibn Râfi' hattiyle olsa gerek ve bu Ahmed ibn Râfi' Abdü'l-Cebbar'ın katı dostudur. Korkarız ki dostluk şartın yerine getire, ana duydura, kaça, elimize girmeyiser.

Horasan Emîri ayıttı:

– Ben çare buldum, varın siz Ahmed'i kığırın.

Tez vardılar, Ahmed ibn Râfi'i kığırdılar. Geldi, hizmet şartın yerine getirdi ve yerinde oturdu.

Horasan Emîri ayıttı:

– Dilerim ki Ebu Ali Simcur'a işbu resme biti yazasın. Ve lâkin biti yazıldıktan sonra dileğim oldur ki sen üç gün gece ve gündüz benim sarayımdan çıkmayasın ve hiç kimse kullukçularından dahi katına girmeye. Zira ki sen Abdü'l-Cebbar'ın dostusun. Eğer duyup kaçacak olursa, hakikat sen bildirmiş olasın.

Ahmed çünkü bu sözü işitti, gayet melûl oldu. Nâçar kalemi eline aldı, nâmeyi yazardı ve ağlardı ve gönlünde aydurdu: "Ey kâşki ben kâtip olmayaydım, tâ anın bigi bir dost, benim yazımla helâk olmayaydı. Nice edeyim ki bu işe hiçbir tedbir bilmezem" deyüdururken nagâh Kur'ân'da bu âyet gönlüne düştü ve fikrine geldi ki: "En yukattelû ev yusallebû."[1] Gönlünde ayıttı ki: "Ben bu âyeti remizle yazayım, ol hod bilirim anlamayısar.[2] Amma eğer anlarsa can kurtara ve eğer anlamazsa bari ben dostluk şartın yerine getirmiş olam," dedi.

Çünki nâmeyi yazdı ve nişan urdu[3] ve çevirdi kâğıdın ardına ucuna yakın yerde gayet ince kalemle bir kıyıda bir elif ve bir kıyıda bir nun yazdı. Birbirine aralık kâğıt en, oldu. Andan nâmeyi Horasan Emîri katında okudular ve dürdüler ve mühür urdular. Ol iki harf mühürün iki yanına düştü, hiç kimse anı anlayamadı. Filcümle nâmeyi bir hecinsüvara verdiler. Horasan Emîri ol kişiye ayıttı:

– Bu nâmeyi Nişabur'da Ebu Ali Simcur'a ilet, ver. Ve ol sana ne verirse al gel, diye hecinsüvarı gönderdiler. Ve Ahmed ibn Râfi'i üç gün sarayda alıkodular, taşra çıkarmadılar. Üç günden sonra evine gönderdiler. Amma bu yanadan hecinsüvar Nişabur'a erdi ve nâmeyi Ebu Ali Simcur eline verdi. Ebu Ali, nice ki resimdir,[4] öptü, başına kodu. Ve Horasan Emîri'nin sağlığı haberini sordu. Andan Abdü'l-Cebbar dahi anda hazırdı, mühriyle nâmeyi eline verdi, tâ mührünü aça. Abdü'l-Cebbar aldı ve

---

1 "Ya öldürülürler, ya asılırlar." [MAİDE 5:33]

2 Bilirim o anlamayacak.

3 Mühürlemek, hükümdarın nişanını vurmak.

4 Âdet olduğu üzere.

mühre nazar edince ol iki harfe gözü duş oldu. En yukattelû ev yusallebû, âyeti hatırına düştü. Filhal bildi ki nâme kendi için gelmiştir ki öldüreler, tez nâmeyi elinden kodu ve elin burnuna tuttu, yani ki burnu kanadı diye taşra gitti ve kaçtı, gizlendi. Bir zaman küydüler Abdü'l-Cebbar gelmedi.

Ebu Ali ayıttı:

– Ne eğlendi, kığırın gelsin. Hocayı istediler, bulamadılar.

Ebu Ali ayıttı:

– Bir yazıcı dahi gelsin, okusun. Yazıcılardan birisi ileri geldi ve nâmenin muhrunü açtı ve okudu. Cemmazesüvar elçi dahi hazır oturmuştu. Kaçanki hâl malûm oldu, yani nâmenin içindekin bilicek kamu halk tanladılar ki biti mühürlü, için de bunun bigi haber varın ana kim söylemiş ola. Filcümle eğerçi ki Ebu Ali sevindi, Abdü'l-Cebbar gizlendiğine. Amma elçi katında üşenir gibi suret gösterdi, çapaladı, kakıdı. Tez münadi kılın,[1] bulduıun diye emreyledi. Nâgâh münadi avazı gizlendiği yerde Abdü'l-Cebbar'ın kulağına girdi. Ayıttı:

– Olmasın ki benim gizlendiğimden veliyyünnimetimin devletine zeval ere. Pes kandalığım[2] ana bildireyim, kendinin gönlü eminliği neden ise şöyle etsin, diye Ebu Ali'ye haber gönderdi ki: "Ben kulun filân yerdeyim, varayım mı, ne buyurursun?" Ebû Ali uğurlayın haber gönderdi ki: "Fariğ ol, anda birkaç gün oturudur," dedi. Filcümle birkaç günden sonra ol cemmazesüvara çok nimet verdi ve cevapnâme yazdı ki "hal şöyle oldu" diye and içti ki "biz biti içinde ne var idi, bilmeden kaçtı ol, çok istedik ve cehdettik bulamadık. Ve hem elçi dahi bu sözümüze tanıklık vere ki yalan değiliz" diye. Elçi gelip haberi değiricek Horasan Emîri dahi bu remzi bilmekte âciz kaldı. Acep neden bildi ola, diye fikre vardı. Amma buyurdu ki bir istimalet bitisini[3] yazın; gönderin ki Abdü'l-Cebbar'a bizim işkencemiz yoktur, günahını affettim, bağışladım. Şol şartla kim ol nâmede Ahmed ibn Râfi' ne hüner işledi ki Abdü'l-Cebbar haberdar oldu ve can kurtardı, beyan etsin. Ahmed ibn Râfi' ayıttı ki: "Eğer bana aman veresiz, ben ayıdayım," dedi. Horasan Emîri aman verdim diye inandırdı. Âdem viribidiler, ol nâmeyi getirdiler. Ol remzi arzeyledi, göricek cümle halk ol kişinin idrakine ve zeyrekliğine tana kaldılar. Ahmed ayıttı ki: "Yâ emîr, bunun bigi zeyrek kişi hayf değil miydi, yok yere helâk olaydı." Horasan Emîri'ne gayet hoş geldi,

---

1 Çabuk tellal çağırtın.

2 Imdi nerede olduğum.

3 Gönul almak için yazılan yazı.

bunu hil'âtledi ve ana istimaletle in'am etti.[1] Pes bundan malûm oldu ki yazıcı gayet zeyrek gerek.

Andan gerü yazıcılığın bir şartı dahi budur ki daim dergâhta mülâzım ve mücavir ola. Ve her ökün öklene, herdem önüne ve sonuna nazar ede, anlaya. Ve işittiğini ökünde tuta, unutmaya. Ve her sözün aslını tez anlaya, yani işinde hazır ola, kendüzünü yavı kılmaya.

Ey oğul sen dahi kâtip olıcak şöyle ol, andan gerü yalnız kendü işini değil, her kişi ne işlese gözlemek gereksin. Ve her ne işi buyursalar dembedem bana şunun bigi kulluk buyurdular deyip anadurgıl. Ol işi bitirmeyince rahat olmagıl ve cemî divan ehlinin ahvalinden haberdar olgıl. Ve padişahın ameli ve ilmi üzerine olanların ne aldığın ve ne koduğun tefahhus ve tecessüs etmek gereksin. Eğerçi kim ol dem işine yaramaya, amma gün ola ki yaraya. Evet bu sırrı kimseye deme, tâ hadakasın bulmayınca.

Andan gerü vezirler işini istesen aşikâre deneme. Amma uğurlayın dükeli işinden haberdar olursan revadır. Andan sonra ilm-i hisapta kaadir ol ki yazıcılara bu kamu dediklerim hünerler gerekli hünerlerdir. Amma dükelinden ulu hüner yazıcıya dilin saklamaktır. Ve her ne iş vâki olsa uğurlayın ve aşikâre beyine bildirmek ardınca ol. Andan gerü eğer şöyle ki hattatlıkta kaadir olasın, şöyle ki her ne türlü hat görsen ana benzetmek elinden gelse gayet iyidir. Amma bunun bigi hüneri hiç kimseye duydurma, ta ki tezvir yazmak[2] elinden gelir demesinler. Zira kaçanki her kişinin hattına benzedü yazdığın duysalar, tezvir dahi yazar ola diye kapısında durduğu kişinin gönlüne şüphe düşüp itikadı senden zayil olmasın ki şüpheli olıcak eğer ayruk kişi dahi tezvir biti yazsa ve kim yazdığı bilinmeye, sana güman edeler. Amma tezvir biti yazmak istesen her bir azacık nesne için yazma, ta ki eğer bir vakit göresin tezvirin sebebinden sana bir ulu fayide değecektir, yazasın. Ve kimse dahi sen yazdığına güman etmeye ki onca fâzıl ve muhteşem yazıcıları vezirler tezvir bitiler ucundan helâk ediptürürler. Meğer ki remizle anlattıkları vakit tez anlaya ve tevbe ede ki can kurtara. Niteki Rebiu'l-Mutahhar kurtuldu. Buna münasip

⟿ **HİKÂYET.** Şöyle işittim ki Rebiu'l-Mutahhar Kasirî adlı bir yazıcı vardı. Katı fâzıl ve hünerment hattattı. Melik Sahip Kâfi derlerdi, bir bey vardı, anın divanının kâtibi idi. Amma dayim tezvir bitileri çok yazardı ve âhır anın tezvirini Sahip Kâfi duy-

---

[1] Gonlunu alarak iyilikler etti.

[2] Kotülük olsun diye gizli rapor, imzasız mektup yazmak.

du, yâranlar kulağına koydular. Pes Sahip Kâfi bunun işinden âciz oldu, öldürmeğe dahi kıyamaz, kâtipliğinde hünerment ve fâzıl olduğu içün. Ve ne hod ayıbını aşikâre edebilir ki apansızda kaçıp tüymeye. Pes her dem bu endişede idi ki acep nice idem ki anı bu işten vazgetürem derdi. Ta ki nagâh bir gün Sahip Kâfi'ye sehilce hastalık ârız oldu. Ulular anı sormağa gelirlerdi. Ta ki Rebi' geldi ve Sahip Kâfi'nin katında oturdu. Ve ayıttı:

– Neden ki inlersin?

Sahip Kâfi cevap vermedi.

Rebi' yine sordu:

– Ne yirsiz gıdalardan? deyicek Sâhib Kâfi remzin fırsatın buldu. Ayıttı ki:

– Sen pişirdiğin müzevvereyı[1] yirim, illâ bana yaramaz, dedi, Rebi' ibn Mutahhar tez fehm ile söz gavrına erişti[2] ki tezviri duyulmuş. Filhal ayıttı:

– Ben dahi tevbe ettim ki ayruk size müzevvere pişirmeyim. Sahip ayıttı:

– Eğer sen tevbe ettinse ben dahi günahını affettim, bağışladım, dedi.

Pes bilmiş ol ki tezvir bitimek ulu iştir, andan key sakın.

İmdi ben her nesnenin aslını tamam söyliyemezem, söz uzanmasın, diye; söylemeden dahi elden koymazam, nâçar her baptan birkaç söz şol gerekli sözlerden söylemiş olayım. Tutam ki sen can kulağı birle dinlemeyesin. Hele ben sözün her bucağından arzetmiş olam ki eğer gönlünde kalmazsa bari hadaka deminde mütalâa edersen kifayet eder. Zira ki çerağ çok olıcak katı yelde dahi olursa yük tutmağa, bir çerağdan nice çerağlar uyandırmağa yarar. Amma eğer kâtiplikten vezirliğe eresin, anın dahi şartı vardır, saklamak gereksin, şöyle ki resimdir.[3]

---

[1] İki anlamı vardır: Birincisi perhiz yemeği, hastalara verilen her türlü etsiz yemek; ikincisi kotuluk olsun diye yazılan gizli rapor, imzasız mektup.

[2] Ne demek istediğini anladı.

[3] Âdet olduğu uzere.

KIRKINCI BAP

VEZİRLİK RESMİN BEYAN EDER

Şöyle bilmiş ol ey oğul ki, eğer şol mertebeye eresin ki padişah seni vezir edine, gerektir ki şartın saklayasın. Vezir şartı budur kim gayet muhasip ol, yani padişahın mülkünü ve malını zaptetmekte katı hisap et, yanılma ve muamil-şinas[1] ol. Yani kimden ne alırsın ve kime ne verirsin bilmek gereksin. Ve ol seni vezir edinen kişinin kapısında doğruluktan artuk nesne gözleme. Ve anın eyiliğine insaf ver, yani her dem eyiliklerini anadur ve ne buyruk gösterse munsif ol.

Andan gerü kendi baylığın tamahından ötürü padişahın ziyanın gözleme. Düşeliğim çok olsun deme, ta ki düşelikten mahrum kalmayasın, nitekim demişlerdir: Men tamaa'l-külle fâtehu'l-külle. Yani birkaç kişiye nasip olacak nesneyi hep benim olsun deyip tamah eden dükelinden mahrum kala. Pes dükeli düşelik benim olsun deyip durma. Zira ki dükelin sana vermezler. Ve eğer verirlerse ol mansıbın havadarları çok olur, seni yalnız yemeğe komazlar; evvel dınmadıklarına bakma, pes yendek yemeğe meşgul olma. Ve eğer yersen bari avuçla yeme, iki bir parmak ucu ile ye, ta ki boğazına durmaya.

Andan gerü padişah işi üzerine duran ummalin elini[2] hâsıla sunmasınlar deyip yasağın ipiyle katı bağlama,[3] ta ki ol iş bozulup sen padişahtan udlu olmayasın. Zira ki sen oddan çırpı tartınsan, yakmasan kebabın pişmeye, ham kala. Pes üç tarafı dahi mamur eyle ki âmile iki pul yemeğe komasan ol dahi seni bir akça yemeğe komaz. Ve eğer yersen elbet ol yemekten mahrum olanlar dek durmayı-serler, gerü kusturuserler.[4] Pes nice ki padişaha munsıfsın, çeri halkına dahi şöyle munsıf olmak gereksin. Ve oranı bir sehil nesneye padişaha fayidedir deyip mukayyet olma.[5] Zira ki diş arasından çıkan etle karın doymaz, belki anın bigi fayidenin assısı ziyanına değmez. Zira ki ol sehil fayide içün çeri halkını sana düşman edesin. Pes padişahın eğer fayidesin

---

1 Muamele bilmelisin.

2 Ondan sonra padişahın işlerine bakan memurların elini.

3 Bir şey almasınlar deyip yasağın eliyle sıkıca bağlama, yasaklama.

4 Durmayacaklardır, geri kusturacaklardır.

5 Oldukça ufacık bir şey için padişaha faydası vardır deyip üzerine düşme.

edeyim, malın artırayım dersen cehdeyle ki memleketin viran yerlerin imaret edesın. ta ki on ol kadar hâsıl bulasın. Zira ki hâsıl şenlikte olur. Ve her vezir ki mülku padişah hazinesinden mamur isteye, vezirliğinden berhordar ola ve mazul olmaya. Buna münasip

HİKÂYET. Şöyle aydurlar ki acem padişahlarından bir padişahın vezirinden gönlü mütagayyir oldu, vezaretten azleyledi. Vezirliğin ayruk kişiye verdi. Ve öndınki vezire ayıttı ki: "Benden bir yer iste timarlığa, vereyim, var anın hâsılını mesalihine harceyle, taallûkatınla anda otur." Vezir-i mazul[1] ayıttı ki: "Bana mamur ve nimetli yer gerekmez. Eğer bana merhamet edersen, bana bir viran olmuş, yıkık köyceğiz in'am eyle. Ta ki ben bir hırka giyem, varam anda oturam ve ol viran köyü şenledem ve sana dua kılam." Padişah kabul etti, buyurdu ki: "Ne kadar isterse viran köyler bulun verin," dedi. Ne kadar ki istediler, ol memlekette bir dönüm saban değmedik yer bulamadılar, viran köy bulmak hod kanda kaldı. Geldiler padişaha bulamadık diye arzettiler. Şah ayıttı:

– Viran köy bunlunmaz nice edelim?

Mazul vezir ayıttı:

– Ey şah-ı âlem, ben bilirdim kim kendi vezirliğim zamanının tasarrufunda[2] harap köy yoktur. Amma çünki mülkün emanettarlığın benden aldın, bari bir kişiye ver ki yine andan almak dilesen artırmazsa, bari eksiltmeden yine bütünce sana tapşıra, baki ferman senindir, dedi.

Çünki şah bildi bu hâli ki vezir kâmildir, yine vezir edindi, özrün diledi ve hilât geydirdi, evvelkinden hörmetin artırdı.

Pes gerektir ki vezirlikte sen dahi adil ve mimar olasın, yânî gönüller yapasın, ta ki dükelinden senin sözün üstün ola ve korkusuz dirlik süresin. Amma eğer kendi fayiden içün çeri halkını incidecek olursan bir nice gez tahammül ettiğinden sonra nâçar olıcak gulûy-ı âm[3] edicek sana dil üşüreler. Padişah kulağına değicek elbette senin elini sipahinin yakasından kısaltsa gerek, ta ki kendüye el uzatmayalar ve elini mülkten kısmayalar. Eyle olsa hakikat, zulmü sen sana etmiş olursun, çeri halkına değil. Pes bunun gibi işten umduğun assı hep ziyan olur. Pes cehdin bu olsun ki çeri halkını padişaha eyi gösteresin ve padişahı eyilik etmeğe kılavuz olasın. Ta ki dayim

---

[1] Azledilmiş vezir.

[2] Vezirliğim sırasında.

[3] Genel ayaklanma.

çeri mamur ola ki çeri mamur olıcak padişah mansur olur. Niteki köyde kethüda eyi olıcak köy şen olur ve köy yiyen sipahi kuvvetli olur. Pes dürüş ki eli şenledesin ve memleketi kayim tutasın, ki mülk kayimliği çeri iledir ve çeri kayimliği akça iledir ve altınla. Ve akça ve altun şenlikten hâsıl olur ve şenlik adl ü insaftan hâsıl olur, pes adl ü insaftan gafil olma, her dem bu fikirde ol, ta ki vezaretin muhkem ola.

Andan gerü padişah tarafından korkusuz olma. Eğerçi ki emin olasın, şöyle ki hiç hiyanetliğin olmaya, her dem padişahtan korkadurgıl. Zira ki ayruk kullardan ise vezire vâciptir ki artuk korka. Zira yakınlık kimde artuk ise korku anda artuk olur.

Andan gerü padişah niceme kiçi olsa yaşta, sen anı oğlan sanma, ayruk kiçilerine sayma ki padişahzâdelerin misali su kuşlarının yavrusu misali gibidir. Şöyle ki kaz ve ördek yavrularına yüzmek öğretmek hacet değildir. Suda kopageleni yüzer,[1] ta ki sudan ana elem gelmeye. Padişahzâdeler dahi iml-i siyaseti, kopageleni elinde tutagelir.[2] Ta ki mülk endişesinin bahrine düşesi olursa siyaset yüzmesiyle bir kenara ereler. Ve hem sehil vakit geçmeden rüzgâr ana türlü türlü nesneler talim ede. Ve senin eyi ve yavuz ne ettinse işinden agâh ola. Ve eğer eyi ettinse hoş ve eğer yavuz ettinse vezirliğin zevkini gözünden çıkarıserdir.[3] Zira ki oğlan bey çünki yetişti, kemal buldu, iki türlüden hâli değildir. Ya âkıl ola, ya cahil ola. Ve eğer âkıl olup her işten haberdar olursa senin hiyanetliğine hod razı olmayısar.[4] Amma âkıllığı sebebiyle seni halka rûsiyah etmeden bir ahsen veçhile çek elini otur diye azleder. Amma eğerçi cahil olursa hod neuzübillâh türlü türlü rüsvaylıklarla mağdur ede. Belki âkıl padişahtan sağ kurtulmağa imkân vardır, amma cahil padişahtan hiç bap ile kurtulmayasın. Pes padişahın oğlanlığına mağrur olup âhir-endişeliği unutma.

Andan gerü padişah her ne yere ki gide, sen andan ayrılma. Ta ki padişahı halvet bulup düşmanların ol fırsatta seni kovlamasınlar ki niceme sözleri yalansa eser etmeyince olmaz.[5]

Andan gerü gafil olma, her dem kendi padişahının hâlinden haberdar olgıl. Şöyle et ki kapıdakiler hep senin casusun olalar, ta ki padişah katında mukarrepler her ne söyleseler sana malûm ola ki eğer ol esnada senin içün söz geçmiş olsa, sen ol sözden ve ol sözü söyleyenden haberdar olmuş olasın ve cevabın dahi hazır etmiş olasın. Ve

---

1 Çıkar çıkmaz suda yüzer.

2 Padişah çocukları doğar doğmaz siyaset ilminin elinden tutup gelir.

3 Kötülük yaptıysan vezirliğin tadını burnundan getirecektir.

4 Senin hainliğine zaten razı olmayacaktır.

5 Sözleri ne kadar yalan da olsa herhalde iz bırakacaktır.

hem bu fikri yalnuz kendi padişahına, ya eli altında olan beylere değil: hemen belki gerektir ki dükeli yerdeki padişahların ve beylerin ki yakındadır, ya ıraktadır, hep hâllerinden vâkıf olmak gereksin. Şöyle ki kendi padişahının dostu olsa, ya düşmanı olsa kendi ilinde bir içim suyu dostluk üzerine mi içer, düşmanlık üzerine mı içer. sen anı bilmek gereksin. Casuslarla kendi padişahının mülkünden nice haberdar isen ol padişahın dahi mülkünden şöyle haberdar olmak gereksin ki asl-ı vezaret budur. Buna münasip

HİKÂYET. Şöyle işittim ki Fahrü'd-devle zamanında halife iken Sahip Kâfi anın veziri idi. Bir kez ittifak düştü ki iki üç gün divane gelmedi. Ve evinde dahi kimseye yol vermedi ki katına gire; bu hâli Fahrü'd-devle'ye malûm olıcak bir âdem gönderdi Sahip Kâfi katına ki gönlün melâletin işittik, bizim dahi gönlümüz size meşguldür ki bildiresiz. Şöyle ki eğer bir yerden memlekete teşviş var ise bize dahi bildiresiz, ta ki ol teşvişten kurtulmak için bir maslahatlı işe el sunavuz.[1] Ve eğer bizim tarafımızdan gönüllerine melâlet erdi ise bildirsin, ta ki özrün andan dileyevüz.[2] Çün Sahip işitti, ayıttı ki: "Hâşâ ki bu kul sultanına melûl olmuş ola. Ve hem sultanım devletinde memleket nizamı dahi yerindedir, hiç ol taraftan dahi teşviş yoktur. Hemen sultanım ayşına meşgul olsun ki ben kulun melâleti tez geçer, hizmete varıcak sebebi arzolu-na," dedi. Pes üçüncü gün padişahın sarayına geldi. Yine evvelki hâlinde, yanı teşviş gitmiş, ferah olmuş. Fahrü'd-devle sordu ki: "Ne sebebinden bir iki gün gönlün meş-guldü, fikrin ne idi?" Sahip Kâfi ayıttı ki: "Hakan-ı Çin katında benim adamım vardı, haber göndermiş ki Hakan-ı Çin, Kâşgar beyine bir haber ısmarlamıştır, bilmedim ki ne haberdir, demiş. Imdi ol ne haber ola diye endişeden iki gün boğazımdan lokma inmedi ki Hakan, Kâşgar beyine bir söz söyleye, ben niçün bilmeyim, diye katı melûl idim. Ta ki bugün Hak teâlâ lütfetti, ol haberin tahkiki bilindi, gönlüm hoş oldu."

Pes malûm oldu ki vezir olana bu nazarlar gereklidir.

Imdi ey oğul, sen dahi gerek ki yöredeki beylerin hâlinden haberdar olasın ve ne cünbüştedir, anlayasın. Ve her dem anların hâlini padişahına anlatasın, ta ki sen dahi ve padişahın, dahi düşmandan emin olasız[3] ve dostunuzu bilesiz ve düşmanınız kim-dir anlayasız. Pes kaçan kim sen bu endişeyi edesin, padişahına kifayetin neye erdiği-ni göstermiş olasın ve merteben yücele.

---

[1] O karışıklıktan kurtulmak için işe yarar bir girişimde bulunalım.

[2] Ta ki kendisinden özür dileyelim.

[3] Ta ki düşmandan hem sen hem de padişahın emin olasınız.

Andan gerü her kişiye ki amel veresin, miktarın bilip ver. Tamah edip bir nâehle iş inanma ve zalime amel verme. Ve müflis ve aç kişiye ameldarlık verme. Zira ehli olmayana verirsen başaramaz, mal telef olur. Zalime verirsen il yıkılır, yine ziyan. Açа verirsen ta ki evvel kendüyü doyurmayınca senin işine kayırmaz. Pes bir kolaylı kişi olıcak kendinin işi müheyya olupturur, artuk kendi işine meşgul olmaz, amele meşgul olur, senin işini tez kayırır. Görmez misin anı ki bir kişi ekin suvarmak istese, ya bağ bostan suvarsa, eğer ol su saldığı arka önden su salınmış ise ol sonra saldıkları su ekine ve bağa ve bostana tez eğlenmeden erişir. Eğer arkı kuru olıcak olursa evvel ol ark kendüyü suya doyurmayınca ekine ve bostana su varmaz. Pes ameldarlar işini dahi bundan kıyas etmek gerek:

Andan gerü cehdeyle ki hükmünden üstün hüküm olmaya. Ve reva görme ki kimse senin hükmüne hilâf ede, ya bahane kıla. Buna münasip

HİKÂYET. Şöyle işittim ki Maveraünnehir'de bir padişahın bir veziri vardı, adına Ebü'l-Fadl Bel'amî derlerdi. Diledi ki Semerkand şehrine bir hâkim göndere. Buyurdu ki: "Sehl Hucendî'yi kığırın," dedi. Ve bu Sehil dedikleri Hucend şehrinden gelmişti, amma yahşi kâtipti. Ve hem vezir katında hayli takrip bulmuştu. Çünki Sehl-i Hucendî'yi kığırdılar, geldi. Ebü'l-Fadl Bel'amî buyurdu ki: "Tevki yazdılar,[1] var Semerkand'a sahip divan ol," dedi.[2] Menşurun verdiler ve hil'at-i sultanî[3] eğnine geyirdiler. Vardı Sehil dükeli yarağını gördü, gidecek vakit Hoca Ebü'l-Fadl'ın hizmetine geldi, destbus etmeğe. El öptüğünden sonra ki veda şartı yerine geldi, durdu, bir az söyleştiler, andan sonra, halvet sözüm vardır, dedi. Kullar ırıldı. Sehl-i Hucendî ayıttı ki: "Kulun üş ol buyurduğun yere giderem, çünki anda işime meşgul olup buyruğun icra edem, elbette Hoca hazretinden benden yana buyruklar gelecektir. İmdi Hoca hazretlerinden ben kuluna bir nişan buyurasın ki gelen buyruklardan kangısı tutulacak ve kangısı tutulmayacaktır, ol nişan alâmetinden bilem," dedi. Hoca Ebü'l-Fadl ayıttı ki: "Eyi dedin. Bilirim ki sonunu endişe edersin. İmdi bana mehil ver, ta ki ben dahi bir alâmet fikredem, andan sonra gidesin. Var evinde birkaç gün oturudur," dedi... Sehil evine gittikten sonra filhal Süleyman ibn Yahya Çeganî derler bir kâtip vardı, tez kığırdılar, Semerkand'ın defterdarlığın ana verdi. Hemen eğlenmedi, gönderdi. Velî Sehl'e haber viribidi, bir yıl evinden çıkma diye. Nâçar Sehil bir yıl evinden çıkmadı. Bir yıldan sonra katına okudu. Ayıttı ki: "Ey Sehil, sen kaçan gördün

---

[1] Padişah buyruğu yazdılar.

[2] Defterdar.

[3] Hukumdarın verdiği resmi ve kıymetli elbise.

kim biz iki buyruk buyurduk ki biri yalan ve biri gerçek ola. Sen anı bilmez mısın ki ulular, hükmü cihan halkına kılıçla yürüdürler, yol ile değil. Sen bizde ne ahmakane hareket anladın ki bizim buyruğumuz altında olanlara iki türlü buyruk buyuravuz[1] ki birin tutun ve birin tutman deyevüz.[2] Hemen bizim buyruğumuz birdir. Ne ki dilekdir, buyurduk ve çünki buyurduk yerine gelmek gerek, hem geldi dahi. Ve ol ki tutulmayacak buyruktur, biz anı buyurmazız. Zira kimseden ne korkumuz vardır ve ne hod işimizden âciziz; tutulmayacak buyruğu âcizler buyurur. Pes bu güman ki sen bizim hakkımızda ettin, bâtıl fikir idi. Biz dahi ol bâtıl fikir ucundan seni işten battal eyledik. Ta ki iğrencilikle amel vermeyesinki bizim ululuğumuzun şevketi buyruğumuz geçtiği iledir. Eyle olsa kimin zehresi vardır ki buyruğumuzla amel eylemeye." İmdi asl-ı vezaret böyle gerektir.

İmdi ey oğul, sen dahi cehdeyle ki iki türlü tevki yazmayasın. Yani iki türlü biti yazmak âdet edinme ki biri tutula ve biri tutulmaya. Eyle olsa geh gerçek sanalar bitini, geh yalan. Pes cehdeyle ki hiç yalan yere tevki yazmayasın, ta ki iki buyruklu olmayasın. Çünki buyruğun bir oldu, eğer bir âmil buyruğuna hilâf ede, anı katı ceza et, ta ki ayruğu ibret ala ve hükmünü revan tuta. Zira sen dirliğinde kendünü ulu ve hükmünü revan etmesen şöyle ki sen hayatta iken tevkiin tutulmaya, ölicek sonunda bitinin hükmünü kim tutar. Nite ki geçmiş vezirlerin bitisiyle şimdi nice amel ederlerse senin dahi şöyle edeler. Pes padişahların ve vezirlerin sözü ve buyruğu bir gerektir. Şöyle nafiz ki hükmü taştan geçe, ta ki ululuğun haşmeti ve heybetin yerinde kala ve her işin tez bite.

Andan gerü iğen dahi süci içmeğe meşgul olma, içersen az iç. Zira ki çok süci içmekten gaflet hâsıl olur ve fitne kopar. Pes neuzübillâh ki vezir süciye meftun ola, şöyle ki padişah süciye meşgul ola ve vezir dahi süciye meşgul ola, ol milke tez halel erişe. Ve padişahın ve vezirin zevaline delil ola. İmdi vezirlikte özünü dahi ve padişahını dahi zevalden sakınıgör.

İmdi vezir olursan uş bu dediğim gibi vezir ol, ta ki işinde sabit kadem olasın. Amma eğer sipâhsâlar olursan, yani çeribaşı olursan vâciptir ki anın dahi şartın yerine getiresın, ta ki ol işten dahi kimse sana tak tutmaya.

---

[1] Sen bizde ne ahmakça hareket gordun ki, buyruğumuz altında olanlara biz iki türlü buyruk buyuralım.

[2] Birini tutun, birini tutmayın diyelim.

KIRK BİRİNCİ BAP

ÇERİBAŞI OLANLARIN RESMİN BEYAN EDER

Ey oğul, eğer ittifak şöyle düşüp sipehsâlâr olursan çeri halkına eyilik etmek ardınca ol. Şöyle ki hem sen eyilik edesin ve hem padişah tarafından eyilik dileyiveresin. Amma dayim heybetli göster özünü ta ki senden korkalar, hem utanalar. Ve çeri yarağın ve uğraş kolayın eyi bilmek gereksin. Şöyle ki bir gün uğraş gününe duş gelsen, çerinin sağ koluna ve sol koluna savaş görmüş cihandide sınanmış kişiler viribi. Ve subaşıların bir onadın biraz çerinin eyisiyle çerinin ardında ulaşınca ileri durmağa viribi, ta ki çerinin ardı berk ola. Zira ki leşkerin ardı ve arkası ön cenahta duran çeridir, demişlerdir, ki varlık çerinin ardıdır.

Ve eğerçi ki uğraşacak çeri zaif ola, sen ana ol nazarla bakma. Senden gürbüz çeriyle uğraşır bigi yarak gör. Ve andan gerü uğraşta şöyle cüret gösterip ileri depinme ki ol cüretinden yine kendi çerini yele verip helâk ettiresin. Ve şöyle dahi korkak olma ki ol uçtan çeri şikeste olup kaçalar. Ve hem casus göndermekten ve düşman hâlin bilmekten gafil olma. Gece ve gündüz karavul çıkarmakta taksirlik etme. Ve iki çeri karşı be-karşı durduğu vaktin uğraş gününde kaygılı olma, güler yüz göster. Ve her dem dilîrâne haberler söyle. Şöyle de ki: "Yâranlar, ne üşenecek nesne var bunlarda ki uş bu dem bunlardan damar getürevüz,"[1] demek gerek. Andan gerü çeriyi bir uğurda ileri iletme, bölük bölük şöyle gönder ki bir bölük bakıcak ardından gelen bölüğün nişanın göre dura. Amma her bölüğü ki gönderesin, adlı adıyla gönder, söyle ki "Ya filân yörü gel, ya filân sen dahi, bunun ardınca yörü, taallûkatınla." Ve lâkin şunlar ki padişah hamlesine yarar adamlardır, anları kendi yanından koma, dayim seninle bile olsunlar.

Andan gerü her kişi ki eyi savaş ede ve er ahtara yahut yaralıya, ya tutsak getire, ya baş getire, ya bir iş ede ki kim gerekse beğene, anın bigiye eyilikler et, menzilin artır, hilât geydir, bahşişler et, timarına dahi timar katıver. Padişah katında terbiyet et, ta ki anı göre, dükeli çeri halkının savaşa arzusu arta ve fırsat bulıcak taksirlik etmeye, tez fetih ele gire. Ve şah katında senin dahi nimetin ve haşmetin arta. Zira ki sen bile bulunmadın düşmanı bassalar, maksut hâsıl olsa senin hürmetin ve nimetin ba-

[1] Arkadaşlar, bunlardan çekinecek ne var, işte şu anda bunların kanlarını dökeriz.

yağılayın olmaz. Pes cehdeyle ki çeri ne fethederse senin önünde edeler, ta ki ad senin ola. Amma sen öğürdü depinip savaşa girme, zira ki sipehsâlâr çerinin şeddı olur. Çeri katı bun göricek sipehsâlâr ol vakit düşer ki cenge gire ki savaş nöbeti sipehsâlâra değicek çerinin vakti katı dar olmuş olur. Pes çünki nöbet sana değse, cenge girsen kerrar ol, yani döne döne ceng et. Ferrar olma, yani ürkek olma. Katı dürüş, şöyle ki hergiz gönlünde kaçmak niyyeti olmaya. Şöyle ki ölmeğe razı ol, kaçmağa razı olma. Bugün bunda ölsem gerek diye dürüş, ta ki seni yerinden ırmayalar. Zıra ölüm erini değme kişi yerinden ıramaz. Amma çünki fırsat buldun ve zaferle düşmanı bastın, ardınca aldaya düşüp tezcek kovagitme ki düşman kovmağın geri dönüşünde çok türlü ziyan vardır, bilmeğe yaramaz ki hâl nice olacaktır. Yani ol gelecek ziyan kendü çerinden mi ola, yoksa düşman pusudan mı çıka, kim ne bilsin. Pes ol sebepten ulu beyler düşman ardınca kovagitmezler. Ve adlı kişileri dahi kovagitmeğe komazlar.

Andan gerü savaşa depineceğin vaktin başındaki gözünle çeriye gireceğin yeri gözlersin, gönlündeki gözünle yine çıkacağın yeri gözle ki depinip kalmak hüner değildir, geri çıkmak hünerdir. Andan gerü bir sözüm vardır, sana söylesem gerektir. Sakın ki bu söyleyeceğim sözü unutmayasın. Eğerçi ki bir yerde dahi söylemişem, bunda dahi tekrar söylerim, zira ki gayret ehline gerekli sözdür. Mesela savaş deminde iki çeri karşı be karşı dururken şöyle düşe ki ol sen durduğun yer yaramaz olsa, yani durmağa kolay değildir, bir adım gerinde eyice durmağa kolay yer vardır, zinhar sakın ki adımını gerisine atmayasın ki sen bir adım geri gidicek çeri halkı yüz adım geri gider. Bakisin bundan kıyas et.

Andan gerü cehdeyle ki çeri halkının andı senin başın ola, yani çeri halkına şöyle kerem göster ki dükeli candan sana muhip olalar. Top eğer at ve hilât bahşiş edemesen bari yedirmekte ve süci içirmekte ve tatlı dil göstermekte taksirlik etme. Şöyle ki bir lokma ekmeği ve bir piyale süciyi leşker halkından ayrı içme. Ve yemekten bir pâre ekmek ettiğin altun ve akça ve hilât etmez. Zira ki adamın adın ekmek artırır. Pes eğer dilersen ki çeri halkı senden can tartınmayalar, sen dahi anlara ekmeğin tartınma. Üste beylerbeyilik resmini sana bildirdim. Amma eğer Tanrı teâlâ seni padişahlığa ergürecek olursa şartını padışahlığın sakla ve resmiyetini ve resmin yerine getir. Vallahu a'lem

KIRK İKİNCİ BAP

PADİŞAHLIK RESMİN BEYAN EDER

Şöyle bilmiş ol ey oğul ki, eğer padişahlığa erecek olursan padişahlığında harâmdan sakınıcı ol. Pârsâlık oldur ki elini ve gözünü halkın hareminden ve harâmından saklayasın. Yani kimsenin malına ve ayaline harâmîlikle el uzatma. Pakdamen ol ki pakdamenlik pakdinlik nişanıdır. Ve her işe ki el sunmak istesen evvel reyini bilüne uydur, andan ol işe el sun. Yani bilüsüzlükle iş işleme. Pes her işin evvelinde aklınla, bilünle danış, andan ol işi et. Zira padişahın vezir-i vüzerası[1] akıl ve bilüdür. Andan gerü ivecek olma, yani her işin hadakasın bulmayınca ivme, amma çün hadakasın buldun sabretme.

Andan gerü her ne yere girmek istesen evvel çıkacağın yeri gözet. Yani bir yad ile girmek dilesen öndin geri döneceğin yeri yahşi kolaylamayınca girme. Evvel sonunu gözle, andan önüne bak, ta ki işin sonunu çürütmeyesin ki varlık işin sonudur.

Andan gerü padişahlara müdara gerektir, pes her işte müdara sakla. Ve tuttuğun işi gönülle berk tut, el ucu ile tutmağı reva görme. Ve her neye kim nazar edesin, dürüst nazar et, ta ki hakikat deminde ol nazarın hak mıdır, bâtıl mıdır, seçebilesin. Zira bir padişahın ki nazarı bütün olmaya, her neye baksa gedik ve eksik göriser.[2] Ve akıl ve bilü ile gönül gözün açık tut, tâ gittiğin yol hak mıdır, bâtıl mıdır, bilesin. Pes bundan malûm oldu ki padişah ruşen-rey ve dûrbin ve âhir-endiş gerektir.

Andan gerü her söz ki söylersin, gereklisin söyleyici ol ve az söyleyici ol ve az gülücü ol, ta ki hizmetkârların yeynilmeyeler. Ve kendüzünü halka aziz göster, yani kime gerekse yüz gösterip katına yol verme, ta ki çeri halkına ve raiyyet gözüne hor görünmeyesin. Ve kimesneden zebun olursan aman dileyici olma; yeğin olursan Tanrı teâlânın halkına rahîm ol, yani ol zebun ettiğini esirgeyici ol. Amma şefkatsiz kişilere şefkat etme, keremi âdet, yani huy edin. Ve lâkin heybet göstermeyince olma, hâssa ki kendi vezirine. Şöyle ki hiç bap ile özünü vezire yavaşlıkla gösterme. Ve bir uğurda özünü vezirin reyine muhtaç eyleme. Her bir sözü ki vezir söyler, kimsenin hakkında ya bir maslahat içün sözünü dinle, evet tezcek ol sözle amel etme. Olsun göre-

---

[1] Sadrazam, başvezir.

[2] Görüşü tam olmayan bir hükümdar neye baksa gedik ve eksik görecektir.

lim, de ve tehir et. Vezirden uğrulayın ol haberi dene, casuslat gör ki ol işte senın salâhın ister mi yahut kendi assısı içün müdür? Pes böyle malûm olduktan sonra senın gönlüne hoş gelen cevabı ver, anın gönlüne hoş gelen cevabı verme, ta kı seni kendi reyine görümlü sanmasın.

Ve andan gerü uğruya merhamet edip esirgeme ki uğruyu esirgemek halkın ziyanına sebep olmaktır. Ve kanlının dahi affına sebep olmağı reva görme, hâssa ki nâhak kan etmiş ola. Şöyle ki eğer kanlının halâsına nispet edersen ki kanlısı affede, güç ile; sen dahi kıyamet gününde ol kana giriftar olursun.

Andan gerü reva görme ki kimse senin buyruğuna hor nazar ede ki buyruğunu horlayan seni horlamış olur. Ger pes eyle olsa ne beyliğinde hürmet kalır ve ne âlem halkında rahat. Zira ki padişahın âlem halkına rahatı, hükmü geçtiğindendir, çünki hükmü geçmeye, ol dahi bir sipahi gibidir. Zira ki padişah dahi surette hemen raiyyetle beraberdir. Amma fark padişah ve sipahi ve raiyyet arasında oldur ki padişah hâkimdir ve anlar mahkûm. Çün hâkim hükmün geçirmeye mahkûmdan, arada nizam bozulur ve hürmet kalmaz. Buna münasip

HİKÂYET. Ey oğul, şöyle işittim ki senin ceddin Sultan Mahmud'un bir ameldarı vardı. Adı Ebü'l-Ferac Büstî idi. Nesâ ve Bâverd derler, sultanın iki hâsı vardı, anların amelin tutardı. Bir gün bu ameldar Ebü'l-Ferac Büstî, Nesâ dedikleri hâsta bir maldarca kişi gözetti, bir sehil bahane buldu, tuttu ol kişiden çok mal aldı. Ve emlâkin tuttu, mevkuf kodu. Kendüyü zindana saldı. Varlığın, âmil, hep kendi eli altına aldı ve fariğ oldu.[1] Ol biçare bunca zindan çektiğinden sonra bir hile ile zindandan kaçtı. Gazne'ye vardı. Ve ameldardan zulme uğradığı günlerin dâdın istedi. Sultana şikâyet kıldı. Sultan Mahmud ol kişiye bir divanî nâme buyurdu. Bu kişi nâmeyi aldı. Nesâ'da ameldara götürdü. Âmil çok nimet almıştı, vermeğe kıyamadı ve ayıttı: "Bu kişi bir kez dahi Gazne'ye kaçan varır," diye endişe kıldı. Ve şah bitisiyle amel etmedi. Ol mazlum yine Gazne'ye vardı ve Sultan Mahmud'un uğrayacağı yolun üzerine durdu. Takdir ile Sultan Mahmud bağ teferrücünde imiş. Hoş vakit olup[2] halvet bir iki hasekiler ile gelirken bu kişi, dâd Nesâ âmilinden, diye çağırdı. Sultan yine biti verin diye buyurdu. Bu kişi ayıttı:

– Bir kez biti verdiniz, ilettim verdim, hükmün tutmadı. Meğer sultan melûl idi bir sebepten, pes, 'bitini ilettim, tutmadılar' deyicek sultan ol melûllük sebebinden ki

---

[1] Hükumdarın bu memuru adamın butun varlığını hep kendi eline aldı, geçti oturdu.

[2] Çakırkeyif olup; keyiflenip, neşelenip.

gönlü meşgul idi, ayıttı ki: "Benden nâme vermektir, eğer hükmün tutmadı ise var başına toprak koy." Ol mazlum ayıttı ki: "Ey Hudavend, senin buyruğuna amel etmedi, hükmünü tutmadı, başıma toprağı ben mi koyayım?" Filhal sultan ol nükteyi anladı ve ayıttı ki: "Yok ey hoca, ben yanıldım. Çünkü hükmüm tutulmaya, toprak benim başıma gerek," dedi. Hemendem hüküm verdi ve iki has kul koştu, Nesâ yöresindeki şahnalara tez buyurduğum gibi edesiz, diye. Hem eyle ettiler ve ol mazlumun köylerin ve yerlerin ve bakisin nesi varsa alıverdiler ve ameldarı berdar kıldılar ve sultan bitisini boynuna astılar. Ve münadi kıldılar ki kendi padişahının hükmün tutmayanın cezası ve sezası budur. Çünki bu hikâyet halk içinde münteşir oldu, yayıldı, andan sonra kimsenin zehresi yok idi ki buyruk gelicek amel etmeye idi. Ve hem buncılayın bir dahi.

HİKÂYET. Şöyle bilmiş ol ey oğul, kim senin dayın sâit ve şehit Sultan Mesud ibn Sultan Mahmud zamanında çünki Sultan Mesud saltanat tahtında karar kıldı, oturdu. Bahadırlık ve erlik erdemin eyi bildi. Amma memleket ne ile kayim duracaktır, ol tarikayı bilmedi. Yani gereği bigi bahadırdı amma müdara bilmezdi. Şöyle ki cemî beyliğinde hûb karavaşlarla işreti ihtiyar etti, ta ki akibet ol ayş ana niş oldu. Can ve baş ve mülkü ol hevada heba etti; şöyle ki gece ve gündüz bu işe meşgul olduğun gördüler. Çeri halkı ve âmiller bildiler ki buna beylik kaygısı yok, buyruğun basmak ardınca oldular. Her birisi başına bir hâkim oldu. Sipahiler raiyyet üzerine korkusuz zulmetmeğe başladılar. El derhem oldu.[1] Dâd verir kimse olmadığı içün halkın mesalihi bağlandı.[2] Şöyle ki çeri halkı, raiyyet dahi dilir oldular. Yani Sultan Mesud'u kimse hesaba getirmez oldu, ta ki Rıbat-ı Ferave derler, bir yer vardır, Gazne mülkünde. Meğer bir ameldarı bir avrata zulmedip nesnesin almış. Bir gün ol avrat Rıbat-ı Ferave'den Gazne'ye geldi. Kendi iniltisini Sultan Mesud'a arzeyledi ve dâd diledi. Sultan Mesud biti verdi ve âmile gönderdi. Avrat nâmeyi aldı, âmile getirdi. Âmil itibar etmedi, biti buyruğu ile amel eylemedi. Ve ayıttı ki: "Bu bir karı avrattır, bir kez dahi Gazne'ye kaçan varır," dedi ve fariğ oldu. Avrat miskin yine Gazne'ye, geldi, sultan katına vardı ve dâd diledi Sultan yine ana biti buyurdu. Karıcık ayıttı:

– Ben ol bitiyi ana bir kez ilettim, ol bitinizle amel etmedi. Sultan ayıttı:

– Benden biti vermektir, eğer bitimle amel etmeyeler, nice etmek gerek? Karıcık ayıttı:

---

1 Halk incindi, tedirgin oldu.

2 Adalet gösterecek kimse olmadığı için halkın işleri yuzustu kaldı.

– Nice edeceğini ben kenez aydıvereyim. Sultan ayıttı:

– De, göreyim, tedbir nedir? Avrat ayıttı:

– Tedbir oldur ki beyliği hükmün geçtiği yere değin edesin, hükmün geçmeyen yeri elinden ko, ta ki bir kimse tutsun ki hükmün geçirir ola. Ve hem sen dahi dayim işret gözle, zevkinde ol. Hak teâlânın kulları zulüm belâsında giriftar olsunlar, yarın Tanrı'ya ne cevap vereceksin? Dedi.

Sultan Mesud ol karının sözünden katı hacil oldu, utandı. Gaflet uykusundan uyandı, tez buyurdu, ol karıya dâd verdiler ve ol ameldarı Ribat kapısında asakodular; andan saklığı artuk oldu.

İmdi bir padişahın ki ilinde hükmü revan olmaya, ol padişahlığa lâyık değildir. Zira niteki kendü ile geri kalan halkın arasında fark vardır, kendi hükmüyle ayruklar hükmünün arasında dahi hem fark gerektir, zira ki âlemin nizamı hükmü geçtiği iledir. Pes hüküm geçmek siyasetsiz olmaz. Eyle olsa siyaset göstermekte taksirlik göstermemek gerek, ta ki nizam-ı âlem bozulmaya.

Andan gerü sipahiyi, raiyyet üzerine havale kılma, yani güç etmeğe koma, ta ki memleketin mamur ola, ilin şen ola. Şöyle ki çerinin maslahatın gözlersin, raiyyet mesalihin dahi şöyle gözlemek gereksin. Eğerçi raiyyeti, çeriyle muti etmek olur, amma çeri dahi raiyyetle kayimdir, ki raiyyetten tahıl hâsıl ola, sipahi harcede. Pes raiyyetin şenliği, yerinde adilden olur. İmdi pes her endişe ki adilden taşra ola, gönlüne girmeğe yol verme. Ve Hak teâlânın kulları zulüm derdine uğrayıp sana medet isteyü gelseler saburluk gösterme, tez dâd ile tımar et. Anları sabra görümlü etme.

Andan gerü her dem halvet oturmağı nökersiz âdet edinme, ta ki sen çeri halkına ve çeri halkı sana vahşı görünmeye. Zira çünki sen leşker halkını göricek ürkesin, anlar dahi seni görmekten şöyle ürkek olalar. Eyle olsa sovukluk iki taraftan olur, haşmet bozulur.

Andan sonra sipahileri ve raiyyeti dahi hoş tutmakta taksirlik etme. Zira bu iki tayifeye taksirlik edersen düşmanın assısın etmiş olursun. Pes raiyyete adlet. Ve her vakit sipahilerin ulularını yemekle ve şarapla sohbetine oku, gelsinler. Ve eyilikler et, hil'at geydir ve dahi eyiliklere ümidvar et, daim kendüzünü bunlara ısıcak göster ki anların dahi gönülleri sana ısına. Zira ki eğer sen sipahilere bu dediklerim bigi eyilik etmesen gönülden düşmanın olurlar. Şöyle ki eğer ol vakitte sana mekredemeseler sana düşman bulunduğu vakit yolunda can oynamayalar. Ve belki düşmanına dost olup canına kasdedeler. Pes biraz çeri halkını gözet. Ve biraz halvetini gözet[1] ki bey-

[1] Biraz askeri gozet, biraz da yakınlarını.

lik yaraşığı böyle hoştur. Andan sonra cehdeyle ki padişahlık sücüsünden sarhoş olmayasın. Yani beyliğim vardır, ne derdim var deyip mağrur olma kim ol gaflet nişanıdır. Evet beyliğin altı türlü sermayesi vardır ki saltanat bünyadı ol altı hasletle berk olur. Pes sen dahi cehdeyle ki bu altı türlü hasleti huy edinmekte taksirlik etmeyesin. Evvel adl, ikinci kerem, yani vermek, üçüncü heybet göstermek ve dördüncü nâmeşru işlerden sakınmak, beşinci ivecekliği terk etmek ve her işin kolayın gözlemek ve altıncı gerçek söylemek, eğer padişah gaflet şarabından mest olursa bu huylar anı padişahlık işinde ayık göstere.

Andan sonra çevre yanındaki padişahların hareketinden gafil olma. Yani şöyle gerektir ki âlem beyleri kendi ilinde ve sarayında her ne yüzden dem ursa, söz söylese sen ol sözün kasdına ermek gereksin ve maksudun bilmek gereksin. Buna münasip

HİKÂYET. Benden önden serir-i saltanatta[1] hükmeden, rahmete ulaşan atamdan –Rahmetullahi aleyh– şöyle işittim ki Seyistan meliki ölicek iki oğlanları kaldı. Ulusuna Adudü'd-devle derlerdi, kiçisine Fahriü'd-devle. Amma beyliğe Adudü'd-devle geçti, Fahrü'd-devle götüremedi, ikisinin arasına adavet düştü. Nâçar çıkışamayıcak Fahrü'd-devle ulu kardaşı Adudü'd-devle'den kaçtı, başın kurtarmağa; hiçbir yerde varıp duramadı. İllâ benim dedem Şemsü'l-Maâli katına vardı, aman diledi. Şemsü'l-Maâli ana aman verdi, ayruk korkma diye dildarlık etti. Fahrü'd-devle katına geldiğiyle fahredindi, katı hoş tuttu ve çok eyilikler etti. Anın hakkında şöyle ki benim ammetimi, yani atamın kız karındaşı Sittünnisâ'yı ana kâbin kıydı, helâlliğe verdi ve anı everdiğinde acayip düğün eyledi.[2] Şöyle şaduman oldu ki vasfetmek olmaz. Zira Şemsü'l-Maâli, Fahrü'd-devle'nin hısımı idi. Şöyle ki benim anam anası Fahrü'd-devle'nin halası idi ve benim atam Fahrü'd-devle atası Hoca Hasan Firuzan kızındandır. Filcümle Adudü'd-devle işitti ki kardaşı Fahrü'd-devle, Şemsü'l-Maâli katına varmış ve Şemsü'l-Maâli anı hoş tutmuş ve evermiş; üşendiğinden elçi viribidi. Elçi Şemsü'l-Maâli katına vardı ve nâmeyi sundu. Söz arasında elçi ayıttı:

– Adudü'd-devle selâm eder ve aydur ki karındaşım Fahrü'd-devle anda varmış. İmdi bilirsin, sizinle bizim aramızda dostluk ve karındaşlık vardır ki bile doğmuştan yeğ. Pes gerektir ki anı tutasın, bana gönderesin. Ta ki ben dahi kendi ilimden nereyi ki dilersen sana verem, dostluğumuz dayim yerinde kayim dura. Yok eğer adım yavuz olmasın dersen ki aşikâre tutup göndermeyesin, hem anda uğurlayın buyur, ağu versinler, ta ki benim dahi maksudum hâsıl ola ve hem senin adın yavuz olmaya.

Şemsü'l-Maâli çünki bu sözleri işitti. Elçiye ayıttı:

---

1 Saltanat tahtına.

2 Onu evlendirdiği zaman büyük düğün yaptı.

– Ey sübhanallah, anın bigi bir ulu padişaha ne vâciptir ki, benim bigi kişiye bunun bigi söz söyleye. Kaçan mümkün ola ki ben ol dediği bigi iş işleyim ki tâ kıyamete değin bednam olam ve yaramazlıkla anılam.

Elçi ayıttı:

– Ey Hudavent, Adudü'd-devle'nin, Emîr Ali içün ki Fahrü'd-devle'dir, terkin urma, Fahrü'd-devle'yi Adudü'd-devle'ye ver, zira ol sana doğmuş karındaşından artuk müşfiktir ve hem dostlukta dahi seni doğmuş kardaşından yeğ sever. Tâ hattâ ki şöyle böyle olayım, eğer yalan isem diye and içti. Ve ayıttı: Ol gün ki beyim beni buna gönderdi. Söz arasında ey filân Tanrı bilir ki ben emîr Şemsü'l-Maâli'yi katı severim, dedi. Tâ hattâ ki filân ayın bu kadar günü geçtiğinden sonra siz hamama girmişsiz, sovuklukta ayağınız tayınmış, düşmüşsüz, ol işitti, melûl oldu. Ve ayıttı:

– Meğer ki kırk yedi yaşında kocalık erdi ola ki kuvvetin zaif etmiş ola diye çok endişeli oldu, ol ucdan, dedi. Amma elçinin bu nükteden garazı ol idi ki, yani bilmiş ol ki "benim beyim senin işinden gafil değildir, her hâline muttalidir, dediği olur, bu hikâyeti şöylece diyesin" diye Adudü'd-devle talim etmişti.

Çünki elçiden bu sözü işitti. Şemsü'l-Maâli ayıttı ki: "Ömrü baki olsun, kabul ettik ve minnettar olduk bu şefkat için ki gösterdiler. Ve lâkin biz dahi anlardan ötürü ne kaygılar yediğimizi anlatıveriniz ki geçen aydan bu kadar gün geçmişti. Filcümle seni beri gönderdiğinden bir gün ileri, ol gece sarayında filân mecliste, yani filân oturakta, ya suffa ya tâbhanede müselles içti, mest oldu. Filân yerde yattı ve Nuştekin Saf'ı derber çekti. Ve dün buçuğunda andan kalktı, avratlar sarayına girdi, dama çıktı. Hayzeran hücresinde[1] avvâd ile buluştu, yani ud çalan karavaşını derber çekti. Geri damdan inerken iki ayak nerdübandan aşağı düştü. Ben anı işittim, katı melûl oldum. Ve ayıttım ki meğer ki kırk iki yaşında anın aklına halel erişti ola. Yoksa bir kişi kırk iki yaşında padişah ola, niçin ol denli şarap içe ki damdan aşağı inmek elinden gelmez. Ya bari dün buçuğunda bir döşekten bir döşeğe dahi naklede ki bunun bigi vakiaya uğraya," dedi.

Pes bundan malûm oldu ki elçi nükte edicek, padişahım senin hâlinden gafil değildir diye haber vericek bu dahi elçiye kendi padişahından haber verdi, yani ki demek olur, ben dahi sizin hâlinizden şöyle agâhım diye bildirdi.

Imdi ey oğul, bu sözden maksudum oldur ki yörendeki padişahların hâlinden haberdar olasın, söyle ki padişahların hâlin bilesin. Gerek ki elin altındaki çerinin ve

---

[1] Hazaren de denilen çok yaygın bir tür sazdır. Aynı zamanda cariyelere verilen isimdir. Onun için burada "cariyelerin dairesi" anlamına gelir.

raiyyetinin dahi hâlinden agâh olasın. Zira bir padişah ki kendi şehrinden haberdar değil ola, ayruk şehirler haberin dahi, sehil bilir ola. Buna münasip

HİKÂYET. Şöyle bilmiş ol ey oğul, ki senin hâlin zamanında, yani Sultan Mesud ibn Sultan Mahmud Gazne'de padişah olacak ol rûzgârda ben dahi Gazne'de idim. Sultan Mesud bana katı ikram ve izaz gösterdi. Ve çünki katında bir zaman durdum, kulluk ettim ve beni denedi, gördü ki sohbetine lâyıkım, beni has nedim edindi. Has nedim ol olur ki bir lâhza şah meclisinden hâli olmaya, dayim hazır ola, gayip olmaya. Pes ben dahi yemesinde ve içmesinde her dem hazır olmağa mülâzim idim. Ta ki bir gün sabah sabuh içmeğe oturduk, içki arasında sipahilere destur verdiler, beyler içeri girdiler, hizmet ettiler, yani şahı tapuladılar ve gittiler. Amma Hoca Ahmed ibn Hasan Meymendi –Rahmetullah– ulu vezir idi. Sultan Mesud anı komadı gitmeğe, içkide bile oturdu, içmeğe meşgul oldu. Bir zamandan sonra meğer şehrin nazırı kâtip kapıya gelmiş, Ali ibn Rebi' adlı bir hadım vardı, ana bir ruk'a vermiş ki bunu şaha veresin diye. Gördük ki Ali ibn Rebi' ol ruk'ayı getirdi, şahın eline sundu; sultan gâh şarap içer, gâh ol ruk'ayı okurdu. Bir demden sonra sultan buyurdu ki: Bunu yazanın sırtına beş yüz ağaç urun, ta ki bir kez dahi yazdığı vakit sersühan yazmaya,[1] şerhiyle bile yaza. Zira bu ruk'ada yazmıştır ki dün gece Gazne'de oniki bin evde somak aşı pişmiş diye bildirmiş, amma kangı mahaldedir ve kimin evidir diye bildirmemiş. Pes çünki ben mahallesin ve kimin evinde piştiğin bilmeyem, somak aşı ne kadar gerekse olsun, bana ne. Hoca Ahmed ayıttı:

– Sultanın hayatı baki olsun, ol yazıcının maksudu ol idi ki ruk'a sebük ve şirin ola. Anınçün sözünü bir dem söyledi ki eğer ayrı ayrı şerheyleye, bir ulu kitap olurdu. Ve bir günde okunmazdı. Zira ki somak pişen evleri anıcak kalan evlerde dahi ne türlü aş pişti ise anı dahi anmak gerekti. Amma eğer sultanım bu kerre merhamet edip af buyurursa ben ol kişiye ısmarlayım, ta ki ayruk dükelin cem'edip bir lâfz ile sersühan yazmaya. Ve ol evi ki sultan bilmeye, ev ıssının adın bile bildire. Her bir evi ve evin ıssını ayrı ayrı şerh ve tefsir ede, ayan göstere, dedi.

Sultan Mesut ayıttı:

– Bu defa affettim. Dahi bir de Hoca Ahmed ibn Hasan dediği gibi yazmak gerek.

Pes ey oğul gerektir ki kendi ilinden ve sipahilerinden ve raiyyetin hâlinden gafil olmayasın. Hâssa ki kendi vezirinin hâlinden ki canını ve malını ana ısmarlamışsın. Eğer vezirin hâlinden gafil olursan şöyledir ki canından ve malından gafil olmuş olursun.

---

[1] Başlık yazmasın, yani başlık gibi kısa rapor yazmasın.

Andan gerü eğer yörendeki beylerle dost olmazsan, buçuk düşman dahi olma, tamam düşman ol. Yani uğurlayın düşmanlık etme, aşikâre düşman ol. Pes gücün yettikçe çün düşman olursun, bari kendi bedelin beylerle gizlice düşmanlık etme, ta kı beyliğine noksan olmaya. Buna münasip

HİKÂYET. Şöyle işittim ki İskender bir düşmanıyla uğraşmağa giderdi. Beyleri ana ayıttılar ki: "Yâ melik, şöyle bilmiş ol ki bu senin garîmin ki uğraşmağa gidersin. katı gafil kişidir. Üzerine dün baskının edip dağıtmak gerektir, dediler," İskender ayıttı:

– Ol kişi ki uğurlayın düşmana zafer bulmak isteye, padişahlığa lâyık olmaya, dedi.

İmdi ey oğul, sen dahi padişahlıkta ulu işler gözlemeği âdet edin. Zira ki padişah dükeli halktan uludur. Gerektir ki işi dahi dükeli işlerden ve sözü dükeli sözlerden ulu ola. Şöyle ki Firavun –aleyhillâne–[1] anın bigi ulu sözleri söylemese, Hak teâlâ anın sözü kıssasından haber vermezdi ki Firavun, ene Rabbikümü'l-âlâ,[2] dedi. Pes bu ulu sözü ucundan bu âyet okunısar.[3] Ve kıyamete değin anın adı anılısar,[4] ol sözünü ulu söylediği için. Amma ol eğerçi ki ulu söyledi, illâ ağduk söyledi, tâ kıyamete değin lânet ile anılısar. Sen onat söyle, rahmetle anıl.

Andan gerü ahde hilâf etme, yani bir nesneye ahdetsen, ahdini sıma ki ahde hilâf etmek kamu halka ayıptır, hâssa ki padişah ola. Zira halk eğer ahde hilâf etse, vefa etmese, âcizliğine delildir. Padişah neden âcizdir ki, ahde hilâf ede, vesselâm.

İmdi padişah resmi ve şartı budur ki söyledim. Amma şöyle kim eğer sana ittifak düşüp bir iş ucuna dahi yapışmak istesen köyde kethüdalık, ekincilik bigi veya şehristanda gayrı sanat bigi her ne sanatı ki öğrenesin, gerektir ki şartını dahi saklayasın, ta ki elinde işin revnaklı ola, yani onat ola ve ol sanattan assı bulasın.

---

1 Tanrı'nın laneti uzerine olsun.

2 "Ben sizin yuce Rabbinizim." [NÂZI'ÂT 79:24]

3 İşte buyuk soylemesi yuzunden bu ayet okunacak.

4 Kıyamete kadar onun adı anılacak.

KIRK ÜÇÜNCÜ BAP

EKİNCİLİK VE GERİ KALAN PİŞELERİN RESMİN BEYAN EDER

Şöyle bilmiş ol ey oğul ki, eğer köy kethüdalığına meşgul olursan, yani ekin ekmeğe heves etsen gerektir ki her ekilecek ekinin vaktinden haberdar olasın. Ve her nesneyi ki ekmek isteseler koma ki vakti geçe. Şöyle ki vaktinden on gün ileri ekersen yeğrektir, iki gün sonra ekmekten ise. Ve dayim çiftinin düzeni ve aleti öküzden ve sabandan ve demirden hazır gerektir. Öküzün eyisin al ve eyi besle, yemin bol ver. Şöyle gerektir ki dayim bir iki çift öküzün sığırda dinç yürüye, ta ki eğer bir öküzün sakat olsa, arıklasa, ya ölse hazır öküzün buluna, ta ki işin geri kalmaya. Her düzgünün dahi şöyle gerektir, ta ki ekin vakti fevt olmaya. Amma çünki ekini tamam ektin, yer yarmaktan gafil olma, nadas etmek ardınca ol. Ve gelesi yılın ekilecek yerin hazır et ve ekini otlu yere ek. Açık yere ekme, yani kalın yere ek, yufka yere ekme. Zira bir yer ki kendüyü örtmeye, sen ol yerden örtü döşek hâsıl edem diye umma. Ve dayim yerin imaretliğine meşgul ol, ta ki hâsılından berhordar olasın. Üşte ekincilik resmi budur. Eğer ökünde tutarsan fayidesin göresin.

Geldik eğer ayruk sanatlar ehlinden sen dahi birisi olursan, yani terzi, ya başmakçı, ya kazzaz, ya bezzaz, bu cümleden birisin; öğrenip işleyecek, gerektir ki tizkâr olasın ve eyi işler işleyesin, ta ki halk seni hünerbenttir diye öğeler, ta ki işin tamam olsa müşteri çok ola. Ve cehdeyle 'zi gerü kalan hemsanatlarından senin işin yeğ ola. Ve assı tamahı içün katılaşıp müşteriyi senden kaçırma, ta ki sanatından rızk yiyebilesin. Pes az assıya kani ol, ta ki hep halkın alış verişi seninle ola ve senden pazar etmeye rağbet edeler.

Ve satarken müşteriye kardaşım, canım, balım, dostum demekte taksirlik etme. Becit tevazu göster, ta ki senin lûtfundan müşteri utana, âsanlığ ile bazar ede, sana fayide hâsıl ola; ve ol hoşnut gide. Pes bu lûtf ile çünki muamele edesin, dükeli halk senin işine müşteri ola ve kisbin dahi arta. Eyle olsa, nâçar halk kamu hep sanatların günüye düşüp sana haset edeler. Hem bazarda sen dükelinden maruf ve meşhur olup bilinürsün.

Amma muamelende gerçek söylemeği âdet edin. Sakın kim yalancı olmayasın ve

hünerinde sanat bahilliğinden perhiz et, sakın. Ve kibir ehli dahi olma, yani sanatını senden eksik bilenler senden öğrenmek isteseler buhletme, öğret. Senden hünerbent olanlardan dahi kibretme, öğren.

Andan gerü avratlarla ve oğlanlarla iğen dahi alış veriş etme, bunlardan artuk fayide isteme. Ve eğer bir garip senden nesne satın almak istese andan assı isteme. Ve eğer bir garip fürumande kalsa ana yardım eyle, destgir ol. Ve müstahakları hoş tut. Mülkünde durduğun padişaha doğru ol, hayin olma. Amma ol padişahın kulluğuna. yani katı mülâzim-i hizmet olmağa haris olma.[1] Ve sipahilerle karışıp bile oturmağa durmağa heves etme. Ve ağır terazi ve eksik taş tutma.[2] Ve kendi ayaline ve ehl-i beytine[3] iki gönüllü ve iki keseli olma, yani birin sevip, birin yerme ve birine harcı artuk edip ve birin taksirlikle koma. Ve ortak olduğun kişilere hayin olma. Ve her ne sanat ki işlesen tezvir işleme.[4] Şöyle işle ki satın aldıkları vakit bilene eyisin, bilmeyene yaramazın satma. Pes bilene ve bilmeyene işi beraber işle. Tezvirden, yani kalplıktan pak ol, ta ki akıbetin mahmud ola.

Andan gerü eğer elinden gelse ödünç vermeği ganimet bil. Ve yalan yere and içme. Ve riyacı olma, yani halkın önünde bir türlü ve ardında bir türlü söyleme. Ve alışta ve verişte kimse ile katılaşma ve eğer bir yoksul sana borçlu olsa ve bilsen ki eli dardır, takaza edip elbette ver, deme. Ol borçlun dervişe iri sözlü, takazacı olma. Eyi gönüllü ve âli himmetli ol, ta ki Hak teâlâ senin aldığına ve sattığına berekât vere. Her pişekâr ki bu dediğimleyin ola, dükeli halk arasında keremle ve hünerle yeğin ola.

İmdi ol ki bu tayifenin şartıdır, dedim. Şimden gerü her tayifenin cevanmertliğinden gücümüz yettiğince anı dahi beyan edelim.

---

1 Fakat o padişahın hizmetinde bulunmaya çok düşkun olma.

2 Tartıya hile karıştırma.

3 Ev halkına.

4 Alışverişine hile, dolan karıştırma.

KIRK DÖRDÜNCÜ BAP

CEVANMERTLİK RESMİN BEYAN EDER

Geldik imdi ey oğul, eğer dilersen kim cevanmertlik edesin, evvel bilmek gereksin ki cevanmertlik nedir? Ve aslı neden kopar? Şöyle bilmiş ol ki âdemîde üç sıfat vardır ki cevanmertlik andan kopar. Ve dahi şöyledir ki dükeli âdemîler ol üç sıfatla fahredinirler. Ve hiçbir âdem yoktur ki bende bu üç sıfat yoktur diyebile, kendüye tanıklık vere; elbette vardır, derler. Amma Hak teâlâ –celle celâluhu– eğerçi ki bu üç sıfatı âdeme verdi, velî bu üç sıfatlı az bulunur. Zira bu üç sıfat kimde olursa Tanrı'nın haslarındandır.

Geldik ol üç sıfat nedir? Biri akıl ve bilü ve ikinci doğruluk ve üçüncü erliktir ki dükeli halk dâva ederler ki bu üç sıfat bizde dahi vardır derler, hâ şek değildir. Şöyle ki hakikat nazarından gözlesen hiç kimse yalan söylemez. Zira hiçbir ten yoktur ki anda bu üç sıfat olmaya. Elbet her bir âdemde halince akıl ve doğruluk ve erlik vardır. Ve lâkin tabiatı kendiliğinden ve gönlü karanuluğundan değme kişi bu üç sıfatın hakikatını görebilmez. Zira basiret aleti kendi tîre olsa bu sıfatların yolu ekser halkın üzerine bağlı olur.

Geldik imdi, hikmet nedir ki kamu âdem oğlanları bir zürriyet iken kimisi kendüde bu üç sıfatın hakikatin bile ve kimisi gümanda kala? Hikmet budur ki Hak sübhanehu ve teâlâ halkın tenini bir mecmua gibi düzüptürür; türlü türlü nesneler ki cihanda ayrı ayrı görürsün. Ol dükeli ayrı ayrı gördüğün türlü türlü nesneleri bir bir getirdi, âdemin teninde cemeyledi. Ta ki eğer ana âlem-i küllî[1] desen, ya âlem-i cüz'î[2] desen reva ola. Görmez misin her ne ki âfakta vardır, âdemin teninde dahi vardır. Mesela âlemde tabayi var, yani ıssı ve sovuk, kuru ve ter, âdemde dahi vardır. Eflâk vardır âlemde, döner; âdemde dahi tegayyür-i hâl vardır. Âlemde encüm, yani yıldızlar vardır, âdemde iki göz vardır. Âlemde anasır-ı erbaa vardır, od ve su ve yel ve toprak; âdemde dahi safra ve balgam ve kan ve sevda vardır; filcümle gün bigi basiret ve suret ve heyulâ[3] ve nefis ve akıl ki bu her biri kendi haddinde bir âlemdir, amma

---

[1] Kâinatın tamamı; yaratılmış ne varsa hepsi.

[2] İnsan.

[3] Heyulâ bir maddenin aslıdır, suret de heyulânın almış olduğu şekil. Eskiler maddenin su-

mertebe ile ve terkip ile değil.

Pes âdem terkibi, bu cemî âlemden teninde cem'olup yaradılmıştır. Amma Hak teâlâ bu cem'in arasında bentler eyledi, birbirine bağladı, ta ki yine kendı açmayınca birbirinden ayrılıp dağılmaya. Şöyle ki bu âlem-i kübrada[1] görürsün ki eflâk ve tabayi,[2] tab' ile değil amma cinsiyyet[3] ile birbirine bağlıdır. Yani eğerçi ki cevherleri[4] birbirine muhaliftir. Ve lâkin şöyle bağladı birbirine ki hilâfı, yani birbirine düşman ıdığı belirmez. Niteki od ve su birbirine düşmandır ve yel ve toprak dahi. Hemen eyle olsa Hak teâlâ bu dört düşmanı bir yere cem'edicek birbirine ziyan değirmesin diye toprak vasıta etti ki od ile su arasında bend ola. Zira toprağın tabiatı sovuktur ve kurudur, kuruluğu ile oda ulaştı, sovukluğu ile suya. Yani od kuruluk gördü ve su sovukluk gördü. Pes bu kadar cinsiyetle toprak bunlara bendoldu.

Geldik yine bir yanda yeli odla su arasında bendetti. Şöyle ki yelin dahi tabiatı ıssıdır ve terdir. Issılığı ile oda meyletti ve terliği ile suya. Pes bu dört muhalif düşman birbirine cinsiyyet göstermekle ulaştılar. Amma bunlar öte eflâke ulaşmak gerek. Niteki toprak kuruluğu ile suya cinsiyyet buldu, ulaştı. Su dahi sovukluğu ile toprağa hem eyle bendoldu ve terliği ile yele. Yel dahi terliği ile suya, ıssılığı ile oda; od dahi hiffet cevheriyle buhar-ı esîre,[5] yani feleke ve felek yıldızlara ve yıldızlar güneşe ki dükeli yıldızların ve eflâkin padişahıdır. Ve güneş paklığa ulaşıptır ki cevheriyyet pakliğin bergüzidesidir. Ve uş güneş cevherin ulaştırdı heyulâya. Zira güneş beşinci unsurdur. Yani od ve su ve yel ve toprak ki dört unsurudur, güneş bunların cinsinden değildir, nurdandır. Anınçün unsur-ı hâmis[6] dediler.

Geldik güni heyulâya bendetti, yani bir nesneye bendetti ki kaabil-i suret ola.[7] Ve heyulâ surete ve suret nefse bendoldu, fazl-ı ilâhi birle;[8] ve nefis akla, hem böyle cemî-i matbuat bendoldu tabayie ve tabiatlar bendoldu maddeye ve madde kuvvete ve kuvvet gıdaya; bunlar hep birbirine müselsel ulaşıptır. Şöyle ki eğer tabayi, madde-i

---

ret ile heyulâdan oluştuğuna inanırlardı.

1 Kâinat.

2 Tabiatlar, mizaçlar.

3 Aynı cinsten olma, bir soydan oluş.

4 Bir şeyin maddeden ayrı varlığı; tozu.

5 Eskilerin inandığına gore kâinatı çevreleyen ateşten kure.

6 Beşinci unsur.

7 Bir suret almaya ya da vermeye elverişli olsun.

8 Tanrı'nın inayetiyle.

gıdadan kuvvet bulmasa birbirine ulaştığı sebebinden ötürü tez helâk olurdu. Pes bu bendler birbirine gıda erişmeğe sebep oldu. Şöyle ki ten gıdadan ve gıda maddeden ve madde tabayiden ve tabayi felekten ve felek heyulâdan ve heyulâ nefisten ve nefis akıldan gıdalanır ve kuvvet tutar. Kalanın dahi buna göre kıyas et.

Geldik imdi bu adın şerhettiklerimizin her birinin başlıbaşına mütabileri vardır ki andan artuğuna uymaz ve ayruk nesneden cem'olmaz. Nitekim karalık ve aklık âdemin teninde tabayiden cem'olur, yani od ve su ve yel ve topraktan cem'oldu. Ve suret ve görk ve hayat, yani dirilik sebebi ve kuvvet ve hareket felekten cem'oldu. Ve beş türlü havâs ki âdemin teninde hassâstır, yani duyucudur, şöyle ki dışarıdan tene bir nesne görünse evvel anlar duyarlar, akla haber verirler. Akıl gönüle ve gönül cana ulaştırır, dükeli endam haberdar olur. Pes bu beş havâss-i cesedanî[1] dediğimizin biri işitmektir ve görmektir ve yiylemek ve tatmak ve çiğnemektir. Bunun beşi dahi heyulâdan cem'olur, yani surete kabil nesneden. Zira hükemanın suretle heyulâ arasında ihtilâfı vardır. Şöyle ki bazısı ayıtmış ki heyulâ hemen surettir, demek olur. Bazısı ki tahkik etmiştir, aydur: "Her suret ki hayattadır, yani diri, iğen ol suretin heyulâsı vardır, ölicek suretten ayrılır," derler. İmdi bundan malûm oldu ki heyulâ suretin yaraşığı imiş. Çünki öle, revnakı gittiğine sebep bu imiş.

Geldik imdi üç türlü havâss-i ruhani ki vardır, içeriden duyarlar ve duyduklarını saklarlar, ökte tutmak gibi ve fikreylemek ve hayal bağlamak. Bunlar üçü dahi nefisten cem'oldu. Amma bu cemî sıfatlar ki dedik, âdem dükelinden muhterem ve muazzez ve mükerremdir ki değme âdeme anın ma'deninden işaret olunmadı. Ol üç sıfattır ki ayıttuk idi, yani kerem ki erliktir ve marifet ki bilüdür ve doğruluk ki bunların sermayesi akıldır, yani bunlar akıldan cem'oldu. Amma bu üç sıfattan marifet ulu nasiptir. Zira ki marifet, yani bilü dedikleri âlem-i ulvi'de[2] evvel kemal-i akla[3] uğrayıp gelir, âdemin tenine. Pes ten, can ile diridir ve can nefis ile diridir ve nefis akıl ile diridir. Şöyle ki bunlar birbirinin varına delildir.[4] Niteki deprenir ten görsen bellidir ki canı vardır. Ve söyler canlı görsen elbet nefsi vardır. Her nefis ki talepte göresin, elbet aklı vardır. Buna delil: Görmez misin ki delilerin aklı yoktur, nefsinde dahi talebi yoktur.

Geldik bu dükelin kim şerheyledim, yani kerem ve marifet ve doğruluk, her bir

---

1 Görmek, işitmek, koklamak, tatmak ve dokunmaktan oluşan beş duygu.

2 Dunyadan başka olan âlem; yüksek ve ilâhi olan âlem.

3 Aklın butunlüğu, olgunluğu.

4 Bunlar birbirinin varlığına delildir.

âdemde bulunur. Ve lâkin ten ile can arasında bir illet perde olur, dahı duzenlıkleri bendi süst olur, genşer; dahi tene, candan ol kim maksuttur, erişmez.[1] Nıteki hareket ve kuvvet, nefisten ve ağır canlılık ve zelillik suretten, nefis ile can arasında perde olur; dahi nefisten cana tamam madde hâsıl olmaz, yani ol beş türlü havâstan kı işıtmek ve görmek ve tatmak ve yiylemek ve çiğnèmektir, bunlardan cana hıçbir zevk hâsıl olmaya. Ve her kimin ki nefsi ve aklı arasında cehil karanlığı hıcap ola, hıç bap ile aklından nefsine madde erişmeye. Yani endişe ve tedbir ve kişilik ve doğruluk anın nefsinden gelmeye. Pes hakikat hiç kimse yoktur ki anda marifet ve kişilik ve doğruluk olmaya. Amma çünki Hak teâlâdan yanadan gelen marifet yolun ol kişının ki can yüzüne bağlı göstere, anın bigi kişi ol üç sıfattan dâva göstere, amma mâna göstermeye, pes hiç kimse bulmayasın dünyada ki ol kişilik dâvasın etmeye. Ve lâkın sen cehdeyle ta ki ayruklar bigi olmayasın, mânasız dâva etmeyesin. Ve âlem-i ulvi'den gelip canından yana göçücek marifet yolun açık tutasın, sormak ile ve bilmek ile, ta ki sana dâvasız mâna hâsıl ola.

Andan gerü bilmiş ol ki hakîmler kendülerin aklından marifetle bir suret düzdüler, amma cismani değil, hemen lâfızla tasavvur ettiler. Bir âdem bigi ki teni cevanmertlikten, yani mürüvvetten ola ve canı doğruluktan ola ve havâssı bilüden ola ve içinde mânası safadan ola.[2] Geldik imdi çünki bu sureti böyle terkip ettiler, döndüler, yine bu sureti halka bahşettiler ve bölük bölük üleştirdiler. Bir bölüğüne ol suretin teni nasip oldu, ancak. Ve bir bölüğüne ol suretin teni ve canı nasip oldu. Bir bölüğüne ten ve can ve havâs nasip oldu. Ve bir bölüğüne ten ve can ve havâs ve maani nasip oldu.

Amma ol bölük halk ki nasipleri ten değdi, ayyarlar ve sipahiler ve bazarcılardır ki bazı kişiler anlara cevanmert diye ad kodular. Ve ol bölük halka ki ten ve can nasip oldu, anlardır ki zâhirdeki marifetten haberdar oldular. Müteşerri sofi dervişler kim bazı halk anlara dindar ve zâhit diye ad kodular. Ve ol bir bölük halka ki ten ve can ve havâs nasip değdi, hakîmlerdir ve asfiyâlar, yani velîlerdir ki, bazı halk anlara âlimler ve ulular diye ad kodular. Ve ol bir bölük kim anlara ten ve can ve havâs ve maani nasip oldu, ruhanîlerdir, ferişlelerden ve âdem cem'inden mürsel peygamberlerdir ki bunlar bergüzidelerdir.[3]

Geldik imdi, anlara kim cevanmertlik nasip oldu. Gerektir ki cevanmertliğin aslı

---

[1] Tene candan beklediği erişmez.

[2] Duruluk, iç temizliği.

[3] Bunlar seçkinlerdir; ileri gelenlerdir.

nedir, bileler. Zira ki cevanmertliğin aslı üç nesnedir. Biri oldur ki bir işe sıva kolun ki işleyebilesin, yani bir söz ki söyleyesin yerine yetiresin. İkinci, gerçekten artuk söz söylemeyesin. Ve üçüncü her işte sabrı âdet edinesin, zira her sıfat ki cevanmertliğe taallûktur, bu dediğim üçtendir. Pes eğer ol üç sıfattan artuğun farkedemezsin, ben âsan aydıvereyim. Zira ki cevanmertliğin sıfatı çok türlüdür. Amma her sıfat ki cevanmertliğe ulaşır, bu üç sıfatın altında gizlidir. Eğer sana ol perdeyi getürmek müşkilse ben bu üç sıfatın eczasını her tayife arasında nice ise ve cevanmertliklerin dahi haddi ve endazesi ne miktardadır, ayan edeyim, ta ki sen dahi bilmiş olasın.

Amma sakın ki müsriflerden olmayasın. Zira malın ve kavlin ve fiilin imsaksiz harcedenler iki bölüktür. Birisi yerine harecder, sahî olur; birisi yerine harcetmez, adı müsrif olur. Şöyle ki cevanmert eğer bir akça vere, çünki mahalline verir, kerimdir, derler. Müsrif eğer bin akça vere, çünki mahalline düşmez, şuna benzer ki aç kişiye su vermiş gibi. Pes anın bigiye müsrif derler. Kavilde ve fiilde dahi anın bigi.

Geldik imdi ayyarlar arasında cevanmertlik oldur ki anda bir nice türlü hünerler ola. Bir hüner oldur kim görklü ve merdane ola; ve her işte sabırlı ola; vâdesinde gerçek ola ve pakdamen ola ve gönlü arı ola ve kendi assısı içün kimsenin ziyanın istemeye, belki dostları assısı içün kendinin ziyanı olursa reva göre. Ve esirler üzerine destdirazlık edip el uzatmaya. Ve alûde kişilere yardım eyleye. Ve bir zalimi görse ki bir mazluma güç eyler, zulm etmeye komaya, men'ede. Ve doğru ola, niteki sözü doğrudur. Ve kendi harcını ve kisbini helâlden ede. Ve eyiliğe yavuzluk etmeye. Ve avratlar kelecisin etmeye ârede. Ve belâyı kendiye rahat bile. Üşte cevanmertliğin budakları bunlardır. Amma çünki hakikatına nazar edesin bâzgeşti, yani bu cemî dediğim sıfatların gelip durugacak yeri ol öndünki üç sıfattır ki ileride öğdüm idi, yani kerem ve sabır ve doğruluk. Amma dükelinden yeği doğruluktur. Buna münasip

HİKÂYET. Şöyle derler ki bir gün Kuhistan'da bir yerde ayyarlar cem'olup oturmuşlardı. Bir kişi bunların servaktine girip geldi. Ana sordular ki ne kişisin? ayıttı ki: "Elçiyim, Merv şehrinin ayyarlarından geldim. Size selâm ederler ve aydurlar iki mesele sorarız sizden; eğer eyi cevap verirseniz, şöyle kim makbul ola, biz razı olavuz sizin hizmetkârınız olmağa. Ve eğer eyi cevap vermezseniz ikrar edesiz bizim ululuğumuza." Bunlar ayıttılar:

– Söyle suali işidelim.

Ol kişi ayıttı:

– Evvel sual budur ki ayıdasız, cevanmertlik nedir? İkinci sual budur ki ya bir yerde otururken bir suçlu yahut bir suçsuz kişi gelse geçse, ardınca bir kişi dahi gel-

se, elinde bir yalın kılıç, ol evvel geçenin canı kasdında, anı öldürmek ister ola Dahı yolda oturan ayyarın biri katına erip sorsa ki uş bu sıfatlı bir kişi bundan geçti mi, deyip sual eylese ana nice cevap vermek gerektir. Elbet uş gitti, dese gamzetmiş olur Görmedim dese yalan söylemiş olur. Yalan ve gamz ikisi dahi ayyarlara reva olmaya Pes nice cevap vermek gerektir ki gamzetmeye ve yalan söylemeye.

Kuhistan ayyarları çünki bu meseleleri işittiler, birbirine bakıştılar. Âhir ol cem'ın arasında bir er vardı, adına Fazl ibn Büsti-i Hemedanî derlerdi.

Ol ayıttı:

– Ben cevap vereyim.

Merv'den gelen ayıttı:

– Buyurun.

Fazl-ı Hemedanî ayıttı:

– Cevanmertliğin aslı sabırdır ve doğruluk. Amma ol yolda oturan ayyardan ki haber sordular. Cevabı budur ki oturduğu yerden bir iki adım ileri vara, ayıda ki ben bunda gelelden beri kimse geçtiğin görmedim, diye, ta ki hem gamzetmemiş ola ve yalan dahi söylememiş ola.

Bu Merv'den gelen hod Merv ayyarlarının ulusu imiş. Cevabı beğendi. Filhal Kuhistan ayyarlarına baş indirdi, biat verdi[1] ve gitti.

İmdi ey oğul çünki bu dediğim sözlerden nesne anladınsa tamam bilirsin ki cevanmertlik ne nesnedir. Geldik imdi bu şerhettiğimiz cevanmertlik ayyarlar sıfatıdır.

Pes sipahiler dahi hemen ayyarlar resminde olmak gerek, şart budur. Zira ki bir sipahi ki tamam sipahi ola, ayyarlığında tamam olan ayyar bigidir, belki sipahi dahi yeğrek gerektir. Eğerçi ayyarla sipahi arasında sehilce ihtilâf vardır ve lâkin kerem göstermek ve konuk ağırlamak ve sehavet göstermek ve hakşinaslık ve arı ve fâhir don giymek gerektir ki sipahide artık ola. Amma ihtilâf dediğimiz sipahi ile ayyarlar arasında budur ki avrat sevmek ve kendüzün görmek[2] ve kullukçu sevmek ve ululanmak sipahilerde hünerdir ve ayyarlarda ayıptır.

İmdi sipahi ve ayyarlar cevanmertliği budur ki vasfettim. Amma bazarcılar cevanmertliğinin resmin pişekârlar babında beyan ettimdi, tekrar hacet değildir. Üşte bunlar ol kimselerdir ki hakîmler kurduğu suretten nasipleri hemen ten idi.

İmdi geldik ol bölüğe ki nasipleri ten ve candan behre erişti, dedik idi ki din ve

---

[1] Ona tabi oldu.

[2] Kendine bakmak, üstüne başına önem vermek, kılığına kıyafetine düşkün olmak.

takva ehli, sûfîler ve müteşerri dervişlerdir. Halk anlara sahib-marifet[1] ve zâhit derler. Bu tayifenin cevanmertliği önden andığımız bölükten artuktur. Zira kim anlar ten idi, bunların ten ve can ve doğruluktur, doğruluk bunlarda artuktur.

Geldik imdi bunların cevanmertliği oldur ki sözün, zühdüne göre söyleye ve dirliği dahi zâhidane ola ve İslâm dini içinde nisbettar ola ve hem riyadan ırak ola. Ve hergiz kakımaya, meğer din muhaliflerine hışmede. Ve halka dindarlık satmak için halkın perdesin yırtmaya.[2] Kimseye bir fetva öğretmeye ki anın ucundan halk and içmekten ve talâktan korkmayalar. Amma dine faydalı fetvaları halka ayıtmakta bahil olmaya. Ve eğer bir biçareye bir sehiv vâki olsa ve anın katında dermanı olsa, çare kılmaktan bahillik etmeye. Ve ilmi tamahsız öğrede. Ve dinini dünyaya satmaya. Ve kendi zühdünü halka arzetmeye. Ve lâkin eyi ad ile halk arasında meşhur olsa reva ola. Ve fasıkı fıskı ile melâmet etmeye, hâssa ki halk arasında. Ve eğer kimseyi melâmet ederse fıskı içün bari halk arasında etmeye. Ve hergiz kimsenin katline dilir olmaya. Yani elbet ben bunu öldürdürem deyip cüret göstermeye. Eğerçi ölüme müstevcip olursa, katline fetva vermeye. Zira cemî fetvalarda eğer yanlış olursa geri döndürmek olur,[3] amma kan fetvasında hata edip yanlış fetva verse –neûzübillâhi min zâlike[4]– kan dökülüp ana çare yoktur ve dahi kendi mezhebinin nispeti için ayruk mezhep halkına kâfirdir demeye ki kâfir demek dini ayruktur demektir, mezhebi ayruktur demek olmaz. Bilmediği ilim haberin işitse ki Hakk'a yakınlık ola, inkâr etmeye.[5] Zira bu şart değildir ki yendek kendi bilmediği nesne küfür ola. Ve âm halkı günaha dilir etmeye ve hem Hak teâlânın rahmetinden mahrum etmeye. Yani günahkârları gâh azap vardır diye korkuda, gâh rahmet vardır diye ümitlendire. İşte bu denli kim söyledim, müftilerin bu bapta sıfatı ve cevanmertlikleri şöyledir ki dedim.

Amma sofilerin edebi ve kişiliğinin şartı hod bizden öndeki üstatlar kitaplarda anıptururlar, hâssa ki üstadım ve imam Ebu Kasım Kuşeyrî –Rahmetullahi aleyh– *Edebü'r-resâil* adlı bir kitap tasnif ediptir ve anda sofilerin dirliği şartların yazmıştır. Ve Şeyh Ebu'l-Hasan Makdisî –Rahmetullah– kitab-ı *Beyanu's-suffa*'da anmıştır.[6] Ve

---

1 Bilgi sahibi, ledun ilmini bilen; Tanrı'nın ilhamıyla bilgi sahibi olan.

2 Halkı ayıplamasın, halkı lekelemesin.

3 Bütün fetvalarda yanlış olursa duzeltilebilir.

4 Allah bizi bundan esirgesin.

5 Bilmediği bir ilim işitirse inkâr etmemeli.

6 Peygamberimiz Mekke'den Medine'ye hicret ettiği zaman kendisiyle beraber Medine'ye gelen, fakat yersiz, yurtsuz oldukları için Peygamberimize yapılan mescidin dışında barınan eshaba *suffa ehli* denir.

Şeyh Ebu Mansur Dımışkî *Azametu'l-lah* adlı kitapta anmıştır. Şeyh Alî Tavhidî –Rahmetullah– *Kitabü'l-Beyan fî Keşfi'l-Iyan*'da anmıştır. Ben dahi anaydım, amma başaramazam. Bunların hâlinden haber vermeğe hâli arı gerek. Ve lâkin taşrakı hâllerinın bazı âdaplarından şerhedeyim, sana nasihat olmak içün ki garazım bundan senın eyiliğin istediğimdir. Gerekse sen eyi ol, gerekse yatlı ol. Hele ben seni gafletten uyarmak şartın yerine getirmiş olayım, ta ki eğer bir vakit ittifak düşüp sofilerle mülâkat bulup ve sohbet eder olursan ne sen anlara sakil olasın ve ne anlar sana. Ve onların dahi cevanmertlikleri nedir, ayan edivereyim. Zira bu zahmeti ki bunlar çeker, dirıliklerinde hiçbir tayife dahi çekmez. Ve bunlar hürmetle gittiği bigi Hak teâlâya ayruk tayife gitmez. Bu cümlesiyle kendilerin dükeli halktan aşağı görürler.[1]

Ve şöyle işittim ki evvel sofilik perdesin açan dünyada Üzeyr Peygamberdi – aleyhisselâm. Yani ol vakte değin Üzeyr Peygamberden arı dirlikli kopmuş kimse yok ıdı. Şöyle ki kemalinde pak dirliğini görüp cehutlar –aleyhillâne– Üzeyr, Tanrı'nın oğludur, derler, Sübhanallahi ammâ yasifûn,[2] yani Hak teâlâ münezzehtir, cehutlar zannettiklerinden. İmdi bundan kıyas etmek gerektir ki sofiler dirliği nice dirliktir.

Ve hem şöyle işittim ki Peygamberimiz zamanında ashabü's-suffa oniki kişi idi. Murrakka'pûş sofiler[3] ve dirlik ehli dervişler idi ki Resul Hazreti –sallallahu aleyhi ve sellem– anların katına yalnız halvet varırdı. Katlarında çok otururdu ve anları katı severdi. Pes sebep budur ki bu tayifenin yolu sarptır. Ve cevanmertliği ayruk tayifenin cevanmertliğinden artuktur.

Geldik imdi bu tayifenin edebi ve cevanmertliği iki türlüdür. Biri has sofi dervişlerin ve birisi muhiplerin. İkisini dahi beyan edelim.

Geldik imdi dervişlik nedir? Tamam dervişlik oldur ki ehl-i tecrit ola.[4] Yani dünya babından hiç nesnesi olmaya, ta ki korkudan emin ola. Buna münasip

HİKÂYET. Şöyle işittim ki iki sofi dervişler sefer ettiler, bir yola düşüp giderlerdi. Birisi tecrit ve bir pulu yok, amma birinde bir beş altun vardı. Müflis derviş gider, yolda, hiç kimseden kayırmaz. Velî ol derviş ki beş altunu var, becit korkudan hâli değil. Tâ şuna değin ki bir kuyu gireğine geldiler. Amma katı korkulu yerdi. Müflis

---

1 Bununla beraber kendilerini butun insanlardan aşağı gorurler.

2 "O, onların ileri surduğu vasıflardan uzak ve yucedir." [EN'ÂM 6:100]

3 Sofiler dunyadan el etek çektikleri ve fakirliklerinden dolayı sırtlarına ancak yamalı elbiseler giyebiliyorlardı, onun için burada "yamalı elbise giyen" anlamına gelen *murakka'pûş* tabiri kullanılmıştır.

4 Çoluk çocuk, mal mulk, ev bark, yani dunya malı olmayacak ve tek başına olacak.

derviş ol kuyudan sucağız içti ve hoş farig yattı. İllâ beş altını olan derviş, harâmî korkusundan gözüne uyku gelmezdi vay nidem; vay nidem diye çabalardı, ta ki bunun çabaladığı avazın müflis işitti. Hey yâr sana noldu diye söyledi. Ol ayıttı ki: "Bilemce beş altun vardır ve bu bir korkulu yerdir. Sen müflissin, hoş yatarsın, ben bu beş altunu harâmî gele, ala diye endişeden yatmazam." Müflis ayıttı ki: "Derviş altununu bana ver, ta ki ben seni teşvişten kurtarayım. Ve bir çare edeyim ki sen emin olasın." Beş altunlu derviş altunu müflise verdi. Müflis derviş dahi aldı ve filhâl ol altunu kuyuya bıraktı. Ve ayıttı ki: "Hay nidem demekten kurtuldun. Var imdi farig yat," dedi. Niteki demişlerdir ki müflis tunç kale içindedir.

İmdi bu hod malûmdur ki cemî meşayih ittifakla böyle deyiptürürler kim sofilik hakikatte üç nesnedir: Teslim ve tecrit ve tasdik. Yani Hakk'a boyun vermek ve Hak yolunda müflis olup ve haktan yanadan söz açılsa gerçeklemek. Pes derviş olan gerektir, evvel teslimi pişe tuta. Yani ol derviş nedendir ki benden yeğdir dirlikte diye günülemeye. Evet niçün benden yeğ dirilmez diye günülese reva ola. Garazı ve benliği elinden koya ve nazarı sıdka ve hem tecritliğe ola. Ve ikilik nazarıyla hiç nesneye bakmaya.[1] Ve çürük sanulardan ümidin kese. Ve her neye ki baksa ayn-i hakikatle[2] baka kim hakikat gözüyle bakmak ikilik perdesini yırtmaktır. Andan gerü sıdkı pise edine. Ve şöyle bilmiş ola ki kişi sıdk ile kademin su üzerine kosa su ayağı altında yer bigi kaskatı ola.

İmdi ey oğul, eğer kimse sana evliyalar kerametinden söz söylese eğerçi ki akıldan ırağ ola, sen inkâr etme, inan, ta ki sıdk ehlinden olasın. Sıdk bir nesne değildir ki anın eserin akılla ve tekellüf ile kişi gönlünde durgurabile. Meğer Hak teâlâ bir kuluna atâ ede ki gönlünde sıdk eğleye. Pes derviş oldur ki her nesneye sıdk gözü ile baka. Ve hayvanlığı pise etmeye. Ve zâhir ve bâtın çepel etmeye.

Ve gönlün tevhit fikrinden hâli kılmaya. Amma yendek mütefekkir olmaya. Vakteha fikrin sakin ede, ta ki fikir odunda yanmaya. Zira tarikat ıssıları tefekkürü, yani endişeyi oddur, demişler. Ve anın suyu tesellidir, yani bir nesneye meşgul olup biraz fikirden hâli olmaktır. Semâ'[3] bigi, raks[4] bigi ki tesellibenddir. Şöyle ki eğer derviş

---

1 Hiçbir nesneye ikilik, çokluk gozüyle bakmamalı, her nesnede Allah'ın birliğini gormeli.

2 Neye baksa hakikat gozüyle bakmalıdır.

3 Semâ' – işitmek, yani okunan veya çalınan belirli ayinleri dinlemek. Âyet, nefes, ilâhi, şiir, ney, kudum hepsi bunun içine girer. Asıl semâ' vecdin zuhuruyla devran etmektir. Her tarikatta kendine göre sema' vardır.

4 Raks her tarikatta başkadır. Ayin ve zikir esnasında merkezde, daire veya yarım daire şeklinde dönmek demektir. Vezinli seslere, besteye uyarak devran etmek rakstır.

vakteha semâ' urmağı[1] heves etmese dayim fikir odu içinde yanıp tutuşur. Amma ol kimsede ki tevhit fikri[2] olmaya, ana semâ' urmak muhal ola, reva olmaya. Zira gönlünde tevhit fikri olmayıp semâ' oynayanın gönlü karanuluğu ziyade olur. Şöyle kı Ahı Şeyh Ferec Zengânî –Rahmetullah– kendüyü tevhit fikrinden biraz hâli gördü. âhir ömründe semâ'ı men'etti. Ve ayıttı ki semâ' sudur. Pes su bir yere gerektir ki od ola ki suyu yine su üstüne dökmek cehil ve karanlık getirir. Bir dahi bu ki ellı kişi bir yerde cem'olsa birisinde fikir odu olsa, kırk dokuzunda olmasa, bu birisi fikre biraz sabır ettiği yeğdir, kalanından sıdk istemekten. Amma eğer bir derviş olsa ki anın içinde edeb-i nefsanî[3] ve marifet-i ruhanî[4] olmasa, pes vâciptir ki dışında bari edep ola, ta ki zâhir ve bâtın ikisinden birisi bari araste ola. Ve derviş gerektir ki namaz ehli ve âbit ve dili bağlı ola.[5] Ve kimseye zahmet değirmeye. Ve eğer fıskı var ise kendi fıskını gizleye, halka faş etmeye. Zühtünü aşikâre ede. Ve tenini ve donunu arı tuta. Ve sefer ve hazar aleti dayim bilesinden eksik olmaya. Asâ ve ibrik ve seccade ve tarak ve iğne ve yelpaze ve torba gibi ki dervişe sefer aleti bunlardır. Ve dayim geyesin kendi dike ve kendi yuya, kimseye muhtaç olmaya. Amma geyesi yumakta ve dikmekte yoldaşlarına yardım ede. Ve dayim sefer kılmağı seve. Ve sefere yoldaşsız gitmeye. Ve menzillere yalnız konmaya. Çünki yalnızlıktan âfet kopar. Ve çünki hankaha vara, biregünün hayrın bozmaya. Ve kimse halktan, katına gelmek istese men'etmeye. Ve ayağı kabın çıkarmak istese evvel sol ayağı kabın çıkara. Ve geyicek evvel sağ ayağının kabın geye. Ve halk arasında kuşanıp yörümeye, kuşağın boynuna bırakıp yörüye.[6] Ve cemaat nerede yer gösterseler otura, andan artuk yere nakletmeye. Oturduğundan sonra sahib-makamdan[7] destur dileye. Tahiyyetü'l-makam iki rekât namaz kıla.[8] Ve dayim sohbeti eyilerle ola. Ve halkı gümana düşürecek kimselerden sakına, yani yat avrat ve oğlan sohbetinden, hâssa ki halvette. Ve bir hankahta çok

---

1 Semâ' etmek, ayin yapmak.

2 Tanrı'yı bir bilmek ve her şeye bu gözle bakmak duşuncesi.

3 Kendini bılmek; Heme yahşi biz yaman – heme arpa, biz saman demektir.

4 Ledun ilmi; kitaplardan oğrenmeden Tanrı'nın ilhamıyla bilinen ilim.

5 Bir şey soylememeli; susmalı.

6 Bu herhalde dervişlerin âdabındandır ve bununla, dervişin murakaba sırasında kuşağını boynuna dolayıp iki bacağını bukerek altından geçirmek suretiyle yatıp uyumasına engel olacak bir vaziyet alması gerektiği anlatılmak isteniyor olsa gerek.

7 Oranın buyuğunden.

8 Makama selam vermek; bu bir çeşit nafile namazıdır, bir yere, bir cami veya tekkeye ilk gelindiği zaman orayı selamlamak uzere kılınan iki rekât namaz.

eğlenmeye, ta ki aziz ola. Ve güc ile kimsenin sohbetine talip olmaya, kendi hörmetin ucuz tutmaya. Ve ne işlese cemaat katında işleye. Ve eğer cemaat anın bir işine inkâr etseler, eğer anlar yalan ise dahi çekişmeye, istiğfar ede, tâ anları hoşnut edince. Ve biregünün azacık suçunu kabartmaya, katı tutmaya, ta ki anın dahi suçunu katı tutmayalar. Ve dayim seccadesi üstünden ırılmaya ve eğer ırılırsa az ırıla. Ve eğer geyesin çıkarsa, ya geyse yanındaki dervişlerden destur dileye, andan ede. Ve seccade üstünde bağdaş kurup, ya tekyelenip oturmaya. Ve yalnız yiyesi yimeye, eğerçi ki bir badem ise, dahi ki zişttir derler. Ve bir cemaat arasında otursa çok söylemeye. Ve kimsenin hırkasın yırtmaya.[1] Ve taama kassamlık eylemeye, yani ortaya yenir nesne gelse, dur her birine bir pâre üleştir deseler elimden gelmez diye, fariğ ola. Zira hırka yırtmak ve taam üleştirmekte şartlar vardır, yerine getirirsen hünerdir. Yani hırkasını yırtarsan dahi yeğin dikivermek gerek.[2] Taam üleştirse kendi kısmını anların kısmı üzerine serbar komak gerek. Andan gerü dervişlerin eline su koymağı ganimet görmek gerek. Kimsenin hırkasın ya seccadesin basmaya. Ve kimsenin yerine geçip oturmaya. Ve çünki şeyhler söz söyler ola, ol demde durup gitmeye ve söz söylemeye. Ve yok yere semâ' oynamaya ve semâ'da ardın şeyhden yana dönmeye. Ve eğer bir derviş ana bir hırka verse, almazam demeye, ala. Ve bir nesnecik dahi mezid ede, ıssına vere.[3] Ve eğer bir derviş anın hırkasın dikiverse, ya yusa bu defanın özrün dilemeden bir kez dahi dikmeğe, ya yumağa vermeye.

Ve kendi insaf vere, kimseden insaf almaya. Hâssa Isfahan dervişlerinden ki anlar insaf alırlar, vermezler. Amma Horasan dervişleri ki anlar hem insaf alırlar, hem verirler. Ve Taberistan dervişleri ne alırlar ve ne verirler. Ve Pârsâ dervişleri ayruğa insaf verirler ve kendileri almazlar. Hâ dervişlik budur. Şöyle işittim ki Pars'ta bir sofi kopmuş ve ayıtmış ki, sofilik yiğitlikte gereği bigi zahmet çekip pirlik deminde rahat geçmektir, demiş.

Geldik yiyesi vaktinde dervişler katından gayip olmaya, ta ki ana intizar olmayalar. Ve yemek demine gelseler cemaatten ön yiyesiye el sunmaya. Ve cemaatten ön hem elin yiyesiden çekmeye. Ve cemaat desturunsuz nasibin kimseye bağışlamaya. Ve eğer ittifak düşe ki gönlü yiyesi kabul eylemeye, sofraya gelmezden ön özür dileye, yoksa yemezem demeye. Ve tetavvu orucunda[4] niyyetli bulunup önüne sofra gel-

---

1 Kimsenin adını kotüye çıkarmasın; kimseyi lekelemesin.

2 Birinin hırkasını yırtarsan yenisini dikmelisin.

3 Eğer bir derviş kendisine hırka verirse almalı ve kendisi de hırkayı verene bir şey vermeli.

4 Nafile orucu; ramazandan başka zamanda sevabı için kendiliğinden tutulan oruç.

se orucu izhar etmeye, yiye. Ve taharet etse bitemyiz taharet etmeye, yani tenahnuh ede,[1] kendüyü necisten pak ede, andan taharetlene. Ve abdest alsa gâh Harzemî ve gâh Irakî abdest almaya, yâni gâh Hanefi, gâh Şafii mezhebince abdest almaya, bir mezhep ihtiyar ede. Üşte sofilerin cevanmertliklerinin şartı budur ki şerhettim.

Amma muhipler[2] şartı oldur ki sofilerin işlerine münkir olmaya. Ve ayıpların hüner yerine göre. Ve eyi işleri için şükürler ede. Yaramaz işleri için kefaret bulmak ardınca ola.[3] Ve çünki sofiler hırkaların aşağı kosalar ol dahi koya. Ve eğer anlar ışret içün sofilik hırkasından vazgelseler kendi dilek ede, anlardan satın ala.[4] Yok eğer halkın serzenişinden üşenirse mukayyet olmaya, tınmaya, ta ki yine kendileri ıslah ederler. Ve sofiler arasında Tanrı vekili olmaya, yani namaz vakti oldu, durun, namaz kılalım demeye kim, anlar, taatten ve dinden fariğ ve müstağnidürürler. Ve sofiler arasında çok gülmeye ve türş yüzlü dahi olmaya ki türş yüzlülere ayak kabıdır, demişler, pabuca benzetmişlerdir. Ve eğer bir vakit bir tatlıcak nesne eline girse anların katına ilete ve özür dileye ve ayıda ki mazur tutun, neceme az ise, eli boş gelmeği zişt gördüm. Hâssa ki helva sofilere lâyıktır ki delil sözüme bu iki beyt Parsî şiirdir.

Parsî şiir:	Tercüme:
Men sofiyem ey ruy-ı tü ez hûban ferd	*Ben sofiyi gör ki nice şeydadır*
Daned heme kes pir ü cevan ü zen ü merd	*Sen huri için ki hüsnü bihemtadır*
Halvâst leb-i sürh-i tü ez şîrînî	*Helva bigidir la'l-i lebin sofiye sun*
Hülv derkâr-ı sofiyan bayed gerd	*Kim sofilere derhâst olan helvadır*

İmdi muhiplerin dahi şartı budur ki şerhettim.

Buğur geldik ol bölüğe ki anlara ol suretten ten ve can ve havâs değdi, yani cevanmertlik ve doğruluk ve bilü nasip oldu, anlar peygamberlerdir. Zira ki bu üç sıfat kimde ki olsa, elbet peygamber olsa gerek. Ya vasi[5] olsa gerek. Ya hakîm ki hem tenden ve hem can hünerinden haberdar ola. Ten hüneri doğruluk ve marifet ve can hüneri ilim, bilü bilmektir. Ve eğer sana bu müşkilse ki marifet demişken bilü dediğin ne idi. Ben ayduram ki marifet biliş demek olur. Ve bilü ilim demek olur. Ve bir

---

1 Ikınmak, sidik yolunda sidik kalmasın diye oksurmek.

2 Mensup olmadıkları halde bir tarikata sevgiyle bağlı olanlar, sevenler.

3 Yaramaz işleri bağışlatacak bir sevap veya hayır işlemek ardınca olmalı.

4 İçki içmek için sofilik hırkasından vazgeçseler, onu sırtlarından çıkarsalar bu dileyip onların hırkasını satın almalı.

5 Başkasını himayesine alacak değerde olan kimse.

dahi marifet budur ki biliş göricek ne miktarlıdır bilesin. İlim oldur ki yadı ve bilişi göricek miktarı nedir bilesin. Eyle olsa her birinin mertebesi eyi midir, yatlı mıdır, bilirsin.

İmdi şöyle bilmiş ol ki tamam ilm dört nevidir: Eyşiyye ve keyfiyye ve limmiyye ve kemmiyye, yani nelik ve nicelik ve niçinlik ve sağışta kaçlık.

Geldik imdi nesin deyicek aydursun ki âdemim, bana assı ve ziyân olıcak nesneyi göricek bilirim dersin, buna marifet derler. Hayvan dahi âdem ile bu marifette ortaktır. Zira ol dahi kendinin yemin ve yavrusun ve assı edecek ve ziyan edecek nesnesin bilir. Amma âdemin çünki ilmi artuğ oldu, her nesnenin niteliğin bildi. Ve lâkin hayvanı görmez misin ki ziyanlı yeri bilir, amma ne idiğin âdem gibi tahkik bilemez. Mesela bir hayvanın her gece yem yediği ahırına kor döksen hayvan başını uzatıp tâ ol odun ıssı ana kâr kılmayınca ziyan edeceğin bilmez. Pes malûm oldu, ilim marifetten artuktur. Ve her kimde ki kemal-i ilim[1] ola peygamber olsa gerek. Ve peygamberin bizim üzerimize yeğliği nice ise bizim dahi hayvanlar üzerine yeğliğimiz şöyledir. Ve âdemîler derecesinde peygamberlerden ulu dereceli yoktur. İmdi bu dahi malûm oldu.

Geldik ol bölüğe ki anlara ten ve can ve havâs ve maâni değdi. Bunlar peygamberden özge tayife değildir ki paklıktan özge bunların sıfatın şerh etse olmaz. Zira ki vehme sığacak nesne değildir, vehme sığacak nesnelerden anlar artuktur. Ve hazrete mail olıcak kendü kendüzüne yoldaş değil, tenhadır.[2] Ve hem andan yana bunlar dâhildir ve bunlardan yana ol dâhil değildir, yani bunlar anda ayandır ve ol bunlarda nihandır. Bunlar andandır, velî ol bunlardan değildir. Ve bunların zatı anın sıfatından ayrılmaz, bilişiptir. Eyle olsa bunların kasdı garazsızdır ve talepsiz. Ol, bunlarınla her dem birlikte ola ve bunlar ayrılık korkusundan berî olalar. Ve bekaları fenâda ola. Ve ölümleri ebedî dirlik ola. Ve sıfatları safi ola ve gözleri görmeden göz göze nazar ede, didar göre.

İmdi ey oğul, sen cehdeyle ki her sıfatta olsan önünü gözedici olasın, piş-bin olasın ve cevanmertlik ile karin dolup ad hâsıl edesin, ta kim âlem halkında bergüzide olasın. Ve her tayifeyle ki musahip olasın, emin ol, hayin olma; gözün ve elin ve dilin harâm gözlemekten ve harâma sunmaktan ve yalan söylemekten bağlu tut. Ve evin kapısını ve sofra bağını ve kesen ağzını dostun ve düşmanın önünde açık tut. Ve eğer bir kişi senin cevanmertliğine itimat etse, eğer ulu düşmanınsa dahi ki çün özünü sa-

---

[1] İlim bütünlüğü, bilgi bütünlüğü.

[2] İnsan Tanrı'ya yöneldiği zaman kendi kendisiyle yoldaş değildir, belki yalnızdır, tektir.

na teslim etti, sen dahi anınçün canıla dürüş; ön ettiği düşmanlık için intikam almağa meşgul olma, zira ki cevanmertlik şartında yoktur.

İmdi bilmiş ol ki eğer yüz yıl şerhetsen bu bapta söz uzar ve cevanmertliğin kemâhi şerhi söylenmez, bir iki sözde muhtasar edeyim:

Şöyle bilmiş ol ki cevanmertlik oldur ki senin sende ola ve halkın halkta. Ve hem halktan tamahını kesesin ve senin varından halka diriğ etme. Ve eğer halka eyilik edemez isen bari şerrini halktan ırağ eyle, hem dünyan arta ve hem âhıretin.

Andan gerü bu kitapta nice yerde kanaat andım, yine tekrar ederim. İmdı ey oğul, eğer dilersen ki senin âzad tenin kimseye kul olmaya, tamah gönlüne girmeğe yol verme ve şöyle bilmiş ol ki âdem dükeli bir efendi kullarıdır ve bir kişi torunlarıdır. Pes birisi birisinden eksik olduğu tamah belâsıdır ki biri birine muhtaç olur. Pes cihan bayı oldur ki kani ola. Ve gayet eksikli cihanda tamah ehli olur ve sebep tamahdır ki kişiyi bir kendi sınarı âdeme dahi kul eyler. Buna münasip

HİKÂYET. Şöyle işittim ki Şeyh Şiblî –Rahmetullahi– bir mescide girdi, tatavvu iki rekât namaz kıla. Meğer ol mescitte mektep oğlancıkları varıdı ve kuşluk vaktiydi; iki oğlan şeyhe yakın oturmuşlardı. Biri bay kişinin oğluydu, biri bir dervişin. Bayoğlunun zenbilinde bir pâre helva varıdı ve dervişoğlunun zenbilinde bir pâre kuru ekmek varıdı. Bayoğlu helvayı yer idi; dervişoğlu andan bir pâre helva diledi. Bayoğlu ayıttı:

– Eğer dilersen ki bir pâre helva verem, sen benim itcüğezüm ol. Dervişoğlu ayıttı:

– İtcüğezin oldum. Bayoğlu ayıttı:

– Di, imdi it bigi ür, sana helva vereyim.

Pes dervişoğlu it bigi ürdü; ol bir pâre helva verdi. Karşu ol it bigi ürer, ol bir pâre helva verir. Şeyh anları denerdi ve ağlarıdı. Müritleri ayıttılar ki:

– Noldun yâ şeyh ki ağlarsın? Şeyh ayıttı:

– Görür müsün ki tamah âdeme neyler; eğer ol kendinin kuru etmeğine kanaat etse âdem iken it ola mıydı?

İmdi eğer zahitsen, ya fâsık, kani ol, ta ki cihanda ululuk makamında olasın.

Geldik imdi ey oğul, şöyle bilmiş ol kim ben bu kitapta tabiatım elverdiğince sana her baptan bir söz söyledim ve bir nasihat ettim ve bir yol gösterdim. İllâ akıl yolu kaldı ki ana akıl ergürmedim. Pes ol taraftan dilimi bağladım. Evet güc ile derim ki âkıl ol. Zira âkıl ol demek güçtür. Güc ile hod kişi âkıl olmaz, amma akıl iki türlüdür derler. Biri ezeli ki garîzîdir ve biri sonradan kisbîdir, yani sonradan kesbolan akla

marifet derler. Ve ezeli akıl ki garîzîdir, ol Hak teâlânın bahşayişidir. Bir atâdır kim değme âdeme verilmemiştir. Ol talim ile olmaz. İmdi eğer akl-ı garîzî sana Hak teâlâ atâ etti ise minnet Hakk'a, de. İmdi kisbî akla dahi dürüş, emek çek, öğren. İkisin birbirine yâr eyle, ta ki zamanında binazir olasın. Ve eğer cibillî aklın olmayacak olursa bari kisbîye dürüş, öğren. Gücün yettiğince öğrenmeğe becit ol. Şöyle ki eğer iğen dahi kemalinde olmazsan bari bir berürek olasın. Ve cahiller bölüğünden olmayasın. Niteki meselde derler, bir Parsî mısrada:

Şiir:	Tercüme:
Çü mader ne bâşed, bih ez dâye nîst	*Budur ki ana olmasa dâyeden yeğ yok*

İmdi ey oğul, her nekim benim âdetim idi, cümlesin bir kitap cem'eyledim senin-çün. Ve her nesneden ki ben bilirdim, eğer bap, eğer fasıl, dükelin kırk dört bap içinde zikrettim, söyledim. Zira ben altmış yıl ömrümü bu resm ile geçirdim. Ve bu kitabı Peygamber hicretinin dört yüz yetmiş üç yılında düzdüm. Ve eğer şimden gerü ömrüm ola, hem bu dirlikle dirilem, eğer Allahu teâlâdan tevfik bulursam. Hem bu âdetimi elden komayam, İnşaallahu teâlâ. Amma eğer sen bundan yeğ âdet bilirsen cehdeyle ki sen benden yeğ olasın. Yoksa bu benim nasihatlarımı bari can kulağı ile dinle ve amel eyle. Ve eğer işitmesen sende suç yok. Zira anı ki hak devletli yarattı, öğüdü işitir, tutar ki bu dediğim hep devletliler nişanıdır, Vallahu a'lem. Dileğim budur ki Hak sübhanehu ve teâlâ bize rahmet ede. Ve bu kitabı yazana ve okuyana ve eline alıp bir kez görene ve cemî Müslümanlara bile rahmet ede. Ve benim hoşnutluğum senin üzerine olsun iki cihanda, bi-hakk-ı Muhammedin ve âlihi ve ashabihi ecmain.[1] Âmin bi-rahmetike yâ erhame'r-Râhimîn, Ve'l-hamdü li'llâhi Rabbi'l-âlemin.[2]

Temmet

Tamam oldu *Kabusnâme*'nin tercümesi Hak teâlânın tevfikı birle, Mercümecük'ün elinde kim Ahmet ibn İlyas'dur, cuma günü kuşluk vaktinde, Şaban ayının yirmi üçünde, tarih Peygamber hicretinin –Sallallahu aleyhi ve sellem– sekiz yüz otuz beşinde.

---

1 Muhammed'in, onun soyunun ve ashabının hakkı için.

2 Ey kâinatın Tanrı'sı, duamı kabul et ve hamd âlemlerin Tanrı'sı olan Allah'a mahsustur.

EKLER

EK I

Germiyanoğlu Mehmet Bey'in oğlu Suleyman Şah adına yapılan tercumedeı

EVVEL BAP

TANRI TEÂLÂ BİRLİĞİN BİLDİRİR

Bilgil ey oğul ki, akıller bilmediği hiç nesne yoktur olmuştan ve olmamıştan, vardan ve yoktan ve olacaktan ve olmayacaktan illâ Âdem oğlanı anı bildi, şöyle kı hakıkattir. Ve ol ki dükeli halâyika, gerek âdem, gerek ferişte anı bilmekte âciz ve sergerdandır, Hak teâlânın arı zatıdır ki anın niteliğin bilmeğe kimseye yol yoktur. Ol kim eşref-i mevcut âciz dili ile ayıttı ki, sübhaneke mâ arefnâke Hakk'a ma'rifetik.

Beyt:
Hicâbhâst mer in aklhâ vü danişhâ
Tü âftâb-ı cihanî ki perdeşan biderî

Beyt:
Cebrîler hâb bined yâ Mesihâ yâ Kelîm
Levh-i mahfuzet şinâsed yâ melâyik der semâ

Ve sen dahi Tanrı'yı bilici ol vakit olasın ki anı bilmekte âciz olasın. Zira ki bilmek meseli nakışlayacak nesneye benzer. İmdi bu nakışlayacak nesne nakış hayalin kabul eylemeyicek hiç nakkaş ana nakşeylemez. Görmez misin ki mum, nakşı yeğ dutar taştan. Mum üstüne mühür urmağa yarar, amma taş üstüne yaramaz. Pes dükeli nesneyi bilmeğe yarar, amma Çalabı –celle celâluhu– bilmek mümkün değil.

Sen güman ile yaradıcıya bakma, düzülmüşü gör, düzeni anda bil. Ve gözet kim eğlenmeğünden düzen düzücü yolun elinden almaya. Ve eğlenmek zamandadır. Zaman geçicidir. Geçecek nesnenin önü sonu var. Ve işbu cihan ki görürsün, bağlıdır; anın bağın serseri sanma. Ve eyle ki bu bağ şeşilmeye. Eyle olsa Çalabın nimetlerin endişe eyle ve anın sun'un fikreyleyip ibret eyle. Lâkin Tanrı teâlâ niteliğin fikreyleme ki fikir ve endişe ana ermez. Kangı yol-azmış ki ola, yolsuz yerde yol isteye. Niteki Peygamber –aleyhisselâm– buyurdu ki tefekkerû fî âlai'l-lâhi ve lâ tefekkerû fi'l-lâhi. Eğer Hak teâlâ bizim sahib-şer'lerimiz ki peygamberlerdir, anların dilinden kendiyi

bilmeye destur olmayayıdı, hiç kimseye ol dilirlik olmayayıdı ki anı bilmek yolunda söz söyleyeyidi. Her ne ad birle ve kangı sıfat birle ki Hak Çalabı anasın ve anı okuyasın, kendü bilin kadarı öğmüş olasın. Zira şöyle ki gerektir, kimse Tanrı'yı öğmedi. Ol ki âdemîler yeğreğiydi, ayıttı ki: "Lâ uhsî senâen aleyke kema esneyte alâ nefsike." Her kişi ki her nesneyi hakikatle bildi, şirkten kurtuldu. Pes hakikatâ birlik Tanrı'nındır, ayruğa yoktur. Mesela her nesne kim sıfata gire veya dahi bir nesneyile karıla, ol iki olur, bir olmaz. Cisim bigi, yani âdem gövdesi ki bir görünür, hakikatâ ikidir. Ya dahi artuk can ile iki olur. Ya terkip cihetinden ki cem'olmuştur dört nesneden: Oddan, sudan, topraktan, yelden. Yahut sağış bigi, mesela bir akçe dirsen bir akçe dahi karılsa, iki olur, birlik gider. Yahut doğurmak ile iki olur: Anayile oğul gibi.

Pes her nesneye ki hakikat gözüyle nazar eyleyesin, birlik bulmayasın. Hakikat birlik Tanrı'ya sadıktır ki ikilik ana yol bulmaz. Her nesne ki endişeye gele, Tanrı'lığa reva olmaz. Tanrı endişe yaradandır. Tanrı'yı şöyle bilesin ki vardır, kaadirdir, alîmdir, semî'dir, münezzehtir bendeşten, şerikten, ayıptan, nitelikten, kaçlıktan, kandalıktan, niçinlikten, zamandan, mekândan.

HİKÂYET. Bir gün halife gemiyle Şat ırmağında seyreyleyü yürüdü, gayet vakti hoş ve gönlü açık. Diline yürüdü ki, Allahu vâhidün ve ene vâhid, yâni niteki Hak teâlâ Tanrı birdir, ben dahi hilâfette birim, Cafer adlı bir âlim bileyidi, ayıttı:

– Ahta'te yâ emîrelmüminin. Yani yanıldın ey müminler beyi. Ente isnâni min isneyni, fî isneyni, ilâ isneyni. Yani sen ikisin: Can ve ten; ikidensin: Ata, ana: ikidesin: Gece, gündüz; ikiye varacaksın: Uçmak, tamu.

Pes birlik hakikatâ ana müsellemdir, vesselâm alelmürselîn.

EK II

Ak Kadı Oğlu çevirisinden

A. ÖNSÖZ

Hamd ol âlemler Tanrı'sına ki müstahakk-ı hamd oldur; kullarına esirgeyüp rızkın veren Kaadir ve Ferd oldur; şükür kılana dileğin veren sâdıku'l-va'd oldur; her kişiye ettüğü bulası günün maliki oldur; vücutta dutan her hâliki oldur.

Şiir:

Odur âlemlerin Rabbı, İlâhı
Kamunun gereğin görüp düzeden
Odur dayir kılan mihr ile mâhı
Odur afvedici cümle günahı

(Nesir) Sana kıluruz her dem ibadet, senden umarız her lâhza inayet.

Şiir:

Senden bilürüz himayeti biz
Senden bilürüz hidayeti biz

(Nesir) Doğru yolu bize sen göster, şunların yolun ki ihlâs ile seni ister kim doğru yola anları sen uğrattın; sana ibadet nice gereğin sen öğrettin; sen hiç ettiğin kişilere uydurma; sonra dönüp sıyamcuğumuzu sıydırma bizi azgunlardan saya-durma; doğru yoldan bizi kaydurma.

Şiir:

İlâhı kamu âlem padişahı
Kamu âcizlerin sensin penahı
Seni birlerüm ü Kaadir bilerüm
Bana sen yardım etgil yâ ilâhi
Onat kıl dilimi, gönlümdeki söz
Revan gelsin dile ruşen kemâhi
Dilümü tatlu kıl, gönlümü açuk
Münevver kıl, gider dilden siyahı

Şeriattan özüm azdırma, eyle
Maişet ilmine a'lem kemâhi
Yanıltma yanılursam nâgehânî
Afiv kıl, yarlıga benden günahı
Ki söyleyem yazam ilm-i maaşı
Bileler yolların mîr ü sipahi
Kadı-oğlu'na ey Hak sen kıl inayet
Afiv kıl, ger kılur çok çok menâhi

(Nesir) Ve salâvat-ı tayyibat ve zekavât-ı tahiyyat ol âlem fahri, ilim bahri, Tanrı Peygamberi Muhammed Mustafa'ya, olsun ki imam-ı millet ve şefî'-i ümmet ve çerâğ-ı hidayet ve nur-i saadet oldur. Ve anın âline ve ashabına olsun ki anın buyruğun tuttular ve yolunca gittiler.

Şiir:
Selâm olsun sana bizden Muhammed
Ziyade binden ve yüzden Muhammed
Selâm olsun sana can u gönülden
Değil kim dile sözden Muhammed
Sana vü âline v'ashabına hep
Cihan halkınca bir kezden Muhammed

Amma ba'dü çün emîr-i kebîr ve vezir-i hatîr, nurü'd-devletü ve'd-dünya, Hamza Bik –Yesserr'Allahu âmâlehu– ki Sultan-ı İslâm hudavendigâr Emîr Süleyman ibn Bayazid Han –Halled'Allahu sultanahu ve evzaha ale'l-âlemine burhanehu– hazretlerinin hassü'l-havâssı idi; bi'l-ciddi ve'l-ihlâs cümletü'l-mülk ol idi; ve memleket üstüne fermanı makbul idi. Unsurü'l-Maâli'nin *Kabusnâme* maânisinden sormuş, görmüş ki sözleri iğen nasuhdur ve nasihati dükenmez fütuhdur; mülâzimlerinden emîr-i mükerrem, hüsâmü'd-devleti ve'd-din Hasan Bik –dâme ulüvvehu– hizmetine işaret kılmış ki ben zaîf ü nahîf Ak Kadı-oğlu anı Farsîden Türkîye tercüme kılam; eğerçi ki ben beni bilürdüm ki bunun gibi işden âciz kulam; şavâgıl-i havâdis-i rûzgâr fursat vermezidi, hem kulacum bu meblâğa ermezidi; lâkin anın işareti bize beşaret idi, ana muhalefet kılmak hasaretidi; şürû' ettim, eğerçi katı cesaretidi; maksud hemen bir itaat idi; cehd kıldum şol kadar ki vüs'-i takat idi; dile getürdüm şunu ki hüsn-i ibaret idi; ruşen şöyle ki gayet idi; Hak teâlâ hazreti kolay getürdü, sehil zaman içinde bitürdü; ve'l-hamdü li'llâhi veliyyü'l-hamd.

B. YİRMİNCİ BAP

CENK OYUNUNU BİLDİRİR

Çünki cenge giresin, eğlenmek ve süstlük caiz değildir. Şundan öndin kim senın akşamın yiyesin düşman yiye, anın kuşluğu öyününü sen yiyegör. Ve çak cenk içinde bulunasın, hiç taksirlik eyleme ve canını bağışlama. Ol kimse ki gûrda yatacak, evde yatmaz. Şöyle kim ben ayduram.

Beyt:

Ger şir şeved adû çi peyda çi nihüft
Bâ şir beşemşir-i suhan bâyed güft
Anrâ ki begûr huft bâyed bicüft
Bâcüft behane-i hîş netevaned huft

Ve cenk eylemekte çünki bir kadem ileri varmak elinden gele, bir kadem geri durma. Ve çünki cenkte düşmanlar arasında kalasın, müdam cenkten hâli olma kim düşmanlar elinden kurtulursan cenk ile kurtulabilirsin. Mademki seni cenk eder ve cüretli ve bahadır göreler, anlar dahi senden korkalar. Ve ol yerde ölümü sen kendine hoş gör ve dürüşmekte elbette hiç taksirlik eyleme kim eğer sende biraz süstlük ve korku görürlerse bin canın var ise biri kurtulmaz ve ne kadar yatlı adam olursa sana cüret ederler ve öldürürler veya esir ederler; adın yavuz olur. Ve çün adın nâmertliğile meşhur ola, yarenlerin ortasında başın aşağı olur. Ve çün adın dahi olmaya, ekmek dahi yedirmezler ve yarenlerin ortasında hürmetsiz dahi olursun. Pes anın bigi dirlikten ölüm yeğdir. Eyi ad ile ölmek yeğdir, yavuz ad ile dirilmekten.

Amma nâhak kan eylemeğe cüret eyleme ve hiçbir kimsenin kanın helâl görme, illâ harâmîlerin ve uğruların ve şol kimesnelerin kim ölmesi şer'an vâcip ola. İki cihanın belâsı nâhak yere kan etmektedir; ol kıyamet gününde cezasın görisersin ve bu cihanda yavuz adlı olursun. Birkaç kişi senden emin olmaz ve hizmetkârların ümizi senden üzülür. Ve nâhak kanın mükâfatı yalınız ol cihanda değildir kim ben kitaplarda okumuşum ve tecrübe dahi kılmışım ki yavuzluğun mükâfatı kişiye bu cihanda dahi erişir. Allah kendüzüne ve oğlancıklara komaz. Zira kim senin taliin ittifak eğer düşerse kim yavuzluğun mükâfatı bu cihanda sana ermeye, nâçar oğlancıklarına eri-

şir. Ve eğer tâliin yavuz olursa ol ettiğin mükâfatı sana hem bu cihanda ve hem ol cihanda erişir. Zinhar nâhak yere kan dökme.

Amma hak olur veya şol kan olursa ki senin salâhın anda ola, hiç taksir eyleme kim ol taksirlikte sana ziyan olursa. Şöyle kim benim dedem Şemsü'l-Maâli'den rivayet ederler ki;

HİKÂYET. Ol kattâl ve yavuz kişi idi, hiçbir kişinin günahını affeylemezdi. Ve anın yavuzluğundan çerisi ana yüz döndürdüler. Ve ammin Felekü'l-Maâli ile bir oldular. Geldi atasını duttu. Zira kim leşker ayıttı: "Eğer sen bizimle beraber olursan oldun, bir olmayası olursan bu iklimi bir ayruk padişaha verevüz." Çün bildi ki mülk elden çıktı diye bu işi etti. Çün atayı duttu, bende urdular ve kafese koydular ve üzerine iki müekkel kodular ve Cinaşek kalesine gönderdiler. Şemsü'l-Maâli, Abdullah adlı bir kişiye sordu kim bu iş kimden koptu kim tedbir ceyşe erdi. Abdullah ayıttı:

– Bu iş filân subaşından oldu, beş kişinin adın ayıttı ve bu tedbir içinde ben dahi bileydim, halka öğüdü ben verdim. Bu işi sana ben eriştirdim. Ve lâkin bu işi sen ne benden ve ne ol beş kişiden bil. Bu nesne sana adam çok öldürdüğünden oldu.

Şemsü'l-Maâli ayıttı:

– Bu iş bana adam öldürdüğümden olmadı. Hemen ol beş kişiyi öldürmüşisem bana bu iş vâki olmazdı, selâmet olurdum, yanılmışım, dedi.

İmdi bu sözü andan ötürü derin kim şol nesne kim olmak gerek, taksir eylemeyesin, edesin.

Ve hadım eylemeği hergiz âdet edinme kim hadım eylemek kan eylemeğe beraberdir. Kişi kendi şehvetiyçün bir Müslümanın neslin münkati kılmak: Bundan zulüm olmaya. Ve eğer hadım gerek olursa bulunmaz değil. Anın lezzetin sen alırsın ve günahı ayruklar boynunda kalır. Pes sen günaha girme.

Amma cenk eylemekte şöyle kim dedim, canına kıyma kim, tâ sen seni itler yiyeği eylemeyince arslanlar adını bulımazsın ki kazanmaya bu adı safi cehdeyle, ele getirmeye bak. Çünki ele getiresin cehdeyle kim saklayasın ve dilediğince rahat harceyleyesin.

EK III

Nazmizâde'nin düzelttiğinden

ON DOKUZUNCU BAP

CİRİT VE ÇEVGÂN OYNATMAK BEYANINDADIR

Ey ciğergûşem, eğer çevgân oynatmaktan ferah hâsıl etmek murat edersen gâhi gâhi ola, dayim âdet edinme. Zira çevgân oynatmakta hiç ferah yoktur ve tamam bir belâ ve kazadır. Şöyle ki attan tekerlenmek ve çevgân isabet edip incinmek, baş yarılmak, göz çıkmaktan hâli değildir.

HİKÂYET. Işittim ki Horasan'da bir bey vardı, Emîr Ömer nam ve amma bir gözlü idi. Bir gün bazı kimse önünde çevgân oynarlar idi. Kendisi dahi oynamak murat edip ata bindi. Tevabiden Ezher-i Har nam bir sipehsâlâr ileri gelip Emîr Ömer'in dizginini tuttu, komadı. Emîr Ömer ayıttı:

– Ey Ezher, niçin mâni olursun?

Ezher ayıttı:

– Reva değildir ki sen çevgân oynayasın.

Emîr Ömer ayıttı:

– Oynamak size reva olup bana olmamağa sebep nedir?

Ezher ayıttı:

– Anınçün ki bizim iki gözümüz vardır, eğer birine isabet ederse âhanıyla müktefi oluruz, amma senin bir gözün vardır, ol dahi giderse Horasan hükümetine veda edersin.

Emîr Ömer ayıttı:

– Ey Ezher, eğerçi ki lâkabın har, yani himardır, lâkin fikrin ukalâ fikridir, nasihatın kabul eyledim ve ahdeyledim ki ömrüm oldukça çevgân oynamam, dedi.

İmdi ey oğul, senede bir iki kez temaşa içün çevgân seyrine çıkar isen ve oynar isen lâbeistir. Lâkin oyuna girenler çok atlı olmasınlar, ta ki birbirine dokunup zarar görmesinler. Gayeti sekiz atlıdan ziyade olmaya. Ne kadar az olursa selâmete karîbtir.

Ve şöyle gerek ki sen meydanın bir başında durasın, bir kişi dahi bir başında dura ve altı adam dahi ortada ki üçü bir yanada ve üçü bir yanada. Bu altı kişi topu o yana bu yana urarak götürüp getirirler. Çün top sana gele, sen dahi tenhaca bulunup çevgân ile topu darp ve geri döndürüp atlı arasına girmemekle çevgân darbından ve tokuşmaktan ve at tekerlenmekten emin olasın.

EK IV

Kabusnâme'nin Çağatayca çevirisinden

SEKİZİNCİ BAP

Nuşirevan-ı Adil'in oğluğa kılgan nasihati beyanıda idi. İy oğul, kice ve kündüz geliş-barışlığdurlar, âlem işlerinin gerdişidin teaccübde bolmagıl, ta ki bu âlem bakidur, bu kün yanlığdur, tanla andın tagayyür tabsa tan körmegil. Bu devlet bu kün mana yetti dib tanlakı zevaldin iymin bolmagıl. Ve yene didi: Ne üçün halâyık bir işdin feşimanlık tartgan, yene bir kişi uşbu işdin feşimanlık iletken. Ve yene didi: Ne üçün tinç âsâyiş birle bolur ol kişi ki padişahlar birle aşnalıkı bolgay. Ve yene didi: Kişi ki anın tirikligi öz muradıca bolsa ol kişi özini nicük tirikler katanda tutarlar. Ve yene didi: Ne üçün düşman tutmassın ol kişini ki cevanmertlikni halkga az az birmek bilür. Ve yene didi: Dost dimegil ol kişini kim dostlarınga düşmandur. Ve yene didi: Bi-hüner kişige dost bolmagıl, bi-hüner kişi ne dostlukga yarar ve ne düşmanlıkka irizir. Ve yene didi: Bir hüner kıl ol kişidin ki nâdân bolgay özini dânâ tutgay. Ve yene didi: Özünnin dâdını özün birgil, tâ dâd birgücidin müstağni bolgaysın. Ve yene didi: Rast sözlegil, eğerçi acığ işitilsün. Ve yene didi: Eğer hâhlasan kim sırrını düşman anlamağay, dostunga aytmagıl. Ve yene didi: Her kişi cönk bolub özini kiçik tutsa zemânenin uluğu ol bolur. Ve yene didi: Halk ara kadr kıymatı yok kişini tirikler katarıda sınamagıl. Ve yene didi: Eğer hâhlasan ki bi-renç ve bi-maşakkat tevângîr bolgaysın, her işin pesendide bolgay. Ve yene didi: Beyhude ve bi-menfaat ne almagıl, tâ beyhude bi-menfaat satmagaysın. Ve yene didi: Özünge ohşalarga muhtaç bolgandın ölümnü hobrak bilgil. Ve yene didi: Aclıkga ölgen hobrakdur gedaynın nâm birle tiriklik kılgunca, çün anca sayıb aytur....

SÖZLÜK*

Aba: Büyükbaba, dede.

Abbak: Apak bembeyaz.

Abdar: Parlak, sulu.

Abes: Boş, bihude, nafile.

Abıhayat: Bengi su, bengi suyu, dirlik suyu. İçeni ebedi diriliğe eriştiren suyun adı olup, bunu Hızır, İlyas ve İskender aramağa çıkmışlardır. Karanlıklar diyarında olan bu suyu yalnız Hızır ve İlyas peygamberler bulup içmişler ve ölümsüzlüğe ulaşmışlardır.

Abıru: Yüzsuyu, yüzaklığı.

Abîr: Güzel koku. Beyaz sandal, sümbül koku, gül-i ahmer, Hint sümbülü, turunç çiçeği, iğde çiçeği, topalak ve narenç gibi nebatların her birinin miskinden gayet ince doğulerek meydana getirilen terkip.

Âbit: Tapınan, tapan, tapıcı.

Abraş: Sisli at, benekli at, alacalı at, alaca benekli at, ala.

Abus: Asık, asık yüzlü, yüzü asık, çatık yüzlü, ekşi yüzlü, somurtkan.

Acığ: Acı.

Âdap: Yol, yordam, usul, erkân.

Âdem: İnsan, adam, kişi.

Âdem Ata: İlk insan, insanların ilki, ilk peygamber.

Âdemi: Âdemoğlu, adam, insan.

Âdet-i kerem: Comertlik yolu, konuğu ağırlamak âdeti.

Adil: Doğrudan ayrılmamak, adalet, doğruluk.

Adletmek: Doğruluktan ayrılmamak, zulmetmemek, haksızlık etmemek.

Afât: Afetler.

Afdal: Üstün, yeğrek.

Âfet: Bela, felaket, kaza.

Âfet kopmak: Bela doğmak, felaket gelmek.

Agâh: Ayık, anlayışı tam, bilen, haberdar, vâkıf.

Agâh olmak: Anlamak, bilmek, haberi olmak.

Ağa: Reis, eşraf, büyük arazi sahibi, efendi.

Ağaç: Değnek, sopa.

Ağduk: Uygunsuz, muhalif, sapık.

Ağdukluk: Uygunsuzluk, münasebetsizlik, sapıklık, yalancılık.

Ağırlamak: İkram etmek.

Ağız haberi: Ağızdan soylenen haber.

Ağrep: Çok garip, pek şaşılacak gibi, pek acayip. § Gözünün yarısı ve kirpiği ak olan at.

Ahbar: Haberler, rivayetler, eski hikâye kitapları.

Ahdetmek: And içmek, yemin etmek.

Ahdi bütün: Sözu sağlam, sözünde durur, sözünden dönmez.

Ahdini sınak: Yeminini bozmak, yemininden dönmek, caymak.

Ahenk etmek: Saz düzmek, sazın tellerini

---

* Ana sözlüklerde bulunmayan kelimelerin karşısına soru işareti konmuştur.

uygun tutmak, barışık ve yakışıklı sesle zevk etmek.

Ahı: Kardeşim. § Cömert, eli açık.

Âhır: Son.

Âhır billâh: Allah aşkına.

Âhır-endiş: Sonunu düşünen.

Âhır-endiş(e)lik: Sonunu düşünme, sonunu düşünürlük:

Ahkâma meşgul olmak: Davaya bakmak.

Ahkâm bitisi: İlâm kâğıdı, bir davada yargıcın kesin kararını bildiren kâğıt.

Ahlât-ı erbaa: Eskilere göre vücudu dengede tutan dört ana madde: balgam, kan, safra ve sevda.

Ahmakane: Ahmakça, budalaca, akılsızca.

Ahnef: Ayağı topaç olan at, eğri ayaklı.

Ahsen: Pek güzel, en güzel.

Aht (ahit): Ant, söz verme, söz berkitme.

Ahtarmak: bkz. *Aktarmak.*

Ahteylemek: And içmek, yemin etmek, kesin söz vermek.

Ahvel: Şaşı. § Gündüz gözünün biri görmeyen at.

Ahyar: Eyiler, eyilikçiler, hayır yapanlar.

Âkıl: Akıllı, açıkgöz, ayık, uyanık.

Âkılâne: Akıllıca.

Akıl ergürmek: Akıl erdirmek.

Âkıllar tapası: Akıllılar maskarası.

Aktarmak: Başaşağı çevirmek, alan talan etmek, altüst etmek, karıştırmak.

Akvet: Boynu kuvvetli ve sert olduğu için iki tarafa bükülmeyen at. § Yedekte giden at.

Âl: Soy sop, soy, sülale.

Alâ-kadr: Değerince, miktarınca.

Alâ kadrihi: Miktarı kadar, değeri kadar, gücü yettiği kadar.

Alanî: Alan cinsi, Alan kabilesine mensup, Alan soyundan.

Alçaklık: Tevazu, alçakgönüllülük.

Alda: Hile, hud'a, mekr, tuzak.

Aldamak: Aldatmak, kandırmak, tuzağa düşürmek.

Aldaya düşmek: Pusuya düşmek, tuzağa düşmek.

Aldayıcı: Aldatıcı.

Aldayu: Aldatarak.

Aldu: bkz. *Alda.*

Aleddevam: Durmamaca, biteviye, artsız arasız.

A'lem: En iyi bilen, kimsenin bilmediğini bilen.

Âlem fahri: Kâinatın kendisiyle öğündüğü Peygamberimiz Muhammed Mustafa.

Âlem-i Kübrâ: Kâinat.

Âlem-i Suğra: Dünya. § İnsan.

Aleyhillâ'ne: Üzerine lanet olsun.

Aleyhisselâm: Allah'ın esenliği onun üzerine olsun anlamında peygamberlerin adı söylendikçe edilen dua sözü.

Algasamak: Korkutmak.

Alicenap: Gönlü yüksek, yüksek gönüllü, iyi yürekli.

Âlim: Bilge, bilgin.

Alîmi: Bilici, her nesneyi bilen (Allah'ın sıfatlarından).

Aliyunu basmak: Âli (yüce) diye adlandırılan uzuvların en üstünde olmak.

Allâme: Bilge, bilgin, büyük âlim.

Altun kimyakârlığı: Topraktan altın elde etmek sanatı.

Alûde: Bulaşık, kirli.

Alûde-damen: Eteği kirli, her kötülüğü yapan, ahlâk kaydı bilmeyen, ahlâksız.

Alûdelik: Bulaşıklık, şerefsizlik, kirlilik, ahlâksızlık.

Âm: Genel, herkesi ve her nesneyi içine alan. § Rasgele kimse, halk, sıra adamı,

ayak takımı.

Aman: Ayağa düşme, yalvarma, sığınma.

Amel: Hareket, iş, idare. § Vergi defteri.

Ameldar: Bir vazifenin ifasıyla yükümlü memur. § Muayyen bir mıntakada haraç, öşür, cizye, ganimet gibi vergilerin tahsiliyle mükellef maliye memuru. § Büyük bir idari sahanın, yahut büyük bir şehrin idaresi işi verilmiş olan büyük memur.

Ameldarlık: Memurluk, maliye memurluğu, vergi tahsildarlığı. § Valilik.

Amel etmek (eylemek): İşlemek, hareket etmek.

Amelini tutmak: Vergisini toplamak.

Amel vermek: İş vermek, memurluk vermek, vazife vermek. § İş görmek, iş işlemek.

Âmeş: Tomalak gözlü at. § Gündüz gözü görmeyen at.

Amihte: Karışık, karışmış.

Amihte olmak: Karışmak.

Âmil: bkz. *Ameldar*.

Am(m): Amca.

Âmi: Bilgisiz, ayak takımı.

Âmin: Emin, içi rahat, güvende.

Âmiyane: Avamca, bilgisizce.

Ammet: Hala.

Anaru: İleri, beri.

Ancılayın: Onun gibi.

Anda: Orada; oraya. § Ahirete, öteki dünyaya.

Andan: Ondan, onun için. § Sonra, ondan sonra.

Andan geru: Ondan sonra.

Andırmak: Hatırlatmak.

And içici: Yemin eden, and içen. § Olur olmaz yere yemin eden.

Antlamak: And içirmek, yemin ettirmek, söz almak, söz verdirmek.

Anul: Yavaş, aheste, lâtif, hafif.

Anulluk: Yavaşlık, ahestelik.

Aram tutmak: Ferahlamak, rahatlamak.

Âraste: Suslu, bezekli, guzel, bezenmiş § Mücehhez, hazırlıklı.

Âraste etmek: Suslemek, bezemek. § Teçhiz etmek, hazırlamak.

Âraste işlemek: Suslu yapmak, suslemek. guzel işlemek.

Arbede: Gürültü, patırdı, kavga.

Arbedeci: Kavgacı, çekişgen.

Ardınca olmak: Ardından gitmek, takibetmek, peşinden koşmak.

Argın: Dermansız, zebun, yavaş, mecalsiz, takatsiz.

Arı: Temiz, pak, saf.

Arık: Zayıf.

Arıklamak: Zayıflamak.

Arıklatmak: Zayıflatmak.

Arız olmak: Ortaya çıkmak, meydana gelmek.

Ariyet: Eyreti.

Ark: Su yolu, bahçeleri sulamak için yer kazılarak açılan su yolu.

Artuk: Fazla, artık, ziyade. § Başka.

Arustak: Tavan, dam, sakıf.

Arza kılmak: Arzetmek, göstermek.

Arzeylemek: Meydana komak. § Başa kakmak.

Asa: Değnek, sopa.

Âsan: Kolay.

Asâr: Eserler, yapıtlar, meydana konmuş nesneler.

Asâyiş: Sükûn, rahatlık.

Asfiya: Safîler, gönlü arı olanlar, ermişler.

Ashap: Arkadaşlar; Peygamberimizle arkadaşlık etmiş olan kimseler.

Asıl: Kök, temel. § Soy.

Asılsızlık: Soysuzluk.

Asl-ı vezaret: Vezirliğin aslı, vezirlikten gerçekte anlaşılan.

Aslî: Kökten, temelli, soydan gelen, doğuştan.

Assı: Faide, kâr, menfaat. § Faiz.

Assılı: Faideli, yararlı. § Faiz getiren.

Âşâ: Gece gözü görmeyen kimse. § Gece gözü görmeyen at.

Aşkbâzi: bkz. *Aşkbazlık.*

Aşkbazlık: Âşıklık, sevişme.

Aşnalık: Tanışma, biliş olma.

Aşube kopmak: Kavga çıkmak.

Âşüfte: Dargın, incinmiş, gönlü acılı, hali perişan. § Oynak, fıkırdak, şırfıntı.

Atâ: Bağışlama, vergi, ihsan, döşelik.

Atâyî: Hak vergisi, yaratılıştan.

At çapmak: At koşturmak, at seğirtmek.

Avadanlık: Alet takımı, takım.

Avan: Yardımcılar, taraflılar. § Arkadan çekiştiren, iftira eden.

Avare olmak: Uzak düşmek.

Avârız: Arızalar, engebeler. § Sonradan olan nesneler.

Avaz: Ses.

Avvâd: Ut çalan, utçu.

Aya: El içi. § Ayak tabanı.

Ayağın durmak: Ayakta durmak.

Ayak: Kadeh.

Ayan: Açık, belli, besbelli.

Ayan etmek: Bildirmek, belli etmek.

Ayan göstermek: Açıkça bildirmek.

Ayıtmak: Söylemek, demek.

Ayruk: Başka, gayrı, diğer, artık.

Ayruksu: Başka, başka türlü, muhalif.

Ayş: Eğlence, içki içme, içkili eğlence. § Geçinme, dirlik, iyi yaşama; zevku safa.

Ayva gülü: Ayva çiçeği.

Ayyar: Hilebaz, hilekâr, dolandırıcı. § Hırsız, asi ve yol kesen. Eskiden şehirlerde, özellikle Sistan ve Bağdad'da aşağı tabakadan cesur, silâhşor, civanmert ve yürekli kimseler olup hengâmelerde kendilerini göstermişler, bir cemaat teşkil ederek asilikler yapmışlardı. Bunlar ortaçağda Avrupa'daki şövalyeler gibi yol keserlerdi, fakat çaresizlere de arka olurlar ve zayıflara yardım ederlerdi.

Ayyar-pişe: Sanatı ayyarlık olan.

Azamet: Büyüklük, ululuk.

Azat etmek: Salıvermek, serbest bırakmak.

A'zel: Kuyruğu eğri at.

Azgınlık: Dalâlet, doğru yoldan sapma, isyan.

Azgun: Doğru yoldan sapmış, dinden ayrılmış; buyruk tutmaz.

Azık: Erzak, yiyecek, nevale.

Azîm: Büyük, ulu.

Azine: Cuma.

Aziz tutmak: Değer vermek.

Azleyleme: İşinden çıkarmak.

Azmak: Doğru yoldan sapmak, yoldan çıkmak, haddini aşmak. § Bozulmak.

Azuk: bkz. *Azık.*

Baçtar: Baç alan, baç sahibi, yoldan geçenlerden vergi alan adam.

Bâfende: Dokuyucu, dokuyan.

Bahadır: Yiğit, cesür, kahraman.

Bahane istemek: Kusur aramak.

Bahane kılmak: Kusur bulmak.

Bahil (Bahıl): Nekes, cimri, pinti.

Bahillik eylemek: Cimrilik etmek, esirgemek, sakınmak.

Bahil olmak: Cimrilik etmek, eli sıkı olmak, nekes olmak.

Bahir: Deniz. § Aruz vezninde muhtelif tef'ilelerin (parçaların, cüzlerin) muh-

telif şekilde birleştirilmesinden vücuda gelen esas kalıptan her birinin adı.

Bahri: Deniz ördeği soyundan güzel bir kuş. § Dalgıç.

Bahş: Hisse, nasip, bölük, parça.

Bahşayiş: İhsan, vergi, Tanrı vergisi.

Bakacak: Pencere.

Baki: Ölmez, ölümsüz. § Artan, artık. § Kalan. § Bundan başka.

Balaban: Bir turlu koca kafalı, çakır doğan.

Baliğ olmak: Çocukluktan erkeklik çağına geçmek.

Banlamak: Çağırmak, seslenmek, nida etmek.

Bap: Konu. § Bölum, bir eserin ana bölümlerinden her biri. § Yol.

Baras: Abraşlık hastalığı. § Atın tüysüz yerlerinde uyuz gibi çıkan hastalık.

Bardak: Kulplu su kâsesi, maşrapa.

Bari: Hiç olmazsa.

Barik-nazar: İnce görüşlü.

Basılmak: Yenilmek.

Basiret alcti: Göz.

Bast: Açma, doşeme, yayma.

Baş: Çıban.

Başdaş: Arkadaş, akran, kafadar.

Baş getirmek: Duşmandan baş almak, düşmanın başını kesip getirmek.

Başı aşağı olmak: Boynu eğri olmak, kuçuk duşmek.

Baş indirmek: Birinin ustunluğunu kabul etmek, buyruğu altına girmek.

Baş koşmak: Karşı koymak, mukabele etmek, karşılık vermek. § Arkadaş olmak.

Başmak: Ayakkabı.

Başmakçı: Ayakkabıcı.

Batıl: Boş, geçmez, işlemez.

Batıl olmak: İşlemez hale gelmek, sıfıra inmek.

Bâtın: İç, içte olan, görunmeyen, gizli.

Batman: Oniki okkalık olçu, yahut sekiz okkaya kadar olan bir tartı.

Battal eylemek: Boşa çıkarmak, açığa çıkarmak, ayırmak.

Bay: Zengin.

Bayımak: Zengin olmak, zenginleşmek.

Bazar etmek: Alışveriş etmek, pazarlık etmek.

Bâzgeşti: Gelip duracak yer, gelip toplanılacak nokta, dönüp dolaşıp gelinen nokta. § Kök, asıl kaynak.

Becit: Lüzumlu, gerekli, önemli. § Sıkı sıkı.

Becit olmak: Üzerine duşmek, mukayyet olmak, önem vermek.

Bed-asıl: Soyu kötü, soysuz.

Bedel: Akran, emsal, denk.

Bed-fiil: İşe yaramaz.

Bed-gevher: Soysuz, özü kotu, sütü bozuk.

Bed-mest: Kendisini bilmeyecek denli esruk, zil-zurna sarhoş, kufelik.

Begayet: Son derece, gayetle.

Beherhâl: Herhalde, ne olursa olsun.

Behre: Hisse, kısmet, nasip.

Behre erişmek: Hisse düşmek, kısmet olmak, değmek, duşmek.

Behremend olmak: Hisse almak, nasip almak.

Beka: Ölumsüzluk, sonsuzluk, ebedilik.

Bekri: Ayyaş, durmamaca içen, daima sarhoş.

Belâgatlice: Güzelce söz söyleyen.

Belergen: Gozleri dışarı uğramış olan, fırlak gözlü.

Beli: Evet.

Belinlemek: Birden korkup sıçramak.

Belirmek: Belli olmak, meydana çıkmak. § Gözleri dışarı fırlamak.

Bende füruşi: Kul ve karavaş alıp satma.

Bendeş: Benzer, eş, nazir.

Bendetmek: Bağlamak. § Birleştirmek.

Bende urmak: Zincire vurmak, bağlamak.

Bendolmak: Bağlanmak, birleşmek.

Bentgüşa: Boğum, boğmak, mafsal.

Berdar kılmak: Asmak, darağacına çekmek.

Bergüzide: Seçilmiş, ileri gelen.

Bergüzide etmek: Seçmek, yükseltmek.

Berhordar olmak: Murada ermek, kutlu olmak.

Berk: Kuvvetli, metin, sert, sağlam.

Berkişmek: Kuvvetlenmek.

Berî: Kurtulmuş, kesilmiş, uzaklaşmış, ilişiksiz.

Berî olmak: Uzak olmak, arınmak, kurtulmak.

Berr (berriyye): Çöl.

Berürek: Berice, yakınca, daha yakın.

Bes: İmdi.

Beşaret: Muştu, müjde.

Bet-hu: Fena huylu, kötü huylu, kötü tabiatlı, huysuz.

Betmest: Kendini bilmeyecek kadar sarhoş, zilzurna sarhoş, körkandil.

Betnam: Kötü şöhretli, adı kötüye çıkmış.

Betnam olmak: Adı kötüye çıkmak, kötü tanınmak.

Bevasir: Basur hastalığı ve türleri.

Bevil: Sidik.

Beynideş: Kafadar.

Bey'u şirâ: Alışveriş, alım satım.

Bezek: Süs.

Bezemek: Süslemek.

Bezirgân: Tacir, alışveriş adamı.

Bezirgânlık: Ticaret, alışveriş.

Bezzaz: Bez taciri, manifaturacı.

Bığır bığır: Kat kat, boğum boğum, etli, semiz, bıngıl bıngıl, katmer katmer.

Bıkın: Boğür, yan.

Bid'at: Yeni çıkma, yeni çıktı, sonradan çıkma.

Bidât: Zulüm, haksızlık, adaletsizlik.

Bidât etmek: Haksızlık etmek, zulmetmek.

Bigi: Gibi.

Bihaber: Gafil, habersiz.

Bihemtâ: Eşsiz, benzersiz, dengi olmayan.

Bihude: Boş, boşuna, boş yere, nafile, hiçten.

Bihûd: Bayılmış, kendinden geçmiş, kendini bilmeyen.

Bihüner: Hünersiz, beceriksiz.

Bikir: Kız, kız oğlan kız.

Bi'l-cidd'i ve'l-ihlâs: Gerçekten ve yürekten.

Bile: İle, beraber, birlikte.

Bile sunmak: Birlikte yemek yemek, aynı sofraya oturmak.

Bilezzet: Tatsız.

Bilge: Çok bilen, âlim.

Bilik: Ok torbası, tirkeş, sadak.

Biliş: Tanıdık, bildik, aşina. § Bilgi, irfan, marifet.

Bilü: Bilgi, ilim.

Bilüsüz: Cahil, bilgisiz.

Bimâna: Anlamsız, boş.

Bimarhane: Hastane.

Bimenfaat: Karşılıksız, kârsız, assısız.

Binazir: Eşsiz, benzersiz.

Binevâ: Nasipsiz, kısmetsiz.

Binit: Binecek hayvan, at, deve.

Bipergâr: Pergersiz, perger kullanmadan.

Bir uğurda: Hep birden, beraberce, bir defada.

Bir uğurdan: Bir çıkışla, cümlesi birden.

Biregû: Bir kimse, biri, fert.

Birenç: Emeksiz, zahmetsiz, yorulmadan.

Birenk: Renksiz, boyasız.

Birmek: Vermek.

Bir kezden: Hep birden.

Birle: İle, birlikte, beraber.

Bişefkat: Acıması olmayan, taşyürekli.

Bişek: Şüphesiz.

Bitekellüf: Uluorta, rasgele, paldır küldür.

Bitemyiz: Rasgele, üstün körü.

Biti: Yazı, mektup, pusula, tahrirat, yazılı emir. § Kitap.

Biti vermek: Kâğıt vermek, mektup vermek.

Boydaş: Arkadaş, akran, denk.

Budak: Dal.

Buçuk: Yarım.

Buğur: Bu sefer, bu defa.

Buhletmek: Cimrilik etmek, nekeslik etmek, pintilik etmek.

Buhran: Karışıklık, sıkıntı. § Hastalığın şiddetli zamanı.

Buhûr: bkz. *Bahir*.

Bun: Istırap, sıkıntı, mihnet, gam, ihtiyaç, zaruret.

Bun demi: Bunalım zamanı, sıkıntı zamanı, darlık.

Burak: Peygamberimizin Miraç gecesi bindikleri hayvanın adı.

Bu resm ile: Bu yolda, bu tutumla, bu şekilde, böyle.

Buyurmak: Emretmek, iş söylemek.

Büğrü: Eğri, çarpık, bükülmüş. § Kanbur.

Buhtan: Kuru yalan, ustune atma, üstune yükletme, iftira, isnat.

Buk: Küme, toplantı yeri.

Bulent-himmet: Yüksek himmetli, çalışması yüksek, yüce gayretli.

Bünyat: Temel, esas.

Bünyat etmek: Kurmak, temel komak, yapmak.

Bünyat urulmak: Meydana konmak. § Bestelenmek.

Cabalamak: Uğraşmak, cehdetmek.

Ca'be: Ok kuburu, yelek, sadak.

Caduluk: Cadılık, sihirbazlık, büyücülük.

Cahut: Çıfıt, Yahudi.

Camedar: Esvapçı.

Camekân: Camlı oda, hamamlarda camlı soyunma odası.

Canfeza: Cana can katan.

Casus olmak: Gözlemek, gözetlemek. § Dikkat etmek, tetik olmak.

Cedel etmek: Atışmak, çekişmek, munakaşa etmek.

Cehd: Dürüşme, çabalama.

Cehdeylemek: Dürüşmek, çalışıp çabalamak.

Cehil: Bilgisizlik.

Celbetmek: Çekmek, getirmek, getirtmek.

Celle Celâluhu: (Tanrı hakkında) O'nun kadri ve şanı uçsuz bucaksızdır.

Cem': Topluluk, küme, zümre.

Cemi: Bütün, hep.

Cem'olmak: Toplanmak, bir araya gelmek. § Çiftleşmek, aynı yatağa girmek.

Cemmazesüvar: Yuğrük dişi deveye binmiş olan süvari, deve süvarisi.

Cenah: Kanat. § Cephe.

Cengî: Savaşa mahsus, savaşçıl. § Harbci, savaşçı.

Cerretmek: Çekmek, para kırmaya çıkmak. § Dolandırmak.

Cevahir: Cevherler, kıymetli taşlar.

Cevanmert: Cömert, yiğit, mert.

Cevapnâme: Karşılık, mektup karşılığı.

Cevfüruş: Arpa satan.

Cevgân: bkz. *Çevgân*.

Cevher: Öz olma hali.

Ceyş: Ordu, asker.

Ceza: Karşılık.

Ceza etmek: Cezalandırmak, bir suça karşılık ceza vermek.

Cezm ile: Iyiden iyiye, kesin olarak, su götürmez biçimde.

Cımlızrak: Sulanır (Göz).

Cibilli: Yaradılıştan, Hak vergisi olarak, doğuştan.

Cidd: Dürüşme, çalışma, çalışıp çabalama, gerçekten işleme.

Ciddile: Gerçekten, ısrarla.

Ciğer berkitmek: Yüreklenmek, cesaretlenmek, göze almak, korkmamak.

Ciğerdar: Ciğerli, yürekli, cesur.

Cihandide: Gün görmüş, dünya görmüş.

Cihaz: Çeyiz, kızın gelinlik eşyası.

Cimâ: Çiftleşme, kadınla erkeğin birleşmesi.

Cimdimek: Çimdirmek, çimdiklemek.

Cinsiyet: Bir soydan olma, bir nitelikte olma.

Cûlah: Çulha, bez dokuyucu.

Cumluzrak: Çipil, gözleri biraz yumulu, yarı kapalı, kıpık.

Cumletü'l-mülk: Butun ülkeyi elinde tutan, devlet işlerinin başı anlamında bir unvan.

Cunbuş: Hareket, kımıldanma, depinme. § Davranış, hal.

Cünun: Delilik.

Cüvan: Delikanlı, genç, yiğit.

Cüst: Çevik, çalâk, hareketli.

Cüst etmek: Araştırmak.

Cüz: Parça, bölük. § Kur'ân-ı Kerim'in otuz bölüğünden her biri, yirmi sahifelik kısmı.

Çabuksuvar: Suvari, binici, iyi binici.

Çak: Ta ki, ne zaman ki.

Çaker: Kul. § Öğrenci, çömez. § Çırak.

Çakır: Pençesi büyük ve keskin kuş, doğanın bir türlüsü.

Çalap: Allah, Tanrı.

Çalış: Döğüş, kılıçlaşma, vuruşma.

Çapalamak: Çabalamak.

Çapmak: Koşmak.

Çardivar: Dört duvar, ev içi; kapalı yer.

Çarsû: Murabba, dört köşe, dörtgen.

Çendan: O kadar, o denlü.

Çepel: Bulaşık, kirli, tozlu, kavuzlu, yoz tohumlarla karışık.

Çepel etmek: Toz toprak karıştırmak, temizliğini bozmak, çerçöp karıştırmak.

Çeper: Çapar, çiçek bozuğu.

Çerağ: Kandil.

Çerağ-ı hidayet: Doğruluk yolunu gösteren ışık.

Çerb: Tatlı, yumuşak dil; güzel, hoş konuşan, tatlı dilli; yumuşak dilli.

Çerezhor olmak: Çerez yemek, çereze düşkün olmak.

Çeri: Asker.

Çeribaşı: Komutan.

Çevgân (Çevgen): Başı eğri cirit ki meydanda top oynanır, at üstünde değnek oynayanlar da kullanır. § Bir nevi top oyunu.

Çivit: Çiğit, üzeri kabuklu tohum, çekirdek, pamuk tohumu.

Çoğun: Çok defa, çoğu kez.

Çulha: Dokuyucu, bez ve kumaş dokuyan.

Çun: Mademki.

Çunki: Vaktaki, mademki.

Çuruk sanu: Boş düşünce, batıl zan, boş zan.

Dâd: Doğruluk, hak, adalet. § Yalvarma. § Imdat, yardım.

Dâd birgücü: Hak veren, adalet dağıtan, hâkim, yargıç.

Dâd bulmak: Hak bulmak, adalet bulmak, yardım bulmak.

Dâd etmek: Yardım etmek, adaleti yerine getirmek.

Dâdın istemek: Hakkını istemek.

Dâd vermek: Adalet etmek, yardım etmek, zulmü kaldırmak, haklının hakkını haksızdan almak.

Dahme: Mezar, mağarada yahut dağda oda gibi yapılıp içine birkaç ölü birden konan yer, eski İran sultanlarının ve büyüklerinin türbeleri.

Dâl: Delil olan, gösteren, şahit, tanık.

Dâme ulüvvühu: Yüceliği sürüp gitsin anlamında dua.

Dânâ: Bilge, bilgin.

Dânak: Bir dirhemin dörtte biri değerinde bir para.

Danık: bkz. *Tanık*.

Danışıkçı: Müşavir, meşveretçi, kendisine danışılan adam.

Danışmak: İstişare etmek, meşveret etmek, birlikte konuşmak, meclis kurmak.

Dâniş: Bilgi, bilim, marifet.

Dânişment: Okumuş, bilgin, âlim, allâme. § Bir medresede tahsilini tamamlayıp diploma almış olan.

Dardağan olmak: Perişan olmak, darmadağın olmak.

Dâr-ı dünya: Dünya evi, dünya, yeryüzü.

Darlıgandurmak: Daraltmak.

Darlıganmak: Üzülmek, kasavete düşmek, gönlü daralmak.

Dartınmak: Sakınmak, çekinmek, esirgemek.

Daş: Dış.

Dava: İddia.

Dava etmek: İddia etmek.

Davar: Mal, matah, eşya.

Davasız: İddiasız, bir iddia ortaya atmadan.

Dâye: Dadı, süt emzirici, sütnine.

Dayir kılmak: Dondurmek, devrettirmek.

Dazlak: Başının tepesinde ve onunde saç olmayan, başının tepesinde ve onunde saçı dökülmüş olan.

Değme: Olur olmaz, her, herkes.

Değşirmek: Değiştirmek.

Dehrî: Dehri baki zanneden, kıyameti inkâr eden, feylesof. § Allah'ı inkâr edip her şeyi zamandan bilen, dinsiz. § Her şeyi bilen.

Dek: Uslu, rahat.

Dek durgurmak: Uslu durdurmak, rahat durdurmak, sakin durdurmak.

Dek yürümek: Yolunda gitmek, kendi halinde olmak, kötülük etmemek.

Delil: İspat, belge, şahit, tanık.

Delirek: Delişmen, delice.

Dembedem: Zaman zaman.

Demregu: Bir soy deri hastalığı olup derinin üzerinde pürtük pürtük kırmızı lekeler halinde kendisini gösterir.

Den: Haydi öyle ise, haydi.

Depinmek: Hareket etmek, yürümek.

Deprenmek: Hareket etmek, kımıldamak.

Derber çekmek: Göğsüne çekmek, kucağına almak.

Derd-i ser: Baş ağrısı.

Dergâh: Büyük kapı, Tanrı kapısı. § Kapı, saray.

Derhâst: Arzu, istek.

Derhâst olan: Arzu edilen, istenen.

Dertçe: Pencere, taraça.

Derilmek: Toplanmak, bir yere gelmek.

Derin: Derim, söylerim.

Dermek: Toplamak, bir yere getirmek.

Dernecük: Düğüncük, toplantı, küçük toplantı, cemiyet.

Derpey: Art, arka.

Derun: İç, gönül.

Destar: Sarık, tülbent.

Destbus etmek: El öpme.

Destdirazlık: Tecavüz, haksızlık, zulüm.

Destgir olmak: Elinden tutmak, yardım etmek.

Destur: İzin, müsaade.

Dınmak: Söz söylemek, cesaret etmek, ses çıkarmak.

Dibelik: Büsbütün, tamamıyla, düpedüz.

Didar: Çehre, yüz, cemal. § Allah'ın cemali.

Dilâram: Sevgili.

Dildarlık etmek: Gönül almak, sevişmek, âşıklık etmek.

Dili bağlı: Sır saklayan, sır söylemez.

Dilir: Kahraman, cesur, yürekli, yiğit. § Adamakıllı, kuvvetli, iyi.

Dilir etmek: Cesaretlendirmek.

Dilir olmak: Teşebbüs etmek, kalkışmak, cüret etmek.

Dil konukluğu: Dil misafirliği, tatlı dil, tatlı dille ağırlamak.

Dilnevazlık: Gönül okşama, gönül alma.

Dilpesend: Hoş, güzel, hoşa giden, beğenilen.

Dilrûba: Gönül kapan, gönul hırsızı, güzel.

Dil üşürmek: Aleyhinde bulunmak, arkasından söylemek, dedikodu yapmak.

Direm: Eskiden gümüş kuruş. § Ufak tartı, bir okkanın dört yüzde biri.

Direze (Derâze): Uzun, uzak (yol).

Dirgi: Sofra.

Dirîg etmek: Esirgemek, sakınmak.

Dirilmek: Yaşamak, geçinmek, ömür sürmek.

Dir(i)lik: Hayat, yaşama, geçinme; geçim.

Dirlikli: Yaşayışlı, geçimli.

Dirmek: Biriktirmek, toplamak.

Divâni nâme: Sultan buyruğu, ferman.

Divit: Yazı takımı, kalemlik, taşınabilir yazı takımı.

Dîze: Yağız at, siyah at.

Dolanmak: Dolaşmak.

Don: Elbise, kılık, kıyafet.

Donluk: Elbiselik.

Doymak: Dayanmak, tahammül etmek, katlanmak.

Dölek: Sakin, halim selim, yumuşak, itaatli.

Dûnluk: Alçaklık.

Durak: Duracak yer, makam, mesken, durma yeri, nokta.

Durak edinmek: Durmak, kalmak, oturmak, yerleşmek.

Dûrbin: Uzağı gören, uzak görüşlü.

Durgurmak: Durdurmak.

Durmak: Ayakta dikilmek, ayakta durmak; ayağa kalkmak.

Durup gitmek: Kalkıp gitmek.

Durutmak: Ayakta durdurmak, durdurmak.

Duş gelmek: Rastgelmek, uğramak.

Düşman tapası: Düşman maskarası.

Duş olmak: Rastlamak.

Duta gitmek: Alıp gitmek.

Dutmak: Bilmek, yormak, farz etmek, isnad etmek. § Korumak.

Dutsaklık: Tutsaklık, esirlik, mahpusluk.

Dutu: Rehin, rehine.

Dutulu dutulu: Tutuk tutuk.

Duydurmak: Duyurmak.

Duynak: Duyacak alet. § At, katır, eşek ve

sair hayvanların tırnağı.

Düğün: Doğme, çivit, yapma ben.

Dükeli: Hepsi, tamamı, bütün, hep.

Dukelin: Hepsini, tamamını.

Dükîsegi: İki keselilik. § Eve başka, dışarıya başka görünmek, eve başka dışarıya başka harcamak, iki turlu masraf etmek.

Düldül: Hazreti Ali'nin bindiği katırın adı.

Dün: Gece.

Dün baskını: Gece baskını.

Dün buçuğu: Gece yarısı.

Dürbar: İnci yağdıran.

Dürger: Dulger, yapıcı.

Dürtünmek: Sürünmek.

Dürüst: Doğru, bütün, tam, sağlam.

Duruşmek: Çalışmak, cehdetmek, emek vermek, gayret etmek.

Düşelik: Hisse, kısmet, pay.

Düşvar: Güç, zor.

Duzgün ehli: İşi yolunda olanlar.

Ebedi: Sonsuz, olumsuz.

Eblak: Alaca erkek at. § Ayaklarının sığılı oyluklara kadar varmış olan erkek at.

Ebleh: Ahmak, budala.

Ebter: Parasız, pulsuz, yoksul.

Ecza: Parçalar, parçacıklar, zerreler. § Bir bileşiği meydana getiren nesneler.

Ecnas: Nesneler.

Edep: Yol yordam, erkân, terbiye, usluluk.

Edeplemek: Azarlamak, çıkışmak.

Edna: Alçak, aşağılık, aşağı. § Az, cuz'i.

Edvar: Eski müzik teorisi kitapları.

Edviye: İlaçlar, devalar, emler.

Efal: Fiiller, işler.

Eflâk: Gökler.

Efrak: Onu kıçından veya kıçı onunden yüksek olan at.

Eğin: Sırt, arka. § Elbise.

Eğir: ?

Ehl-i tecrube: Tecrübe sahipleri; görmüş geçirmiş kimseler.

Ehl-i tena'um: Zenginler, varlıklı kişiler.

Ekser(i): Çok kez, çoğu kez.

Ekşef: Kuyruk sokumu buruk ve kıvrık olan at.

Ekti: Dalkavuk, tufeyli, uyuntu, asalak.

El: Memleket, yer.

Ele getirmek: Elde etmek.

Elem: Acı, ağrı; keder, ıstırap.

Elfaz: Sözler.

Elikmek: Âciz kalmak, âciz olmak. § Utanmak, çekinmek.

El sunmak: El uzatmak, girişmek, teşebbüs etmek, kalkışmak.

Emanetkâr: Emanetçi.

Emanettar: Emanetçi.

Emek: Zahmet.

Emin: Emniyetli, inanılır kimse, güvenilir kimse, inak.

Emîr-i kebir: Ulu bey, yüce hukumdar.

Emîr-i mukerrem: Ululanmış bey, ünlü hükumdar.

Emma badu: Bundan sonra. Eserlerin önsözlerinde Allah'ın ve Peygamberin adı anılıp övüldükten sonra asıl konuya girildiğini bildirmek için kullanılan bir başlangıç sözü.

Emraz: Hastalıklar, sayruluklar.

Emret: Genç, tuysüz, taze.

Emzice: Mizaçlar; insan vücudunda dengeyi tutan balgam, kan, safra ve sevdanın orantılarına göre insanlarda değişen mizaçlar.

Endahte: Atılmış.

Endahte-i zaviye-i nisyan: Bir köşeye atılıp unutulmuş.

Endam: Boy, vücut, beden.

Endaze: Ölçü, itidal.

Endişe kılmak: Endişe etmek.

Endişeye gelmek: Akıl almak, düşünceye sığmak.

Enek: Yanağın alt yanı, çene.

Epsem: Susmuş, sessiz.

Epsem olmak: Susmak, ses çıkarmamak.

Er: Erken.

Er ahtarmak: Eri atından almak, düşmanı atından yere yıkmak.

Erdem: Fazilet, meziyet, hüner, liyakat.

Erdirmek: Ulaştırmak, yetiştirmek, yetirmek.

Ergürmek: Eriştirmek, yetiştirmek, ulaştırmak.

Erkân: Yol yordam, kaide, usul tarz.

Ermek: Olmak, kemale gelmek, yetişmek.

Ervah: Ruhlar.

Erzanî kılmak: Nasip etmek, ihsan etmek.

Esbâb-ı zaruri: Kaçınılmaz ve zorunlu nedenler.

Esbak: Arkası öne yatar olan at (?).

Esenlemek: Selâmetlemek, yola koymak, yola vurmak. § Elden kaçırmak.

Esenleşmek: Vedalaşmak, helâllaşmak.

Esrar: Gizli nesneler, sırlar, gizler.

Esrimek: Serhoş olmak.

Esrük: Serhoş.

Esteʃ: Tırnağının üstü katmer katmer, yiv yiv olan at.

Eşreʃ-i mevcut: Varlıkların en şereflisi, yaratılmışların en yücesi; insan.

Ethem: Yağız at.

Etmek: Ekmek.

Etrak: Türkler. § Kaba, hoyrat, şehir terbiyesi almamış olanlar.

Ev: Aile, çoluk çocuk.

Evedin: Acceleyle, çabucak.

Evermek: Evlendirmek.

Evkatta bir: Arada sırada.

Evzaha ale'l-âlemine burhanehu: Onun (saltanatının) delili dünyaları aydınlatsın.

Eyle böyle: Şöyle böyle.

Eyle olsa: Imdi, demek ki, işte.

Eymen: Emniyette, güven içinde, kuşkusuz.

Eyyamda bir: Arada sırada, seyrek.

Ezel: Başlangıcı olmayan zaman, geriye doğru sonsuzluk.

Ezgi: Ahenk, beste, şarkı, türkü, makam, nağme.

Ezgi edinmek: Elden bırakmamak, sürekli olarak üzerinde durmak, aklından çıkarmamak, dilinden düşürmemek.

Fahırlanmak: Övünmek.

Fâhir don: Güzel elbise, kıymetli elbise, hil'at.

Fahiş fahiş: Kötü kötü.

Fahr: Övünme.

Fahredinmek: Övünmek.

Fahr olmak: Övünme sebebi olmak, övünmeye yol açmak.

Faidemend: Faydalı, yararlı.

Fail: Aktif, iş gören.

Fakih: Bilge, bilgin. § Din bilgini, şeriat bilimlerini iyi bilen.

Falgir: Falcı, fala bakan, bakıcı.

Fariğ: Rahat, sakin, içi rahat, uzuntusuz, kasvetsiz.

Fariğ yatmak: Korkusuz yatmak, rahat yatmak, içi rahat yatmak.

Fariza: Yapılması gereken Tanrı buyruğu, boyun borcu.

Farz: bkz. *Fariza.*

Fâsık: Tanrı buyruğundan çıkan, dinin buyruğunu saymayan.

Fasıl: Bölüm. § Mevsim. § Musiki makam, perde, beste.

Fasih: Düzgün, doğru, açık ve anlaşılır.

Fâş etmek: Açığa vurmak, gizliyi meydana vurmak, saklı olanı söylemek.

Fâzıl: Faziletli, erdemli, üstün, meziyetli, bilgili.

Fazıl: Erdem, üstünlük, meziyet, bilgi olgunluğu.

Fehimli: Anlayışlı.

Fehm: Anlama, anlayış, kavrama.

Fehm-i hâs u âm: Herkesin anlaması, herkesçe kavranma.

Fehm olmak: Anlaşılmak.

Felek: Gök.

Fenâ: Fanilik, yokluk, ölümcüllük.

Fenâ etmek: Öldürmek, yok etmek.

Fenâsı olmamak: Sonu olmamak, sonunda ölüm olmamak, ölmez olmak.

Ferah hâsıl etmek: Zevk almak.

Feraset: Akıllılık, aklı yeterlik, zeyreklik, keskin akıllılık.

Ferişte: Melek.

Fermanber: Bende, kul, köle, emir kulu, uşak.

Fermanberdar: Kul sahibi, uşak ve köle sahibi.

Ferrar olmak: Duşman önunden çabucak kaçmak.

Ferraşlık: Meydancılık, daire hizmetkârlığı, supurgecilik, ortalık supurme.

Fert: Tek, eşi olmayan, bir (Allah'ın sıfatı).

Feryad ermek: Birinin yardımına koşmak.

Fesahat: Guzel söz söyleme, güzel söz sanatı, sozün açık ve yanlışsız olması.

Fesat: Bozukluk, çurukluk.

Fethetmek: Açmak. § Almak, zaptetmek.

Fetihnâme: Bir yerin alındığını ve düşmanın yenildiğini bildirmek uzere dost ve Müslüman hukumdarlarına gonderilen resmi mektup.

Fetile: Fitil.

Fetva: Hüküm, karar. § Bir şeriat işinde verilen hüküm.

Fevt olmak: Ölmek. § Geçmek.

Fikir: Düşunme gucu, duşunce.

Fikretmek: Duşunmek.

Fikir ve endişe etmek: Düşunup taşınmak, düşünüp kaygısını çekmek.

Filcümle: Sözün kısası, kısacası, hulâsa.

Filhâl: Derhal, hemen, o anda.

Firak: Ayrılık, ayrılık acısı.

Fısk: Tanrının buyruğundan dışarı çıkma, Tanrı buyruğunu saymama.

Fişmanlık: Pişmanlık.

Fitne: Karışıklık.

Fodulluk: Ataklık, haddini bilmezlik.

Fuhş ile: Kötü şekilde, terbiyesizce.

Fukâ: Şerbet, meyve şerbeti.

Fursat etmek: Fırsat bulmak.

Fürumande kalmak: Boynu eğri olmak, düşkün olmak, beceremmemek, duşmek, arkasını getirememek.

Fütuh: Dunya ve ahiretle ilgili bilimlerin kapalı kapılarını açıp sırrına erme; dunya ve ahiret işlerinin bunalmalarından sıyrılıp aydınlığa ve sevince kavuşma.

Gabgablı: Sakallı. § Alt çenenin altında semizlikten sarkan eti olan, çift gerdanlı.

Gadiye: Besleyici.

Gafil: Bilgisiz, habersiz.

Gâhi gâhi: Vakit vakit; zaman zaman.

Galebe etmek: Üstün gelmek, çok olmak.

Galebelik: Baskı, tazyik, üstünlük.

Galip: Ustun, yeğin, yenmiş.

Gamz (etmek): Çekiştirme.

Gani: Zengin. § Tanrının isimlerinden bi-

ri.

Ganimet: Doyumluk, savaşta düşmandan alınan mal. § Emeksiz ve beklenmedik mal.

Garaz: Amaç, maksat, niyet.

Garazlı: Kötü maksatlı, kötü niyetli.

Garayip: Şaşılacak soydan, işitilmedik.

Garîm: Münakaşada, harpte karşı taraf.

Garip-kasd: Duyulmadık amaç; herkesçe, her zaman görülmeyen bir tutum.

Garizi: Doğuştan, yaratılıştan.

Gark olmak: Batmak, boğulmak.

Garra: Parlak.

Gavta: Çukur yer.

Gavvas: Dalgıç.

Gayet: Son derece.

Gayeti: En çoğu, hepsi hepsi.

Gayret ehli: Çalışkanlar, dürüşenler. § Namus ve şeref duygusu taşıyanlar.

Gays: Yağmur.

Gaza: Savaş, din ve yurt yolunda savaş.

Gaza kılmak: Savaşmak, din ve memleket yolunda savaşmak.

Geda: Dilenci, fakir, yoksul.

Gedalık: Dilencilik.

Geğşek: Gevşek.

Geh: Bazı, kimi, kimi zaman.

Gejlik: Eğrilik.

Gelesi: Gelecek.

Genc: Hazine, servet.

Gendumnuma: Buğday gösterip arpa satan, hilekâr, dolandırıcı.

Genşek: Gevşek.

Gerçeklemek: Tasdik etmek, doğru olduğunu söylemek.

Gerdenkeş: Asi, baş kaldıran.

Gerdiş: Devir, zaman, dönme.

Germ: Sıcak, hararetli, kızışmış.

Germ düşürmek: Kızıştırmak, sıcak göstermek, hararet vermek, revaçlandırmak.

Germetmek: Kızıştırmak, hararetlendirmek.

Germlik: Kızışma, hararet.

Germ olmak: Hararetlenme, kızışmak.

Gerü: Yine, tekrar, sonra.

Gerü yığılmak: Geri çekilmek, perhiz etmek, sakınmak, çekinmek, vazgeçmek.

Gevher: Kıymetli taş, cevher. § Öz, soy.

Geyirmek: Giydirmek.

Geysi: Çamaşır, giyecek.

Girre: Mağrur, gururlu, gafil.

Girre olmak: Aldanmak, boş yere, boşuna güvenmek.

Gidi: Deyyus, kaltaban, kodoş, pezevenk.

Gidiler gidisi: Deyyuslar başı, kodoşlar başı, kaltabanlar başı, pezevenk başı.

Girdap: Burgaç.

Gil: Çamur, toprak.

Girek: Methal, ağız, girilecek yer.

Giriftar olmak: Tutulmak, yakalanmak.

Giyesi: bkz. *Geysi.*

Göçkünçü: Muhacir, göçebe.

Göğermiş: Morarmış. § Yeşermiş.

Gökçek: Güzel, hoş.

Gönlü mütegayyir olmak: Darılmak, gönlü geçmek, güvenini kaybetmek.

Gönlünü getirmek: Gönlünü almak, gönlünü yapmak.

Görk: Güzellik, cemal.

Görkem: İhtişamlı, heybetli, gösterişli.

Görklü: Güzel, gösterişli, çalımlı.

Görümlü: Muhtaç.

Gözgü: Ayna.

Guded: Guddeler, bezler.

Gulâm: Kul, köle, uşak.

Gulây-i âm: Umumi isyan, umumi baş kaldırma, halkın hep birden ayaklanması.

Gûr: Mezar, sin.

Gûşmal yemek: Azar yemek, azarlanmak, azar işitmek, ceza görmek.

Gûyendelik: Okuyuculuk, şarkı okuyuculuk.

Güç etmek: Güçlük çıkarmak, zorluk vermek, güçleştirmek.

Güçlemek: Güçleştirmek, zorlaştırmak, güce sokmak.

Güftar: Söz.

Güher: İnci. § Değer, kıymet. § Asıl, cevher.

Gülâp: Gülsuyu.

Gülgûn: Gül renkli, al, kırmızı.

Gülizar: Gül yanaklı.

Güman: Zan, sanı.

Gumanda kalmak: Kuşkuda kalmak, inanamamak.

Gümanlı olmak: Vesvese etmek, şüpheye düşmek.

Gümrah: Yol şaşırmış, yol azmış, yoldan çıkmış, yoldan sapmış.

Günu: Kıskanma, kıskançlık.

Gunu göstermek: Kıskandırmak, kıskançlığını uyandırmak.

Gunulemek: Kıskanmak. § Gıpta etmek.

Gunuye düşmek: Kıskanmak.

Gurbuz: Kuvvetli.

Güz: Sonbahar.

Guzafe: Boş lakırdı, boş lâf.

Guzaf yere: Boşuna.

Guzide: Seçilmiş, ileri gelen, seçme.

Hacet: Dilek, gorum, ihtiyaç.

Haccti olmak: İşi düşmek.

Hacıl: Utanmış, utangaç.

Hacil düşmek (olmak): Mahcup kalmak, utanacak hale düşmek.

Hacip: Hükümdar sarayının en yüksek memuru, mabeyinci, perdedar.

Had(d): Sınır, hudut. § Derece, mertebe.

Hadaka: Ölüm hâli, ölümcül hastanın gözlerini belertip kapaklarını öteye beriye oynatarak bakması. (Mecaz olarak) büyük sıkıntı, başın darda kalması.

Hadakasını bulmak: En gerekli zamanı gelmek, elzem olmak.

Hadîs: Söz, lakırdı. § Peygamberimizin yol gösteren, dinde buyruk sayılan sozu.

Hâfız: Kur'ân-ı Kerim'i ezber bilen.

Hâhlamak: Arzulamak, istemek.

Hakikatâ: Gerçek, gerçeğe uygun, mecazi olmayan.

Hakikati: bkz. *Hakikatâ.*

Hakîm: Feylesof, çok akıllı kişi, pek bilgın kişi.

Hakkâklik: Taş veya maden kazıma, yontma. Yontmacılık, oymacılık.

Hakşinas: Hakkı tanıyan, doğruyu bilen, doğru.

Hâl: Dayı.

Halâvet: Tatlılık, güzellik, tazelik.

Halayık: Halk, insanlar. § Kadın hizmetçi, karavaş. § Kul, köle, uşak.

Halayıkçı: Hizmetçiye bakan, halayık başı.

Halel: Bozukluk, eksiklik.

Halel erişmek: Bozulmak, değişmek, fesat karışmak.

Hâli: Boş. § Issız, terk edilmiş, oturulmayan. § Mahrum, yoksun.

Halik: Yaradan, Tanrı.

Hâlik: Yok olan, ölümcül.

Hâli olmak: Boş kalmak, yoksun olmak.

Hâli olmamak: Kesin ihtimal olmak, gerçekten vuku bulmak.

Halled'Allahu Sultanehu: Tanrı onun saltanatını daim etsin.

Halletmek: Eritmek.

Hallolmak: Erimek. § Çözülmek, sonuca

varmak.

Halvet: Tenha, yalnız, başbaşa.

Halvetçe: Tenhaca, yalnızca.

Halvet oturmak: Tek başına oturmak, yapayalnız bulunmak.

Halvette: Yalnızken, kimse yokken.

Ham: Çiğ. § Olmamış.

Hamiyyet: Gayret ve namustan ötürü bir nesneden vazgeçme, geri durma.

Hamle: Atılma, saldırı.

Hamletmek: Yormak.

Hamuş olmak: Susmak. § Ölmek.

Hân: Sofra.

Hân dökmek: Sofra açmak, yemek çıkarmak.

Hanefi abdest: bkz. *Harizmi abdest.*

Hankah: Tekke.

Hânsalâr: Kilerci; sofracı.

Haptetmek: Boşa çıkarmak, yaptığından fayda olmamak, işe yaramamak. § Yanılmak.

Har: Eşek.

Hâr: Küçük, güçsüz, zayıf.

Haraç: Vergi, salgı.

Haram: Dinin yasakladığı iş veya nesne.

Haramhor: Haram yiyen.

Harami: Hırsız, eşkiya, haydut.

Haramzade: Soysuz, piç.

Harbende: Eşekçi; eşek koluna, eşeklere bakan.

Harbendedar: Eşekçi başı.

Harbendelik: Eşekçilik, eşek bakıcılığı.

Harcı: Harcıâlem.

Harcını kesmek: Masrafını kısmak.

Harcı sehil olmak: Masrafı az olmak.

Harç: Masraf, gider.

Harem: Eş, karı.

Haref: Bunak.

Harfle anlatmak: İma yoluyla söylemek, taş atmak, tariz etmek, üstü kapalı söylemek.

Harın: Yorgun, çok yiyen, obur.

Harif: bkz. *Herif.*

Haris: Bir şeye aşırı düşkün. § Açgözlü, doymaz.

Haris olmak: Uzerine düşmek, istemek, şiddetle arzu etmek.

Harizmî abdest: Hanefi mezhebinde olanlar Kur'ân-ı Kerim'deki abdest âyetini ellerin, kolların ve ayakların yıkanması; başın da meshedilmesi diye anlarlar ve öyle abdest alırlar; Şafiîler ise başın ve ayakların meshedilmesi şeklinde anlar, ona göre abdest alırlar. Burada Harizmî abdest Hanefilerin aldığı şekilde olandır. Şafiîlerinkine ise Irakî abdest denir.

Hâs: İleri gelen, adı belli kimse.

Hasaret: Ziyan, yoksunluk.

Haseki: Osmanlı hükümdarlarının aldıkları dört kadın efendiden her biri. § Mahrem ve yakın hizmetçi.

Haset: Kıskanma.

Hâsıl: Verim, netice.

Hâsıl etmek: Elde etmek, kazanmak.

Hâsılım: Varım yoğum.

Hasım: Duşman, yağı.

Hâsit: Kıskanç.

Hasiyet: Başkalık, ozlük, özgelik; bir nesneye özel olan güç; bir nesnede bulunan meziyet; bir maddenin insan bunyesi üzerinde özel tesiri.

Haslet: Kılık, huy, tabiat, sıfat.

Hâssa: Ayrıca, başkaca, hele, hepsinden üstün.

Hassâne: Haslara, saygılı, gorgulu, bilgili insanlara yakışır biçimde.

Hassas: Duyan, hisseden.

Hassu'l-havâs: En ileride olanların öncusu.

Hasta-dil: Gönlü hasta, hasta gonullü, âşık.

Hasût: Kıskanç.

Haşmet: Ululuk.

Hat: Yazı.

Hatar: Tehlike, korku.

Hatarlı: Tehlikeli, korkulu.

Hatır-hoş olmak: Hoşlanmak, gönlü açılmak, içi açılmak.

Hattat: İyi ve güzel yazı yazan.

Hatun: Kadın. § Hükümdar karısı.

Havadar: Arzulu, istekli.

Havadis: Olaylar.

Havale kılmak: Saldırtmak, yürütmek.

Havale olmak: Önüne geçmek, önlemek, mâni olmak.

Havâss: Duyular.

Havf: Korku.

Haya: Taşak.

Hayâ: Utanma, ud.

Hayâ ehli: Namuslu, şerefli kimseler.

Hayal: Hayal etme gucu, muhayyile melekesi.

Hayalsiz: İçinde hayal bulunmayan.

Hayâ perdesi: Utanma duygusu.

Hayf: Yazık.

Hayfa gitmek: Yazık olmak, ziyan olmak.

Haykırıcı: Alkışçı, tutulmuş alkışçı; yaygaracı, çığırtkan.

Hayvan-ı samit: Dilsiz hayvan.

Hazan: Sonbahar, guz.

Hazar: Barış zamanı. § Oturma, seferin karşıtı.

Hazer etmek, eylemek: Korkmak, sakınmak, uzak durmak

Hazinedarlık: Bir konağın veya devletin malı işleri.

Hazrete mail olmak: Allah'a yonelmek.

Heba olmak: Boşa gitmek.

Hecinsüvar: Hecine binmiş olan, iki hörgüçlü deveye binmiş olan, hecin suvarisi.

Hedef: Amaç, nişangâh.

Helâk etmek: Öldürmek, yok etmek.

Helâk olmak: Ölmek, yok olmak.

Helâl: Dince yasak olmayan.

Helâllik: Zevcelik, karılık.

Helâlliğe vermek: Evlendirmek, eş olarak vermek.

Hemandem: Hemen, o anda, derhal.

Hemcins: Aynı soydan, soydaş. § İnsan.

Hemçunan: Öylece.

Hemin: Yalnız, ancak, münhasıran. § Ne az ne çok. § Aynı, aynı derecede. § Böylece, aynı tarzda.

Hemişe: Daima, her zaman.

Hemsohbet: Arkadaş, kişinin düşüp kalktığı kimse.

Hemsuret: Akran, emsal, denk.

Hergâh: Her zaman, her vakit.

Hergiz: Asla, hiçbir zaman, hiçbir vakit.

Herif: Arkadaş, oyun arkadaşı, oyunda karşı taraf.

Herze: Boş lakırdı, saçma sapan söz, yâve.

Herze lâtife: Tatsız şaka, bayağı şaka.

Herze söylemek: Saçma sapan konuşmak, boş lakırdı etmek, yave söylemek.

Hevâ: Aşk, tutkunluk, sevme.

Heyulâ: Bir nesnenin zihinde aldığı şekil, bir nesnenin hayaldeki tasviri.

Hezar tahsin: Bin alkış.

Hezel: Şaka, alay.

Hıfzussıhha: Sağlığı koruma.

Hılt: İnsan mizacını meydana getirdiğine inanılan dort ana maddeden (balgam, kan, safra, sevda) her biri.

Hırtdar: Müşteri, alıcı.

Hışm: Öfke, kızma.

Hışma gelmek: Kızmak, öfkelenmek.

Hışma getirmek: Öfkelendirmek, kızdırmak.

Hışm etmek: Öfkelenmek, kakımak, kızmak.

Hışımgin: Kızgın, öfkeli.

Hışımnâk olmak: Öfkelenmek, kızmak, kakımak.

Hicap: Perde, örtü, engel. § Utanma, sıkılma.

Hiç bâb ile: Hiçbir yönden, aslâ.

Hidayet: Doğru yol, Hak yolu. § Doğru yolda olma.

Hiffet: Hafiflik.

Hiffet cevheri: Hafif olma niteliği.

Hikâyet: Hikâye, fıkra, anekdot.

Hikmet: Sebep, neden, illet.

Hilâf etmek: Aykırı iş etmek, aykırı davranmak, yapmamak, yerine getirmemek. § Dönmek.

Hil'at: Kaftan, bir adama giydirilen elbise, teşrifat kaftanı, resmen giydirilen elbise.

Hil'at geyirmek: Kıymetli bir giyecek vermek, mükâfat olarak işlemeli kaftan vermek.

Hilm: Usluluk, yavaşlık, yumuşaklık.

Himar: Eşek.

Hiret: Akıl.

Hiretment: Akıllı.

Hirfet etmek: Zanaat işlemek, geçim vasıtası olan bir işi yapmak, geçinmek için daimi olarak bir işle uğraşmak.

Hubrak: Daha güzel.

Hoca: Zengin, tacir, alışverişçi, ağa, beyefendi, bey, sahip.

Hod: Zaten.

Hodpesent: Kendini beğenmiş, kendini beğenen.

Hod-re'y olmak: Kendi bildiğine gitmek.

Hon: bkz. *Hân.*

Honsalar: bkz. *Hânsalâr.*

Hoşâvaz: Hoş sesli.

Hoşbû: Hoş kokulu.

Hoşdil: İyi gönüllü, gönlü hoş, içi rahat.

Hoş geçmek: İyi yaşamak, rahat yaşamak.

Hoş görmek: Hoş tutmak, iyi davranmak.

Hoşhû: İyi huylu, iyi tabiatlı.

Hoşmanzar: Güzel manzaralı.

Hoş-vakt olmak: İçi ferah olmak, gönlü tasasız olmak.

Hub: Gökçek, güzel.

Hubrû: Güzel yüzlü.

Hubsiret: İyi huylu, iyi tabiatlı, iyi yaratılışlı.

Hüccet: Senet, belge, delil.

Hüccet bitisi: Senet.

Hüccetleşmek: Senet alıp vermek.

Hüccet tutmak: Delil göstermek, senet saymak, delil saymak.

Hüccet yazdırmak: Senet vermek.

Hudavendigâr: Malik, sahip, efendi, padişah, hükümdar.

Hudavent: bkz. *Hudavendigâr.*

Hûkerdece: Alışmış, tabiat ve itiyat edinmiş.

Hulâsa: Öz.

Hulefa: Halifeler. Peygamberden sonra onun yerine geçenler; İslâm hükümdarları.

Hulk: Huy, yaratılış, tabiat, iyi huy, iyi tabiat, güzel huy.

Hulkeylemek: İyilik yapmak, iyilik göstermek, güzellikle davranmak.

Hulk göstermek: İyi davranmak, yumuşak davranmak.

Hulk ile: İyilikle, güzellikle, yumuşaklıkla.

Humar: Sarhoşluktan sonraki baş ağrısı.

Humar eylemek: Baş ağrısı vermek, humar vermek.

Hunriz: Kan döken, kan dökücü, kanlı.

Hurda: Hayvanın elinde ve ayağında köstek ve bukağı geçirilecek yer, bukağılık.

Hurdegâh: bkz. *Hurda.*

Hurî: Uçan kız, cennet kızı.

Hususâ: Hele, özellikle.

Huşkluk: Kuruluk.

Hutbe: Cuma namazından önce ve bayram namazlarından sonra, hatibin minberde cemaata verdiği dini ve ahlâkî öğütlere verilen ad olup istiklal alametidir ve okunduğu ülkenin hükümdarının adına olduğu için onun isminin anılması şarttır.

Hükemâ: Hakîmler, derin düşünenler, feylesoflar.

Hükûm: Buyruk, emir.

Hükûmsetmek: Hükmü geçmek, hükmünü geçirmek, hükmunu yürütmek.

Hünerbend: bkz. *Hünermend.*

Hünermend: Hünerli, becerikli.

Hünerperver: Marifetli, becerikli, hünerli.

Hünkâr: Hükümdar, padişah, sultan.

Hürmetsuz: Itibarsız, sayılmayan, saygı görmeyen.

Hüsamu'd-devletü ve'd-dîn: Dinin ve devletin keskin kılıcı.

Husn-i ibaret: Güzel ibare, ifade güzelliği.

Husn-i kemal: Olgunluk güzelliği, eksiksiz olmak güzelliği.

Husn-i tedbir: Güzel çare, iyi tedbir.

Hüsniyyat: Güzellemeler.

Hüsun: Guzellik.

Ir: Şarkı, nağme, turku.

Iracık: Irakça, uzakça.

Irakı abdest: bkz. *Harizmî abdest.*

Ircuğaz: Şarkıcık, turkucük.

Irılmak: Ayrılmak.

Irlamak: Şarkı soylemek, turku çağırmak, terennüm etmek.

Irmak: Kovmak, uzaklaştırmak, defetmek.

Is: Sahip.

Islah etmek: Düzeltmek, iyileştirmek.

Issı: Sıcak.

Istırap göstermek: Sıkıntı duymak, acı duymak.

Ibadet: Kulluk etme, tapınma, tapma.

Ibarat: Ibareler.

Ibaret: Ibare söz.

Ibnülvakt: Zaman adamı. § Bir işin zamanını ve sırasını bilip gozeten.

Ibret eylemek: Ibret almak, ders almak.

Ibrik: Emzikli su kabı.

Icabet: Kabul.

Icabete makrun olmak: Kabul edilmek, dileği olmak, yerine getirilmek.

Idrak: Anlayış, kavrama gücü, anlama.

Ifrat: Aşırı, haddinden ileri.

Igen(de): Pek de, gayet de. § Asla, sakın, zinhar.

Igrencelik: Igrenmek için, igrenilecek gibi.

Ihlas: Candan bağlanma, gönül arılığıyla bağlanma.

Ihtilâf: Aykırılık, başkalık.

Ihtilâf etmek: Aykırı olmak, ayrı düşüncede olmak, uyuşmamak.

Ihtiraz etmek: Çekinmek, sakınmak.

Ihtisar: Kısaltma.

Ihtiyar etmek: Seçmek.

Ihtiyat etmek: Çekinmek, sakınmak, tedbirli olmak.

Ikab: Azap, mihnet, zahmet.

Ikdam etmek: Çalışmak, uğraşmak, didinmek, gayret etmek.

Iklim: Ülke, memleket.

İkrar etmek: Söylemek, kabul etmek, doğruyu söylemek.

İlâç: Tedavi.

İlâç etmek: Bakmak, tedavi etmek.

İlan: Yılan.

İlenç: Beddua, inkisar, lanet, lanetleme.

İletmek: Götürmek.

İleyü: Ön.

İlhah etmek: Zorlamak, ısrar etmek, üzerine düşmek.

İllâ: Ancak, yoksa.

İllet: Hastalık. § Sebep.

İlm-i hisab: Matematik.

İlm-i maaş: Hayat bilimi.

İlm-i rabbani: Şeriat bilimi, Kur'ân'ı anlama ve açıklama ilmi.

İlm-i siyaset: Devleti idare etme bilimi.

İlzam vermek: Susturmak, sözünü ağzına tıkmak.

İmam-ı millet: Milletin öncüsü, halkın kılavuzu.

İmsaksiz: Tutumsuz, müsrifçe.

İnaklamak: Tam güven göstermek, güvenilir bir adam olarak seçmek.

İn'am: Ağırlama, yedirip içirme.

İn'am etmek: İhsan etmek, bahşetmek, vermek.

İnam: Emniyet, itimat, inanma, iman, inan.

İnayet: Yardım.

İncik: Bacağın içindeki ince kemik, bacaktaki ince sinir.

İncinmek: Bir yeri kırılmak.

İnilti: Şikâyet.

İnsaf: Eşit davranma, haktan ayrılmama, adaletle iş görme, adalet, eşitlik. § Hisse, pay.

İnsaf almak: Pay almak, hisse almak.

İnsaf kılmak: Doğruyu kabul etmek, hakkı yerine getirmek.

İnsaf vermek: Teşekkür etmek, iyiliği unutmamak, nankörlük etmemek.

İntikam: Öç, acı.

İntizar: Bekleme, yola bakma.

İntizar olmak: Beklemek.

İrek: Hedef, gaye, maksat.

İri: Kalın, sert, katı.

İrkindi: Tasarruf, birikmiş para, biriktirme.

İrkindicik: Küçük tasarruf, birikmiş para.

İrkmek: Birikmek, tasarruf etmek, toplamak, biriktirmek.

İrşad etmek: Doğru yolu göstermek, doğru yola kılavuzlamak.

İs: bkz. *Is.*

İsabet etmek: Değmek, dokunmak.

İspassız: Teşekkür etmeyen, şükretmeyen, hamdetmeyen, nankör.

İssilicek: Sıcakça.

İssilik: Sıcaklık.

İstemek: Aramak, kasdetmek, talip olmak.

İstiare: Mecaz sanatlarından biri. Bir benzetmede benzeyen veya benzetilenden yalnız birinin bulunması. § Eğreti almak.

İstifa: Af dilemek, özür dilemek.

İstifrağ: Kusma.

İstihraç: Geleceği bilme, fala bakma.

İstihraç etmek: Sonuç çıkarmak, sonuç almak.

İstimal: Kullanma.

İstimal etmek: Kullanmak.

İstiska: Midede su toplanması.

İşaret: Buyruk, iş gösterme.

İşret-dost: İyi geçimli.

İştiha: Arzu, yemek isteği.

İştiyak: Keskin arzu, şiddetle isteme, büyük arzu duyma.

Itaat: Söz dinleme, boyun eğme.
Itab: Azar, tekdir, kakınç.
Iti: Keskin, sert.
Itice: Kuvvetlice, güçlü kuvvetli.
Itidal: Orta, ortalama, mutedillik.
Itimat: Güvenme, inanma.
Itimat etmek: Güvenmek, inanmak.
Iti otlar: Keskin ilaçlar.
Ittifak: Tesadüf, rastlama.
Ittifak düşmek: Rastlamak, tesadüf olmak.
Ittisal: Bitişme, kavuşma.
Ivaz: Karşılık, bedel.
Ivecek: Aceleci.
Ivedin: Aceleyle.
Ivmek: Acele etmek.
Iyan: Açık, aşikâr, meydanda.
Iye: Kaburga kemiği, kaburgaların omurgaya ekli olmayanları.
Iyeği: bkz. *Iye*.
Iymin: Emin, güvende, emniyette.
Izz: Şeref, ululuk.
Izzet: bkz. *Izz*.
Izzet etmek: Ağırlamak, ululamak.
Izz-u naz: Bolluk ve ululuk.

Kabak: Kapak, goz kapağı.
Kabartmak: Büyutmek.
Kâ'bet: Tavla zarı.
Kâ'bteyn: Çift zar, tavla zarları.
Kabih: Çirkin.
Kabih gormek: Çirkin bulmak.
Kabil: Kabiliyetli, istidatlı.
Kabil-i ilâç: Tedavisi mumkün.
Kabil olmak: Kabiliyetli olmak, ehliyetli olmak.
Kâbin kıymak: Nikâh kıymak.
Kabzetmek: Almak, ele almak, ele geçirmek.
Kabzolmak: Kapanmak, daralmak.
Kaçan: Ne zaman, ne vakit.
Kaçagen: Kaçan, evini bırakıp giden.
Kaçan ki(m): Ne zaman ki.
Kaçkınct: Kaçak, kaçan.
Kad: Boy.
Kadem: Ayak, adım.
Kadem rence olmak: Ayağı incinmek, yorulmak.
Kadirşinaslık: Değerbilirlik.
Kafese komak: Bir suçluyu veya tutsağı demir kafes içine koymak.
Kâfiye: Kifayetli, muktedir, gücü yeter, liyakatli.
Kâhil: Yavaş, tembel, durgun.
Kâhil komak: İşletmemek, işsiz bırakmak.
Kâhillik etmek: Yavaş davranmak, tembellik etmek, gevşeklik etmek.
Kâhil öğretmek: Gevşek alıştırmak, tembel alıştırmak.
Kâhilrek: Tembelce; daha tembel.
Kakıgan: Çabuk kızan, çabuk öfkelenen, öfkeli, kızgın.
Kakımak: Kızmak, öfkelenmek, hiddetlenmek.
Kakınç: Hışım, öfke, şiddet, hiddet.
Kakıtmak: Kızdırmak.
Kalan: Öteki, bakisi, gerisi, artık.
Kalemdan: Kalemlik, kalem koyacağı.
Kalın: Çeyiz, nikâh akçası, düğünün başladığı gün kız tarafından erkek tarafına gönderilen hediye.
Kalplik: Sahtekârlık, kalpazanlık.
Kâm: Arzu, dilek, murat.
Kamet: Boy, endam.
Kâmil: Olgun, kusursuz.
Kâmil olmak: Üstün olmak, işini tam bilmek, işinde ehil olmak.
Kamu: Bütün, tamam, hepsi, hep.
Kande: Nerede.

Kand-i nebat: Şeker kamışı, şeker kamışından çıkarılan şeker.

Kan eylemek: Adam öldürmek.

Kangı: Hangi.

Kani: Inanan, kanan, kanaat getiren.

Kani olmak: Kanaat getirmek, kanmak, içinde şüphe ve tereddüt kalmamak.

Kanlı: Cani.

Karanu: Karanlık, kara.

Karanuluk: Karanlık.

Karavaş: Cariye, kadın hizmetçi, kadın köle.

Kârâzmude: İş bilir, tecrübe görmüş.

Karcaşdırmak: Karıştırmak.

Kârdan: İş bilir, iş bilen, müessir, işe yarar.

Karılık: İhtiyarlık, kocalık.

Karılmak: Karışmak, birleşmek.

Karındaş okuşmak: Kardeş olmak, birbirini kardeş saymak, birbirini kardeş diye çağırmak.

Karîb: Yakın.

Karin: Yakın, arkadaş, eş.

Karin olmak: Eş olmak, beraber olmak.

Karmalamak: Yağma etmek, yağmalamak. § Dokunmak, geceleyin el yordamıyla o tarafa bu tarafa hareket etmek.

Karure: Şişe, havruz.

Kasdeylemek: Öldürmeyi istemek.

Kaside: Divan edebiyatında tek kafiyeli ve çoğu birini öğmek için yazılan nazım şekli.

Kâsit olmak: Değerinden düşmek, alıcısı olmadığı için ucuzlamak.

Kassamlık: Ölüm halinde ölünün mallarını mirasçılar arasında şeriat hükümleri içinde bölüştürme memurluğu.

Kat: Huzur, ön, yan, nezd. § Derece, defa.

Katar: Dizi, sıra.

Katetmek: Kesmek, kesip atmak, bitirmek.

Katı: Sert, pek, haşin. § Çok.

Katılaşmak: Sertleşmek, sert davranmak, kötü davranmak, sert konuşmak.

Katı tutmak: Sert karşılamak, bağışlamamak.

Kâtip: Yazıcı.

Kat'olmak: Bozulmak, kesilmek.

Kattâl: Çok adam öldüren, çok kan döken.

Kavi: Berk, güçlü, sağlam, pek kuvvetli.

Kavil: Söz, lakırdı, rivayet.

Kavs: Yay.

Kaydını kayırmak: İlgilenmek, tasasını çekmek.

Kayırmaz: Beis yoktur, zararı yoktur.

Kayıtmak: Geri dönmek.

Kayimlik: Devam, süreklilik, sürüp gitme.

Kâyinat: Ajun, yaratılmış ne varsa hepsi, âlem.

Kaza: Beklenmedik bir felaket, musibet, görünmez bela. § İsteyerek olmayan olay.

Kaylûle: Gündüz uykusu, öğle uykusu.

Kazzaz: İpekçi, ipek tüccarı.

Kedilmek: Çentilmek, yarık açılmak, gedik olmak.

Kehhal: Sürmeci, göz hekimi.

Kehriz: Yeraltında açılan kanal, su yolu. § Lâğım.

Kejlik: Eğrilik.

Kejrikâp: Ata eğri binen, yan binen, kötü binen.

Kek: Arzu, irade, istek.

Kekeç: Kekeme, çabuk ve kolay konuşamayan.

Kekince: İsteğiyle, arzusuyla, dileğiyle; keyfince.

Keksiz: İradesi hilâfına, istemeyerek, zorla.

Kelâm: Söz. § Tanrı sözü.

Kelâm-ı Mecid: Tanrı sözü, Kur'ân.

Keleci: Söz, sohbet.

Kemâhi: Olduğu gibi.

Keleci etmek: Konuşmak.

Kem: Az, küçük, önemsiz.

Kemce: Aciz, küçük, hakir.

Kemâzar: Kimseyi incitmeyen, azarlamayan, gönül kırmayan.

Kemine: Âciz, hakir, güçsüz, çolpa, uzuntu.

Kemter: Âciz, hakir, eksikli.

Kemürdek: Burun kemiği, burun direği.

Ken: Geniş.

Kendi haddinde: Kendi başına, kendi sınırında.

Kendüzü: Kendi, kendisi.

Kendüzünü yavı kılmak: Kendini kaybemek, gaflet etmek, ne yaptığını bilmemek.

Kenez: Muvafık, uygun. § Kolay.

Kengek eylemek: Lâtife etmek, şaka yapmak.

Kengek kurmak: Lâtife etmek; hoş fıkralar anlatmak.

Keramet: Ermişlerin gösterdikleri olağanüstü haller.

Kerem eylemek: Lütfetmek, büyüklük göstermek.

Kerem göstermek: Iyilik etmek, büyüklük göstermek, cömertlik etmek.

Kerem yolu: Comertlik yolu, ululuk yolu.

Kerih: Pis, çirkin, iğrenç, kokmuş.

Kerihsinmek: Nefret duymak, iğrenmek, tiksinmek.

Kerim: Ulu, cömert, eli açık, mert.

Kerrar: Döne döne savaşan, yiğit savaşçı.

Kerret: Kez, defa, kere.

Kesatlık: Revaçsızlık, malın rağbetsizlik yüzünden değerden düşüp ucuzlaması

Kesat olmak: Revaçtan düşmek, bir nesnenin alıcısı olmadığı için değerini kaybetmesi.

Kethüda: Daire ve çiftlik muduru. § Ev sahibi. § Mevki ve iktidar sahibi adam.

Kethüdalık: Evcimenlik, ev idaresini bilme.

Kethüda-nakş: Evcimen, ev işleriyle ilgili.

Kethüdayâne: Kethüdaca.

Kevden: Ahmak, aptal, anlayışsız.

Kevilmek: Zayıflamak.

Kevn: Varlık, varlıkların bütünü. § Olma, oluş, meydana gelme, var olma.

Key: Hakkıyla, iyi, çok, gayet.

Keylûs: Midede hazmolunmuş olan gıdanın hali, midede ilk sindirim ve bu sindirimin zamanı ve suresi.

Kezbanû: Evcimen kadın, kâhya kadın.

Kığırmak: Çağırmak, davet etmek.

Kılmak: Yapmak, etmek, eda etmek.

Kınamak: Ayıplamak, azarlamak, tenkit etmek.

Kıran: Kenar taraf.

Kırat: Bir nevi ağırlık ölçüsü; altın, elmas gibi kıymetli madenlerin tartı birimlerinden.

Kısmet almak: Bölüşulmek, paylaşılmak.

Kıssa: Fıkra, hikâye, masal.

Kıtal: Kavga, kıran, kırgın.

Kıvam: Tav, çağ.

Kıyas: Karşılaştırma, ölçme. § Hüküm çıkarma.

Kıyas ehli: Tecrübe sahipleri.

Kıyas ilmi: Dinde açıkça bildirilmeyen yerlerde, bir mesele hakkında benzerlerine bakarak hüküm çıkarma bilimi.

Kız: Pahalı.

Kızılsağu: Kızılca, kızıla çalar.

Kızmak: Öfkelenmek, kakımak. § Çok

ısınmak, yakacak derecede hararetlenmek. § Hayvanların azması, dişi hayvanın erkek istemesi.

Kibâr: Büyükler, ileri gelenler.

Kibir: Büyüklenme, büyüklük satma.

Kibretmek: Büyüklenmek.

Kiçi: Küçük.

Kiçirek: Küçükçe, daha küçük.

Kifaf: Yeterince, dilenciliğe komayacak kadar yiyeceği olmak.

Kifayet: Yeterlik, bir işe aklı erme, bir işte yetkisi olma.

Kim: Ki.

Kimer: (?)

Kimesne: Kimse.

Kindar: Kinci, kin güden.

Kirde: İnce ekmek, yufka, çörek.

Kisb: Kazanma, kazanç, sonradan elde etme, çalışarak elde etme.

Kisbî: Sonradan elde edilen, çalışarak elde edilen.

Kişilenmek: Büyüklenmek, büyüklük satmak.

Kişiliksiz: Mürüvvetsiz, nakeş, namert.

Kocalmak: İhtiyarlamak, yaşlanmak.

Kocunmak: Çekinmek, sakınmak, şüphelenmek, vehimlenmek.

Kolan: Hayvanların karnının altından geçen kayış.

Kolaylı: Faydalı, uygun, münasip, muvafık.

Kolun: bkz. *Kulun*.

Konuk: Misafir.

Kopmak: Çıkmak, meydana gelmek, zuhur etmek.

Kor: Ateş, yanmış kömür, iyice kızarmış kömür, sonmemiş ve kullenmemiş ateş.

Koşmak: Birleştirmek, yan yana getirmek, yanına vermek.

Kovlamak: Arkadan çekiştirmek, aleyhinde bulunmak, müzevirlemek.

Koymak: Bırakmak.

Köyunmek: Yanmak, sıkılmak, ıstırap çekmek, mahzun olmak.

Küçek-nazar: Küçük görüşlü, anlayışsız.

Kühsar: Dağ.

Kulac: Kollar iki yana açıldığı zaman iki orta parmak ucu arasındaki açıklık demek olup bir uzunluk ölçüsüdür.

Kulacı bir meblâğa ermemek: Eli ermemek, gücü yetmemek, o denli kudreti olmamak.

Kulluk: Hizmet, iş.

Kullukçu: Hizmetçi, hizmetkâr, uşak.

Kulun: Tay, bir yaşında at yavrusu. § Eşek yavrusu.

Kumaş: Mal.

Kuru yer seferi: Kara yolculuğu.

Kuşluk: Güneşin ufuktan henüz doğup, ışığını yeni yaydığı vakit (genç kuşluk); bundan sonrasına (kaba kuşluk); öğleye yakın zamana da (koca kuşluk) denir.

Kutsuz: Uğursuz, şom.

Kuvâ: Kuvvetler, melekeler.

Kuvvet-i failiyye: Aktif güç, insanda tabii olan, dıştan olmayan, kendiliğinden olan güç; iradi olmayan hareket gücü.

Kuvvet-i şehvaniye: İştiha gücü, yiyeceklere karşı duyulan istek gücü.

Küz: Kanbur.

Kufur-dost: Kâfirliğe bağlı.

Künt: Kuvvetli, sağlam muhkem, mukavemetli. § Kavrayışsız, çabuk anlamayan.

Kustah olmak: Curet etmek, yeltenmek.

Kuymek: Seslenmek, çağırmak.

Lâbe's: Sakınca yok.

Lâcerem: Şüphesiz, ister istemez.

Lâfz: Ağızdan çıkan söz, keleci.

Lâhza: An, küçük bir zaman.

Lâkab: Bir kimsenin asıl adından başka taşıdığı veya başkaları tarafından kendisine takılan ad.

Lâ'l: Al renkte değerli bir taş.

Lâ'l-lep: Kırmızı dudaklı.

Lânet: Kargış, ilenç.

Lâtif: Güzel, hoş, yumuşak.

Lâtifeye getirmek: Alaya almak.

Lâ uhsi senaen aleyke (ve ente kemâ esneyte aleyk): Bu hadîsin anlamı, ben senin medihlerini sana saymam. Sen kendi kendini övdüğün gibisindir, demektir.

Laya'kil: Baygın, kendinden geçmiş, kendini bilmeyecek derecede.

Leb: Dudak.

Lecuc: Inatçı, bir dediğini bir daha demeyen, bir noktada ayak direyen.

Leffaf: Geveze, çenesi düşük, lakırdıcı, lâfçı.

Leimlik: Kötülük, fenalık, şirretlik.

Lems: Dokunmak, elle tutmak.

Lengerli: Ağır başlı, oturaklı, vekarlı.

Leşker: Asker, ordu.

Letayif: Lâtifeler, güzel fıkralar, hoş fıkralar. § Hoşluklar, guzellikler.

Lisan-ı kadim: Eski dil, kullanılmaz olmuş dil.

Lût: Turlu yiyecek, içecek, yiyecek içeceğin turlusu.

Lûtuf: Iyilik, yumuşaklık.

Maani: Anlamlar.

Mâdâm: Devam ettikçe, sürüp gittikçe.

Madde-i gıda: Yiyecek.

Madensiz: Bereketsiz, verimsiz, gelir getirmeyen.

Madhake: Gülecek şey, güldurucu şey, şeytanlık.

Madrabaz: Ucuz alıp pahalı satan, hilekâr.

Mağbun: Alışverişte aldanmış olan adam.

Mağbun etmek: Aldatmak, buyuk zarara sokmak.

Mağbunluk: Alışverişte aldanma.

Mağbun olmak: Aldanmak, zararlı çıkmak.

Mağdur etmek: Haksızlığa uğratmak, birinin hakkını elinden almak.

Mağrur olmak: Aldanmak, boş gurura kapılmak.

Mahal şinas olmak: Sıra saygı bilmek; bir şeyin yerini bilmek; bir işi, bir hareketi yerli yerinde yapmak.

Mahass: Atar damarın yoklandığı yer, nabız.

Mah: Ay.

Mahbup: Hoş, sevimli, sevgili, hoşa giden.

Mahfe: Deveye veya file yukletilen oturacak sepet.

Mahkûm: Birinin hukmü altında bulunan, uyruk, tabi.

Mahmur: Sarhoşluktan baygın. § Gozleri mest, süzgün.

Mahmurla: Mahmur iken, daha ayılmadan.

Mahmud: Iyi, guzel, onat.

Mahz: Sırf, ancak, yalnız. § Halis, saf.

Mahzar yazmak: Çok imzalı bir dilekçe yazmak; çok imzalı bir belge yazmak.

Mahzen: Mağaza, depo. § Hazine.

Maişet: Geçim, yaşama.

Maişet ilmi: Geçim bilgisi, hayat bilimi, yaşama ilmi.

Makale: Risale; kuçuk hacimde, az sayfalı kitap.

Makam: Yer, durak, mesken. § Musikide nağmelerin durağı.

Makbul olmak: Geçmek, kabul edilmek;

itibar görmek.

Makrun: Kabul edilmiş.

Maksum: Boluştürülmüş, Tanrı tarafından paylaştırılmış, kısmet edilmiş.

Maksut: Kastedilen; amaç, gaye.

Maldar: Zengin, mallı.

Malihulya: Melankoli, bir türlü delilik, karasevda.

Malik: Iğe, sahip, elinde tutan.

Ma'mele göstermek: Alışverişte ikram etmek, dediğinden aşağı vermek.

Mank: Ahmak, sersem, mankafa.

Mansıp: Urun, makam, rütbe, memuriyet, yer.

Mansur olmak: Yenmek, döğüşü kazanmak, üstün gelmek, altetmek, bozmak.

Maraz: Hastalık.

Maruf: Bilinen, adlı sanlı; tanınmış.

Masalih: İşler, maslahatlar.

Masiyet: Günah, Tanrının buyruğuna karşı gelme.

Maslahat: İş.

Masnû': Sanatlı.

Matbuat: Tabiatta bulunan nesneler, yaratılışta ne varsa hepsi.

Mâşuk: Sevgili, sevilen.

Mâşuka: Sevilen kadın, sevgili.

Matbuh: Pişirilmiş ilaç, birtakım otlar ve kökler kaynatılarak yapılmış ilaç.

Matlûbü'l-kulûb: Gönüllerin istediği, herkesçe beğenilen.

Mazleme: Zulüm, cefa, eziyet.

Mazlûm: Haksızlığa uğramış, elinden hakkı alınmış.

Mazul: İşinden çıkarılmış, işinden ayrılmış.

Mazul olmak: İşinden çıkarılmak, görevinden ayrılmak.

Meblâğ: Para. § Erek, amaç, ulaşılacak yer.

Mecali olmak: Takatı olmak, gücü yetmek.

Mecaz: Asıl anlamında olmayan bir ilgi dolayısıyla kullanılan kelime; kelimeyi bu yolda kullanma sanatı.

Mecazî: Zahiri, görünüşte, gerçek olmayan, gelip geçici. § Gerçekteki anlamından ayrı anlamda olan.

Mecmu: Bütün, hepsi.

Medar: Dönecek yer, daire tarzında yol, yörünge. § Sebep, vesile, dayanak.

Meddahlık: Halk hikâyeciliği.

Medet: Yardım.

Medet etmek: Yardım etmek, desteklemek.

Mefhum: Anlaşılan, anlaşılmış, anlaşılan mâna, anlam, kavram.

Meftun olmak: Düşkün olmak, tutulmak, tiryakisi olmak.

Mehil: Mühlet, vakit verme, nefes aldırma, vâde.

Meh-i tam: Tolunay, ayın ondördü.

Mekkâr: Ayyar, aldatıcı, hileci.

Mekr: Aldatma, hile.

Mekretmek: Aldatmak, hile etmek.

Melâhi: Eğlence, oyun, çalıp oynama.

Melâhat: Güzellik.

Melâlet: Keder, üzüntü.

Melâmet etmek: Ayıplamak, kınamak.

Melâmetlik: Kınanma, ayıplanma.

Melâmet olmak: Ayıplanmak, kınanmak.

Melike: Kadın hükümdar.

Mellâh: Gemici.

Melûl: Üzgün, kederli.

Melûl düşmek: Sıkılmak, üzülmek.

Melûl olmak: Canı sıkılmak, kederlenmek, üzülmek; gücenmek.

Memat: Ölüm.

Menal: Nail olunan şey, elde edilen nesne, mal, servet.

Men'etmek: Engel olmak, önlemek, önüne

geçmek, yaptırmamak.

Menzil: Derece, rutbe. § Konak, konulacak yer.

Merdane: Mertçe, mertlere yaraşır biçimde, erkekçe.

Mergup: Beğenilen, istenen, rağbette olan.

Mesaha: Olçü, ölçme.

Mesalih: Maslahatlar, işler.

Mesel: İbret alınacak hikâye, fıkra.

Mesele-i zaif: Üzerinde kesin bir hükme varılamayan sorun, şüpheli bir konu.

Mesavi: Kötülükler, fenalıklar.

Mest: Sarhoş, baygın, kendinden geçmiş. § Azgın, kükremiş.

Mestur: Örtülü. § Gizli, namuslu.

Mesture: İffetli kadın, namuslu, açık saçık olmayan.

Meşayih: Şeyhler. § Yaşlılar, ileri gelenler, bir toplumun büyükleri.

Meşveret: Danışık, kenkeş.

Metruk: Bırakılmış, terk edilmiş mevki.

Mevkuf komak: El atmak, tutmak, el koymak.

Mevsuf olmak: Vasıflanmak, nitelenmek, özellik kazanmak.

Meygûn: Şarap rengi, şarabî, al, kırmızı.

Meyille vermek: Taraf tutmak, bir tarafı tutarak tanıklık etmek.

Mezat: Bir nesnenin artırmayla satıldığı yer.

Mihr: Güneş.

Miktar: Derece, değer.

Miktar ile: Oranla.

Milk: Memleket, ülke.

Mir: Bey.

Miras-haye: Mirasçı, miras yiyen.

Miskal: Bir buçuk dirhemlik bir tartı.

Miskin: Zavallı.

Miyane: Orta.

Mizah: Lâtife, şaka, eğlenme, takılma.

Mizah etmek: Eğlenmek, şakalaşmak, takılmak, şaka etmek, lâtife etmek.

Muabbir: Duş yorucu, ruya tabir eden.

Mualecat kanunu: Tedavi yolu, hasta bakım usulu.

Mualece: Tedavi, ilaçlama.

Mualiç: Tedavi eden, ilaç veren, doktor.

Muaşeret: Arkadaşlık, beraber bulunma.

Muazzez: Değerli, kıymetli. § Ulu, yüce.

Mubassırlık: Basiret sahibi olma, işin içini görme, uyanıklık, gafil olmamak.

Mugaylan ağacı: Deve dikeni.

Muhal: Zor, imkânsız, olmaz.

Muhalefet kılmak: Aykırı gitmek, karşı durmak.

Muhalif: Başka. § Aykırı.

Muhanneslik: Korkaklık, alçaklık, kenizlik.

Muhasebe etmek: Hesaplaşmak.

Muhasip: Hesabını bilen, işini bilen.

Muhatara: Tehlike, korku. § Tehlikeli, korkulu.

Muhayyer: İsteğe bağlı.

Muhayyer alıp satmak: Malı alıp satmakta serbest olmak.

Muhip: Seven, dost.

Muhkem: Sağlam, kuvvetli, berk.

Muhtasar: Kısa.

Muhtasar etmek: Özetlemek.

Muhtasar hikâye: Kısa hikâye, fıkra.

Muhtelif: Türlü, başka başka.

Muhteşem: Ulu, gösterişli, haşmetli.

Mukaddem: Önce gelen, önceden geçen.

Mukadder: Tanrı tarafından kişinin alnına yazılmış.

Mukarrep: Yakın, yaklaşmış.

Mukarrep ferişte: Allah'a en yakın olan melek, dört büyük melekten her biri.

Mukavvim: Takvim yapan.

Mukayyet olmak: İlgilenmek. § Önem vermek.

Mukim: Oturan, yerli.

Munis: Alışık, sokulgan, uysal. § Arkadaş, ahbap.

Murabba: Dörtgen. § Şişlenmiş.

Munsıf olmak: Doğruyu kabul etmek, hakkı ve doğruyu tanımak.

Musahip: Arkadaş, dost.

Musahip olmak: Arkadaş olmak, düşüp kalkmak.

Musallat olmak: Çullanmak, saldırmak.

Musannif: Müellif, kitap yazan.

Musibet: Bela, dert.

Muştulamak: Müjdelemek, sevindirici haber vermek, sevinç haberi vermek.

Muşulducuk: Mışıldama, mışıl mışıl etme.

Mutabık: Uygun.

Mutavvel: Uzun.

Muteber: Sayılır, itibarlı.

Mutemet: Güvenilir, inanılır kimse.

Muti: İtaatli, boyun eğen, buyruk dinleyen, söz tutan.

Muti etmek: İtaata almak, buyruğuna almak, sözünü dinletmek.

Mutrip: Çalgıcı, sazende.

Muttali: Haberdar, haberli, bilen, vakıf.

Muttali olmak: Bilgi edinmek, öğrenmek, haber almak.

Muvafakat eylemek: Uymak.

Muvafık: Uygun, yerinde; aynı düşüncede.

Muvafık olmak: Uymak.

Muzaffer: Yeğin, yenmiş, üstün gelmiş, savaşı kazanmış.

Mübalâğa: Aşırı, ileri varma, büyültme, hadden aşırma, aşırıp taşırma.

Mübarek: Kutlu, uğurlu.

Mübaşir: Mahkemelerde tarafları ve tanıkları sıraları geldikçe çağıran memur.

Mübaşir olmak: Başlamak, girişmek.

Müessir düşmek: Tesirli olmak, etkilemek.

Mücavir: Komşu.

Mücavir olmak: Komşu olmak. § Mukaddes bir makama yakın oturmak. § Mukaddes bir yerde ibadet için kapanmak.

Mücerret: Çıplak, sade, tek. § Salt, sırf, yalnız.

Müçtehit: Din ulusu. § Kur'ân'dan ve hadîsten mana çıkararak yol gösteren din âlimi. § Din bilgini.

Müdahale etmek: Söze karışmak.

Müdam: Daima, her zaman, sür git.

Müdara: İdareyle kullanma, yüze gülme.

Müdbir: Talihi arka çevirmiş olan, bahtı dönmüş olan, talihsiz, kötü talihli, yıldızı kararmış.

Müdebbir: Tedbirli, ihtiyatlı, sonunu düşünen, çare görücü, çare bulucu.

Müekkel: Bekçi, nöbetçi.

Müessir: İşleyip geçen, batan, hazin, tesir eden, tesirli, dokunaklı, koyak.

Müfid olmak: Yaramak, faydalı olmak.

Müflih: İstediğine erişen, dilediğine ulaşan, korktuğundan kurtulan, rahat ve nimette olan.

Müflis: İflas etmiş, parasız, varlıktan yoksulluğa düşmüş olan. § Yoksul.

Müfsit: Fesatçı, bozguncu, sıhhati bozan.

Müft: Bedava, parasız.

Müfti: Fetva veren, şeriat işlerinde karar veren din adamı.

Müheyya: Hazır, anık.

Muhlik: Öldürücü, ölümcül.

Muhmel: Bırakılmış, ihmal edilmiş, soylenmeden geçirilmiş, usan.

Muhmel ender muhmel: Muhmelin muhmeli. bkz. *Muhmel*.

Mühmellik: Tedbirsizlik, düşüncesizlik.

Mükâbere: Büyüklenmek, kibirlenmek, büyüklük taslamak, büyüklük satmak.

Mükâfat: Karşılık, ödül.

Mükâfat etmek: Karşılık vermek.

Mükâri: Hayvan sürücüsü, hayvan kiralayan, kirayla hayvan veren.

Mükerrem görmek: Üstün tutmak, ululamak.

Müktefi olmak: Yetinmek.

Mülâkat bulmak: Buluşmak, görüşmek.

Mülâzim: Bir işe girmek üzere olan. § Bir yere şaşmadan devam eden, bir yere candan bağlı olarak devam eden.

Mülâzim olmak: Sürekli olarak bir yere devam etmek, bir yerden ayrılmamak.

Mülâzim tutmak: Birlikte bulundurmak, yanından ayırmamak.

Mülhit: Eğri adam, haktan sapmış olan, inanmaz, sapık, kıyamete ve mahşere inanmayan kimse.

Mülk: Mal, taşınamayan mal. § Memleket, arazi, el.

Mümin: Allah'a, onun birliğine ve Peygamberine inanan, Müslüman.

Mümsik: Tutumlu.

Münadi: Tellal, çavcı, kığırıkçı.

Münadi kılmak: Tellal çağırtmak, halka duyurmak.

Münafık: İçi kötü, ikiyüzlü.

Münazara: Mübahasa, münakaşa, bir konu üzerinde karşı karşıya söyleşme.

Müneccim: Yıldızcı, yıldızlara bakarak ahkâm çıkaran, astrolog.

Münevver kılmak: Aydınlatmak.

Münezzeh: Hatadan uzak olan, yanılmaz. § Arı, çirkinliklerden uzak ve ırak olan.

Münfail: Sükûnda olan, hareketsiz.

Münferit: Tek.

Münharif: Eğri.

Mün'im: Bolluk içinde, varlıklı.

Münkati kılmak: Kesmek, körletmek.

Münkati olmak: Durmak, kesilmek.

Münkirlik: Doğru söylememe, yalancılık. § Allah'ı tanımama.

Münkir olmak: Tanımamak, kabul etmemek, dinsiz olmak.

Münteha: Son derece, gayet.

Münteşir olmak: Duyulmak, yayılmak.

Mürde: Ölü, ölmüş, canı çıkmış. § Sölpük.

Mürebbi: İdareci, terbiyeci, cezacı, akıl veren, öğütçü.

Mürekkep: Bileşik.

Mürettep olmak: Sıraya konmuş olmak, tertipli olmak, sıralanmış olmak.

Mürit: Derviş, bir tarikata girmiş olan. § Öğrenci. § Taraftar.

Mürsel: Gönderilmiş, Allah tarafından gönderilmiş (peygamber).

Mürşit: Doğru yolu gösteren, yol gösterici.

Mürüvvet: Mertlik, adamlık, insanlık, kişilik.

Mürüvvetsiz: Cimri. § Nankör.

Müsahhar kılmak: Eline geçirmek, buyruğu altına almak.

Müsamahat etmek: Göz yummak, hoş görmek.

Müsellem: Verilmiş, teslim edilmiş.

Müselles: Kaynatılarak üçte ikisi gidip üçte biri kalmış olan şarap. § Üçken.

Müselsel: Sıralama, zincirleme.

Müsrif: Hesapsız harcayan, yersiz çok para harcayan.

Müstağni: Görümlü olmayan, onsuz olabilen.

Müstağni bolmak: Müstağni olmak.

Müstahık: Hak kazanmış, layık olan.

Müstahıkk-ı hamd: Hamde hak kazanmış,

hamdi, öğülmeyi hak etmiş.

Müstamel: Kullanılmış, kullanılan.

Müstear: bkz. *Mecaz.*

Müstear söylemek: Mecaz kullanmak, mecaz yapmak.

Müstevcip olmak: Gerektirmek, sebep olmak, mucip olmak.

Müşabih: Benzer.

Müşfik: Şefkatli, esirgeyici, yardımcı.

Müşk: Mis, misk.

Müşkül: Güç, zor.

Müşkül-güşalık: Güçlükleri çözme, zorlukları açma.

Müşteri: Alıcı.

Mütabaat: Uyma, ardından gitme, tâbi olma.

Mütabi': Uyan, ardından giden, tabi.

Müteſekkir: Düşünen.

Müteſekkir olmak: Düşünmek, aklında tutmak.

Mütegayyir etmek: Bozmak, değiştirmek.

Müyegayyir-hal olmak: Hali değişmek, başka bir hal almak.

Mütegayyir olmak: Bozulmak, üzülmek.

Mütekebbir: Büyüklenen, gururlu, kendini beğenmiş.

Mütekellim: Söz bilir, iyi konuşan. § Kelâm bilgini.

Mutercim: Çeviren, çevirici.

Müteşerri: Şeriata uyan, şeriattan ayrılmayan.

Mütevekkil: Tanrısına dayanan, Yaradana sığınan.

Mütezat: Tezat sanatı, iki zıt nesnenin karşılaştırılması.

Müttaki: Günahtan sakınan, arı dirlikli, suçtan kaçınan.

Müvecceh: Muteber, makbul, şanlı, yerinde.

Müvecceh olmak: Uygun, yerinde olmak.

Müvekkel: Vekil edilmiş, yerine vekil gönderilmiş olan, birinin vekil ettiği kimse.

Muzekkir: Camilerde halka dini öğütler veren, vaiz ve nasihat eden. § Kur'ân-ı Kerim'i bütün kitaplardan üstün tutan.

Müzevvere: Doktorların hastalara verdikleri ilaçlı çorba. § Uydurulmuş söz.

Nabız: Atardamar, damar atması.

Nâçar: Çaresiz, ister istemez.

Nâdan: Bilgisiz, kaba, saygısız.

Nadas etmek: Tarlayı sürüp temizlemek, otları kurutmak.

Nadir: Az bulunur, seyrek. § Duyulmadık.

Naehil: Erbap olmayan, beceriksiz, ehliyetsiz.

Nafaka: Boğaz masrafı, harç, ev harcı, geçim akçası.

Nafiz: İşleyip geçen, sözü geçen, sözü geçer.

Nagâh: Ansızın, birden.

Nagehani: Ansızın, birden.

Nâhak: İnsafa aykırı, doğruluğa uymayan, haksız.

Nahalef: Hayırsız, babasının yerini tutmayan.

Nahif: Arık, zayıf, çelimsiz.

Nahoş: Çirkin, tatsız.

Nahs: Uğursuzluk. § Uğursuz.

Naim: Hoş dirlik, refah, rahat, mal ve hal düzgünlüğü.

Nakd: Peşin para.

Nakes: Alçak, cimri, pinti, kişiliksiz.

Nakkaş: Nakış çizen, nakış işleyen; ziynet ve tasvir yapan, ressam.

Nakletmek: Bir yerden başka bir yere gitmek.

Nakş: Rengârenk ziynet işleme. § Tasvir. §

Minyatür, resim.

Nâme: Mektup.

Nâmeşru: Haksız, doğru olmayan.

Nân: Ekmek.

Nar: Ateş.

Na'ra urmak: Haykırmak, höykürmek.

Nareside: Kemale ermemiş, olgunlaşmamış, yetişmemiş.

Narh: Fiyat, konmuş kıymet, nark.

Nâsih: Öğüt verici, öğütleyen.

Nasip: Pay, kısmet, ölüş.

Nasipas: Şükretmeyen, teşekkür bilmeyen, hamdetmeyen, nankör.

Nasip vermek: Pay vermek.

Nasuh: Tövbeyle kendisine öğüt veren; işlediği günahı bir daha işlememeye kararlı olan kimse.

Naip: Birinin yerini tutan, vekil.

Nazar: Görüş, bakış. § Fikir, görüş, düşünce.

Neceme: bkz. *Niceme.*

Necis: Murdar şey, pis, pislik.

Ne denli: Ne kadar.

Nedim: Arkadaş, dost, musahip, inak.

Nedimlik: Musahiplik, arkadaşlık, inaklık.

Nedimlik aleti: Bir hükümdara nedim olacak kimsede bulunması gereken edebiyat ve müzik kültürü.

Nef'-i dünya: Dünya menfaati, dünyada edilen kâr.

Nefir: Savaşta çalınan tunç boru.

Nefs-i nâtıka: Konuşma gücü.

Nerd: Tavla.

Nerdbaz: Tavlacı, tavla oynayan.

Nerm: Yumuşak, ince.

Ne resme: Ne yolda, ne tarzda.

Nestalik: Bir tür talik yazı.

Neûzu billâh: Allah korusun.

Nevâht: İltifat, taltif, güler yüz göstermek, tatlı davranmak.

Nevale: Yiyecek.

Nev'arus: Taze, delikanlı, yiğit.

Nevruz: Baharın ilk günü.

Nısfuddünya: Dünyanın yarısı, o denli değerli.

Niceme: Ne kadar, her ne kadar.

Nihad: Yaratılış, kuruluş, tabiat.

Nihan: Gizli, saklı.

Nihayet: Son derece.

Nikbaht: İyi bahtlı, iyi talihli, kaderli.

Niknam: Güzel şöhretli, iyi namlı, iyi adlı, adı iyiye çıkmış.

Niknamlık: İyi adlılık, şöhret güzelliği, iyi tanınma.

Nîme: Yarı, yarım.

Nîme-mest: Yarı sarhoş, çakırkeyf.

Nimet: İyilik, ihsan.

Nisbet: İlgi, bağlılık, yakınlık, mensup olma.

Nisbettar: Soy gayreti güden, bağlı olduğu dini veya ülkeyi savunan.

Nisyan: Unutma.

Niş: İğne, diken. § Ağu, zehir.

Nişan: Alamet, damga, mühür, tuğra.

Nişan urmak: Mühürlemek, imzalamak.

Nite: Nasıl.

Nitelik: Hal, keyfiyet, nasıllık.

Nizam: Düzen.

Nizam-ı âlem: Dünyanın düzeni, toplumun barış ve güven içinde bulunması.

Nizam tutmak: Düzene girmek; düzene komak.

Noksan: Eksik; eksiklik.

Nöker: Uşak, kul, hizmetçi. § Adam, yardımcı, asker.

Nukul: Meze, çerez.

Nukulcü olmak: Çok meze yemek, mezeye düşmek.

Nur-i saadet: Kişiye dünya ve ahirette kutluluğu gösteren ışık.

Nurü'd-devleti ve'd-din: Devletin ve dinin ışığı.

Nutfe: Meni.

Nutuk: Konuşma, söz söyleme.

Nübüvvet: Peygamberlik, yalvaçlık.

Nücum ilmi: Yıldızların durumlarından ve hareketinden dünyada olup bitenleri öğrenmek bilimi.

Nükte: Bir sözde söylenenden artık bulunan anlam; bir sözde bulunan güzel ve ince anlam, incelik; hoşa gidecek biçimde parlak ve göz kamaştırıcı sözler soylemek hüneri.

Nusha: Kitap.

Oba: Boy, göçebe bir çadır halkı. § Ev, yurt, koy, oturacak yer. § Küçük çadır, ev biçimi birkaç direkli, uzun bölüntülü ve bölüklü çadır.

Od: Ateş.

Oğlan: Çocuk, genç çocuk.

Ohşa: Akran, emsal, bendeş.

Okka: Eskiden kullanılan dört yüz dirhemlik bir tartı.

Okumak: Davet etmek, çağırmak; şarkı söylemek.

Okunmak: Çağrılmak, davet edilmek.

Okuşmak: Edinmek, tutunmak.

Olası: Olacak, olacak olan.

Onat: Makbul, beğenilir.

Onatlamak: İyice eli yatmak, ustası olmak, tam becerecek hale gelmek.

Onatlık: Güzellik, makbul olma, rahatlık, kolaylık.

Onulmak: İyileşmek, şifa bulmak.

Oran: Nispet, ölçü; Adet, derece, kıyas, miktar. § Mukayese, tahmin.

Oranı: Mutenasip, şöylece, tahmine göre. § Azacık, bağışlanabilir derecede.

Oranla: Tahminle, nispetle, nispet derecesinde, itidalle, ortalama.

Ot: İlaç.

Oturağ olmak: Yerleşmek.

Oturak: Bezm, içkili toplantı, eğlenti.

Oturup durmak: Oturup kalkmak.

Oynaş: Mâşuka, sevgili, dost, fahişe, metres.

Öget: Güzel, beğenilen, makbul, uygun, beğenildiğine değer.

Öğetlemek: Uğraşmak, el yatmak, iyice öğrenmek, üzerinde işlemek.

Öğüm: Methiye, öğme şiiri, kaside.

Öğün: Defa, oturanın önüne bir defada konulan pay, bir defalık yemek. § Yemek vakti.

Öğürdü: Önce, ilkin, evvelâ.

Öğütlemek: Öğüt vermek, nasihat etmek.

Öğütlenmek: Ders almak, uslanmak.

Ök: Akıl, idrak, zekâ, hafıza.

Öklenmek: Akıllanmak, aklını başına almak, aklını kullanmak.

Öklü: Akıllı, anlayışlı, zeki.

Öküne gelmek: Aklına gelmek, hatırlamak.

Ömrâ: Ömrünce, yaşadıkça, ölünceye kadar, ömür ömüre.

Önce: Evvelce, ilkin, başlangıçta, ilk defa.

Öndin: Önce.

Önegü: İnatçı, inat, ters, aksi.

Önegüleşmek: İnat etmek, inada binmek, terslik etmek, direnmek.

Önegüluk: İnatçılık, terslik, direnme.

Örselemek: Dermansız bırakmak, eskitmek, yıprandırmak, yıpratmak; zedelemek.

Ötürü: Dolayı, sebebiyle, için, o yüzden, ondan dolayı.

Öygünmek: Taklit etmek, aynısını yapmak,

uymak, birine benzemeye çalışmak, imtisal etmek. § İçine dert etmek, müteessir olmak.

Öyken: Hiddet, öfke. § Ciğer, akciğer.

Öyün: bkz. *Oğün.*

Öz: Kendisi, aslı.

Özdek: Ağaç gövdesi, tomruk, kütük, gövde.

Özü köynümek: Acımak, içi yanmak.

Özürnâme: Özür mektubu, bir suçun bağışlanmasını dileyen mektup.

Pabent: Köstek, bukağı, ayak bağı.

Pak: Arı, temiz. § Namuslu, şerefli.

Pakdamen: Temiz, namuslu, arı, iyi ahlâklı, iffetli.

Pakdamenlik: Temizlik, arılık, namusluluk, iffet.

Pakdinlik: Arı dinli olma.

Paknazarlı: Temiz görüşlü, iyi görüşlü, temiz bakışlı.

Pak üpürmek: Alıp gitmek, hiçbirini bırakmamak.

Pâre: Parça, dilim.

Parsâ: Dindar, günah işlemeyen, abdestinde namazında kişi.

Parsâlık: Dindarlık, abdestinde namazında olma.

Parsî: Farsça, Fârisi.

Paydar olmak: Dayanmak, baki kalmak, sürüp gitmek, sabit kalmak.

Pehlevîhân: Pehlevi dilini bilen.

Pejmurde: Yırtık pırtık, solmuş, eskimiş, zedelenmiş, buruşuk, solpuk.

Penah: Sığınak.

Pend: Öğüt, nasihat.

Perdesi yırtılmak: Küçük düşmek, ayıbı meydana çıkmak, lekelenmek.

Perdesini yırtmak: Ayıbını meydana çıkarmak, lekelemek, kötüluklerini ortaya dökmek, ipliğini pazara çıkarmak.

Perhizkâr: Dünyadan elini çeken, günah işlemeyen, günahtan sakınan.

Perran atmak: Bol bol vermek.

Perveriş: Terbiye, bakım, büyütme.

Pes: İmdi, sonra, şu halde, öyle ise.

Pesendide: Beğenilmiş, makbul.

Pinhan: Gizli.

Pir: Koca, ihtiyar, yaşlı.

Pirane: Yaşlılar gibi, ihtiyarlara yakışacak biçimde.

Piraye: Süs, ziynet, yakışık.

Pir-tab': İhtiyar huylu, kocamış kişi tabiatlı.

Pişbin: İleriyi gören, önünü gören.

Pişe: İş, sanat, zanaat.

Pişe edinmek: İş işlemek, sanat edinmek, kendine meslek edinmek.

Pişekâr: İşçi, sanat sahibi, zanaat işleyen.

Pişe tutmak: Meslek edinmek, iş tutmak, zanaata girmek.

Pişrev kılmak: Öne almak, sözbaşı yapmak, asıl konuya girmeden önce bir giriş yapmak.

Piyade kalmak: Yaya kalmak, bir nesne elde edememek, cahil kalmak.

Piyale: Kadeh, ayak, sağrak.

Puhte olmak: Ermek, pişmek, olgunlaşmak.

Pul: Para, bakır para, mangır, paranın en küçük parçası.

Pusu: Bir düşmana ansızın bir baskın yapmak için bir ormanda veya yolda gizlenme; böyle gizlenmiş olan bölüklerden meydana gelen askeri tertip.

Rahdân olmak: Yol bilmek, yol iz bilmek.

Rahim: Döl yatağı.

Raiyyet: Halk, tebaa.

Ranâlık: Terütaze olma, dinçlik.

Rast: Doğru, düzgün.

Rastgelmek: Doğru olmak.

Râvi: Hadîs rivayet eden. § Şairlerin şiirini ezberleyip okuyan adam, başka şairlerin şiirini nakleden kimse.

Raygân: Bedava, parasız, caba, cabadan.

Raz: Sır, gizli şey.

Razdar: Sır saklayan, sır tutan, sırdaş.

Reca: Umu, umut.

Reftar: Yürüyüş, gidiş, tavır.

Reis: Başta gelen, baş. § Zengin.

Remz: İm, um, işaret, ima, üstü kapalı söz, bir şeyi temsil etmek için kullanılan bir yazılı harf, şekil veya alamete denir ki temsil ettiği nesnenin yerini tutar.

Rencide: Gücenmiş, kırılmış, üzgün.

Renç: Ağrı, sızı, hastalık, eziyet, zahmet.

Rençber: Çiftçi, çiftlik işçisi.

Resim: Tarz, âdet, yol, nizam, teşrifat, suret, şekil.

Resim komak: Yol yordam çizmek, usul koymak, töre koymak.

Resme: bkz. *Resim.*

Resmince: Âdetine göre.

Resmiyet: Yol yordam, tutum; icap.

Resul: Elçi.

Resulullah: Tanrı elçisi, peygamber.

Reva: Yakışır, yerinde, uygun.

Reva görmek: Lâyık görmek, yerinde görmek, yerinde bulmak, uygun bulmak.

Revan: Gidici, akıcı, düzgün, selis. § Ruh, can.

Revan etmek: Geçirmek, yürütmek.

Revan hâsıl olmak: Bol bol ele girmek.

Revan(e) olmak: Yola çıkmak, gitmek, yürümek, akmak.

Revan söylemek: Akıcı konuşmak, durakladan söylemek, selis söylemek.

Revan tutmak: Yürütmek.

Reva olmak: Yaraşmak, yerinde olmak, uygun bulmak.

Revayiclik: Revaç zamanı, bir malın sürümünün artması zamanı.

Revayiş: Revaç, sürüm.

Revayişlikte: Revaçta, rağbette, sürümü varken, geçer zamanında.

Revnak: Parlaklık.

Revnak tutmak: Parlamak, gelişmek, güzelleşmek.

Rîşhand: Alay, eğlenme, bıyık altından gülme.

Rîşhande almak: Alaya almak, bıyık altından gülmek, eğlenmek.

Riya: İki yüzlülük.

Ruk'a: Kâğıt parçası, tezkere.

Ruk'a yazmak: Kâğıt yazmak, pusula yazmak, kürsü üzerinde vaaz etmekte olan kimsenin önüne kâğıt yazıp komak, yazılı soru sormak.

Rumuz: *Remz*'in çoğulu.

Rusiyah etmek: Yüzünü kara çıkarmak, lekelemek, karalamak.

Rûstâ: Köy, köylük yer.

Ruşen: Açık, aydın, anlaşılır.

Ruşen olmak: Aydınlanmak, açık olmak.

Ruşen-rey: Açık fikirli, açık düşünceli.

Rûzgâr: Devir, zaman.

Rûzgârına komak: Zamana bırakmak, kendi haline bırakmak.

Rûzi: Kısmet, nasip, rızk, günlük yiyecek.

Rüsvaylık: Kepazelik, rezalet, ele güne karşı küçük düşme.

Rükû': Namazda, iki ellerini dizine koyarak sırt dümdüz ve yere müvazi olarak eğilme demek olup namazın ana şart ve temellerinden biridir.

Rüsvay: Arsız, rezil, kepaze, maskara.

Saatsiz olmak: Zamandan haberi olma-

mak.

Sabahlu: Güzel, revnaklı, terutaze, parlak, gökçek.

Sâbir: Dayanıklı, sabırlı, katlanan, tahammüllü.

Sabit-kadem olmak: Ayak diremek, tutunmak, vazgeçmemek.

Sabretmek: Dayanmak, katlanmak.

Sabuh: Sabah vakti içilen şarap.

Sabûr: Sebatlı, çok sabreden, dayanıklı, katlanıcı.

Saburluk: Sabırlı olma, katlanma, dayanma.

Sa'd: İyi bahtlılık, kut, uğur. § Kutlu, uğurlu.

Sadaka: Allah için yoksullara verilen nesne.

Sadık olmak: Doğru olmak. § Tam olmak, yerinde olmak.

Sadıku'l-va'd: Sözünde doğru olan, sözünü yerine getiren.

Sadır olmak: Çıkmak.

Safi: Arı, temiz, duru. § İçten, gönülden.

Safraşikenî: Safra bastırmalık.

Sağılmak: İyi olmak, iyileşmek, şifa bulmak.

Sağış: Hesap, sayı, adet.

Sağrak: Kadeh, piyale.

Sağrı: Hayvanın beli ile kuyruğu arasındaki dolgun yeri.

Sahavet göstermek: Cömertlik etmek, el açıklığı etmek, comertlik göstermek.

Sahî: Eli açık, cömert.

Sahib-fikir: Düşünce sahibi.

Sahib-tabiat: Cinsi sapık, oğlancı, gulâmperest.

Sahib-tedbir: İhtiyatlı, sonunu önceden düşunen.

Sahib-temyiz: İyi ile kotüyü ve doğru ile eğriyi ayırt edebilen kimse.

Saht: Sert, katı, berk, haşin.

Sâit: Mubarek, kutlu, uğurlu.

Sak: Uyanık, tetik.

Saki: İçki sunan, toplantılarda içki dağıtan.

Sakil: Ağır, kaba.

Sakil düşmek: Ağır düşmek, kaba düşmek.

Sakil olmak: Ağır olmak, kaba olmak.

Saklık: Uyanıklık, tetikte olma.

Salâh: İyilik, dürüstlük, doğruluk, sağlamlık.

Salâh gelmek: İyileşmek, düzelmek.

Salâh-ı dünyevi: Dünya işinin düzgun gitmesi, dünyanın iyiliği, düzeni.

Salâh-ı uhrevi: Ahiret işinin iyi olması, ahiretin iyiliği.

Salâvat: Salâtlar, Allahın güzel övgüleri; Allahümme salli ve sellim alâ seyyidina Muhammed (Allah'ım, Efendimiz Muhammed'in üzerine salât ve selâm olsun) duaları.

Salâvat-ı tayyibat: Güzel güzel salâtü selâmlar; Peygamberimiz için güzel hayır dualar.

Salhurda: İhtiyar, yaşlı.

Salih: İyi halli, doğru, dürüst, dindar.

Sâmit: Sessiz, dilsiz.

Sanem: Güzel, tapılacak denli güzel.

Sâni': Tanrı, yaradan.

Sanmak: Zannetmek, hesabetmek, saymak, tutmak, farz etmek.

Sanu: Hayal, zan, şüphe, zehap.

Sapkın etmek: Gece baskını yapmak, geceleyin baskın yapmak.

Saru: Altın. § Pirinç.

Satranç: bkz. *Şatranç.*

Satu: Satma, satış, satım, satı.

Satu avazesi: Mezat sesi, haraç-mezat diye

bağırma, satış sesi.

Savap: Doğru.

Savt: Şarkı ses. § Nağme.

Savte girmek: Şarkı okumaya başlamak.

Sâyetmek: Çalışmak, çabalamak, uğraşmak, didinmek.

Sayru: Hasta.

Sazendelik: Saz çalma, çalgıcılık.

Sebük: Hafif, çevik, yeyni, çâlâk.

Sebükruh: Şen, neşeli, güler yüzlü, şakacı.

Sebükruh olmak: Şakacı olmak, güler yüzlü olmak, şen olmak, şakrak olmak.

Seccade: Üzerinde namaz kılınan küçük halı, hasır ve benzeri nesne.

Seğek: Testi, çamdan oyulmuş iki kulplu su kabı.

Seğirtmek: Koşmak, koşturmak.

Sehil: Biraz, azıcık. § Kolay, düz.

Sehilce: Azıcık, ufacık.

Sehil tutmamak: Hafifsememek, mühimsemezlik etmemek, kolay görmemek.

Sehiv: Hata, yanlış, yanılma.

Sekban: Köpekçi, köpeklere bakan.

Sekbanlık: Köpek bakıcılığı.

Sekdüm: Köpek kuyruklu, it kuyruklu.

Selâmet: Esenlik, sağlık.

Selâtin: Sultanlar.

Sement: Kula renginde at, kula at.

Semere: Netice, verim, meyve.

Sema': Musiki ve musiki dinleyerek oynama, dönme; aşka ve cezbeye yol açmak için musikiye uyarak oynayıp dönme.

Sema' urmak: Musikiye uyarak oynayıp dönmek, aşka ve cezbeye gelmek için musikiye uyarak dönmek.

Semi: Her nesneyi duyan, işiten (Allah'ın sıfatlarından).

Semirtmek: Semizletmek, beslemek.

Senek: Kadeh, bardak, testi, çam ağacından yapılan su testisi.

Seraperde: Büyük çadır, otağ.

Serbar: Yük tamam olduktan sonra üzerine konan yük, ilave yük, başta götürülen yük, serber, zelber.

Serbar komak: Cabadan armağan vermek, hakkından artanı vermek.

Sercümle: Hele, özellikle, her şeyden önce.

Sergerdan: Sersem, başı dönmüş.

Sergüzeşt: Macera, baştan geçen, serüven.

Serhenk: Alay çavuşu, yasavul, alay başı.

Serhoşla: Sarhoş iken.

Serkeş: Asi, baş kaldıran, itaatsiz.

Serseri: Başıboş.

Ser-suhan: Başlık, söz başı.

Sertaser: Baştan başa.

Servakt: Vaktin büyüğü, zamanın ulusu.

Serv-i bâlâ: Yüksek servi, uzun boylu güzel.

Serzeniş: Başa kakma, sitem, başa vurma.

Sesû: Üçgen, müselles, üç yan.

Setirpuş: Örten, gizleyen, saklayan.

Sevap: Tanrı beğeneği, karşılık, ibadet karşılığı, Tanrının kullarına iyilik karşılığı verdiği mükâfat.

Sevda: Delilik, melankoli.

Seza: Layık, yaraşır, yerinde.

Seyis: At bakıcı, at uşağı.

Sıdık: Doğruluk, doğru sözlü olma.

Sıfata girmek: Bir sıfatı olmak, bir niteliği bulunmak.

Sıgâr: Küçükler.

Sımak: Kırmak. § Yenmek, bozmak. § Yemininden dönmek, yemini bozmak.

Sınaatsız: Sanattan yoksun, içinde edebi sanat bulunmayan, yavan.

Sınamak: Tecrübe etmek, denemek, imtihan etmek.

Sınanmış: Denenmiş, tecrübeden geçmiş,

imtihandan geçmiş.

Sıngın: Bozguna uğramış, yenilmiş, perişan, üzgün.

Sınıklı: Üzgün, kırık.

Sınmak: Kırılmak, bozulmak, yenilmek.

Sırsıl: İnatçı, arsız.

Sır suhan: Jurnal, gizli rapor.

Sıyam: Oruç, oruç tutmak.

Sıydurmak: Bozdurmak.

Sikke: Para; altın, gümüş, bakır gibi nesnelerden kesilmiş madeni para.

Silâhşor: İyi silâh kullanan, atıcı.

Sili yemek: Sille yemek.

Sim: Akça, gümüş para.

Simsar: Alıcı ile satıcı arasında aracı olan kimse. § Bir malın değerinden anlayan kimse.

Sîm ü zer: Gümüş ve altın, altın ve akça.

Sin: Çukur, mezar, kabir.

Sinmek: Hazım olmak, yemeğin midede kana karışacak hale gelmesi.

Sipahi: Asker, süvari askeri.

Sipehsâlâr: Komutan.

Sipas: Şükür, teşekkür.

Sipassız: Şükür etmeyen, teşekkür etmeyen, hamdetmeyen, nankör.

Si'r: Narh, değişmez fiyat, konmuş fiyat, resmî fiyat.

Siret: Bir kimsenin tuttuğu manevi yol; huy, tutum, gidiş, davranış, ahlâk ve âdet.

Sitayişlemek: Alkışlamak, övmek, methetmek.

Siyaset etmek: Öldürmek, yok etmek.

Siyasetgâh: Divan, siyaset yeri.

Siyasetsiz: Öldürmeden; ölümsüz; ölüm cezası olmasa.

Sofi: Tasavvuf felsefesine bağlı olan kimse, derviş.

Somak aşı: Sumak yemeği, sumak, denen ve salkım salkım ağaçta biten ekşi tanelerden yapılmış yemek.

Soygun: Vurgun, haydut vurgunu, eşkiya tarafından soyulma.

Söğek: Kemik.

Söz kesen söz: Karşısındakini susturacak güçte olan söz, tanık, delil.

Subh namazı: Sabah namazı.

Suffa: Sofa, odanın dışı, etrafı peykeli ve sıralı divanhane.

Sulp: Omurga kemiği, bel. § Göbek, kuşak, soy.

Sun': İş, işleyiş, yapma, yaratma.

Sunmak: Takdim etmek, vermek, arzetmek, hamle etmek.

Susalık: Susuzluk.

Suvarmak: Sulamak.

Suret-i cedit: Yeni şekil, yeni suret, yeni biçim.

Sübhanallah: Ben Hak teâlâyı eksik sıfatlardan, kötü nesnelerden, onun şanına aykırı olan ilgilerden tamamıyla uzak ve ayrı sayar, böylece inanır ve bu inancımı söylerim, demektir.

Sübhane mâ arefnâke hakk'a mârifetik: Allah'ım bütün kötülüklerden ve eksiklerden münezzeh olan seni bilinmen gerektiği gibi bilmedik.

Sücûd: Namazda başını, ellerini, dizlerini ve ayak uçlarını yere koymak, secde etmek, secdeye kapanmak demek olup namazın ana şartlarından ve temellerinden biridir.

Sücü: Şarap.

Sükûn: Dinçlik, durgunluk, sessizlik.

Sugsun: Boynun arka kısmı, ense.

Sunnetlemek: Sünnet etmek.

Sünü: Süngü.

Sünü oynatmak: Süngü oynatmak.

Sürçken: Sürçen, sürçmesi olan, ikide bir sürçen.

Süst: Gevşek, sölpük, çapaçul.

Süst deprenmek: Gevşek davranmak.

Süstendam: Gevşek vücutlu, miskin, salkı.

Süstlük: Gevşeklik, salkılık.

Şadî: Sevinç.

Şadman: Neşeli, sevinçli.

Şadman olmak: Sevinmek, gönenmek.

Şafii aptest: bkz. *Harizmî abdest.*

Şagird: Çırak; çömez, öğrenci, derviş, mürit.

Şagirdane: Bahşiş, şerbetlik, şerbet parası, ustanın mal satılınca çırağa verdiği para.

Şahna: A'şar memuru, asayiş memuru, emniyet memuru.

Şahnâme: Manzum hükümdarlar tarihi.

Şakavet: Haydutluk, eşkiyalık, kötülük, isyan. § Doğru yoldan çıkma, dinden sapma.

Şakir: Gördüğü iyiliğin değerini bilip bunu söyleyen, şükreden.

Şatır: Şen, neşeli.

Şatranç: Bir zekâ ve hüner oyunu olup iki kişi tarafından ve altmış haneye bölünmüş bir tahta üzerinde oynanır. Her oyuncunun on altı taşı vardır, bunlar şah, vezir, iki fil, iki at, iki kale ve sekiz piyadeden ibarettir. Oyunun amacı karşı taraftakinin şahını mat etmek, yani esir almaktır.

Şatrançbaz: Satranççı, satranç oynayan

Şebgûr: Gece görmeyen.

Şefî: Şefaatçi, ricacı, aracı, araya giren, esirgeyen.

Şefi-i ümmet: Halkı bun gununde esirgeyen.

Şefkat: Acıma, esirgeme.

Şahadet kelecisi: Kelime-i Şahadet. Islâmlığın ilk ana şartı olup "Eşhedü en lâ ilâhe illâllah ve eşhedü enne Muhammeden abduhu ve resulüh," yani "Ben Allah'tan başka bir Allah olmadığına, Muhammed'in de onun kulu ve elçisi olduğuna gözümle görmüşçesine tanıklık ederim" sözünden ibarettir.

Şehit: Din uğruna ölen kimse, vatan uğruna ölen kimse, savaşta ölen Müslüman.

Şehristan: Şehir, şehir yer.

Şehvanî: Cinsi arzuyla ilgili, şehvetli.

Şevhetperest: Şehvetli, cinsi arzularına mağlûp, uçkuruna düşkün.

Şehvetperestlik: Şehvete düşkün olma.

Şek: Şüphe, zan, sanı, kuşku.

Şek düşmek: Şüphe etmek, kuşkulanmak.

Şekerbar: Şeker yağdıran, tatlı konuşan.

Şemme: Biraz, bir parça, bir nebze, bir tutam.

Şenletmek: İmar etmek, yapmak, mamur hale getirmek.

Şenlik: Mamure, mamurluk. § Halk.

Şen olmak: Meskûn olmak, ıssız olmamak.

Şer(r): Kötülük.

Şer': Şeriat, yol. § İslâm dini.

Şerait: Koşullar, şartlar.

Şer'an: Şeriatça, şeriat yönünden.

Şerengiz: Kavgacı, kötü.

Şerh: Açma, açık anlatma.

Şerhetmek: Açmak, açıklamak.

Şerheylemek: bkz. *Şerhetmek.*

Şer't: Din kanununa göre, şeriatça.

Şerik: Ortak.

Şermsar: Utangaç, utanmış.

Şermsar olmak: Utanmak.

Şeşilmek: Çözülmek.

Şevâgil: İşler, meşgaleler, çalışmalar.

Şevagil-i havadis-i rûzgâr: Zamanın türlü

olaylarının kişinin başına açtığı işler.

Şevket: Ululuk, yücelik.

Şeyda: Divane, deli, çılgın, vurgun, tutulmuş, tutkun, âşık, müptelâ.

Şiir şinas: Şiirden anlayan.

Şikâr: Av.

Şikeste olmak: Kırılmak, yenilmek, bozulmak.

Şirâ: Satın alma, alım.

Şirin: Tatlı, halavetli, sevimli.

Şirk: Tanrıya ortak koşmak, küfür, kâfirlik.

Şive: Yol yordam, davranış, eda, yol.

Şiveli: Yollu, huylu.

Şol kadar: Şu denli.

Şom: Uğursuz.

Şomluk: Uğursuzluk.

Şor: Tuzlu, çorak, verimsiz.

Şule: Alev, yalın.

Şuride: Karışık, perişan, dağınık. § Tutulmuş, vurgun.

Şüphesiz köy: Davalı olmayan köy, ihtilâflı olmayan köy.

Şurû etmek: Başlamak.

Şüste etmek: Yıkamak, (teneşirde) yıkamak, (mecaz olarak) yok etmek, öldürmek.

Taallük: İlgili, alâkalı.

Taallukat: Hısım, akraba, soy sop.

Taam: Yemek, aş.

Taassup: Asabiyet gütmek, taraftarlık etmek, körükörüne bağlılık.

Taassup ehli: Bir düşünceye, inanca koru körüne bağlı olanlar, bir düşünceye saplanmış olanlar.

Tabaka: Kat.

Tabayi: Su, ateş, toprak, hava.

Tabhane: İçinde ocağı ve buharı olan oda, içerisini hamamı zemini gibi kurutup ateşle kızdırdıktan sonra soğuk günlerde oturulan yer, tavhane.

Tabi: Uyan.

Tabiilik etmek: Cinsi sapıklığa yönelmek.

Tabir: Yorma, düş yorma. § Deyim, ifade, deme.

Tadık tatmak: Zevk tatmak, zevk almak.

Tagayyüre düşmek: Değişmek, bozulmak.

Tagayyür-i hal: Halden hale dönmek, değişmek.

Tağyir etmek: Değiştirmek, bozmak.

Ta hadde ki: O dereceye kadar ki, o kerteye kadar ki.

Tahammül etmek: Dayanmak, katlanmak.

Taharet etmek: Temizlenmek, küçük veya büyük aptest bozduktan sonra dinin gösterdiği yolda arınmak.

Taharetsiz: Apdestsiz; arınmadan, temizlenmeden.

Tahıl: Hububat, ekin.

Tahkik: Gerçekten, şüphesiz, iyice, yanlışsız.

Tahkika yetürmek: Gerçeğe ulaştırmak, kesinleştirmek, doğruyu meydana çıkarmak.

Tahkik etmek: Gerçeği araştırmak.

Tahrir etmek: Yazmak.

Tahsin: Alkış.

Takarrup: Yaklaşma, yakın olma.

Takat: Güç, kuvvet, kudret, mecal.

Takat getirmek: Dayanmak.

Takazacı: Başa kakan, ters söyleyen.

Takaza etmek: Sıkıştırmak, başa kakmak, sitem etmek.

Takdir: Tesadüf, alın yazısı.

Takdirde: Tesadüfen, olacak ya!

Takdirle: Tesadüfle, tesadüfen, rasgele.

Takrip bulmak: Yakın olmak, mevki kazanmak.

Taksir: Eksik, eksiklik, kusur.

Taksir etmek: Gevşek davranmak, kusur etmek.

Taksirlik etmek: Eksiklik göstermek, kusur işlemek, ihmal etmek, gevşek davranmak.

Tak tutmak: Gücü yetmek.

Takva: Günahtan korkma, günahtan sakınma, günahtan korunma.

Takvim çıkarmak: Takvim yapmak, bir yıl içinde olacakları gösteren bir takvim meydana getirmek.

Talâk: Boşama, boşanma.

Talep etmek: İstemek.

Tali'-i mevlûd tutmak: Doğacak çocuğun alın yazısının ne olacağını, daha çocuk doğmadan, yıldızlara bakarak kestirmek.

Talim etmek: Öğretmek, akıl vermek, yol göstermek.

Talip: İstekli, isteyen.

Talip olmak: İstemek, arzulamak.

Tamamet: Bütün, hep, hepsi.

Tamam yük tutmak: Tamamlamak, bitirmek.

Tamu: Cehennem.

Ta'n: Ayıplama, kınama.

Tan: Seher vakti, şafak zamanı.

Tana kalmak: Donakalmak, hayret etmek, şaşmak, garip bulmak.

Ta'n etmek: Ayıplamak, kınamak, yermek.

Ta'ne urmak: Lâf sokmak, taşlamak, ayıplamak, kınamak.

Tanık: Şahit, gören. § İspat, delil.

Tanıklık: Şahitlik, delil gosterme, ispat verme.

Tan karanusu: Sabah karanlığı, alaca karanlık.

Tanlacak: Sabahleyin, tan atarken, erkenden.

Tanladan: Sabahtan, tan atarken, erkenden.

Tanlamak: Şaşmak, garip görmek, garip bulmak, hayret etmek, hayrette kalmak.

Tanmalı: Garip, şaşılacak gibi, acayip, tuhaf.

Tap: İmdi, bes, pes. § Yetişir, kâfi. § Hep, büsbütün. § Eşit, müsavi.

Tapşırmak: Emanet etmek, havale etmek, ulaştırmak, teslim etmek, vermek, takdim etmek.

Tapulamak: Hizmet etmek, selâm vermek, hürmet arzetmek.

Tarap: Neşe, ferah, keyf, sevinç, eğlence.

Tarap ehli: Keyfedenler, eğlence toplantısında olanlar.

Taravet: Tazelik, güzellik.

Targamak: Bırakmak, çekilip gitmek, uzaklaşmak.

Tarik: Yol.

Tarika göstermek: Yol tutmak, davranmak.

Tarrar: Dolandırıcı, yankesici.

Tartınmak: bkz. *Dartınmak.*

Tarümar: Darmadağınık.

Tartmak: Çekmek.

Tasavvur eylemek: Aklından geçirmek, düşünmek, hayal etmek.

Tasdik: Doğru olarak kabul etme, inanma.

Tashih: Düzeltme.

Tasnif etmek: Bestelemek. § Eser yazmak, telif etmek, kitap yazmak, kitap meydana getirmek, peyda etmek.

Tasnif kılmak: bkz. *Tasnif etmek.*

Taş: Dış.

Taşra: Dışarı.

Tatavvu: Nafile ibadet, gönüllü ibadet, kendiliğinden tapınma, din buyurma-

dığı halde fazladan ibadet etme.

Tavile: Sırayla hayvan çakılan yer, tavla.

Tavk: Boyuna geçirilen zincir.

Tavkını götürmek: Vebalini taşımak, günahını yüklenmek.

Tavla: İki kişi arasında ve zarla oynanan bir oyun.

Tayınmak: Kaymak, aşağı doğru kaymak.

Tayife: Takım, zümre, topluluk, cemaat.

Tayin: Kesin, belli, şüphesiz.

Taziyet: Sabrettirmek, başına felaket gelmiş olana avutucu sözler söylemek, avutmak, başsağlığı dilemek.

Taziyet haberi: Kara haber, ölüm haberi, fena haber.

Taziyet vermek: Başsağlığı dilemek.

Tecdid olunmak: Yenilenmek.

Tecemmül: Süslenme, süs, süslü. § Süs eşyası, bezek.

Tecessüs: Araştırmak, casuslamak. Araştırma, casusluk, çaşıtlık.

Tecrit: Yoksul, dünyadan soyunmuş. § Kalbden Tanrıdan gayrı her şeyi çıkarma.

Tedbir: Bir işin sonunu düşünüp hesaplama; bir işi yürütmek için onceden düşünüp çaresini bulma.

Tefahhus: İç yüzünü araştırmak, inceden inceye araştırmak, incelemek.

Tefavut: Fark, ayırt, ayrılık.

Teferrüç: Gezinti, gezinme, seyran, eğlence.

Tefsir: Açıklama, özellikle Kur'ân-ı Kerim'i açıklama ilmi.

Tehassür etmek: Özlemek, hasret çekmek, özlem duymak.

Tehir etmek: Geciktirmek, arkaya bırakmak, sonraya atmak.

Tekbir: Ululamak. § Tanrı uludur, Tanrı uludur, Tanrıdan başka Tanrı yoktur sözünü söylemek.

Tekebbür: Büyüklenme, buyukluk taslama, kibirlenme. § Kibirli, burnu buyük.

Tekellüf: Özenip bezenme, çalışıp çabalama, emek verme.

Tekellufat: Külfetler, merasim, merasim yapmada ifrat, tekellufler.

Tekellüf etmek: Zahmete girmek; özenmek, önem vermek.

Tekelluflü: Itibarlı.

Teklifle: Ağır ağır, yavaş yavaş.

Tekye urmak: Istinad etmek, dayanmak.

Tekyelenmek: Dayanıp oturmak, uzun oturmak, yan gelmek.

Tel'fkâr: Parasını ziyan eden, yok yere harcayan veya tutan.

Temaşaya gitmek: Gezmeye gitmek, seyre çıkmak.

Tenahnuh: Boğazı ayırtlayıp balgam çıkarmak, öksürmek, boğazı temizlemek, öksürerek boğazı temizlemek.

Tena'um: Bolluk, zenginlik, refah.

Tendurust olmak: Esen olmak, gürbüz olmak, sağlam olmak, sıhhatte olmak.

Tenha: Yalnız, başbaşa, kimse yokken, halvette.

Tenkih olunmak: Gereksiz ve soğuk sözlerden arınmak.

Tepsermek: Hararetten kurumak, hararetten dudakları kabarmak.

Ter: Taze, parlak, nem, rutubet.

Terbiyet: Yonetme, akıl verme, öğretme.

Terbiyet etmek: Terbiye etmek, yetiştirmek, bakmak, büyütmek.

Tergi: Açılıp dürülür deri sofra, somat.

Terkib-i insan: Insan bedeninin yapısı.

Terslegen: Huylu, sert, tersleyici.

Tertip: Sıra, düzen.

Tertipsiz: Dağınık, düzensiz, karışık.

Terzeban: Dili çözük, iyi konuşan, güzel söz söyleyen.

Teselli: Avunma.

Teselli bend: Teselli veren, avutucu.

Teslim: Kendini verme, kendini bir pire bağlama.

Teşbih: Benzetme.

Teşhis etmek: Anlamak, bilmek, tanımak, ayırt etmek.

Teşhis olmak: Ayırt edilmek, belli olmak.

Teşviş: Altust, karışık, karışıklık.

Teşviş çekmek: Sıkıntıya düşmek.

Tevabi: Maiyyet adamları.

Tevangir: Güçlü, kuvvet kudret sahibi.

Tevarih: Tarihler, tarih kitapları.

Tevazu: Alçakgönüllülük.

Tevazu göstermek: Alçakgönüllülük etmek, aşağıdan almak.

Tevcih: Benzetme, teşbih.

Tevfik: Başarı.

Tevfir: Çokluk, bolluk.

Tevhid: Birleme, tek sayma; Allah'ı bir bilme; Allah'ın tek ve eşsiz olduğuna inanma.

Tevil: Çevirmek, yormak, mana aramak.

Tevki': Ferman, hükümdar buyruğu.

Tevsen: Kırılmamış at, serkeş at, başı sert at, sıçrayan at.

Tezkiye: Arıtma, öğmek, pak etmek, temize çıkarmak.

Tezlemek: Çabuklaştırmak.

Tezrek: bkz. *Tizrek.*

Tınmamak: Ses çıkarmamak.

Timar: Savaşta yararlık gösterenlere verilen küçük toprak parçası.

Timardaştlık: Hizmet, ağırlama, bakma, bakım.

Timar etmek: Bakmak, tedavi etmek, hizmetinde bulunmak, ilaçlamak.

Tinç: Dinç, rahat, üzüntüsüz, tasasız.

Tire: Karanlık, bulanık, karamtık.

Tirik: Diri, canlı.

Tiriklik: Dirilik, sağlık, hayat.

Tirkeş: Ok torbası, ok kuburu, sadak.

Tiryak: Panzehir, afyon macunu.

Tizfehim: Çabuk anlayan, kavrayışlı, keskin zekâlı, zeki, keskin akıllı.

Tizkâr olmak: İşini çabuk çıkarmak, çabuk bitirmek, işini geciktirmemek.

Tizlik: Sertlik, titizlik.

Tizrek: Daha çabuk, çabukça.

Tohma olmak: Midenin dolgun olması, çok yemekten midenin dolması, midenin ağırlaşması.

Ton: bkz. *Don.*

Top: Bütün, hep, tüm.

Töhmet: Suç, isnat, suç yorma, suç atma.

Tulus: Yuvarlak kemer ve kubbe.

Tuş olmak: Rastlamak, rastgelmek, uğramak, tesadüf etmek.

Tutsak: Esir, mahpus.

Tutulu tutulu: Tutuk tutuk.

Türe: Âdet, ayin, nizam, örf, usul.

Türe olmak: Âdet olmak, gelenek olmak, görenek olmak.

Türkî: Türkçe.

Türki-i kadim: Eski Türkçe, arkaik Türkçe.

Türkü: Belli bir besteye göre düzenlenmiş ve türküsüne göre mısralarının sayısı üçten beşe kadar değişen bentleri bulunan bir nazım şekli.

Türş: Ekşi.

Türş eylemek: Yüzünü ekşitmek, ekşitmek.

Uc: Kumar, kumarda ortaya konan para veya nesne. At yarışında veyahut ok

atışında bahse girme. § Sebep, neden.

Uc ile: Ucuna bir şey koyarak, kumarda ortaya para veya nesne koyarak.

Ucra: Kenar, köşe, uç, uçtaki yer.

Uç: bkz. *Uc.*

Uçmak: Cennet.

Uçmaklık: Cennetlik.

Uçtan bucaktan: Şöyle böyle, ikinci derecede.

Udlu: Utangaç, utanan.

Udlu olmak: Mahcup düşmek, utanmak.

Uğramak: Rastlamak, başına gelmek. § Ettiğini bulmak.

Uğratmak: Yola koymak, kılavuzluk etmek, yol göstermek.

Uğru: Hırsız.

Uğrulayın: Hırsızcasına, gizlice.

Ukalâ: Uslu kişiler, akıllı kimseler.

Ulalmak: Büyümek.

Ulayu: Kesmeden, ara vermeden.

Ulema: Bilgeler, bilginler.

Ulu: Büyük.

Ululamak: Tazim etmek, hürmet etmek, şeref vermek.

Ululanmak: Büyüklenmek, büyüklük satmak, büyüklük taslamak.

Ululu: Birbirinden ustun, birbirinden büyük.

Uluzade: Buyük çocuğu, asilzade, kişizade.

Umu: Umut, umit.

Umucu: Dilenci, uman, ümit eden.

Umur: İşler.

Umur-ı dünyevi: Dünya işleri.

Umur-ı uhrevi: Ahiret işleri.

Urdurmak: Bastırmak.

Us: Akıl.

Usan: Fütur, gevşeme, bezginlik, gönül darlığı.

Usan olmak: Üşenmek. § Onemsememek.

Usan tutmak: Savsaklamak, yavaştan almak, ihmal etmek.

Uslatmak: Uslandırmak, aklını başına getirmek.

Uş: Henüz. § İşte.

Utmak: Ütmek; kumarda, oyunda kazanmak.

Ücrete tutmak: Ücretle tutmak, parayla iş vermek.

Ülp: Atın tenasül aleti.

Ümiz: Umu, umut.

Ümitvar: Umutlu.

Ümizvar: Umutlu.

Ümmet: Kendilerine peygamber gonderilen cemaat, boluk, bir dinin mensupları, bir peygamberin dininde olanlar.

Ünegü: İnatçı.

Ünegülük: İnatçılık.

Üns tutmak: Yerleşmek, alışmak, sinmek, yadırgamamak.

Ürkülük: Korkuluk, heybetli, heybet, ürkülecek şey.

Ürmek: Ürümek.

Üstad-ı cihan: Üstün bilgin, bilginler bilgini.

Uş: İşte.

Üşendirmek: bkz. *Üşündürmek.*

Üşenmek: Aciz kalmak, sıkılmak; usanmak, bezmek.

Üşte: İşte.

Üşündürmek: Huzursuz bırakmak, taciz etmek, bıktırmak, rahatsız etmek, tedirgin etmek.

Uzunluk: Üzüntü.

Vacip: Gerekli, yerine getirilmesi gereken Tanrı buyruğu.

Vacip bilmek: Gerekli bilmek, yapılması gerek olduğunu bilmek, lüzumlu say-

mak.

Vacip olmak: Gerek olmak, yapılması, yerine getirilmesi Tanrı tarafından buyurulmak.

Vâde: Söz, söz verme.

Va'de ermek: Eceli gelmek, ölmek.

Vâfir: Bol, çok.

Vaiz: Camilerde halka din ve dünya konusunda öğütler veren din adamı.

Vukiye: Okka.

Vakit ve bivakit: Sıralı sırasız, vakitli vakitsiz.

Vakteha: Arada bir, arada, vakit vakit.

Vaktinden ırmak: Ertelemek.

V'Allahu a'lem bi's-savâb: Doğrusunu Tanrı en iyi bilir.

Varid olmak: Gelmek, ortaya çıkmak.

Vâris: Mirasçı.

Vasfetmek: Anlatmak, niteliğini söylemek.

Vasf-i hal: Bir hali anlatma.

Vasiyyet: Ismarlama, ölürken yapılan tembih, ölürken verilen öğüt.

Vaye: Düşelik, pay, nasip, ülüş.

Va'zetmek: Öğüt vermek, halka din ve dünya konularında öğütlerde bulunmak.

Vazgelmek: Vazgeçmek.

Vebal: Şiddet ve ağırlık. § Sonunda azap ve ceza olan iş; günah; kötü sonuç.

Vecih: Sebep, yüz, yön. § Yol, şekil.

Vefa: Bağlılık, sevginin gerektirdiğini yerine getirme, sözünde durma.

Vefat bulmak: Ölmek.

Vehme sığmak: Akıl almak, hayali mümkün olmak.

Ve'l-hamdü li'llahi veliyyü'l-hamd: Hamd Tanrıya mahsustur, Hamdin asıl sahibi de odur.

Veli: Lâkin, amma. § Ermiş, Tanrı dostu.

Velikin: Ve lâkin, amma, fakat.

Veliyyünnimet: Iyilikçi, iyilik yapan, nimet sahibi, nimet dağıtan.

Verciş: Âdet. § Iş, çaba, dürüşme.

Verziş: bkz. *Verciş.*

Vesselâm: Ve's-Selâmü alâ men ittaba'l-hüda (esenlik doğru yolu tutanların üzerine olsun) âyetinin kısaltılmış şekli.

Vesselâmü ale'l-mürselin: Esenlik Allah tarafından gönderilen peygamberlerin üzerine olsun.

Vezaret: Vezirlik.

Vilâyet: Il, memleket, ülke.

Viribimek: Göndermek, geri çevirmek.

Visal: Kavuşma, buluşma, bir araya gelme.

Vüs': Güç kuvvet, mecal.

Vüs'-ı takat: Gücü yetme.

Yad: Yabancı. § Hatır, ezber.

Yadetmek: Anmak, hatırlamak.

Yadında olmak: Ezberinde olmak.

Yağı: Düşman.

Yağrın: Kürek kemiği, iki omuz kemiği arası, omuz.

Yahşi: Güzel, iyi, hoş.

Yakı: Deri üstüne yapıştırılan bez.

Yaksınmak: Çullanmak, sırnaşmak.

Yalgın: bkz. *Yılgın.*

Yalım: Derece, kuvvet, hal, onur, mertebe, vakar, çalım.

Yalıncak: Yalınayak, çıplak.

Yanadan: Yandan, taraftan.

Yanadın: bkz. *Yanadan.*

Yanız: Aksi, inatçı, yavuz, sert.

Yarağ: Hazırlık. § Yiyecek. § Silâh.

Yarağ etmek: Hazırlık yapmak, silâhlanmak.

Yarağını görmek: Hazırlığını yapmak.

Yarağlamak: Hazırlamak, silâhlamak, hazırlık düzmek.

Yarak: bkz. *Yarağ.*

Yaramaz: Kötü, faydasız, fena.

Yaren: Arkadaş, dost.

Yarındası: Ertesi, ertesi gün.

Yârî: Dostluk, yaverlik.

Yarlıganmak: Esirgenmek, rahmet bulmak, bağışlanmak.

Yat: Fena, kötü. § Yabancı.

Yatlu: Fena, kötü, uğursuz.

Yavu: Kayıp, bilinmeyen, yabancı.

Yavu kılmak: Kaybetmek.

Yavu varmak: Kaybolmak.

Yavuz: Merhametsiz, fena, kötü, ahlâksız.

Yavuzluk: Şerirlik, fenalık, merhametsizlik, zulüm.

Yay: Yaz.

Yayak: Yaya, yayan.

Yaykanmak: Yıkanmak.

Yazı: Ova, kır.

Yazık ve *Yazuk:* Günah, suç.

Yegâne: Tek, eşsiz.

Yeğ: İyi.

Yece: İyice, güzelce.

Yeğin: bkz. *Yiğin*; *Yeyin.*

Yeğlik: Üstünlük.

Yeğli ululu: Üstünlü, büyüklü. Derece derece birbirlerinden üstün ve ulu.

Yeğni: Hafif, zayıf, kuvvetsiz.

Yeğrek: Daha iyi.

Yeltemek: Teşvik etmek, kışkırtmak, cesaretlendirmek, heves vermek, heveslendirmek.

Yendek: Daima, durmamaca, durmadan.

Yenil: Hafif, ağır olmayan.

Yeni yüz: Yeni görülmüş, henüz yüz göz olmamış.

Yerekan: Sarılık hastalığı.

Yerinmek: Kıskanmak, mahrumiyet duymak, mahzun olmak, üzülmek, acınmak, yokluğunu duymak.

Yerip yersinmek: Aşağı görmek, hakır tutmak, beğenmemek.

Yerlenmek: Yerleşmek, yer edinmek, vatan tutmak.

Yermek: Arkasından konuşmak, ayıplamak, kınamak, tenkit etmek, zemmetmek, beğenmemek, tiksinmek.

Yermeli olıcak: Ayıplamak gerekince, kötülüğünü söylemek gerektiği vakit.

Yer yarmak: Çift sürmek.

Yesserallahu a'malehu: 'Allah işlerini kolay getirsin' anlamında bir dua.

Yetirmek: Ulaştırmak.

Yeyim edinmek: Sömürmek.

Yeyin: Hafif. § Üstün, muzaffer, galip.

Yeyincek: Hafifçe. § Hafifmeşrep, ciddiyetsiz.

Yeyinlemek: Hafifletmek. § Arıtmak. § Hafif bulmak, hafif görmek.

Yeyni: Hafif.

Yeynilik: Hafiflik.

Yeynilemek: Küçümsemek, horlamak. § Yüz göz olmak, saymamak.

Yeyniltmek: Hafifletmek.

Yığlanmak: Çekınmek, kaçınmak, uzak durmak, imtina etmek, nefsini menetmek.

Yığlınmak: bkz. *Yığlanmak.*

Yığmak: Sakınmak, mâni olmak, kaçınmak, esirgemek.

Yılgın: Ilgın, ılgın ağacı, bir nevi mazı, kudret helvasının âlâsı bunun yapraklarında olur, sulak yeri sever.

Yibermek: Göndermek, yollamak.

Yiğen: Pek.

Yiğin: Galip, üstün, yenen, muzaffer. § Hafif.

Yiğit: Genç.

Yigrenci: İğrenç.

Yigrenmek: İğrenmek.

Yitmek: Kaybolmak.

Yiyek: Yiyinti, yiyecek nesne.

Yiyesi: Yiyecek, yemek.

Yiyir tenli: Kokar tenli, teni fena kokan, kokak.

Yiylemek: Koku almak, koklamak.

Yiymek: Kokmak, fena kokmak.

Yoğun: Kalın.

Yoğunlanmak: Kalınlaşmak, semirmek, şişmanlamak.

Yoğunlu inceli: İnceli kalınlı.

Yokamak: Dokunmak, yoklamak, el sürmek.

Yorga: Koşarak giden, rahvan yürüyüş, rahvan.

Yöre: Çevre, etraf, civar, muhit, taraf.

Yöresine dolanmak: Çevresinde bulunmak.

Yörenmek: Yer tutmak, yer etmek. § Dolanmak, çevresinde dönmek.

Yumcultmak: Göz kırpmak, gözünü kırpar gibi yapmak, gözünü yumar gibi yapmak. § Yummak, gözünü kapamak.

Yumurlanmak: Toplanmak, top olmak, yuvarlak bir şekil almak.

Yunmak: Yıkanmak.

Yunt: At sürüsü; kısrak sürüsu.

Yuvlanmak: Yuvarlanmak.

Yük tutmak: Maya tutmak, kaynak olmak. § Tutuşturmak (?)

Yülümek: Saç kesmek, tıraş etmek.

Yüzük: Mühür, yüzük kaşındaki mühür.

Zağ: Karga.

Zagel olmak: Sahtekârlık etmek, kalp akça sürmek, gizlice kalplık etmek (?)

Zâhidane: Sofuca, dindarca, günaha perhizli adamlar gibi.

Zahir: Dış, dışta olan, görünen, yüzde olan.

Zahir olmak: Belirmek, belli olmak, görünmek, meydana çıkmak.

Zâhit: Dindar, dinin buyruklarından ayrılmayan, sofu, günahtan kaçan.

Zahim: Yara.

Zail olmak: Geçmek, kaybolmak.

Zalim: Zulmeden, haksızlık eden, acımadan haksızlık yapan, kıyak.

Zamir: Gönül, iç. § Gizli yön; bir nesnenin gizli olan, saklı olan yüzü.

Zamirde rastgelmek: Dediği çıkmak.

Zâri kılmak: Ağlayıp sızlamak, inlemek.

Zarlık: Ağlama, yanık yanık ağlama, inleme, şikâyet, ağlayarak şikâyet.

Zaviye: Tekke, dergâh. § Köşe, bucak.

Zayil olmak: Gitmek, kaybolmak, kalkmak.

Zeban: Dil, lisan.

Zeban-ı zemane: Bugünkü dil.

Zehre: Cesaret, cüret.

Zekevât-ı tahiyyât: Tertemiz selâmlar, arı, duru selâmlar.

Zelillik: Alçaklık, küçüklük, hor ve hakir olma.

Zelle: Bir dostun yahut akrabanın ziyafetinde yemekten mendile, peşkire konup eve götürülen yiyecek.

Zemane: Zaman, şimdiki zaman, bugünkü.

Zenane: Kadınca, kadın gibi.

Zenbil: İçine oteberi konup elde taşınabilen hasır örme, kulplu torba biçiminde bir çeşit çanta.

Zerde: Sarı renkte olan at, kula at, kula.

Zevâde: Azık, yol azığı, yiyecek.

Zeval: Fanilik, yok olma.

Zeyrek: Uyanık, akıllı, zeki, firasetli.

Zeyreklik: Uyanıklık, akıllılık, firaset, ze-

kâ.

Zındık: Tanrıyı inkâr eden, kıyamete ve dine inanmayan, dehrî.

Zinet: Süs.

Zinhar: Sakın.

Zişt: Çirkin.

Ziyadet-i madde: Salgı çokluğu, aşırı salgı.

Zühd: Dünyayı bırakma, tapınma, dindarlık, günahtan sakınma, dünyaya rağbeti kesme.

Zülâl: Kar kurdu. § İçine bu kurt atılarak temizlenmiş ve soğutulmuş su. § Temiz, duru ve soğuk su.

Zürriyet: Döl döş, kuşak, nesil, soy.

DİZİN

Abdü'l-Cebbar-ı Hocanî, 211, 212, 213
Abdü'l-Melik, 207
Adudü'd-devle, 228, 229
Afdalüddin Ebu Hâmid Ahmed bin Hâmid Kermânî, 8
Ahı Şeyh Ferec Zengânî, 243
Ahmed ibn Hasan, 230
Ahmed ibn Hasan Meymendi, 230
Ahmed ibn Râfi, 212, 213
Ahmed ibn Râfi', 211, 212
Ahmed ibn Râfiü'l-Ya'kubî, 211
Ak Kadı Oğlu, 12, 13, 14
Ali el-Murtaza'ya, 52
Ali Tavhidî, 241

Baba Ali bin Salih bin Kutbuddin bin Abdullah bin Tevekkül bin Hüseyin bin Mahmûd el-Merendî, 11
Başmakçı Muhammed bin Hasan, 47
Batlamyus, 93
Bâverd, 225
Beyanu's-suffa, 240
Browne, Edward G., 10
Bukrat, 177, 178
Bursalı Tahir Bey, 10

Calinûs, 175, 176, 178
Câmî, Nûreddin Abdurrahman, 8
Camiü'l-Hikâyat, 8
Câmiü'l-Hikâyat, 7
Ceddin Şemsu'l-Maâli Kabus ibn Veşmgir ibn Ağuş, 24

Devletşah, 9

Ebu Ali Simcur, 211, 212
Ebu Kasım Kuşeyrî, 240
Ebu Mansur Dımışkî, 241
Ebu Şekûr, 146
Ebu Şekûr Belhî, 82
Ebu'l-Abbas Rûyânî, 158
Ebu'l-Esvar, 59, 60, 61
Ebu'l-Esvar Emîr Şâpûr bin el-Fazl, 59
Ebu'l-Hasan Makdisî, 240
Ebu'l-Müeyyed Belhî, 24
Ebü'l-Fadl Bel'amî, 220
Ebü'l-Ferac Bustî, 225
Ebü'l-yeser, 203
Edebü'r-resâil, 240
Eflâtun, 176
El-Kaaim Billâh, 49
El-Kayim Bi-Emri'l-lâh, 209
Emîr Hasan Firûzan, 24
Esrarnâme, 8

Fahriü'd-devle, 228
Fahru'd-devle, 144, 219, 228, 229
Fazl ibn Busti-i Hemedanî, 239
Feridüddin Attar, 8
Fusul-i Bukrat, 177

Gazneli Hakîm Senâî, 8
Gence Emîri Fadlûn, 203
Genceli Nizamî, 8
Giylân, 24
Giylânşah, 7, 23

Hadikatü'l-Hakika, 8
Hammamizâde İhsan, 16

Hasan Âli, 16
Hasan ibn Ali, 138
Hasan Muhammed, 49
Hıfzı Tevfik, 16
Hoca Bû Bekr Kuhistanî, 210
Hoca Bû'Bekr Kuhistanî, 210
Hoca Hasan Firuzan, 228
Horasan Emîri, 211, 212
Horasan Emîri, 210
Horasan Emîri, 212
Horasan Emîri, 213
Hüseyin ibn Ali, 139
Hüsrev ve Şirin, 8
Hüsrevi Dehlevî, 8

II. Murad, 13
İbn İsfendiyar, 8
İbn Mehdî, 108
İdris Peygamber, 181
İkdü'l-Ulâ fi Mevkifi'l-Âlâ, 8
İskender, 132, 231

Kadı Abdü'l-Melik Akberî, 207
Kadı Ahmet Gaffârî, 8
Karun, 108
Kaside, 8, 282
Kayyûm Nasîrî, 10
Keykâvus ibn İskender ibn Kabus ibn Veşmgir, 23
Keykâvus ibn Kubad, 24
Kitab-ı Rây-ı Bukrat, 176
Kitabu'l-Bevl, 177
Kitabu'l-Beyan fi Keşfi'l-Iyan, 241
Korkmaz, Zeynep, 11
Köprülü, M. Fuad, 16

Lâmiu'r-Rivayât, 7, 8
Levy, Reuben, 10
Lokman, 93

Madam Delebedev, 10
Mantıku't-tayr, 8
Marzubannâme, 11
Me'mun, 207
Mecdü'd-devle, 144
Mecdüddin Muhammed Hüseyin Mecdî, 8
Mu'tasım, 85
Muallâ ibn Mukle, 83
Muallâ İbn Mukle, 84
Muaviye, 149, 150
Muhamed Mustafa, 138
Muhammed Avfî, 7, 8
Muhammed Bakır, 8
Muhammed bin Hasan, 49
Muhammed ibn el-Hasan el-İskâf, 49
Muhammed ibn Zekeriyya, 91
Muhammed Mustafa, 33, 34, 35, 57, 63, 203
Muhammed Zekeriyya, 97
Muhammed Zekeriyya-i Râzî, 55

Nabz-ı Kebir, 177
Nabz-ı Sagir, 177
Nasr ibn Mansuri't-Temimî, 83
Nazmizâde Murtaza, 10, 15, 257
Nesâ, 225, 226
Nigâristan, 8
Nuşirevan, 16, 24, 26, 56, 66, 67, 68, 70, 259

Omer Horasanî, 104
Omer ibn el-Hattâb, 138

Querry, A., 10

Ravzatu'l-Envar, 8
Rebiu'l-Mutahhar Kasırî, 214
Rıbat-ı Ferave, 226

Rusyalı Gülnar Hanım, 10

Sa'deddin Kâfi, 8
Sahip Kâfi, 214, 219
Selman bin Sait, 57
Selman Farisî, 138, 139
Silsiletü'z-Zeheb Manzume, 8
Sitte Aşere-i Calinûsî, 175, 176, 177, 178
Sittünnisâ, 228
Sokrates, 57, 141
Sultan Mahmud, 144, 209, 210, 225
Sultan Mahmud ibn Nâsırüddin, 24
Sultan Mesud, 226, 227, 230
Sultan Mesut Gaznî'nin, 92
Süleyman ibn Yahya Çeganî, 220
Süleyman Şah, 11

Şahnâme', 137
Şemsu'l-Maâlı, 228, 229
Şeyh Ebu Sa'id Ebu Hayr, 91
Şührebânû, 138, 139

Taberî, 105
Taberistan Tarihi, 8, 9
Takdimetu'l-ma'rife, 177
Teşrih-i Büzürk, 176
Teşrih-i Küçek, 175

Üzeyr, 241

Vasiyetnâme, 178

Yezdücurd, 138

Zinetu'l-Mecalis, 8
Zülkarneyn, 146